

Görömbei András

NAGY GÁSPÁR

Monográfia

A MAGYAR LÍRA AZ EZREDFORDULÓN

A magyar irodalomban a költészetnek kitüntetett szerep jutott. A költészetet az irodalomtörténet hosszú időn keresztül a magyarság egzisztenciális műnemének tekintette. Ezt a minősítést az motiválta, hogy a magyar irodalomban a személyiség létkérdései természetes módon kapcsolódtak össze a nemzeti közösség sorskérdéseivel.

A költő természetesen vett részt közösségének sorsában: A művészet autonómiája azt jelentette számára, hogy a nem korlátozza művészi kifejezésének területét, szembeül az emberlét kérdéseivel.

Irodalmunk történetének tanúsága szerint semmiféle eleve elrendelt esztétikai értékkülönbséget nem tehetünk a művek között tematikai alapon. A két világháború közötti költészetünk gazdagságát éppen az mutatja leginkább, hogy szemléleti és tematikai jellege szerint sokrétű, színei, értékei kiegészítik egymást.

Az irányzatok, szemléletmódok sokféleségének a világháború utáni folytonosságát az úgynevezett fordulat éve egy csapásra megszakította. Az ötvenes évek elején a publikált magyar költészet soha nem tapasztalt sematikus egyhangúságba vészett. Remekművek azonban készültek a publikálás reménye nélkül is, másrészt pedig a nyilvánosság pillanatnyi lehetőségeit is felhasználta arra az irodalom, hogy tágítsa a leszorított szemhatárt.

Bár a forradalom után a hatalom harmonikázó prése újra mélyre nyomta az irodalmat, annak sokszínű kibontakozását megakadályozni már csak időlegesen tudta. A hatvanas évek közepére-végére költészetünk újra sokszínűvé és gazdaggá vált, irodalomtörténeti mértékkel mérve is érvényes művek sorát alkotta meg. Ezt a költészetet már semmiképpen sem lehetett besorolni a szocialista irodalom címkéje alá. Az irodalom ideológusai is kénytelenek voltak elismerni a különböző szemléleti irányok létezését. A szocialista irodalom helyett a szocializmus korának irodalmáról beszéltek.

Költészetünk legjobb darabjai az ötvenes és hatvanas években már pusztán létükkel is leleplezték az erkölcsöt és szellemet föld alá nyomó diktatúrát. Az ötvenes-hatvanas évek nagy verseiben hatalmas szellemi-erkölcsi-művészi energiák teremtettek szuverén világokat. Ezek a világok tisztaságukkal, tágasságukkal, hitelességükkel, szemléleti gazdagságukkal, ítélkezésük bátorságával éppúgy hatottak, mint esztétikai értékeikkel, beszédmódjuk, nyelvük és struktúrájuk szuverenitásával.

A társadalmi léttel közvetlenebb kapcsolatban álló költők számára az 1956-os forradalom leverése különösen kegyetlen próbát jelentett. Még mélyebben kellett szembesülniük a személyiséget ért ellentétes erők hatásával.

Az ötvenes-hatvanas évek magyar lírájának legjobb darabjai azt tanúsítják, hogy a költői személyiség ekkor még határozott véleményt fogalmazott meg a világról és önnön létszituációjáról egyaránt. A művészi koncentrációt nem naiv illúziók motiválták, hanem a minden emberrel való szembesülés bátorsága.

A költői beszédmódok négy fő típusa teljesedett ki ekkor a magyar irodalomban: a szemléletes-vallomásos tárgyias, a látomásos-metaforikus, az elvont tárgyias és az alakváltoztató vagy próteuszi. Az avantgárd jellegű kísérleteknek nem volt létlehetőségük ekkor Magyarországon. Bázisukról, a párizsi Magyar Műhelyből és az újvidéki Új Symposionból csak a hetvenes években adhattak ösztönzéseket a magyar líra szemléletváltozásához.

Az Illyés Gyula, Nagy László és Juhász Ferenc, Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes, illetve Weöres Sándor nevével jelezhető szemléleti változatok különféle belső (és részben világirodalmi) hagyományokhoz kapcsolódtak és jelentős belső gazdagodásra is képesek voltak a hatvanas-hetvenes évek fordulóján.

Az ötvenes-hatvanas-hetvenes években induló költők legtöbbje pályakezdekéskor eme kifejezésmódok valamelyikéhez kötődött, s aztán sokszor ezek együttes hasznosításával,

szintetizálásával vagy egymás utáni kipróbálásával valamint különféle magyar- és világirodalmi szemléleti ösztönzések hasznosításával alakította ki a saját költői világát, szemléletmódját.

Ez a folyamat azonban korántsem problémátlanul zajlott. Erőteljes szemléleti váltás, kihívás ösztönözte és részben bénította is.

A hetvenes évek folyamán kibontakozott "paradigmaváltás", "nyelvi fordulat" háttérben okként 1968 kiábrándulást, csalódást, keserűséget okozó eseménysora nevezhető meg, közvetlen irodalmi ösztönzőjeként pedig a nyelv és a valóság viszonyát újraértelmező nyelvkritikai szemlélet, valamint a személyiségválságtól motivált nyugat-európai és amerikai költészet hatásának beáramlása említhető.

A költői világképek korábbi szerves építkezésével, új egyetemesség igényével szemben a hetvenes években olyan új beszédmód alakul ki a magyar lírában, amelyiknek a költői személyiség integritásába és a nyelvi kifejezés valóságvonatkozásaiba vetett kétely a motiválója. Olyan poétikai eljárások sora tűnik fel, amelyek sorra megkérdőjelezik, elbizonytalanítják, ironizálják, depoetizálják az addigi költői beszédmódot.

Az új kritika hamar kanonizálta az irodalom új irányát, kihirdette a modernség utolsó horizontjának a lezárulását, az új, posztmodern korszak kezdetét. Ezt a váltást visszafordíthatatlannak minősítette, különös örömmel, buzgalommal végezte el a korábbi periódus alkotóinak trónfosztását. Különösen azokat róttta meg, akiknek a műveiben létük természetes kifejeződéseként, megnyilatkozásaként a közösség gondja is megszólalt. Úgy minősítette őket vátesznek, romantikusnak, képviselőinek, közösségmániásnak, a "nagy elbeszélés" megszállottainak, ködevő metaforásnak, népiesnek, mintha az új értékek befogadásához a régiek megsemmisítésére volna szükség, s mintha Illyés vagy Nagy László romantikus álmok váteszi képviselői lettek volna, nem pedig koruk és az emberlét állapotának nagy formátumú és kritikus megítélői.

Az a szemléletváltás, amelyik a hetvenes években elsősorban Tandori Dezső, Petri György, Oravecz Imre, Tolnai Ottó, majd később Kukorelly Endre, Kovács András Ferenc és mások műveiben kibontakozott, szembetűnően átalakította az ezredvégi magyar költészetet. Egyrészt önértékeivel, tehát az általa hozott új beszédmóddal, másrészt pedig azzal a termékenyítő kihívással, amellyel a tőle eltérő szemléletű költői pályák alakulását segítette. Az ugyanis kétségtelen, hogy az általuk hozott új, vagy kreatívan felújított beszédmód hatása szinte az egész ezredvégi magyar költészetben megfigyelhető. Ha másképpen nem, akkor az ellentétes költői magatartás kialakítása, a vele való folyamatos vita, párbeszéd révén.

Ha ennek a sokat emlegetett "líratörténeti fordulat"-nak a meghatározó egyéniségeire vetünk futó pillantást, kitűnik, hogy egymástól természetesen alapvetően különböző karakterű költők ők. Olyan erősen különböznek egymástól poétikai és világszemléleti értelemben egyaránt, hogy a kritika által kialakított összesítő elméleti kánont tulajdonképpen egyikük sem igazolja maradéktalanul.

Tandori Dezső depoetizálta először a magyar költészetet. Verseiben maga a költészet státusa kap kérdőjelet. Ez a kétely alakítja poétikáját. A versnyelv olykor csupa alany és állítmány nélküli viszonzszóból áll, befejezetlen, rejtélyes, többértelmű, behelyettesíthető vagy teljesen jelentéktelen dolgokat részletez.

Petri György költészetében egyetlen bizonyosság a hiány. Világhiány, személyiséghiány. A lét egységes szemléletőségnek hiánya szervezi verseit. Az élet apró eseményei jelennek meg költészetében összekapcsolva az élmények nagyfokú redukciójával. Minden versbe kerülő élményt groteszk-ironikus módon leleplez, bizonyítja értelmetlenségét, ürességét. A legapróbb dolgok kiüresedése a lét általános ürességét dokumentálja. A költői személyiség a jelentéktelen dolgok redukált rögzítésére korlátozza magát, létét folyamatosan kétségbe vonja, profanizálja, csömörrel, undorral telíti. Így alkot negatív ön- és korképet, ön- és korítéletet is.

Oravecz Imre költészetének legfőbb jellemzője a lírai én állandó változása: előbb minden szubjektív elemet, mindenféle külső vonatkozást kirekeszt a versből. Majd az "elemi megnevezések funkciójára korlátozza" a lírai beszédet a hopi-versekben, a nyolcvanas évek második felében pedig közvetlen személyességgel szólal meg, de olyan emlékezés-monológban, mely meg is kérdőjelezi a költői szubjektum identitását. A *Halászóember* című kötetében pedig a gyermekkor emlékeinek leíró hangnemű, aprólékos megidézésével "epizált líranyelv" révén alkotja meg a személyiség gyermekkori, mítoszi előidejét. Így teremt saját szuverén eszközeivel, érzelemmentes, pontos leírásaival, személytelen poétikájával bensőségesen személyes, identitáserősítő világot.¹ A *Halászóember* a világ illékony elemei mögött megőrzött értékek gazdag számbavétele.²

A Tandorival induló depoetizáló lírai vonulatnak bizonyos értelemben közvetlen előzményei voltak a jugoszláviai Új Symposion hatvanas évek elején induló első nemzedékének, főként Tolnai Ottónak és Domonkos Istvánnak a neoavantgárd ösztönzésű depoetizáló kísérletei. Ők is olyan "negatív esztétikát" alkottak, amelyben a hagyományos irodalom csak irónia tárgya lehetett, "áthúzott" és "homorú" verseikben gyakran maga a versírás illetve annak lehetetlensége vált témává.

Kukorelly Endre költészetét pozitív hangsúlyokkal jellemezte a kritika az irónia, az alulstilizáltság, töredezettség, pongyolaság, szabálytalanság, hibáság, élőbeszédszerűség, köznapiság, nyelvi minimalizmus, irodalmon inneni fogalmazásmód, a roncsolt mondatok, elbizonytalanítás, a "közhely transzfigurációja" és az önmagát állandóan javítgató mondatfűzés - Radnóti Sándor találó kifejezésével - a "tautológia retorikája" alapján.³

Kovács András Ferenc bravúros formaérzékről tanúskodó posztmodern nyitottsággal és polifóniával alkot állandóan változó nyelvi világot. A maszkok, szerepek, imitációk, műformák, hangnemek számtalan történeti és új stílusvariációját teremti meg. Poétikai világa a kulturális emlékezet újraírásának költészeti kísérlete.⁴ Dialógusba lép a magyar és az európai költészeti hagyomány egymástól merőben idegen alkotóinak műveivel. Úgy írja át a költészettörténet ismert és ismeretlen műveit, hogy a különböző korok költői egymással is párbeszédbe kerülnek. Alakítják, módosítják, cáfolják egymást. Versei gyakran palimpszesztusok vagy palinódiák, föléírások vagy visszaéneklések, visszavonások. Verseinek lenyűgöző artistikuma, a kulturális hagyomány számtalan formájának újjáélesztése groteszk, ironikus, játékos szembesülés is a posztmodern kor formátlanság-kultuszával.

Az új költészet kiemelkedő alakjaiként itt említett költők mindegyike hozott figyelemreméltó értéket a magyar irodalomba. A mellettük említhető vagy nyomukba lépő, egy-egy szemléleti elemüket továbbvivő lírikusok száma is igen nagy, hiszen a fiatalabb nemzedék jó része szinte problémátlanul kapcsolódott hozzájuk.

Az ezredvégi magyar költészet sokak által meghatározónak ítélt vonulata a depoetizálás, szerepnélküliség, alulstilizálás, profanizálás, ironikus imitáció, többértelmű nyelvjáték, nyelvroncsolás fogalmaival jellemezhető. Ez a költészet fölszámolta a lírai én integritását, szuverenitását. Ezzel párhuzamosan az új irodalomnak - Balassa Péter szavaival az "ügynélkülisége" lett "az üdvössége"⁵. Beszédmódja pedig a nyelvi önreferencia, a hangsúlyozott fikcionáltság, az úgynevezett valóságvonatkozású jelentés kiiktatása.

Mindez valóban újdonság a magyar irodalomban. Nyugati minták is erősen segítették érvényre jutását, a kritika pedig szinte kizárólagos érvénnyel kanonizálta ezt az új irodalmat. Az újdonságot eleve értéknek tekintette, s nem vette számba - vagy természetesnek és

¹ V.ö.: Kulcsár-Szabó Zoltán: Oravecz Imre. Kalligram Kiadó. Pozsony, 1996. 159-171.

² V.ö.: Márkus Béla: "... csak szétnézni meg elbúcsúzni". *Oravecz Imre: Halászóember*. In: M. B.: Nem dolgunk feledni. Kráter Műhely Egyesület. Pomáz. 2000. 36-53.

³ V.ö.: Farkas Zsolt: *Kukorelly Endre*. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony, 1996. 35-60.

⁴ V.ö.: Kulcsár Szabó Ernő: *Poesis memoriae*. In: K.Sz.E.: *Az új kritika dilemmái. Az irodalomérték helyzete az ezredvégen*. Balassi Kiadó. Bp. 1994. 166.

⁵ Balassa Péter: *Észjárás és forma*. In: B. P.: *A színeváltozás. Szépirodalmi Kiadó. Budapest, 1982. 212.*

üdvözlendőnek tekintette, értéknek minősítette - az új poétika túlhajtásaiból származó negatív következményeket.

Mindenekelőtt azt, hogy a szerepnélküliség abszolutizálása, a jelentésképzés szélsőséges elbizonytalanítása, a költői én teljes trónfosztása, a nyelvroncsolás és nyelvjáték túlhajtása, a valóságvonatkozások ünnepelet kiiktatása leszállította a költészet értelmét a társadalom tudatában.

Az eltökélt redukció ugyanis elszegényítette a költői világképeket, a költői személyiség korábbi gazdag intellektuális, morális és érzelmi tartományai helyére sok esetben egy elméleti teória igazolására szánt jelentéktelenségeket állított. A jelentés folytonos dekonstruálása igazolhatott egy teóriát, de érdektelenné is tette a költészetet.

A nyelvi rendszer széttörése megkérdőjelezte a jelentéssűrítés több évezredes nyelvi eszközét, a távoli jelentésmezőket új értelemmel összekapcsoló metaforát. A hétköznapi beszéd szintjére redukált versnyelv szinte megfosztotta a verset jelentőségétől.

A "nyelvi megelőzőttség" teóriájának divata száműzte a költészetből a referencialitást, az életvonatkozás szempontját, pedig a teremtett világ, a költői világ fikтивitása egyáltalán nem zárja ki annak lehetséges életvonatkozásait.

Az úgynevezett "nyelvi fordulat" azzal is együtt járt, hogy a nyelv a versekben szinte önműködővé vált, sok esetben saját öngerjesztésének esett áldozatul. A teoretikusan megindokolt variációs önisméltések,⁶ a "tautológia poétikája",⁷ a vers szétírása, az alulretorizáltság, a disszemináció teóriája, a jelentésmentesség eltökélt szándéka mind-mind olyan redukálása is a költői nyelv lehetőségeinek, melyek éppoly súlyos kételyeket is fölvetnek, mint a nyelvi játékokban, kevert nyelvekben és szerepekben láthatatlanná, megfoghatatlanná váló, decentralizált lírai személyiség abszolutizálása.

Mert mindaz, ami elméletileg, filozófiailag esetleg cáfolhatatlan, nem feltétlenül termékeny ösztönzője a költészetnek. Ha az "esztétikai szféra nem különül el a másfajta közlésformáktól"⁸, akkor a saját létét kérdőjelezi-e meg.

Persze ami redukciónak látszik, az adott esetben "többszörösen bonyolult irodalmi játéknak egy szabálya"⁹ is lehet. A szerepvers pedig a kreatív művészi alkotásnak szinte kimeríthetetlen lehetőséget ad ma is. Csupán a divatjellegű kizárólagossághoz illesztek kérdőjelet.

A személyiség ma bármennyire is feloldhatatlanul ellentétes és kusza létszituációban találja magát, mégiscsak igyekszik fölépíteni, megőrizni önmagát. Az egyéniség megteremtéséhez ma is hozzátartozik a belső folytonosság, az ellentétes, a beláthatatlanul kusza kihívások valamiféle megoldására, áttekintésére irányuló szándék. A szellem ma is "rendező nyugtalanság".¹⁰ Az ihlet pedig anyaggyőző tiszta akarat, „szemléletileg teljes valóságnyivá növeli a kiválasztott valóságelemeket”¹¹, a szellemi, erkölcsi, érzelmi és formáló erők olyan koncentrációja, mely a mindennapi beszédnél sokkal jelentésesebb, gazdagabb értelmű műalkotás létrehozására teszi alkalmassá a személyiséget. A személyiség - bár esetleg úgy tudja, hogy a világ felfoghatatlan és decentralizált - a maga számára, a maga horizontját mégis igyekszik áttekinteni, felfogni. És ennek érdekében ma is hatalmas szellemi, erkölcsi, érzelmi energiákat mozgósít. Ez a törekvése semmiképpen nem kevesebb, mint a teoretikusan körülbástyázott minimalizmus vagy az abszolutizált kétely.

⁶ Parti Nagy Lajost idézi Farkas Zsolt i.m. 39.

⁷ Radnóti Sándort idézi Farkas Zsolt i.m. 60.

⁸ Kulcsár-Szabó Zoltán i.m. 31.

⁹ Parti Nagy Lajost idézi Farkas Zsolt i.m. 39.

¹⁰ A Vigilia beszélgetése Németh Lászlóval. In: „A szellem: rendező nyugtalanság”. Beszélgetések Németh Lászlóval. A kötetet összeállította és az előszót írta Monostori Imre. Argumentum Kiadó. Budapest, 1992. 267.

¹¹ József Attila: Irodalom és szocializmus. Művészetbölcseleti alapelemek. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1967. 117.

A költői megszólalás alapgesztusának módosítása és megkérdőjelezése, profanizálása, minimalizálása szinte természetes módon vont maga után a magyar költészet hagyományának megkérdőjelezését, lefokozását is. Ez pedig a magyarság szellemi állapota szempontjából súlyos veszteség. Ugyanis nem arról van szó, hogy talmi értékeket vont kétségbe a "nyelvi fordulat"-tal kreált új poétika, hanem arról, hogy a magyar kultúra kiemelkedő értékei váltak lebecsülés tárgyává egy-egy abszolutizált szempont alapján. A szellemi élet alászáll, ha semmibe veszi a kultúra klasszikus értékeit.

Az ezredvégi kanonináció oly kizárólagosan összpontosította figyelmét a "nyelvi fordulat"-tal megjelenő újdonságokra, hogy méltatlanul mellőzte azokat költőket, azokat a lírai beszédmódokat, akik és amelyek nem a korábbi hagyományokkal való gyökeres szakítás, hanem a hagyományok továbbvívése, átformálása, megújítása révén alkottak értékes műveket.

Ezeknek az értékeknek a komolyabb számbavételét maga az irodalom is sürgető feladatává teszi az irodalomtörténetnek és kritikának. A "nyelvi fordulat" látványos hozománya ugyanis igen hamar megszokottá és sok esetben unalmassá, vagy pillanatnyi hatásúvá vált. Az "új szenzibilitás viszonylag gyorsan, a 80-as évek elejére elvesztette poétikai meglepetésértékét, automatizálódott és átadta a helyét az artistikus lírai tradíció újraélesztésének"¹². Még a legmerészebb újítók is "klasszicizálódnak".

Ez a "klasszicizálódás" persze magába foglalja már a "nyelvi fordulat" továbbvihető értékeit. Nem pusztán visszahajlás egy korábbi állapothoz, hanem szintetizáló új minőségek létrehozása. Másrészt viszont megerősítése mai irodalmunk ama másik nagy vonulatának, amelyik közvetlenebbül építkezik a hagyomány és újítás egymást feltételező ihletéből, az új elemeket gazdagabb hagyomány törzsébe oltja.

A kanonizált "nyelvkritikai" törekvésekkel párhuzamosan más, nem kevésbé hiteles, nem kevésbé autentikus szemléleti irányok is teremtettek amazokkal legalábbis egyenrangú esztétikai értékű, maradandó és korszerű költészetet.

A hagyományokhoz való viszonynak csak egyik lehetősége a szakítás, a másik, nem kevésbé értékes, nem kevésbé termékeny módja az átalakító, megújító továbbvívés. Az ezredvégi magyar líra éppen azért különlegesen sokszínű, mert a "nyelvi fordulat"-ot hozónak, "paradigmaváltó"-nak minősített szemléleti irányok mellett gazdag a hagyományokat megújítva, átalakítva továbbvivő líra színe is.

Az újholdas hagyományt viszi tovább Rába György, Vasadi Péter, Takács Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa költészete.

Orbán Ottó pedig különleges, líratörténeti érvényű egyéni szintézist teremtett: "az alapvetően modernista retorizáltság metaforikus szerkezetét mind visszavonhatatlanabban nyitja fel a köznyelvi, élőbeszédi intonáció, az ironikus ellentétezésnek olyan formája alakul ki Orbán költészetében, amely nem az értékrend megsemmisítésére, hanem hiteles továbbvihetőségére irányul (...) az önironikus alulstilizáltság nem érvényteleníti a lírai beszéd rejtett méltóságát, ugyanakkor a hangnem emelkedettsége sem zárja ki önnön megkérdőjelezhetőségét".¹³ Orbán Ottó költészete egyaránt nyitott a régi és az új beszédmód felé, "egyiket sem kényszeríti világértelmező elveinek feladására".¹⁴ Költészetében az értékek megbecsülése és veszendősége a racionális elme ironikus felülemelkedtségének és a megrendült ember szomorúságának különleges egységében nyilatkozik meg.

A Petőfi-Arany, majd Illyés Gyula ösztönzéseit belső szemléleti hűséggel, de nagy ívű metamorfózisok során továbbvivő Kányádi Sándor költészetében az elmúlással, szűkebb közösségének kiszolgáltatottságával szembesülő lírai én az irónia, önirónia, nyelvi-szemléleti játék és a mély tragikum olyan különleges ötvözetét teremtette meg, melyből a kétségbeesésben is derű és erő sugárzik. Hasznosítja a posztmodern poétika számtalan régi és új elemét, az intertextuális játékot éppúgy, mint a "tautológia retorikáját", a variációs

¹² Kulcsár-Szabó Zoltán i.m. 32.

¹³ Kulcsár Szabó Ernő i.m. 138.

¹⁴ ua. 139.

ismétléseket, a műfajok transzformációját, az elbizonytalanítás rafinált módszereit, a "radikális archaizmust". Költői személyiségét az ezredvégi lét krónikásaként, a tárgyias bemutatást és a transzcendens titkokat is faggató érzékenységet társítva formálta meg.

Csoóri Sándor költészetének irodalomtörténeti érdeme, hogy a Nagy László és Juhász Ferenc költészetében klasszikus értékeket termő látomásos-metaforikus költői látásmódot az új idő kényszerítő ihletei szerint újíttotta meg. Metamorfózisok során alakította ki a jellegzetes Csoóri-hangot. Ez a sokrétegű, gazdag képvilágú, érzékletes közvetlenséget és szürrealisztikus asszociációkat együtt mozgató, a természetet és a kozmoszt az emberi ügyek részévé és jelképévé avató, dallamával és képvilágával nyugtalanságot és belső bizonyosságot egyszerre sugalló vers valóban "a világ érzéki metaforája"¹⁵: titok és felfedezés, áhítat és harag, "odaadás és elítélés"¹⁶ egyszerre. Látszólag váratlanul halmozza egymás mellé a távoli képzeteket, szavakat, de éppen a rejtett vonatkozások teszik sűrűvé, érzelmileg telítetté veseit. Lírai személyiségét egyszerre izgatja a társadalmi és az ontológiai élmény.

Tózsér Árpád költői útja az Illyés-i, Nagy László-i ösztönzésektől indulva folytonos változásban, keresésben, olykor végleteket is megjárva vezetett el egy sajátos szintézishez, a "közép-európaiság s általában a köztes lét jellemzőit magába építő "Mittel-költészet"¹⁷-hez. Ágh István hagyományújító költészete "úgy rajzolja elénk az egykori létközösségtől megfosztott személyiség érzelmi-szellemi tapasztalatvilágát, hogy rajta keresztül a modern individualitás metafizikai helyzetét is érintő következtetésekig tud eljutni.¹⁸ Utassy József újabb költészetének sajátos metamorfózisát az jellemzi, hogy "a tömör kisforma egyéni változatainak kereteiben önnön vázára meztelenítette a díszítőelemeitől megfosztott nyelvhasználat redukált alakzatait, egyfajta köznapias, már-már kopóan alulstilizált beszédmód felől idézve föl a megőrzött vallomásosság tragikus színezetű megemeltségének, hajdani dignitásának emlékezetét".¹⁹ Zalán Tibor avantgárd elkötelezettséget nagyfokú érzékenységgel társító költészetének termékeny metamorfózisai, Lászlóffy Aladár avantgárd örökséget rejtve őrző, közügyekkel telített "új klasszicizmusa", Gál Sándor létfilozófiai számvetéssé tisztuló természetlírája, Buda Ferenc kevés szavú, de annál súlyosabb látéletei, a korán elhunyt Baka István drámai látomásai, Borbély Szilárd érzékletesen pontos lét-helyzetképei - csak jelzések a mai magyar költészet értékeiből és változatosságából.

E gazdag színekben az egyik legértékesebb és legkarakteresebb életmű a Nagy Gáspáré. Sokféle klasszikus költészeti hagyományt és kortárs-ösztönzést fogad be és formál a sajátjává. Költői útja bizonyos arra, hogy a mai világ kihívásaival szembenézve is építhető organikus költői életmű, megőrizhető a költői személyiség épsége és tisztasága.

Költészetének jellegét a tragikum és irónia, a megrendültség és az ítéletes játék különleges, egyensúlytartó szintézise határozza meg. Csendes szavú, pontos verseiben kérlelhetetlen szigorúsággal vizsgálja a személyiség ontológiai kérdéseit és a magyar ezredforduló magatartás-eseményeit egyaránt. Kor- és létanalízisét sokszor játékosan, a posztmodern számos elemét is kamatoztatva végzi. Egyéni karakterű, távoli világokat ironikusan, leleplezően társító szóösszetételei, gazdag jelentésű, "holtsúlyos" intertextuális "játékai", tömör imperatívuszai és axiómái személyiségmegtartó szellemi-erkölcsi erőt sugároznak. Történelmi és etikai érzékenysége, világképének, költői nyelvének sokrétű gazdagsága, költői személyiségének belső biztonsága különleges színe a magyar költészetnek. Nagy Gáspár „élményverseiből kifejlődő ontológiai lírájában a játékkal, az iróniával eltakart fájdalom a tragikumnak, az elégiának és a groteszknek olyan ötvözetét hozza létre, amely költészetét azokétól is megkülönbözteti, akik egyébként a legközelebb állnak hozzá”.²⁰

¹⁵ Csoóri Sándor: A világ érzéki metaforája. In: Cs. S.: Tenger és diólevél. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek 1961-1994. I. 258.

¹⁶ Csoóri Sándor: Odaadás és elítélés. uo. 201.

¹⁷ Pécsi Györgyi: Tózsér Árpád. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony, 1995. 8.

¹⁸ Kulcsár Szabó Ernő i.m. 129.

¹⁹ Keresztury Tibor: Az öntudat rehabilitálása. Alföld, 2000. 46.

²⁰ Olasz Sándor: Zónaidő. Nagy Gáspár „közép-európai naplója”. Életünk, 1995. 11. 1054.

Külön sajátos értéke művészetének a folyamatos cselekvő történelmi jelenlét, az emberi sors és benne a mi világunk alakulásának éber figyelése és megítélése.

GYÖKEREK ÉS MESTEREK

Nagy Gáspár mélyen vallásos paraszti családba született - viszonylag idős szülők gyermekeként - 1949. május 4-én a Vas megyei Bérbaltaváron. A hagyományok szerint szülőfalujának neve abból ered, hogy a Kőszeg alá vonuló Szulejmán szultánt a falu baltával várta. Ebben a faluban töltötte Nagy Gáspár életének első tizennégy esztendejét. Különös kettős élet volt az övé ekkor, mert édesanyjának legkisebb húgával, Kelemen Rózsa nevű keresztanyjával maradt Bérbaltaváron az anyai nagyszülők házában. Szülei pedig a Bérbaltavártól három kilométerre lévő Nagytalajban laktak az apai ősök házában, majd saját házat is építettek ott. A kisgyermek Nagy Gáspár állandóan úton volt a két haza között, hol édesanyjától vált el sírva a nagytalaji faluvégen, hol a baltavári nagymama meséitől és keresztanya szeretetétől volt nehéz búcsút vennie. Az elemi iskolába is beírták mindkét faluban, de aztán mégis a bérbaltavári iskolába járt.²¹

Kisgyermek korának meghatározó, költői szemléletének szociális és politikai érzékenységét is motiváló élményei a szegényparasztság ötvenes évekbeli küzdelméhez és világszemléletéhez kötődnek. "A paraszti életet és a Bibliát egész apró gyermekként, ha akartam, ha nem, meg kellett ismernem. Beleszülettem, méghozzá nem valami vidám időkben, amikor a család egyik szavával az Eget káromolta, mert megengedte ezt a szörnyűséget, hogy cséplés után jószerével minden gabonát beszolgáltatás fejében a Futurába kocsikázzunk, a másik szavával Bibliát olvasott, szenténekeket duruzsolt fülembe, imádságra tanított, talán engesztelésképpen is. Ezek a káromkodó és imádságos szavak voltak az első nyelvemlékeim."²² A két szélső pólus között a gyermekkori élményvilágban ott van a teljes paraszti élet a maga történelmi létezésének utolsó óráiban: a szigorúan tartott vallásos szertartások, ministrálások, latin liturgikus szövegek, s mellettük a falusi szokások, tollfosztók, Luca-napi kópéságok, betlehemezés, regölések. Olyan világ ez, mint amilyennel jó néhány kilométerrel arrébb Nagy Lászlót és Ágh Istvánt indította Iszkáz.

Anyai nagyanyja a Bibliából és a kalendáriumokból meg a saját képzeletéből és a faluban megesett történetekből fantasztikus históriákat mesélt neki. Első versét ötödikes korában írta a halottak napi temetőjárás hatására. Csak később, hetedikes korában mutatta meg két versét Gyulay Lajosné tanítónőnek, Edit néninek, miután rendre jelest kapott magyar fogalmazásaira. "Mindkét "vers" őszi ihletettségu volt. Az egyiket legeltetés közben írtam a búcsúzkodó természetről, valószínű, Petőfi nemrég tanult verse nyomán. A másik lobogó halottak-napi gyertyákat, dércsípte krizantémokat, öreg temetőket idézett, ahová ilyenkor emlékezni járunk."²³

Felejthetetlen gyermekkori élménye volt az, amikor először hagyta el szülőmegyéjét és ment vele a gőzös Kanizsára, ahol nyári vakációit töltötte nagynénjénél. Kanizsáról mindig úgy tért vissza a faluba, mintha egy-két hét alatt Kolumbusz Kristófként tízszer fölfedezte volna Amerikát.²⁴

Baltavárról a családi kívánság a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumba küldte. Ez a kitűnő iskola hatalmas szellemi lélegzetvételt jelentett neki. A paraszti világból érkező gyermek számára előbb riadalmat okozott a könyvtárszobák felől érkező társakhoz viszonyított, behozhatatlannak tetsző műveltségbeli hátrány. Hamarosan azonban hódítási tereppé vált neki a nagykönyvtár, s csodaként nyílt ki előtte a történelem és a kultúra. Itt ragadta meg őt az ezer éves magyar történelem. "Kíváncsiságom is nőttön nőtt, mindennek a

²¹ V.ö.: Nagy Gáspár: Boldog karácsonyom, 1955-ben. Heti Válasz, 2003. dec. 17.

²² "A lelkiismeretet nem lehet elaltatni" Válaszol: Nagy Gáspár. In Görömbei András: Kérdések és válaszok. Tizenhét interjú a hetvenes évekből. Antológia Kiadó. Lakitelek, 1994. 45-46.

²³ Laczkó András: "... az új elevenség tartja meg a régieket is élőnek". Nagy Gáspár iskolái. Pannon Tükör, 1998. december, 18.

²⁴ uo. 47.

végére akartam járni. Silabizáltam a Tihanyi alapítólevél egyetlen mondatát, s minden utat hadiútnak képzeltem, órákon át bámultam István koronáért nyúló kezét, és próbáltam 14 éves fejjel felfogni, mit jelentett ennek a népnek a II. Szilveszter pápától küldött királyi korona. Itt tudtam meg, hogy mi miért az a stílus, a román és gótikus falak között milyen a visszhang, hogyan zeng a gregorián. A főkönyvtár annyi kincse közt legjobban Veres Péter szavai vésődtek szívembe, amelyeket ottjártakor a vendégkönyvbe írt: "Jólesik szegény magyarnak ezer évre visszanézni."²⁵

Szent Benedek fiainak nyitottsága és vendégszeretete már első diák-perceiben feltűnt neki, később is mindig jó érzéssel emlékezett arra, hogy a hatvanas évtized közepső négy esztendejében nagy tudású bencés atyák vendége volt. Hamarosan megismeri a legfontosabb benedeki kérdést is: „Amice, ad quid venisti?”²⁶ Erre a *Miért jöttél?* kérdésre, majd valamivel később Szunyogh Xavérnek a bencés szellemiségről szóló könyve segítségével válaszol. A hit lelki erőforrása mellett Pannonhalma, a legrégebb magyar iskola számára a magyar történelmet jelentette.²⁷ Meg a hit és tudás egységét. Az ora et labora, valamint a docete imperativusait maradéktalanul megvalósító nagy történelmi személyiségek példájával találkozott itt.²⁸

Később, élete legnehezebb pillanataiban is segítségére siettek a pannonhalmi tanítások. Önerősítésül idézte fel a latintanáráról tanult Seneca-idézetet: *Quidquid agis, prudenter agas et respice finem*. S azt is, hogy tanára erkölcsi tanításul arra is felhívta a figyelmüket, hogy ennek a sornak az értelmébe beletartozik az, hogy az ember minden tettének következménye is van, mely érint egy kisebb-nagyobb közösséget. Tehát az ember felelős a tetteiért. A Seneca-idézet Nagy Gáspárban később egybecsengett Illyés gondolatával, mely szerint a józanság az egyedüli hősi állapot.²⁹

„Szó szerint és jelképesen is” Varázshegy volt számára „ez a pannóniai löszdomb, amelynek legtetején immár ezer esztendeje keresztény magyar iskola működik Szent Benedek fiainak hitéből és tanítói buzgalmából.”³⁰

Pannonhalmán megértette a Baltaváron még fölfoghatatlanul hangzó latin szavak, énekek, imádságok jelentését. Szerves, összefüggő, mindennek értelmet adó kultúra részeként hangzottak már a latin szavak és énekek is, a *Circumdederunt* és a *Te Deum*. Közben szorgalmasan közlekedett Baltavár és Pannonhalma között a "fordítható fedelű láda", hozta a hazait. Az enivalót és levélben a szülői gondokat.

Történelmi érzékenysége is Pannonhalmán erősödött meg, bár az első történelmi leckéket már szülőfalujában megkapta 1956-ban és az azt követő években. 1956-ban, a forradalom napjaiban apja és nagybátyja a Szabad Európa Rádiót hallgatta. "Érzetem, hogy valami nagy dolog történik. Az igazi élmények november 4-én kezdődtek, amikor megindult a nyugati határ felé a menekültáradat, s többen nálunk kértek éjszakai szállást. Jöttek gimnazisták, egyetemisták, akik meséltek a budapesti eseményekről, a Corvin közről, a Práter utcáról, a harcokról, a Molotov-koktélok hasznáról. Hétévesen ittam minden szavukat. Két évvel később a Vas megyei napilapban egy kis hír tudatta, kivégezték Nagy Imrét és társait. Nagymama megjegyezte: a jó Isten megbünteti őket."³¹ "A második szál, ami a

²⁵ "A lelkiismeretet nem lehet elaltatni" 48.

²⁶ Nagy Gáspár: "Üzenet egykori iskolámnak". Válasz a Vigilia körkérdésére. In: N. G.: Közelebb az életemhez. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2005. 37.

²⁷ Nagy Gáspár: "Üzenet egykori iskolámnak". Válasz a Vigilia körkérdésére. In: N. G.: Közelebb az életemhez. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2005. 37.

²⁸ Nagy Gáspár: "Üzenet egykori iskolámnak". Válasz a Vigilia körkérdésére. In: N. G.: Közelebb az életemhez. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2005. 37.

²⁹ Nagy Gáspár: Egy latin mondat. In: N. G.: Közelebb az életemhez. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2005. 38-39.

³⁰ Nagy Gáspár: Iskoláim. Válaszok Laczkó András kérdéseire. In: N. G.: Közelebb az életemhez. 2005. 43.

³¹ "...nem szabad feledNI!" Nagy Gáspár a forradalomról, a jelentésekbe zárt életről és egy kényszerű szakításról. Heti Válasz. 2002.10.18. 41.

forradalomhoz köt, Pannonhalma. Amikor '63-ban a bencés gimnáziumba kerültem, sokan suttoztak arról, milyen retorziók voltak a forradalom emlékének ápolásáért, merthogy a diákok gyertyát gyújtottak '60-61-ben november 4-én. Hallottam arról is, hogy Söveges Dávid igazgatót miként verték félholtra '57-ben, mert nem volt hajlandó kiadni a forradalomban részt vett diákokat, mondván, Pannonhalma se a nyilasoknak, se az oroszoknak nem nyitott ajtót."³²

Baltavár és Pannonhalma Nagy Gáspár világképében a hűség és a nyitottság iskolája lett. A kötődés és szellemi hódítás - máig eleven személyiségjegyei. Költészetében gazdagon megjelennek a paraszti életforma elemei is, melyeket legtöbbször biblikus, szakrális, liturgikus motívumok szönek át. Olyan meghatározó élménye a családi hagyományból, gyermekkorából és a pannonhalmi neveléséből megőrzött hit, hogy költői világképének erkölcsi rendje és szigorúsága is mindmáig harmóniában van a keresztény etikával.

A pannonhalmi érettségi után egy évig fizikai munkát kellett végeznie, mert hiába volt a jeles érettségi, a felvételin elért megfelelő pontszám, nem vették fel egyetemre. Egy évig dolgozott tricikliző segédmunkásként a szombathelyi Rövikötnél. Ekkor kezdett el újból verseket írni, egyelőre csak magának. Az 1968-as esztendő a reményeivel és csalódásaival sokat segített neki abban, hogy költővé váljon: kiváltotta belőle az írásban való tisztázás igényét. 1968 őszén került a szombathelyi főiskola népművelés-könyvtár szakára, ekkor már rendszeresen írt. Szombathelyen volt egy diák-periodika, a *Jelentkezünk*. Ebben láthatta meg 1969 májusában első kinyomtatott versét.³³ Fontos szellemi élményt jelentett számára a *Jelentkezünk* körüli műhelymunka és a filmklub B. Nagy László, Vörös Éva, Kósa Ferenc gyakori szereplésével. Az akkor fénykorát élő kőszegi filmszemle Gyarmathy Livia, Sára Sándor, Gazdag Gyula, Jankura Péter és a lengyel Zanussi részvételével szintén maradandó élményt adott neki. Évfolyamtársai között volt Pörös Géza és Wehner Tibor is.³⁴ A kőszegi filmnapokon találkozott B. Nagy Lászlóval, Kovács Andrással, Kósa Ferencel és Csoóri Sándorral is. Nagy élménye volt a *Feldobott kő* és az *Ítélet* is.

Első igazi versközlésének a Jelenkor 1971. decemberi számát tekinti. Előtte ugyan már publikált verseket a szombathelyi *Életünkben* is, de a *Jelenkor* nem elkülönítve, nem a fiataloknak kijelölt rovatban közölte *Születésnapomra* című versét, hanem Illyés Gyula, Weöres Sándor, Mészöly Miklós, Fodor András, Tornai József és mások művei mellett.³⁵

Szombathely a költészetben való tájékozódás lehetőségét is jelentette számára. Itt jelent meg 1971-ben Takács Imre előszavával a *Sor* című antológia, melyben a tíz fiatal vas megyei költő között ő is szerepelt. Itt ismerkedett meg a *Kilencekkel*, s az ő segítségével az őket útjukra indító Nagy László költészetével és személyével is. A *Kilencek* kapcsolták be őt a magyar költészet áramkörébe, rajtuk keresztül jutott el Nagy Lászlóhoz, Kormos Istvánhoz, Weöres Sándorhoz, később Jékely Zoltánhoz, Pilinszky Jánoshoz és másokhoz is.³⁶

Világszemléletének alakulásában nagyon fontos szerepe volt 1968-nak. "Pimaszul későn kezdtem a vershez, de kellett a bizonyosság: szólítottak. Talán több hang is egyszerre, s mindig éjfél után, a "nyújts feléje védő kart" után, a "megbűnhődte már e nép" után. Aztán 1968-ban, Szent István király napjának éjszakáján tankoszlop dübörög elő a ködből, lezárják az utakat, elterelik a forgalmat. Eljegyeznek a történelemmel: előre és hátra az időben. Az emlékezés jogát és felelősségét tanítják ott nekem. És azt: hol is élünk. Én nem vonulok be, de elfoglal Közép-Európa. Lefoglal a szégyen. Ez volna az egyik fontos hang az éj közepén,

³² uo.

³³ Nagy Gáspár: Levél M. L. fiatal barátomnak arról, amiről majd egyszer nem levelet, hanem valami mást kell írni, írnom, írunk! In: N. G.: Közelebb az életemhez. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2005. 15.

³⁴ Lackó András: "... az új eleveenség tartja meg a régieket is élőnek." Nagy Gáspár iskolái. Pannon Tükör, 1998. dec. 18-19.

³⁵ V.ö.: Ki vagy te, Nagy Gáspár? A Lyukasóra melléklete. 1999. 2. X. lap

³⁶ Pörös Géza: A költői létezés állandó készenlét. Beszélgetés Nagy Gáspárral. Új Forrás, 1993. 4. 62.

amire válaszolgatni kezdek; "felelős álmjátékos lettem". Még a drága emlékü Kormos István is komolyan veszi ezt a sort, mert így ajánl az olvasók figyelmébe.³⁷

Ez az élmény meghatározta az induló költő érdeklődését. Egyszerre kezdett el foglalkozni a cseh irodalommal és filmművészettel, de a lengyel, román, szerb, horvát, szlovén irodalommal is. "Ez volt az az időszak, amikor a fiatalok autóstoppal indultak északra, délre, keletre, hogy megismerkedjenek az addig jobbra elzárt szomszéd népek életével, művészetével. Jómagam is ezekben az években jutottam el Sepsiszentgyörgyre, a *Kapuállító* című antológia költőjéhez, s ekkor találkoztam először az újvidéki *Új Symposion* íróival is. Hirtelen kitágult a világ; eufórikus kétségbeesésben is voltunk, éreztük, bármi megtörténhet velünk. A cseh irodalom és a nyomában fölnövő filmművészet elsősorban másfajta hangulatával ragadott meg. Menzelenek akkor már Oscar-díja volt, olvashattuk Hrabal néhány novelláját, Kunderától nemcsak a *Tréfát*, hanem a *Nevetséges szerelmeket* is. Skvoreckyt és Karvast ugyancsak."³⁸

1968 élménye, a csehszlovákiai bevonulás, a magyar szerepvállalás erősítette fel benne a magyar ötvenhat eszméjét és történelmét. A csehszlovákiai reformok leverettetése után kezdett el mélyebben foglalkozni 1956-tal.³⁹ Ekkor döbbsen rá igazán a kelet-európai összefüggésekre. Ezért vált költészete egyik legfontosabb motívumává a történelem tisztázásának igénye. Ettől kezdve kereste a "felismerhetetlenre pofozott őszi hónapot". Olyan egyértelmű volt tájékozódásának, érdeklődésének iránya és véleményének határozottsága, hogy - mint később a Történeti Hivatal anyagaiból kiderült - 1970-től egészen 1989-ig megfigyelte a politikai rendőrség. "Szombathelyen kezdődött öt-hat jelentéssel, aztán Budapesten már minden lépésemet követték, életem minden apró mozzanatára kíváncsiak voltak. Számon tartották irodalmi próbálkozásaimat, baráti kapcsolataimat, szerelmeimet, levelezésemet, erdélyi utazásaimat. A fő veszély a hetvenes években a nacionalizmus, az irredentizmus, az éledő táncház mozgalom, s főként március 15. és október 23. megünneplése."⁴⁰

Hat évi megfigyelés után tömör jellemzés készült róla: "A BRFK III/III osztály adatai szerint alaposan gyanúsítható ellenséges írói tevékenység kifejtésével, antimarxista nézetek terjesztésével, ellenséges célzatú illegális csoportok létrehozásával. Tevékenysége népköztársaságunk államrendje ellen irányul, elsősorban ideológiai és kulturális területen a fellazító politikában nyilvánul meg."⁴¹

1971-ben kapott diplomát Szombathelyen. Könyvtárosként kezdte pályáját a Zrínyi Katonai Műszaki Főiskolán, de néhány hónap után gyanússá vált a tevékenysége. Túlságosan „jó” könyveket ajánlott a tisztis iskolásoknak, ezért elküldték. Aztán több kerületi Szabó Ervin fiókkönyvtárban is dolgozott, de ekkor már egyre jobban érdekelt az írás. 1973. október 20-án Kormos István bemutatta az *Élet és Irodalom Új Hang* rovatában. Szabadúszó lett, majd Nagy László tanácsára és ajánlásával az Írószövetség könyvtárába került. Itt két évig igen nagy lelkesedéssel végezte munkáját, közben sok íróval személyesen is megismerkedett. 1972-75 között – a Fiala István József Attila körének keretében – elvégezte az esztétika szakosítót. Tőkei Ferenc és Zoltai Dénes voltak a tanárai, akiknek az óráira később is szívesen emlékezett vissza.

Az ő nyitóversével indult 1975-ben a *Mozgó Világ*. A vers eredeti címe *Szaltószabadság* volt, de ezt nem engedélyezték a cenzorok, ezért jelent meg *Csak nézem Olga Korbutot* címmel. Így vált ismertté ez a vers, ezért Nagy Gáspár később is megőrizte ezt

³⁷ Nagy Gáspár: *Múlik a jövőnk. Válogatás régi és új versekből.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1989. fűlszöveg

³⁸ Jókedvemet és kételkedéseimet mondom el. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel az életmű összetevőiről, a temetetlen holtakról és a pártosodás hátulütőiről. Szakolczay Lajos. *Új Magyarország*, 1992. márc. 31.

³⁹ Elek Tibor: *Hűen történelmünk és irodalmunk hagyományaihoz.* Beszélgetés Nagy Gáspárral. Bárka, 2003. 1.

⁴⁰ "...nem szabad feledNI!" Nagy Gáspár a forradalomról... 41.

⁴¹ Idézi a Történeti Hivaltól kapott anyagot: "...nem szabad feledNI!" Nagy Gáspár a forradalomról... 42.

a címet, de a *Szaltószabadságot* már az 1978-as *Halántékdob* című kötetében cikluscímmé emelte.⁴²

1975-ben megjelent az első verseskötete, az év végén annak szerkesztője, Kormos István meghívta a Móra Kiadóhoz, hogy legyen mellette "afféle szerkesztő-bojtár". Így került a "Kormos-egyetemre". "Életem legszebb hónapjai következtek Kormos Pista haláláig."⁴³ A magyar és világirodalom hatalmas területeit járta be a Gyöngyszem-sorozat darabjainak összeállításakor, majd elődei és kortársai köteteknek szerkesztésekor. "Egyszerre dolgoztam Dsida Jenő, Sinka István, Füst Milán, Nadányi Zoltán válogatott versein, Kálnoky László, Tandori Dezső műfordításkötetén, vagy éppen Tóth Erzsébet, Zalán Tibor és mások első könyvének s közben tematikus antológiákat szerkesztettem mondjuk a világirodalom idő- és éjszaka verseiből. (...) Néhány év alatt közel száz könyvhöz lett közöm. Óriási iskola volt."⁴⁴

A Móra Kiadóban 1976-tól 1980-ig dolgozott. Az írószövetség 1981. december 13-ai közgyűlésén - a lengyelországi szükségállapot bevezetésének a napján, feszült politikai légkörben - volt Magyarországon 1956 után az első titkos választás. Ekkor került be - legfiatalabb tagként - Nagy Gáspár az írószövetség választmányába, majd a választmány egyszerre titkárrá is választotta őt. Az írószövetség a nyolcvanas évek elején a szellemi szabadságért való küzdelem fóruma volt. A könyvkiadást és a folyóiratokat cenzúrázta a politikai hatalom, de a választmányi ülések felszólalóit nem tudta fegyelmezni. Az írók egyre többször hozták szóba a választmány ülésein a kisebbségi magyarság tarthatatlan helyzetét. Tiltakoztak a különféle politikai korlátozások és büntetések ellen. A választmány tagjai közül nagyon sokan szerepeltek a szamizdat kiadványként gépelt másolatokban terjesztett *Bibó-Emlékkönyvben*. A választmány ülései a politikai hatalom és az írók ütközésének a terepévé váltak. "Ez az időszak volt a szövetség és a József Attila Kör legendásan nagy korszaka, együttmenetelése az álság falai ellen."⁴⁵ Ezeknek a küzdelmeknek Nagy Gáspár az egyik legaktívabb résztvevője volt. A Fialat Írók József Attila Körének elnökével, Csengey Dénessel is ekkor került baráti kapcsolatba.

Titkári feladatai közé tartozott a vidéki írócsoportok segítése, a velük való kapcsolattartás. Járt az országot, közvetítette a vidéki írócsoportoknak is a választmányi ülések eszméit. Minden lépését figyelte a politikai rendőrség, minden megyei rendőrkapitányságon készítettek róla jelentést. Barátaival együtt "ellenséges ellenzéki"-nek minősítették.⁴⁶ 1982 novemberében egyedül az ő versét (*Három megjegyzés: egy válasz*) vették ki a cenzorok - már imprimatúra után! - a nyolcvanéves Illyést köszöntő Tiszatájából, mert egyértelműen utalt Illyés indexen lévő, *Egy mondat a zsarnokságról* című versére. Nagy Gáspár verse helyére a Tiszatájban egy kép került, Illyés viszont kedvesen és bátorítóan nyugtázta a "kiadhatatlan" verset.⁴⁷

1979 karácsonyán Bakos István ötlete nyomán Csoóri Sándor, Kiss Ferenc és barátaik megfogalmazták a Bethlen Gábor Alapítvány létrehozásának tervét. Ezt a magánalapítványhoz engedélyt kérő levelet először Illyés Gyula, Kodály Zoltánné, Németh Lászlóné és Csoóri Sándor írta alá, majd hamarosan még hatvanegy író, művész, tudós. Hat évig tartott a küzdelem a Bethlen Gábor Alapítványért, míg 1985 júniusában a művelődési miniszter engedélyezte azt. Ez a közadakozásból a nemzet javára létrehozott és fenntartott alapítvány Bethlen Gábor szellemében segíti díjaival és ösztöndíjaival az összmagyarság

⁴² Ki vagy te, Nagy Gáspár? A Lyukasóra melléklete. 1999. 2. X. lap

⁴³ Laczkó András: "...az új elevensége tartja meg a régieket is élőnek." Nagy Gáspár iskolái. Pannon Tükör, 1998. dec. 20.

⁴⁴ Nagy Gáspár költővel beszélget Kodöböcz Gábor. Paletta. Az EKTF közéleti lapja. 1998. dec. IV. évf. 4. sz. 6.

⁴⁵ uo.

⁴⁶ "...nem szabad feledNI!" Nagy Gáspár a forradalomról... 42.

⁴⁷ Ki vagy te, Nagy Gáspár? A Lyukasóra melléklete. 1999. 2. X. lap

szellemi összetartozását, anyanyelvének és történelmi hagyományainak ápolását.⁴⁸ A Bethlen Gábor Alapítvány titkára annak indulásától, 1985-től kezdve Nagy Gáspár.

Írószövetségi titkárként 1985 márciusáig dolgozott. Ekkor kellett távoznia a Nagy Imréről az Új Forrás 1984/5-ös számában megjelentetett *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse miatt, melyben Nagy Imre tisztességes eltemetéséért és gyilkosainak néven nevezéséért emelt szót. 1986 júniusában pedig a Tiszatáj szerkesztőségét váltották le *A Fiu naplójából* című verse miatt. Ebben a versében nyíltan tiltakozott a forradalom elárulása ellen, s felmondta az értelmiség és a hatalom 1956 után kötött kompromisszumát.

1988-ban az - évtizednyi kérvényezés, küzdelem után akkor végre engedélyezett - első független lap, a *Hitel* szerkesztője lett. A *Hitel* 1992-ig kéthetenként jelent meg, egyszerre volt kulturális és politikai fórum. 1992 szeptemberétől Csoóri Sándor főszerkesztő vezetésével havi irodalmi folyóiratként a nemzeti értékek erősítését, összefogását és ápolását tartja legfontosabb feladatának.

Nagy Gáspár írószövetségi könyvtárosként, kiadói szerkesztőként, majd írószövetségi titkárként, azután pedig a *Bethlen Gábor Alapítvány* titkáráként és a *Hitel* egyik szerkesztőjeként szinte minden élő magyar író megismert, gazdag külföldi kapcsolatokra is szert tett. Szembetűnően gazdagodó művészete és bátor szellemi-erkölcsi-politikai magatartása egyre népszerűbbé tette. Népszerűségét az is növelte, hogy a nyolcvanas évek közepén megjelent "rendszer váltó" versei és folyamatos ellenzéki magatartása miatt a politikai hatalom az egyik főellenségnek tekintette. 1988. június 16-án, Nagy Imréék kivégzésének évfordulóján az ellenzék által szervezett megemlékezésen a rákoskereszturi temető 301-es parcellájában elmondta az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fiu naplójából* című versét. 1989. június 16-án, Nagy Imréék újratemetésekor a választmány egyhangú döntése alapján az írószövetség koszorúját Cseres Tibor elnökkel Nagy Gáspár helyezte el a síron. Ez volt az ő igazi rehabilitációja két évtizedes rendőrségi megfigyelések, zaklatások, politikai büntetések után.

Költőként az első biztatást még a hatvanas évek végén az *Elérhetetlen föld* című antológia költőitől, a Kilencektől kapta. Közülük is legelőbb Rózsa Endrével került baráti kapcsolatba, aki verseket kért tőle egy reménybeli nemzedéki folyóiratba, a *Kísérletbe*, melynek megjelenését aztán a cenzúra megakadályozta. Az *Elérhetetlen föld* Nagy László bevezetőjével jelent meg. Az *Elérhetetlen föld* és a *Kapuállító* című antológiák költőiről úgy érezte, hogy az ő gondjait és reményeit mondják ki. Ők hívták fel a figyelmét Nagy László költészetére. Az *Elérhetetlen föld* költői révén ismerte meg Budapesten Nagy Lászlót, aki 1972-ben közlésre ajánlotta Nagy Gáspár verseit az *Élet és Irodalom*ba. Nagy László hívta fel Kormos István figyelmét is a tehetséges fiatal költőre. Kormos István aztán 1973 októberében - költészetének lényeges vonásait pontosan megragadó bevezető sorokkal mutatta be őt az *Élet és Irodalom*ban, majd 1975-ben első könyvét is megjelentette a Móra Kiadó Kozmosz sorozatában.⁴⁹

Pályakezdekésekor különösen négy költő - Nagy László, Kormos István, Jékely Zoltán és Pilinszky János - volt rá nagy hatással. Ezt a négy költőt egy korai írásában legbensőbb szárnyas oltára négy szentjének nevezte, s ezt a minősítést ma is vállalja.⁵⁰

Nagy László és Kormos István lettek Nagy Gáspár első értő kritikusai és mindmáig vállalt mesterei. Az ő haláluk után pedig Jékely Zoltántól kapott szeretetben és figyelemben életre szóló útravalót. "51 Volt, aki Nagy László és Pilinszky között jelölte ki a helyét. Weöres Sándorhoz is erős szálakkal kapcsolódik. De nagyon sok kedves költője van a magyar

⁴⁸ V.ö.: Nagy Gáspár: Egy sajátos közép-európai kísérlet; avagy "alapítvány a nemzet javára". Vázlatos áttekintés a Bethlen Gábor Alapítványról. A Magyar Baráti Közösség kiadványa. 1988. 17 p.

⁴⁹ Ki vagy te, Nagy Gáspár? A Lyukasóra melléklete. 1999. 2. X. lap

⁵⁰ V.ö. Elek Tibor: Hűen történelmünk és irodalmunk hagyományaihoz. Beszélgetés Nagy Gáspárral. Bárka, 2003. 1. 68.

⁵¹ Laczkó András: "... az új elevensége tartja meg a régieket is élőnek." Nagy Gáspár iskolái. Pannon Tükör, 1998. dec. 20.

irodalomban: a már említettek mellett Balassi, Csokonai, Petőfi, Vörösmarty, Ady, József Attila, Sinka, Szabó Lőrinc, Illyés, Kányádi, Szilágyi Domokos, Csoóri Sándor, Ratkó József a legfontosabbak. Saját nemzedéktársai közül is sokakat szólított meg versben is. A költők mellett Bibó István és Németh László munkássága mindvégig fontos ösztönzője szellemiségének. Még a hatvanas évek végén felfedezte magának a kelet-közép-európai irodalmak sok kiváló képviselőjét. Az ő szellemiségük is gazdag ihletforrása művészetének. Különösen Milan Kundera és Zbigniew Herbert életműve és emberi magatartása volt rá nagy hatással, de kelet-közép-európai szellemi kapcsolatai oly gazdagok, hogy 1995-ben *Zónaidő* című kötete együtt is számot adott ezekről.

Kötődéseinek nyitottsága szellemi horizontjának és művészi érzékenységének tágasságát is jelzi. A szellemi szövetségek ápolása költészetének is egyik gyakori ihletforrása. "Folyamatos párbeszédet folytat a magyar líratörténettel. Költői újításait nem légüres térben, hanem a magyar líra folytonos impulzusainak hatásrendszerében alakítja ki."⁵² Kormos tanszékén sajátította el alapigazságként azt, hogy "szerencsés az a költő, aki minél több szálon tud a magyar költői hagyományokhoz kapcsolódni".⁵³ A tőle esztétikai vagy társadalomszemléleti normákban távolabb álló alkotókkal is folytonos, termékeny kapcsolatot tart fenn. "Mindig azt vallottam, azt tanultam Kormos Istvántól, kiváló mesteremtől, hogy az érték a fontos, nem azt kell nézni, hogy ki milyen szekértábor felé moccan, hanem a művet létrehozó embert. Nem vagyunk olyan sokan magyar nyelvű írók, hogy hagyassuk, hogy bármely értékünk elkallódjon."⁵⁴

Nagy László költészetét szombathelyi főiskolás korában fedezte fel a maga számára Nagy Gáspár. Az *Arccal a tengernek* című kötet úgy magával ragadta, egy hétre hátat fordított a főiskola előadótermeinek, a betegszobába menekült, pedig csak az izgalomtól volt lázas, belebetegedett a gyönyörűségbe: "Már nekem is fáj a szívem, mint a költőnek *Az angyal és a kutyák* című vesében, és mintha csoda történt volna, a betegszoba ablakából láttam, hogyan szakad kint novemberben a hó. Lavinaként sodorták ágyamat az olyan versek, mint a *Születésnapra, Jártam én koromban, hóban* vagy a hosszabbak közül a *Rege a tűzről és jácintról, Búcsúzik a lovacska, A Zöld Angyal*."⁵⁵

Olyan erősen Nagy László vonzáskörébe került, hogy Kormos István bemutató szövege joggal sorolta be őt is Nagy László tanítványai közé. "Vezetékeve Nagy Lászlóéval csak véletlen névrokonság, de költői eredete mégis Nagy László szellemi családfájáról származtatható, aki sok "újszülött fiának" nemcsak gazdag művét adja örökségül, hanem emberi tartását is: példát arra, hogyan kell s lehet emelt fővel nézni a világba, bármilyen szélben, átvágva egyenesen a földeken, ha megcsavarodnak az utak."⁵⁶ A későbbi szakirodalom is leggyakrabban Nagy Lászlót emlegeti mestereként. A kapcsolódásnak sok eleme szembeütő. Nagy Lászlóéhoz hasonlóak Nagy Gáspár gyermekkori élménykörei, világszemléletének alapelvei, költői képvilágának metaforikus gazdagsága és főként az "Ady Endre ostorá"-t átörökítő cselekvő, ítélkező költői magatartása. Ennek ellenére a különbség is nyilvánvaló már a Nagy Lászlóra még erősen emlékeztető első kötetében is, hiszen Nagy Gáspár költészete nem a népköltészetből és a paraszti kultúrából ered, jóllehet élményi alapon

⁵² Jánosi Zoltán: "Két part között a hit". Pilinszky-érintkezések Nagy Gáspár költészetében. In: J. Z.: Idő és ítélet. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc. 2001. 223-224.

⁵³ A hagyomány szerepe a fiatal magyar lírában. Domokos Mátyás beszélgetése Kormos Istvánnal. In: Kormos István művei. 1995. A szöveggondozás, az utószó és a jegyzetek Nagy Gáspár munkája. 281.

⁵⁴ Költő a millennium küszöbén. Nagy Gáspár a diktatúra tiltásairól, a demokrácia csapdájáról és a jövőről. Osztovits Ágnes beszélgetése a költővel. Magyar Nemzet, 1999. dec. 31.5.

⁵⁵ "A lelkiismeretet nem lehet elaltatni", 49.

⁵⁶ Kormos István: *Új Hang. Nagy Gáspár verseiről*. Élet és Irodalom, 1973. okt. 20. (Kormos István ezt a bemutató szöveget 1974-ben kiegészítette és aktualizálta. Ekkor került bele az, hogy Nagy Gáspár huszonöt éves és az is, hogy első kötete nyomdában van. Ez a bővebb változat jelent meg *"Anyámmal hófehérülök"*. Nagy Gáspár verseiről címmel - és forrásként változatlanul az első bemutatásra utaló jegyzettel - a Nagy Gáspár által szerkesztett 1995-ös Kormos-kötetben: *Kormos István művei*. Osiris-Százdavég, Bp. 1995. 218-219. A két szöveg különbözősége Szabó Márta hívta fel a figyelmemet.)

annak elemeit is tartalmazza. S nem látomásos-metaforikus és mitologikus irányban teljesedik ki, hanem egyre erőteljesebben érintkezik másfajta, neoavantgárd jellegű költői tendenciákkal is. Különbség kettőjük között az is, hogy Nagy László a keresztény motívumokat mítoszi távlatokba állítja, Nagy Gáspár keresztény motívumai viszont mély hitből táplálkoznak. "A keresztény Isten mint magatartási és mentális mérték, mint a létezés emberi normáit kiszabó szakrális szellemi arány nyilatkozik meg verseiben, amihez a történelem mozgása s a változó világ tényei is folyamatosan hozzá mérhetők."⁵⁷ Nagy László költészetének erkölcsi példáját viszont tudatosan és nyíltan vállalja mindmáig. Emlékének szentelt versei, tőle vett mottói, róla szóló nyilatkozatai folyamatosan tanúskodnak erről. *Nyári ki-(be)számoló* című versében pedig mintegy fogadalmat tesz a Nagy László-i költői magatartás folytatására: "Amíg csak bírom / helyetted írom", "Helyetted mondom / ez lesz a gondom."

Kormos István verseit csak az 1971-es *Szegény Yorick* című kötetből ismerte meg. Óriási meglepetést okozott neki Kormos különleges hajlékonyságú költői nyelve. Korábban a nevét sem hallotta ennek a költőnek. Az 1947-es *Dülöngélünk* című kötet után ugyanis Kormos csak negyedszázad múlva adta ki második kötetét, a *Szegény Yorickot*. Költészetében éppen azt csodálta Nagy Gáspár, hogy milyen sokféle ösztönzésből teremtette meg a saját, összetéveszthetetlen hangját, látásmódját: "Őt sokirányú vonzalmai irányították. József Attila mellett ott volt Sinka s a modern francia költők úgyszintén. Ezeket a hatásokat olyan sajátosan tudta egy teljesen egyéni hangú és formájú lírában összeszőni, hogy életműve kivételes helyet foglal el a magyar lírában."⁵⁸ Kormos István éppúgy mindmáig állandóan jelen van Nagy Gáspár költői világában, mint Nagy László. Verseiben, prózai írásaiban egyaránt sokszor idézi emlékét és verseit egyaránt. Nemcsak Kormos eszmei tanácsát követi a rendkívül nyitott tájékozódásban, hanem Kormos költői szemléletének különlegességét is bevonta a maga költői világába. "Kormos lebegő asszociativitása, képeinek csatangoló merészsége, disszonanciái, a formák zártságát feltörő tudatos aránybontásai, realitást, játékot, álmot, szürrealitást azonos szemléleti térbe vonó látásmódja, a "kormosi komoly játékosság" közvetlen formáló örökségként tűnnek fel a Nagy Gáspár-líra hullámain is."⁵⁹ Kormos utolsó verse, a Korniss Dezső festményére írt *Pásztorok* pedig azt is tanúsította számára, hogy a kormosi hangon is ki lehet mondani kemény igazságokat.

Jékely Zoltánt is mindig a legnagyobb költők között tarja számon: "Olyan első kötetel, amilyen az övé volt, nemigen rukkolt ki magyar költő a XX. században. Az *Éjszakák* verseiben már 1936-ban minden készen volt, ami csak Jékelyre jellemző. Az a formaérzék, az a lágy szomorúság, az a különös, borzongató nosztalgia egy eltűnt világ után és a mindenütt ott libegő halál árnyéka."⁶⁰ *A marosszentimrei templomban* költőjének tiszta beszéde, összetett látásmódja, kemény tartása is példa számára. Kormos István is elcsodálkozott azon, hogy milyen jól ismeri a fiatal költő Jékely Zoltán verseit. "Nemcsak Jékely költészetét, hanem mindent, ami Jékely költészetének holdudvarában látható. Keresi a fogódzót egy ilyen nagy kortárs költő megértéséhez. Szerb Antal korai kritikájáig visszament. Szerb 1936-ban írt az akkor huszonhárom éves Jékely első kötetéről, az *Éjszakákról*. Tehát ha egy fiatal költőt ennyire érdeklí Jékely, már Károli Gáspárig legalább, de ha végiggondolod, a halotti beszédig érdekelni fogja a magyar hagyomány."⁶¹ Kormos ekkor teljes terjedelmében idézi Jékely *A marosszentimrei templomban* című versét, majd Nagy Gáspár *Eljöhet értem* című költeményét, s úgy érzi, az utóbbi az előbbire rímelő folytatás: "Ő is valami olyanról tudósít,

⁵⁷ Jánosi Zoltán: "Két part közt a hit". 229.

⁵⁸ Jókendvemet és kételkedéseimet mondom el. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel az életmű összetevőiről, a temetetlen holtakról és a pártoskodás hátulütőiről. Szakolczay Lajos interjúja. Új Magyarország, 1992. márc. 31.

⁵⁹ Jánosi Zoltán: "Két part közt a hit". 226.

⁶⁰ uo. 50.

⁶¹ Kormos István: A hagyomány szerepe a fiatal magyar lírában. Az interjút készítette Domokos Mátyás. In K. I. művei. Osiris-Századvég... 281.

amiről Jékely.⁶² Nagy Gáspár verse is a pusztulás leltára, a nemzeti pusztulás iránti érzékenység lehet leginkább rokonító vonás a két költői szemlélet között.

Pilinszkyvel rokonítja Nagy Gáspár költészetét a keresztény metafizika iránti érzékenység. Nyelvében, külső formájában merőben különbözik az ő költészete Pilinszkyétól, sokkal oldottabb, lazább szerveződésű, sokfelé nyitott. De etikai kérlelhetetlensége, valamint a költői világképet megalapozó keresztény mitológiai modell, az evangélium toposzai, a bűnbeesés, a passió, a keresztre feszítés, a feltámadás, a megváltás, az apokalipszis, az utolsó ítélet motívumainak meghatározó jelenléte közös a két költői világban.⁶³ A keresztény tanítás Pilinszky versvilágában a történelmi jelennel való drámai szembesítés terepe is.⁶⁴ "A Nagy Gáspár-lírába Pilinszkynek egy ehhez hasonló értelmezése lényegül át. A maga Pilinszky-olvasatát ezért képes harmonikusan illeszteni a Petőfitől, József Attilától, Nagy Lászlótól feléje sugárzó közéleti és politikai költőiség tapasztalataiba."⁶⁵ Jelleghatározó különbözősége viszont a két versvilágban az, hogy Nagy Gáspár költői énjének transzcendens hite kételyek nélkül való. Kiegyensúlyozottabb, mint a Pilinszkyé. Az ő költészetében a "Balassit, Adyt, József Attilát jellemző lázadásoknak, háborgásoknak is alig van jele. Ezeket a gesztusait Nagy Gáspár a diktatúrával szembeni társadalomkritikájának tartja fenn."⁶⁶

Weöres Sándortól is sokat tanult. Költészetének tanulmányozását nagyon jó stúdiumnak tekintette: "Az ő költészete szinte egy kis magyar líratörténet, hiszen az *Ómagyar Mária-siralom*tól kezdve a legmodernebb dolgokig, ideértve a világlírárt is, mindent integrált."⁶⁷ Weöres formaművészete nagy kihívást jelentett Nagy Gáspár számára. Csodálta a formák szépségét, maga is versenyre kelt vele "zárthelyi dolgozat"-ként írt versében. A weöresi játékosság nem jellemző Nagy Gáspárra, de nyitottságát jelzi, hogy sok versén ott van ennek a költői iskolának a nyoma is. Saját költészetének játékos elemeit is bele tudja illeszteni abba a költői programba, melynek célja az, hogy a "lefokozott szívűeknek" szabadító dalt énekeljen. A játék is erőforrássá válik sok Nagy Gáspár versben.⁶⁸

Nagy László, Kormos István, Jékely Zoltán, Pilinszky János, Weöres Sándor – mennyire különböző ösztönzők ők. Nagy Gáspár nyitottsága abban mutatkozik meg, hogy valamennyiüket alkotó módon képes továbbvinni, a maga költői látásmódjában kamatoztatni. Sőt látszólag sokszor bizonyos posztmodern jegyekkel is társítani.

Másfelől pedig Tamási Áron szívárványos nyelvével, Krúdy múltkereső álomszerűségével, Domonkos István infinitivusos abszurdoidjával, Szilágyi Domokos "holtsúlyos" játékosságával, Zbigniew Herbert szilánkságával színezi úgy látásmódját, hogy a saját hang a magyar költészet klasszikus vonulatának közéleti felelősségvállalását korszerűen továbbvivő költői magatartásban nyilatkozzék meg. Ezt a magatartást is sok gyökerzetű eltökéltség egyéníti. A Nagy László-i erkölcsi tartást a Bibó Istvántól átörökített félelem nélkülség, az Illyéstől tanult fegyelmezett igazmondás, a nemzeti sorskérdések iránti Németh László-i érzékenység, a Tamási Áron-i magyarság-szeretet, a Zbigniew Herbert-i szembenéző bátorság együttes vállalása árnyalja, teszi jellegzetesen Nagy Gáspár-i költői hanggá és magatartássá.

⁶² Kormos István: A hagyomány szerepe... uo. 282-283.

⁶³ Jánosi Zoltán i.m. 230-231.

⁶⁴ Tverdota uo. 375.

⁶⁵ Jánosi Zoltán i.m. 231.

⁶⁶ Jánosi Zoltán i.m. 231-232.

⁶⁷ Jókedvetem és kételkedéseimet mondom el. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel az életmű összetevőiről, a temetetlen holtakról és a pártoskodás hátulütőiről. Szakolczay Lajos interjúja. Új Magyarország, 1992. márc. 31.

⁶⁸ Szakolczay Lajos: Nagy Gáspár. In: Fiatal magyar költők... 150.

KÖLTŐI PÁLYAKEZDÉS

Tejfogak (a "prae korszakból") 1968-1972

Nagy Gáspár 1999-ben, *Szabadrabok (egybegyűjtött versek, 1968-1998)* című könyvében a korábbi köteteiben megjelent versei elé *Tejfogak* címmel, (*a "prae korszakból"*) (1968-1972) alcímmel külön ciklust szerkesztett a korai verseiből. Így korábban ismert pályakezdése elé illesztett egy 32 versből álló "prae korszak"-ot. Nagy László is így cselekedett, amikor 1957-ben a *Deres majális* kötet élére két új ciklust tett, a *Galambcsőrök* és *Az angyal és a kutyák* címűeket. Nagy László ezzel a gesztusával zavarba ejtette az irodalomtörténészeket. Ő ugyanis a korai, többnyire publikálatlan verseit a *Deres majális* kötet összeállításakor megigazította. Így aztán kérdésessé vált, hogy ezek a korai versei hol helyezhetők el: a keletkezési dátummal megjelölt helyükön 1944-1946 között, vagy pedig a megigazítás idejére, 1956-ra kell azokat datálni. Emellett Nagy László válogatott, majd összegyűjtött verseinek kötetéből két első verses könyvének jórészét elhagyta, s kategorikusan kimondta, hogy csak a gyűjteményes kötetbe felvett verseit tekinti sajátjának. Ezzel mintegy átrajzolta, kiigazította pályakezdését.

A *Tejfogakkal* Nagy Gáspár is átrajzolta pályakezdését, de egészen másként, mint Nagy László. Ő nem hagyott el korábbi köteteiből semmit, viszont a harminckét új verssel meglepetést okozott. Ezek a húsz éves kora táján írt versei ugyanis karakteres, érett alkotások. Bennük a költői személyiség etikai tartása már előkészíti a későbbi Nagy Gáspár "egyenes testtartását", erkölcsi igényességét, magatartásbeli keménységét, de ezek a versek a költői alkotásmód tekintetében eltérnek a *Koronatűz* verseszményétől, melyet a Nagy László-i metaforikus költészet vonzáskörében helyezhetett el a kritika.

Nagy Gáspár csak szombathelyi diák korában ismerkedett meg Nagy László költészetével. Első verseinek írásakor olyan antológiák hatottak inkább rá, melyet fiatal költők írtak, s melyek a hatvanas évek végének költői útkereséseit mutatták: az *Elérhetetlen föld*, a *Kapuállító* és a *Költők egymás közt*. Az *Elérhetetlen föld* és a *Kapuállító* költőivel hamarosan baráti kapcsolatba is került. A *Tejfogak* versein is látszik egyenes beszédük, kemény tartásuk ösztönzése, de ekkor a költői látásmód tekintetében a *Költők egymás közt* antológia némely elvonatkoztató líraváltozatának a hatása is érezhető versein. A *Tejfogak* költője szinte kerüli a metaforikus kifejezésmódot. A tárgyias megjelenítés vagy a nyílt szókimondás híve.

A "a prae korszak"-nak nevezett *Tejfogak* ciklus azt mutatja, hogy ekkor "még közvetlen elődei sem hatottak rá, nem törődött a költőiséggel, viszont a magyar költői hagyomány kényszerítette megszólalásra a szombathelyi főiskolás fiatalembert olyan következménnyel, ami miatt a nyilvánosság elé sem léphetett".⁶⁹ Egyenes beszéde ugyanis végzetes következményekkel járt volna az akkori politikai helyzetben. Ezért inkább "visszafogja a metaforikus hajlamot, a versszerkezet szokatlan, tördelt, a lejtés szabálytalan, a mondat célratörő."⁷⁰

Példa lehet erre *Miszerint* című 1968-as verse:

*már csak ezekben a kezekben
ebben a letagadott szegénységben
tudok hinni*

már az eligazodási

⁶⁹ Ágh István: Egy ars poetica megvalósulása. Nagy Gáspárról. Tiszatáj, 2000. 8. 86. és Á. I.: Ahogy a vers mibennünk. Széphalom Könyvműhely. Budapest, 2000. 423.

⁷⁰ Ágh István uo.

*nehézségek ismételtetése
teszi bonyolulttá
a világot*

a kard és a zászló elavult

fogalmaink fele ultra-ultrább

bár még lenne több javaslatom

*már csak ezekben a kezekben
ebben a letagadott
szegénységben tudok hinni*

A központozás nélküli, nem zárt strófaszervezetű, hanem tartalmi tagolású versben a két szó szerint azonos keret-strófa etikai evidenciaként fogalmazza meg a tényekhez való ragaszkodást, a tisztességes munkával szerzett becsület értékét egy olyan világban, amelyik teljesen áttekinthetlenné vált, amelyik minden eszményt kikezdett, lejáratott. Ez a vers pontosan érzékelteti azt a léthelyzetet, melyben a fiatal nemzedék úgy érezte, hogy eszményei szétfoszlottak, hogy "elsüllyedt a csatatér", nincs miért küzdeni sem az átláthatatlan, túlbonyolított világban. Ebben a küzdelem ("kard") és a hit, eszmény ("zászló") értelmét elvető, elavultnak minősítő, agyonideologizált világban ("fogalmaink fele ultra-ultrább") ragaszkodik a költői én a hagyományos, elemi értékekhez, a kezek által jelképezett munkavégzés-etikához. Az egész kifordított világot minősítő módon hangzik egy közbevetett, ironikus mondat: "bár még lenne több javaslatom". Úgy hat ez az ironikus mondat, mintha az elhallgatott javaslat az volna, hogy fel kell robbantani, el kell törölni ezt a világot.

A *Ki?* című vers két, látszólag egymással ellentétes kérdéssel indul:

*Ki bérelt föl a pörlekedésre?
S ki fogta be a száját?*

Aztán kérdések sora leplez le egy képtelen világot, melyben az önkényes ítéletalkotás, a felelősség elhárítása ("Kezét ki mosta csendben?"), a hazugság, a képtelen cselekedetek sora tűnik föl, s nem csak általános kérdések formájában, hanem a diktatúra működésének tárgyyszerű leleplezésével is ("Ki kutatta százszor át a házat?" "Ki rejtegette a fegyvert, a puskát?"). A "Ki idegesítette halálra a fákat?" kérdés azt érzékelteti, hogy ami ebben a világban történik, az a természet törvényei szerint is képtelenség. A nonszensz vers elemei tűnnek fel az adott világ jellemzéséül.

Majd a képtelenségek számbavétele után a záró strófa látszólagos tautológiával, a jelenségnek önmagával való meghatározásával válaszol a nyitóstrófa kettős kérdésére:

*Az bérelt föl a pörlekedésre,
aki befogta a száját.*

Mégsem tautológia ez, hanem olyan erkölcsi evidencia megnyilatkozása, amelyik közvetlenül kapcsolódik a magyar költészet és a magyar történelem hagyományába. Irodalmunk sok remekművét éppen az elviselhetetlen sors elleni lázadás motiválta. Forradalmainkat hasonlóképpen. Nincs ebben az okfejtésben logikai hiba, kikezdhettelen logika és etika megnyilatkozása ez. A költőt a személyiség szabadságának a korlátozása "bérli föl" a "pörlekedésre". A vers finoman egyensúlyoz a kifejezés konkrétsága és elvontsága

között: tényekből építkeznek, de azok általános vonását nyomatékosítja jóllehet első személyű a dikció.

Hasonló ars poetica a *Poétika Uránia*:

*születtem csaknem a század
felezési idejénél
a csaknem miatt lettem szabálytalan*

szabálytalan költő

*egyetlen szabályom ebből következik:
a teljes "tudathasadás" előtt
minden óvintézkedés ellenére -
robbanok!*

A nonszensz versekre emlékeztet az, hogy a költő a maga szabálytalanságát születésének dátumával magyarázza, hiszen annak nyilvánvalóan semmi köze nincs költői magatartásához. Ezzel a játékkal azonban éppen annak a kifejtését készíti elő, hogy az ő törvénye természettörvény erejű, jóllehet ebben a világban szabálytalanak minősül. A maghasadás fizikai törvénye és az elviselhetetlen sors miatti tudathasadás kerül itt párhuzamba. Ironikus a közbevetés, hiszen egyszerre érvényes az uránra és a költőre ("minden óvintézkedés ellenére"), de egészen más értelme van az egyik és más a másik esetben. Az urán éltető energiák forrása, de megsemmisítő erővé is válhat. Tökéletes tehát a költő és az urán párhuzama a türelem határának kijelölésére.

Az a világ, amelyet a fiatal Nagy Gáspár maga körül lát, a képtelenségek gyűjteménye. Versei erről az abszurd világról adnak láttelepet és leleplező ítéletet.

„A csehszlovákiai 1968-hoz hasonlóan - sőt ebből következően is - a magyarországi 1956 úgyszintén mitológiai erővel szállta meg gondolkodását és érzelmi világát.”⁷¹

Az 1970-ben írt *Aki állítólag* című verse már a majdani *Öröknár: elmúltam 9 éves* problematikájának első megjelenéseként kerülhetett be Nagy Gáspár 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára írt verseinek gyűjteményébe, a Püski Kiadónál 2002-ben megjelentetett *...nem szabad feledni...!* című kötetbe. E kötet verseiben „ott lüktet a forradalom eszméinek, erkölcsének, magyarságtudatának, európai jelentőségének s máig erő tanulságainak egy vagy több motívuma. Utólag is azonosítható - maga a költő azonosította -, hogy költői pályafutásának egyik első megnyilvánulása 1956-os, pontosabban Nagy Imre-vers volt. Ez a vers 1970-ben íródott (tehát nem sokkal a prágai tavasz internacionalista eltiprása után), s ma is csodálkozhatunk azon, hogy meg is jelent. (Igaz, köteteibe nem került bele, először csak a *Szabadrabok* című 1999-ben összegyűjtött versei között találjuk meg „a 'pre korszakból'” származó „*Tejfogak*” ciklusban.)”⁷²

*Kivezették a városhalon kívül
a kapunál majdnem elgáncsolta az ő
a harang majdnem elkondulta magát
hivatalos eljárás a bizalmasok szerint
"csak a megkövezés után következik"
szóval a kivezetett volt a bűnös
aki állítólag másképp akarta építeni a várost
illetőleg az addigi gyakorlattal*

⁷¹ Monostori Imre: Közelebb Nagy Gáspárhoz. A költő prózája: Közelebb az életemhez (2005); Szavak a rengetegből (2004); augusztusban, Ludvík Jahn nyomában (legény-részlet) (1995). Új Forrás, 2007. 8. 96.

⁷² uo.

*és a fejével nem tudott mit kezdeni
ezért is "megváltás volt számára a kövezés"
az eltemetést engedélyezik
de nem a katakombába
az utókort meg akarják kímélni
egy "vértanú-históriától"*

Kivégzés, méltatlan módon (a lélekharang mellőzésével), temetés méltatlan helyre (nem a katakombába), a törvénytelen cselekedetek ironikus megideologizálása ("aki állítólag...", "az utókort meg akarják kímélni") - mind-mind Nagy Imréék kivégzését idézi föl, nagy történelmi áttétellel, az első keresztények korába áthelyezve ("nem a katakombába"). Már itt feltűnnek a Nagy Gáspár költészetére később jellemző - sokszor ironikus, máskor drámai hatású - idézetek. Itt - egy hazug rendszert megideologizáló frázisvilág leleplezéseként - ironikus ítélet az, hogy az utókort meg akarták kímélni egy "vértanú-históriától". A "vértanú história" kifejezés ugyanis a vers keletkezése idején a diktatúra egyik frázisa volt: ezzel indokolta azt, hogy nem sújt le mindenre statáriálisan, nem akart hősokeket csinálni ellenségeiből.

„Nagy Gáspár ekkor, 1970-ben 21 éves volt. Az ismertebb és a közismert 56-os versek tehát évtizedeig érlelődtek benne. S - a tematikus kötet szerint - egy-egy darabot, részt, részletet papírra is vetett a több évtized alatt.

1956 - és Nagy Imre alakja - Nagy Gáspár élményvilágában egyszersmind túl is tágult a magyar történelem mindenpajain: egyetemes erkölcsi problémává szublimálódott. A temetetlen holtak mítoszává. Azaz nemcsak politikai, társadalmi, történelmi erővé, hanem az ember legbelül meghatározó, morálisan minősítő dilemmává. A jó és a rossz emberi cselekvés axiómájává. (Nem véletlenül hivatkozik többször is Szopoklész Antigoné című tragédiájára: az ő felfogása szerint is léteznek az isteni törvények, melyek nem hághatók át semmiféle emberi hivatkozással.)

A transzcendens erő létének és szerepének nagy kérdései eszmélésétől fogva meghatározó erejű értelmi, érzelmi és morális összetevői Nagy Gáspár gondolkodói és költői világképének, ennél fogva személyiségének.”⁷³

Eszméltető vers a *Lehetnék a tanítványok* című is. A képtelen elemekből építkező, ragrímekkel is nyomatékosított felsorolás a későbbi, Domonkos Istvánnak ajánlott *Ifinitivusok lányom olvasókönyvéből* felé mutat. A három tételes felépítés pedig a *Magyar abszurd* építkezését előlegezi. Az elvonatkoztatás kitűnő példája ez a vers, tárgyias elemei rejtélyesek, de az egész mű sugallata mégis egyértelmű. Lírai szituációja a passiójáték tárgyi motívumaiból épül föl. A játék elemei imitációk, "a kereszt alumíniumból / a töviskorona sztaniolból" készült, még az is megmagyarázható, hogy "a lándzsa színaranyból" van, de a későbbi groteszk fejleményt jelzi már az, hogy "az ecet tiszta borból" van. Ez azt érzékelteti, hogy a vers által megjelenített világban a szentség még a játékban sem érvényesülhet, még ott is meggyalázza, kifordítja azt az emberi hitványság. A kétsoros második rész ehhez az ítélethez újabb, szarkasztikusan elidegenítő távlatot ad:

*Pilátus kezét mos tíz lavórból
poroszlók isznak telt kupákból*

A felelősség vállalásától való menekülés kap itt tízszeres nagyítást. A poroszlók képében pedig a mindenre kapható eszköz emberek jelennek meg.

A harmadik részben átfordul a dikció többes szám első személybe, s a két bibliai lator szólal meg:

⁷³ Monostori Imre: Közelebb Nagy Gáspárhoz. Új Forrás, 2007. 8. 97.

*Mi latrok: jobbról balról
várunk míg kilép az arc az arcból
lesietünk a Golgotáról
amennyit hallottunk láttunk abból...
lehetnénk a tanítványok
s úgy kezdenénk: "föltámadás a halálból"*

Vége a passiójátéknak, leveti a maszkját az, aki Krisztust játszotta, "kilép az arc az arcból". A passiójáték értelme, hatása azonban megmarad, a latrokat játszó személyek számára Krisztus története mély értelmű, személyiségformáló erejű: a latrokat virtuálisan tanítvánnyá változtatja. Ez a megigazulás lehetne az ő feltámadásuk.

A *Tejfogak* ciklusban, költészetének "prae-korszakában" Nagy Gáspár három költőt idéz elénk: Petőfit, József Attilát és Ratkó Józsefet. "Mindhármukat életveszélyes helyzetben, a koruk elleni tiltakozás koncentrált pillanatában mutatja fel, mintha a maga jövődőlő költői cselekvéseinek alapszituációját vázolná. Petőfit a segesvári piacról elsietőben, hazát keresve az igazi arcát megint csak eltüntető korban; József Attilát a sínek közül tekintve vissza a mába, az emléket hamisan idéző "fájó pókok" közé; Ratkóét pedig abban a tipikus helyzetében, amelyben a nagykállói költő mindig is beszélt: "magasles és bunkerek közt" saját országában, ahol "a tisztesség fogra és torokra / a nép bolondokra, túlélőkre, öngyilkosokra / a haza hazátlanokra" hullott szét (*Petőfi elsiet a segesvári piacról, József Attilához, Magasles és bunkerek közt*).."⁷⁴ Ezek a megidézések, megszólítások önportrék is. Elődei sorsán keresztül önmaga helyzetét is minősíti Nagy Gáspár. A történelem a jelennek üzen, a versekben megidézett sorsok a problémák jelenkori aktualitására mutatnak rá. A *Petőfi elsiet a segesvári piacról* a csalódás és a mégis hűség együttes kifejezése:

*Hazámra rátalálok
a bot ütése mint az óra ver.*

*Hazámra rátalálok
életem óriás késekkel perel.*

*Hazámra rátalálok
e földben itt mert az ég levet.*

*Hazámra rátalálok
zászlón a vér: a szertekent.*

*Hazámra rátalálok
ha népe már nem is keres!*

A korának nyomasztó tényeivel szembesülő Nagy Gáspárban is erős a csalódás érzése, de benne is mély a hűség. Ez a csalódás és mégis hűség motiválja a *Tejfogak* legtöbb darabját. Ez ösztönzi a fiatal költőt arra, hogy nyomatékkal kifejezze különbözőségét a politikai hatalom által diktált látásmódtól, magatartástól (*Kézen állani*). Ezért nevezi meg a képtelenségek egész sorát. Ezért irányul költői szándéka a kimondhatatlan kimondására. Ezért szól a kényszerűen rejtekező igazságok érvényre juttatásáért ironikusan és szarkasztikusan.

*Ami már megfogalmazható
akad arra százegyvalahány*

⁷⁴ Jánosi Zoltán: "Ítéletidőben, pusztá-országban". Vázlat Nagy Gáspár közéleti lírájáról. In J. Z.: Idő és ítélet. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2001. 201-202.

*vers-fogalmazó...
S ami még rejtezik?
Azt nem lehet!
Nem verselik...*

– írja a *Patthelyzet anno 1972*-ben. A rejtezőre való rákérdezés irányulhatna önmagában még ismeretelméleti problémára is. De a felkiáltó jeles tiltás egyértelművé teszi a versben, hogy a rejtezés is a tiltott igazságokra vonatkozik. A rövid vers morális és politikai ítélet egyszerre. A kimondhatót ismételtető költők ezért minősülnek vers-fogalmazónak. A költő célja nem lehet más, mint az addig még ki nem mondott, érvényre nem juttatott igazságok fényre hozása, nyilvánvalóvá tétele. Ha ezt lehetetlenné teszi a politikai hatalom, akkor keletkezik a művészetben a patthelyzet, a köztudott dolgok ismétlése, mely egyszerre sérti a művészet és a lét értelmét.

Hasonlóképpen szarkasztikusan keserű létleletet ad a hetvenes évek elejéről:

MÁRCIUS 15.
A hetvenes évek elejéről

*Fiatal arcok
beszöve
seszínű
lobogókba:
SZÜRKE
SZÜRKÉBB
FEKETE
trikolórba!*

A mindössze nyolc szóból álló vers azt a képtelenséget leplezi le, hogy az ünnepet a lényegétől fosztották meg. A háromszínű ünnepi zászló gyászlobogóvá lett. Az egyszínű trikolor képtelensége a léthelyzet teljes abszurdítására mutat rá. Minden szó fontos itt. A fiatalok ünnepét, életkedvét vették el erőszakkal. Erre utal a "beszöve" szó, amelyik azt az erőszakot jelzi, amelyik a fiatalok trikolorját seszínűvé, majd szürkév, még szürkébbé és feketévé tette. Az íráskép is gazdag jelentésű, nagy betűk emelik ki a képtelen színváltást. A verskép pedig emlékművet formáz: a képtelenség emlékművét.

Csupa élesre állított kis versből áll a *Tejfogak* ciklus. Politikai értelemben vakmerően szókimondó költészet ez a hatvanas és hetvenes évek fordulóján. Nyomasztó látélet, szarkasztikus, megsemmisítő bírálat, ítélet. Igaza van Ágh Istvánnak: "Az első versek a korabeli viszonyok között egy költői pálya azonnali csírájába fojtását okozták volna. Nem zsenigék, érettek, s olyan kemények, csak elfogadni vagy porrá törni lehet őket."⁷⁵ Ezekből a versekből egyértelmű, hogy a hatvanas-hetvenes évek fordulójának történelmi élménye valóban rádöbentette Nagy Gáspárt arra, hogy hol él. A pontos helyzetérzékelés tudatosította költői-emberi feladatát, az aljasságok, árulások, hazugságok, álságok leleplezését, a diktatúra elleni küzdelem vállalását.

Koronatűz (1975)

Amikor Kormos István 1973-ban elolvasta Nagy Gáspár verseit, nemcsak bemutatta őt az Élet és Irodalomban, hanem azonnal szerződést is ajánlott neki első kötetére. Így jelent meg 1975-ben a *Koronatűz* a Móra Kiadó fiatalokat bemutató Kosmosz sorozatában.

⁷⁵ Ágh István i.m. 424.

A bemutatkozó kötet fülszövege a fiatal költő ars poetica igényű vallomása: "Ha tehetném, mindennap beülnék egy magamra zárt óriás moziba, ahol két filmet vetítenek: délelőtt Huszárik *Elégiáját*, délután Shindo *Kopár szigetét*. Éjszaka meg fehér lapokkal kitapétáznám pár négyzetméternyi albérletemet, gyök alatti házamat, hazámat. Valamelyik hősínű terepre hajnalig rákarcolódna egy boldogtalan költemény; kép és dráma, mint szívemre, agyamra már korábban. Mert nyugtalan álmom a bizonyosság. Látom, hogy az estéli itatás után ötéves fejemet végignyálja búcsúzó kancacsikónk, jól sejtve, hogy a másnapi Vidámvásáron megnézik fogait. S én lennék a kétségbeesett karkörzéssel jelt adó kisebb fiú is, veszélyekre figyelve, halálokat látván. Sütő András egyik hősétől tudom, hogy az ember ott kezdődik, amikor összetéveszti magát azzal, amitől megfosztották. Az igazi vers is innen indul; azért a hiányért és szüntelenül cipelve a rábizottakat: bánatos csikóarcot, madárként repdeső gyerekeket."⁷⁶

Szigorúan, célratörően megkomponált fülszöveg ez. Nyilvánvaló belőle, hogy a fiatal költő nagy dolgokat akar cselekedni művészetével. Számot akar adni élményeiről, az útra bocsátó paraszti világ életéről, sorsáról. Eltökélt szándéka az, hogy figyelmeztessen az emberléletet porlasztó veszedelmekre. Közösségi felelősségvállalás is ez a Sütő András-Szervét Mihály szavaival is szóló vallomás.

A *Koronatűz* darabjaiban a metaforikus versnyelv védelmébe vonja magát a költői én, hogy töretlenül folytathassa a megkezdett pályát. A *Koronatűz* a korai versekhez viszonyítva stilizáltabb kötet. Mintha a Nagy László-i parancsot fogadta volna meg Nagy Gáspár: erős metaforákkal menni az álság falai ellen.

A *Koronatűz* versvilága sokkal közvetlenebb és személyesebb, mint a *Tejfogak* ciklus darabjai. Világosak, érthetőek az utalások. Nem töredezett, hanem szinte az élőbeszéd természetéhez igazodó a stílus. Ez nem ütközik a metaforikus üzenetekkel, sugallatokkal, hanem megerősíti azokat. Első darabjai szinte közvetlenül szólaltatják meg az önéletrajz egyes mozzanatait.

A versek megidézik a halotti torokat, tollfosztókat, a falu nevének népetimológiáját, a gyermekkori játékokat, rorátés hajnalokat, a fordítható fedelű ládát, az elmaradhatatlan fekete klott gatyát, a kiscsikókat, az ifjonti szerelmes vágyakozásokat. Az élményekből a versek nem teremtenek nagy kompozíciókat. A fiatal költő nem szűri még át eléggé az élményeket egyéniségén. De a nyomorúsággal, félelmekkel, szenvedésekkel teli gyermekkori világ eszmei ösztönzése, elkötelező hatalma nyilvánvaló. Miként az is, hogy a versekben megmutatkozó költői személyiség nagy dolgokra készül.

A közvetlen vallomásversek nagy szándékokat és nagy kiszolgáltatottságot, esettséget egyaránt tükröznek. Az első versekben túlnyomórészt a keresztény mítosz, a szakrális motívumok emelik meg a költői önéletrajz, öntanúsítás egyes elemeit.

A költő születésének a betlehemi születés ad távlatot, mítoszi fényt:

*Szőlőbontáskor, májusi-karácsonyban
foltos szalmazsák fölé leszállt az angyal.
(Májusi-karácsonyban)*

A vers tárgyi elemei a paraszti közeget mutatják, a gerendás házat, szőlőbontást, foltos szalmazsákot, tényszerűen a különös havazó májusi napot, s talán éppen a havazás teszi természetessé a karácsonyi asszociációt, a krisztusi párhuzamot, hiszen a vallásos világképben minden születés az Istenfia-ember születésétől kap értelmet és fényt. Nagy Gáspár megőrzi a versben a tárgyas szemléleti elemeket, de a bibliai motívumkörhöz társítja azokat. A paraszti életből való megváltás mozzanata is megjelenik a versben ("a betlehemi angyal jászolkarikák kötelét vágja-nyiszálja karddal"), de a mitizálásnak önerősítő értelme van:

⁷⁶ Nagy Gáspár: *Koronatűz*. Kozmosz Könyvek. Bp. 1975. fülszöveg

*Hogy semmi ne kötözzön, s ne is védjen páncél!
Legyen nagy gyalázat, ha szárnyaimmal járnék!*

Hasonlóképpen önerősítő jellegű a bibliai allúzió a mózesi vesszőkosár motívumot idéző *Ne fonjatok nekem vesszőkosarat!* illetve az *Amíg a bölcsék ideérnek* című versekben.

Az első kötetet gazdagon átfonják a bibliai utalások, párhuzamok. A szülői háztól messzire szakadt gyermek tékozló fiúként tér haza számot adni. Nagy Gáspárt az adott világkép birtokában bibliai neve is - a betlehemi első király volt Gáspár - ösztönzi ilyen párhuzamokra. Az első kötetben az *Anyámmal hófehérülök* című versben még a látogatásával ajándékozó, karácsonyokra Baltavárra hazatérő fiú megy haza betlehemi első királyként. "De megbűvöli a világot, a rontás ellen tiltakozva a halhatatlanságot énekl, s így vállalja az édes szülő sorsát: "befödöm vizek homlokán a sírást s anyámmal hófehérülök."⁷⁷

A *Csikó I.* című vers pedig 1944 karácsonyának háborús élményével felelteti a karácsonyi éneket, a történelem borzalmas képeibe illeszti idézetként a "di-cső-ség, di-cső-ség, / menny-ben az Is-ten-nek" és a "bé-kes-ség, föl-dön / az em-ber-nek" sorokat.

A közvetlenül életrajzi versek közül az *Aranyharmonika* előremutat a *Halántékdob* kötet hosszú versei felé. A Nagy László-i hosszú énekekre emlékeztető módon idézi fel a költő gyermekkorának paraszti világát, a sok szenvedést, küzdelmet:

*harmonikaszóba torkollik a küllők némasága,
sír, úgy felel, csapát vágunk minden lucernás tájra
és belénk vágnak gleccser-medret az utak, körműnk
égetett szaga is lenyomat lesz az újabb szemeknek
kik utánunk cammognak, s felteszik a kérdést:
hány kereszt fér egy gabonásszekérre, hánytól telik
be a piramis-asztag, vagy csak amolyan fakereszt
lesz a vége, ácsból a temető eldugottabb részibe,
valakinek ezüst-homloka fölé, úgyis az lesz a vége!*

A leltárvers természete szerint a paraszti élet sok-sok eleme megjelenik a versben. A paraszti élet szenvedéseit a történelmi kiszolgáltatottság teszi még elviselhetlenebbé. Kemény ítéletet is mond a vers, éppúgy bemutatja "zavarait a toronyépítésnek" mint a "megtorpedózott álmaink egybeterelt kirakodóvásárát"-t. A leltárvers tárgyi-érzelmi gazdagsága feloldja a formai kötöttségeket, "ide-oda hullámzó, belső rímeket, gondolathangsúlyokat összecsendítő" versbeszédet teremt ebben a paraszti múltat és történelmet elsíró "egy szuszra mondott" szabadversben.

A bibliai párhuzamok kettős érzést mutatnak: elhivatottságot és kiszolgáltatottságot, erőtudatot és esettségét. A költői személyiség önmaga párhuzamaként gyakran Jézust idézi meg, de a ma születettet, akinek versbeli alakjához egyszerre fűződik a megváltói lehetőség és a pillanatnyi védtelen gyermekség képze. Heródes elől kell őt menekíteni Názáretből.

Ez az összetett és érthető érzés teszi próbára a költői kifejezőerőt, helyenként meg is töri a verset, nem bírja magasabb egységbe szervezni a kettős irányú érzést, a bibliai párhuzamok olykor magyarázat jellegűek, nem elég sugallatosak.

Nagy Gáspár keményen küzdött ezekben a versekben a gyermekké minősítő, lefokozó élményekkel: önerősítő, önbátorító gesztusai, versei tanúskodnak erről. Nemcsak a bibliai párhuzamokkal erősíti magát, de a bibliai allúziókkal fölkészíti költői személyiségét a poklok vállalására is - a megváltásért.

Ars poeticája ekkor erősen emlékeztet Nagy László *Ki viszi át a Szerelmet* című versére, de a költői személyiséget nem növeszti föl úgy, mint Nagy László, hanem keresztényi

⁷⁷ Vasy Géza: Nagy Gáspár: Koronatűz. Tiszatáj, 1976. 10. 88.

alázattal telíti. A keresztény etika komolyan vétele fordítja később szembe minden árulással, minden júdási tettel.

A *Stáció-járás* Jézus keresztútjának tizennégy stációját folytatja költői-emberi imperativusok sorában kétpólusú, bináris oppozíciót képező főnévi igeneves mondataiban. A cselekvés iránya nála is mindig pozitív, jóra, szépre változtatja a megvetendőt, a morálisan rútat:

15. állomás
Füvet növeszteni áruló csókok fölé
 16. állomás
Tengereket hinteni partravetett ladikokba
 17. állomás
Masnikat kötni kisorsolt köntösökből
 18. állomás
Körülrajzolni leheletünkkel görbülő karókat
 19. állomás
Kicsorbitani szemünkkel cikázó töröket
 33. állomás
Felgombolni szívünkre bársonyos takarónkat

Másik ars poetica jellegű darabja, a *Kit az álmokba beléfoztak* egészen közletről idézi Nagy László említett versét, de a közeli motívumegyezések ellenére szembetűnő a két költői tartás különbsége. Nagy László verséből méltóságtudat, elhivatottság, könyörtelen vállalás feltétlen parancsa szól, Nagy Gáspáré is ezekből a mozzanatokból épül, de a fájdalom szinte kiegyenlíti benne, ellensúlyozza a cselekvő szándékot.

Már gondolhatott című versében családi hagyományként vállalja a küldetéses, cselekvő költői magatartást, a vőfélyverseket fabrikáló nagyapja örökségét veszi át:

*Amikor öregapám
 a vőfély-nótákat fabrikálta
 már gondolhatott
 egy haszontalan unokára
 aki folytatja
 a lakodalmak másnapjain is
 a megátalkodottságot*

A verset már a fiatal Nagy Gáspár is az emberi etika igazi megnyilatkozási terepének tudja ("töretlen gerincek kopogtatása"), olyan cselekvésnek tartja, mely elsőrendűen közösségi érdekű, személyiség és nemzet vonatkozásrendszerébe illeszkedik ("anyaság, térdén az egyetlen fiú, hazám"). Olyan hormon a vers, melytől "ember és a nép csak magasodhat" (*Vers*).

A *Szabadítót mondani* című ars poeticájában a költői cselekvés indoka a szabadító szó szükségessége, az, hogy "kell valami szabadítót mondani" a "lefokozott szívűeknek", nem lehet, hogy reménytelenül múljon el az élet.

Eltökélt küldetéstudat és szomorú tapasztalat ütközése szólal meg a versben, a szabadítót mondani belső parancsát azonban az eredménytől függetlenül vállalja a költő. Miként a *Gyönyörű bűnt* című drámai monológvers is:

*Gyönyörű bűnt hagytam rátok,
 a lázadást, mely több mint Dózsa György;
 mit bánom, ha több az áruló,
 de lázadót is teremjen e föld!*

A korai versek lírai személyisége egyre erőteljesebben fegyverzi föl magát a költői küzdelemre erősítő érvekkel, eszmékkel. A személyiség elszántságának a közösségi hűség is erőforrást jelent.

A *Koronatűz* verseiben nyílik ki Nagy Gáspár költészete, világképe a kultúrélmények, a példaértékű magatartások, eszmények költői asszimilálása felé. A közvetlen életrajziség a későbbi ciklusokban háttérbe szorul, s kissé közvetettebben, látomásversekben, máskor nagyobb struktúrákká szerveződve szólal meg, árnyaltabban, összetettebben. Egyre nyilvánvalóbb versvilágában a többféle művészi hagyomány érintése, a weöresi játékosság, a Kormos István-i bűbáj ösztönző hatása - a meghatározó Nagy László-élmény mellett. Az ő játékaiba is mindig mély szomorúság, felelősségérzés erős képei villannak bele.

A kultúrélmények sokrétű asszimilációja, a történelem és a magyar kultúra értékelő, átértékelő befogadása bővíti jelentősen lírájának szemhatárát, erősíti költői jellemének már az első versekben fel-felvillanó sorsvállaló keménységét. A történelmi példák sugallataival mély morális érzékenység méri itt fel saját távlatait, s ez a szembesülés kiiktatja Nagy Gáspár szemléletéből a gyengeségérzést, intellektuálisan elmélyíti költészetét.

Elődeit, mestereit nyíltan vállalja, kötődésének minden mozzanata mélyen megélt és tudatos. Lehet sokallani az elődök idézését, de ezek sajátosan egy irányba mutatnak, a nemzeti költészetnek Petőfi, Ady, József Attila által hitelesített, Nagy László révén továbbvitt közösségi gondú irányához kapcsolódik. Mellettük Dózsa, Rákóczi, a 48-as szabadságharc, majd az újabb példák sora tűnik elénk.

Mélyen átélt, megszenvedett és történelmileg is hitelesített lesz így az illúziótlan, de kemény karakterű költői ars poetica. A költői karakter végleges vonása tűnik fel ezekben az utalásos versekben: az idő hullámzásai fölé növe erkölcsi következetesség. Ebben hangzanak egybe az ajánlásos és kultúrélményeket asszimiláló, áthasonító versek. "Az emberi értékeket megőrző-teremtő gyönyörű bűnnel jellemzi Nagy Lászlót is"⁷⁸:

*Kihordok minden álmot.
Talán így szentül vétkezem!
Elorzok pár évet még e földtől,
aztán gyökér fonódhat nyelvemen.
(Gyökér fonódhat)*

Nagy László költői személyiségének erős öntudata hiányzik Nagy Gáspár költői egyéniségéből. De nem hiányzik belőle a lehetetlennel is szembefeszülni képes erkölcsi erő és érzékenység, annak a felelős tudása, hogy a költőnek személyisége teljes súlyával kell jelen lennie a lét dolgaiban.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján a fiatal nemzedéknek nyomasztó élménye volt cselekvés lehetetlensége, a lefokozott létezés, az agyonideologizált közélet. Az 1956 után berendezkedő Kádár-rendszer olyan "patthelyzet"-et, olyan vákuumhelyzetet teremtett a fiatalok számára, hogy úgy érezték, nincs rájuk szükség, nincs módjuk történelmi cselekvésre, jóllehet világosan látták azt, hogy hazugságra épül a társadalom új berendezése. Rózsa Endre *Elsüllyedt csatatér* című versében vallott erről a tehetetlenségről, ennek a léthelyzetnek a képtelenségéről. Béres Attila pedig *Bonfini* című versében panaszkolta el, hogy az ő nemzedékének nincs lehetősége már a küzdelemre sem, nincs felvétel a Fekete-seregbe. Rózsa verse kétségtelenül nagy felismerésként összegzi - a Fekete seregbe felvételt sem kapó harcosról írt Béres Attila-vershez hasonlóan (*Bonfini*) - a hatalom csapdaállító mechanizmusát, az ellenerők ellehetetlenítésének, kicsorbitásának praktikáit.⁷⁹ Nagy Gáspár *Utóvázlat az Elsüllyedt csatatérhez* című versében lép dialógusba Rózsa Endre művével. "A

⁷⁸ Vasy Géza: Nagy Gáspár: *Koronatűz*. Tiszatáj, 1976. 10. 87.

⁷⁹ V.ö.: Pomogáts Béla: *Az újabb magyar irodalom, 1945-1981*. 1982. 104.

szituáció áttételeivel beszélő, erősen allegorizáló mű a hatalom tehetetlenségének, ellenfeléhez (saját népéhez) hasonlatos csapdaszituációba érkezésének, elgyengülésének, már csak nosztalgiákba kapaszkodásának látványát élesíti ki. Az ő csatamezőjén az eszméit, hitét vesztett, megroskadt hatalom botorkál. A hajnal egykori lovasai az éj lovasaivá változtak át, s az egész mű előrevetíti a Kádár-világ hanyatló szakaszának azt a sötét erőktől vezérelt cirkusszá alakulását, ami későbbi Nagy Gáspár-művek társadalomkritikájában olyan hangsúlyosan ölt majd testet.(...). Nagy Gáspár verse a Rózsáéval szemben azt közli, hogy e csatatéri patthelyzetből a nemzet számára lehet kilábalás."⁸⁰

Ezt a küzdelmet vállalja a *Kapuállító* szerzőinek ajánlott *Az "erdő fája"* és az *Elérhetetlen föld* költőinek ajánlott *Hátországba előörsnek* című verseiben is. Az előbbi az önfeláldozásig vállalt hűség verse, az utóbbi erőtudatot is éreztető szövetségkötés:

*Hátországba előörsnek
küldött valaki bennünket*

*egy országnyi temetőben
hasítjuk a szemfedőket*

*mocorog millió halott
rebbenek az őrangyalok*

*kiköptük a cukrot zablát
énekünket tisztán hallják*

*dobszó nélkül semmi havon
jöttünk ide hosszú úton*

Közvetlen utalás is ez a vers Utassy Zúg Márciusára. Azzal a magatartással köt szövetséget, abból vállal részt a többes szám első személyű társulással is. Az Utassy-vershez hasonló kétsoros páros rímes strófák is nyomatékosítják ezt a szövetségkötést.

A *Koronatűz* viszonylag szűk élményvilágát, motívumkincsét - a paraszti élet elemeit és a paraszti biblikusság motívumait - a történelmi és kulturális vonatkozások, utalások tágítják. A költői személyiség harmonikus abban az értelemben, hogy a versei egységesen átformáltak, egyneművé stilizáltak. Még a disszonáns élményeket is egynemű líraisággal, erősen hagyományos képzetkinccsel fejezi ki. Sok még a versekben az adott belső lehetőségek alatti próbálkozás, a bőbeszédű, üresjáratos megoldás az erős tehetség nyilvánvaló jelei ellenére. Nagy László költészetével mély rokonsága van ennek a versvilágnak. Nem csupán az egyes képek, kompozíciók érezhető átsugárzása tűnik fel, hanem az a küzdelmes líraiság is, melynek drámai feszültsége az egyéniség tiszta etikumának és az elrontott világ tényeinek ütközéséből származik. Észleli Nagy Gáspár már ekkor "zavarait a toronyépítésnek", de negatív élményeit nem próbálja a fájdalomban feloldani, törvénnyé emelni, hanem kemény és dacos szembeszegülésben, igazságvédő-igazságtevő helytállásban ismeri fel küldetését. Ez az ellentét költőileg távlatos, minél mélyebbre száll benne Nagy Gáspár, annál egyénibb, nagyobb értékű művészetet teremt, morális erőihez összetettebb látásmód, nagyobb gondolati erő társul. Világosan látja költészetének értékeit és távlatait, szembetűnő tudatos önépítkezése, melynek során folyamatosan kivonja magát az elődök hatása alól, s eszmei, morális rokonságukat tisztán őrizve egyre erősebben egyénivé formálja költészetét.

⁸⁰ Jánosi Zoltán: "Ítéletidőben... 209-210.

„A *Koronatűz* utáni kötetekben megújulva élnek tovább a hagyományos motívumkincs elemei, a költői kifejezőmód és szemléelt egyénibb lesz a biblikus toposzokat illetően is. A konkrét történelmi tényekből építkező versekben a bibliai párhuzamok már nem a fiatal költő önerősítő gesztusai, hanem bizonyosságok a kereszténység magyarságot megtartó értékéről.”⁸¹

Nagy Gáspár költészetében „kétféle dimenzió létezik, egy határolt időbeliség, ez a miénk, és a végtelen, amely az Úré”.⁸² A keresztény hit egész költészetét áthatja. A verseiben megjelenő vallásos képzetek „nem formális, dekorációs metaforák csupán, hanem egy egységes belső mitológia részei”.⁸³ A teljes istenhit és a nemzeti hagyományok tisztelete a hátszaga művészetének, mely „megújította és új színnel gazdagította a kereszténységen nyugvó magyar költészetet.”⁸⁴ Fontos egyénítő jegye az is, hogy a közéletiség és a vallás egyszerre lett cselekvésre ösztönző tudatformáló erő műveiben.⁸⁵

Halántékdob (1978)

Ha a *Koronatűz* sok vonatkozásban az elvegyülés, a külső leltár verseskönyve volt, akkor a *Halántékdob* a kiválásé, a belső leltaré, a költő önmaga-vállalásé, különbözni tudásé. Képzetkincse is megtelik olyan elemekkel, amelyeket nem az elődöktől, nem a hagyományoktól tanult, hanem belső élményeinek, disszonanciákra érzékeny egyéniségének tükröi.

Szembetűnő ez a szókincsen is. A korábbi *Stáció-járás* még csupa hagyományos értelemben vett természeti-köznapi képből áll, a második kötet élére illesztett ars poetica, a *Hétparancsolat* őrzi a régi vonatkozásokat, de modern elemeket is hoz:

írni
a szó egyetemes súlytalansági állapotában
inni
márvánnyá fagyott borokból
hinni
a mérleg kristály krisztusában
szeretni
áthajolva a Poprád karcsú hídján
repülni
mozdulatlan szárnyakkal anyánk elé
halni
redukált időben fölszabadítva a lelket
élni
átzubogni az összes szennyساتorna
cserepes torkán

Egy árnyalattal profanizálja a bibliai tízparancsolatot, de továbbviszi azt az etikai elszántságot, hogy a személyiségnek önnevelő, önszervező iránymutatókra is szüksége van. A profanizálás pedig egészen emberi, egy felejthetetlen utazás személyes emléke emelkedik a parancsok közé: "szeretni áthajolva a Poprád karcsú hídján".

⁸¹ Nagy Balázs: Biblikus motívumkör Nagy Gáspár költészetében. Új Hegyvidék. 2007 tavasz – nyár, 2. évf. 1-2. 85.

⁸² Jánosi Zoltán: Idő és ítélet. Miskolc, 2001. Felsőmagyarország Kiadó, 229.

⁸³ Nagy Balázs i. m. 81.

⁸⁴ Petrik Béla: A Magyar NAGYúrhoz, Hittel, 2007. 3. 52.

⁸⁵ Nagy Balázs i.m. 83.

A lényeges új mozzanat azonban az, hogy a költői hivatást, sorsvállalást új, tudatosítottan modern és mostohább terepen kell vállalni: "írni a szó egyetemes súlytalansági állapotában".

A szó egyetemes súlytalansági állapota és a *redukált idő* kifejezések önmagukban is jelzik Nagy Gáspár költészetének változását: a bonyolultabb, disszonánsabb közeg egyéni nyelvi megnevezésének kísérletét.

Megszaporodnak verseiben a kizárólag reá jellemző kifejezések, szóképek. Szerves belső fejlődés folyamatában a hagyományos motívumkincs elemei is megújulva élnek tovább.

A *Halántékdob* első ciklusa, a *Földszoros* olykor a korai versek világára emlékeztet, de egy-egy kép már a költői sűrítés új módszerét jelzi azzal, hogy a képek elemei között nagyobb távolság van, az asszociációs tér tágabb: "Fölcsavartam az udvart, mint valaki alatt egy feslő szőnyeget" - kezdi a *Szalmadélután* című versét.

Máskor a bibliai motívum közérzetileg hoz új elemet, a zorduló idő tudatosítása formájában: "nincs ajándék, semmi tömjén - rí Boldizsár, Menyhért meg én" (*Hóttalan a hegyek inge*). Ilyen lefokozott körülmények között is vállalni kell az eredeti célt:

*Az indul el akaratlan
kinek angyala jelen van,*

*hóttalan a hegyek inge
el kell érnünk Betlehembe!*

Egyéni élmények általános érvényű és általános érdekű szuverén költői remeklése a *Ha följutunk...* című verse. Szemléletileg tárgyszerűen pontos. Gazdagon szólalnak meg benne a pannonhalmi évek emlékei, tárgyai, melyeket a tízéves érettségi találkozó lelkiismeret-vizsgálatra, összegzésre ösztönző élménye hív elő. A kifejezésmód és költői szemlélet meggyőzően egyéni. Leltározó tárgyi bőségét mély eszmélkedés hevíti át. A versben megszólaló érzésvilág összetett, az eszmélkedés őszinte és határozott. A számonkérés szigorú. Nyitányában megszólal az a keserűség, hogy az egyházi iskolában érettségizett fiúkat a politika örökös gyanakvása veszi körül, pedig semmiféle ellenséges szándék nem fűti őket, csupán a közös élmények pecsétje van rajtuk. Számadásra jönnek tíz év után, "mint a nem tudom mitől / úzótt csordapásztorok". Jönnek a "heggyé vakondolt" dombra, ahonnan "tíz éve szétfeszlő / gesztenyeként" szétgurultak, "hülye utakon, hülyébb utakra". Az egyfajta szigorú eszmények jegyében szétbocsátott fiatalok más arculatú világba kerülve sokféle élményben megmártóztak, így a lélek spontán számadása sokkal torokszorítóbb a "táj bűnbánatlila tribünén". Minden szó fontos és pontos itt. A katolikus liturgiában a lila a bűnbánat színe, a tribün sem véletlen, hanem természetes és modern asszociáció a pannonhalmi szituációhoz, a domb sima tetején álló ősi kolostor megnevezésére. Föltolulnak az érzésekbe és emlékezetbe a régi képek, összesűrűsödik tíz év létélménye. A tisztaságvágy, az önszemlélet bátorsága, a följutás erkölcsi parancsa ez a vers, melyben a bensőségesen egyéni motívumok általános érdekűvé emelkednek a kifejezés esztétikai ereje, belső szervessége révén.

A cselekvő történelmi jelenlét igénye egyre nehezebb terepen fogalmazódik meg, ezért groteszk, ironikus elemekkel telítődik a vers, de a költő nem adja föl, hanem erősíti nagyra törő szándékát, az emberi minőség javítását: vallja, hogy írni kell a szó súlytalansági állapotában is, vallja, hogy föl kell jutni a csúcsra és el kell jutni Betlehembe. Az eszményi célokból tehát semmit nem ad föl.

A *Koronatűz ars poetica* jellegű és utalásos verseiben kimunkálta Nagy Gáspár a költői személyiség sérthetetlen etikai eltökéltségét. A *Halántékdob* hasonló darabjai erre az alapra gazdag személyiségképet építenek, mintegy kitágítják a költői világképet.

Most is egész ciklust alkot utalásos verseiből, de éppen ezeken figyelhetjük meg legkönnyebben költői egyéniségének határozottabbá válását. Még ha az alkalom és tárgy

természetéből következően a megidézett előd vagy kortárs életrajzi vagy művészi motívumainak felhasználásával építi a verset, akkor is inkább saját személyiségének, viszonyulásának szuverenitása tűnik fel benne.

A portréversek mindig kettős portrék: nemcsak arról szólnak, akit tárgyul választ a költő, hanem legalább annyira magáról a költőről.

Önerősítés, világréptágítás, szövetségkötés múltban és jelenben a portrévers.

Poeticájában is kettős: megidéz és teremt, megidéz és vallomást tesz.

A költő olykor a megidézettnek egyetlen vonását, gesztusát emeli ki (vagy egyetlen magatartáselemre összpontosítja figyelmét, miként a *Tejfogak* ciklus Petőfit, József Attilát és Ratkó Józsefet megidéző versei, a *Petőfi elsiet a segesvári piacról, József Attilához, Magasles és bunkerek közt*).

Lehet a megidézett szájába adott fiktív beszéd, miként a *Koronatűz* kötetben a *Gyönyörű bünt* című vers Dózsa György drámai monológja.

Lehet a megidézett vagy megidézettek szavaiból, közismert verseiből alkotott kompozíció. Ilyen az első kötetben a *Három kézjeggyel* című darab, mely Petőfi, Ady és József Attila soraiból áll.

Másik változat, amikor egy magatartásformát mutat be a költő, de nem közvetlen utalásokkal, hanem csak az ajánlással fejezi ki a szövetségkötést, mint a *Koronatűz* kötetben az *Elérhetetlen föld* és a *Kapuállító* című antológiák szerzőinek ajánlott *Hátországba előörsnek* és *Az "erdő fája"* című versek. Vagy ugyanott a Nagy Lászlónak ajánlott *Gyökér fonódhat*, a Kondor Béla emlékének szentelt *Égi megbízás*.

S igen gyakori az a változat is, amelyik egy-egy alkotó művészi világát idézi meg, miként a *Koronatűz* kötetben a *Tamási Áron sírjánál* című vers, mely az *Énekes madár*, a *Szép Domokos Anna*, az *Ábel a rengetegben*, *A legényfa kivirágzik*, *Világló éjszaka*, *Hajnali madár* című Tamási-művek motívumai alapján készült emlékezés.

A portréversek - ha művészlől szólnak - többnyire gazdagon megidéznek annak eredeti világát, olykor életét és művészetét egyaránt.

Ez a portréversek egyik kulcsproblémája: a költő többnyire bensőségesen ismeri annak az életét és művészetét, aki versre ösztönzi őt. A megidézett életére és életművére való utalásokat azonban úgy kell kiválasztania és formálnia, hogy azok a bensőséges ismeret nélkül is éljenek, érvényesek legyenek. Hiszen a műalkotást sohasem szabad kívülről bevitt elemekkel, ismeretekkel magyarázni. A műalkotás világot nyit ki, s viszonyítási pontjai önmagában vannak.

Az utalásos versek tudatos világréptágítás és tudatos virtuális közösségteremtés, értékmegmutatás alkalmi költészetében.

A művész számára éppoly ihletforrás lehet egy-egy alkotó személyisége, magatartása, művészi világa, mint bármely más közvetlen élmény. A régi irodalomelméleti szakirodalom még megkülönböztetett primer és szekunder élményeket. Az ezredforduló irodalomszemlélete már nem tesz ilyen különbséget. Sőt, azt tanúsítja, hogy az irodalom igazában szövegek párbeszéde, az irodalmi művet (fölismerhetően vagy rejtetten) mindig megelőzik más szövegek.

Az ezredforduló irodalomtudományának egyik kulcsfogalma az intertextualitás, a szövegek köziség, a szövegek párbeszéde lett. Egy-egy élet is mindig valamiképp a megfogalmazás által áll előtűnk, tehát az élet is szövegek révén lesz élménnyé. A történelem is a szavakba foglalással válik történelemmé, értelmezésben megőrzött és alakított múlttá.

Az értelmezés mindig jelen érdekű.

Nagy Gáspár költészete különösen gazdag párbeszédet folytat a magyar irodalom régebbi és jelenkori értékeivel egyaránt.

Kormos István már megismerkedésükkor egyenrangú társként fogadta a fiatal Nagy Gáspárt, hamarosan pedig legbensőbb barátai egyikének tekintette. 1976-ban őt kérte föl arra, hogy vezesse be költői estjét Győrött. Ekkor írta meg Nagy Gáspár az egyik leggazdagabb,

legszínesebb portréverset Kormos Istvánról. Címe: *"Jézusos fejlehaltva"*. Alcíme: *Kormos Istvánnak a győri halpiac tövébe*.

Kormosról szól, Kormos életrajzi elemeit használja föl, mégis jellegzetesen Nagy Gáspár-vers. A *Halántékdob* kötetben formálja egyénivé ezt a "leltározó", analitikus verstípust, melyet a *Ha följutunk...* saját emlékeiből, a *Jézusos fejlehaltva* a bensőségesen átélt Kormos István-i művészet elemeiből, a *Csak nézem Olga Corbutot* pedig minden ízében kreatív módon valósított meg.

A *Jézusos fejlehaltva* leltározó versben állít elénk egy sokszínű, európaián magyar embereszményt: a csillogóan könnyed, mozgékony, minden pokolból önmagát diadalmasan újjáteremtő embert és művészt. Hiteles Kormos-portré, ugyanakkor költőileg általános érvényűvé is emelt eszményi emberkép: nyitott, sokszínű személyiség, szelíd és kemény bölcsesség, tragédiákat szelídítő játék egysége ragad meg benne.

Nagy Gáspár nemcsak megidézi Kormos István pályáját, személyiségét és művét, hanem "Jézusos fejlehaltva" vall annak értékeiről és órea tett hatásáról is:

*és nem tudom honnan szól, de hangja tárnamély oboák nesze,
kire már mindenképp büszkén tekinthet holnemvolt Moson vármegye,
de francia partok is, pedig ez Úr magyar, méginkább vogul,
míg élek, élhetek, vérként dudorász bennem, halhatatlanul.*

(A vers fő iránya, fő sugallata tökéletesen érthető a maga belső vonatkozás rendszerében. De hogy világosabbak legyenek vonatkozásai, utalásai, érdemes emlékezetünkbe idézni néhány életrajzi elemet. Kormos István még két éves sem volt, amikor Mosonszentmiklóson az utca porában egy fém hőmérőtokba homokot töltögetett. Ez a fém hőmérőtok volt a legkedvesebb játéka. Jött a csorda, a tehének ugrádozva, bögve kikerülték. Erre a történetre mondta neki harminc évvel később Füst Milán: "Fiam, valaki veled játszik." Kormos pedig 1971-ben ezt írta: "Fölálltam a porból, a fém hőmérőtokba verseket töltögetek."⁸⁶ Károlymajor egyik kisgyerekkori lakóhelye volt. Mecsér a másik. Kormos születésekor édesanyja meghalt. Nagyanyja nevelte. Kormos *A vasmoszár törője alatt* címmel írta meg pályája emlékezetét az Új Írás 1976. 9. számában.⁸⁷ A vasmoszár történetét *Tárgyaim* című (Kortárs, 1974. 5. sz.) vallomásából is ismerjük: 1944 nyarán a házukat bombatalálat érte és teljesen eltüntette, helyén egy kráter maradt. Odalett Kormos teljes könyvtára: József Attila *Medvetánca*, Weöres *Medúzája*, Szabó Lőrinc összes versei, Sinka *Vádja* és a Károlyi *Biblia*. "A mozsár harminc méterre a krátertől, mellette a törője, egy falat csorbulással túlélte a bombákat. Egyetlen tárgyam a gyerekkorból, sok diót, mákot, cukrot törtem a hasában húsvét és karácsony előtt; számomra érték csak, de nekem nagyon az."⁸⁸ Ezt a könyvtárat más helyen bővebbnek írta le Kormos, említette még Gulyás Pál, Villon, Rimbaud, Ady köteteit, Illyés *Rend a romokbanját*, a *Puszták népét*, Reviczkyt, Nadányit, Áprilyt, Vörösmartyt is.⁸⁹ A *Mozsár, Cinpohár* és az *Egy hajdan elrepült ház* című Kormos-versek szintén motiválták Nagy Gáspár versét.

Kormos 1962-ben megismerkedett egy Párizsban élő félig magyar nővel (Cecile de Nagy), aki felajánlotta neki, hogy lakhat normandiai házában. Így töltött 1963 és 1965 között közel két évet Franciaországban, többnyire Normandiában. 1962-ben írta a *Ház Normandiában*, 1964-ben a *Tél Normandiában* című versét. Ez utóbbi versben szerepel a "győri halpiac" és a "mecséri márcosom fia". 1970-től Kormos Budapesten (harmadik házasságában) az Üllői úton lakott. "A könyvespolc oldalán József Attila-vers függ bekeretezve, eredeti, saját kézzel írt vers, még a nyomdai jelek is rajt vannak. A *Lassan*

⁸⁶ Kormos István: 1923-ban születtem Mosonszentmiklóson. In K. I. művei ... 167....

⁸⁷ Kormos István: A vasmoszár törője alatt. In K. I. művei... 171-183.

⁸⁸ Kormos István: Tárgyaim. In K. I. művei... 170.

⁸⁹ Kormos István: A vasmoszár törője alatt uo. 176.

tűnődve feledhetetlen sorai. Már sárga a papír.⁹⁰ Kormos nagyon szerette Jékely verseit. Jékely nevezetes első kötete, az *Éjszakák* is meghatározó olvasmánya, s az 1944-es bombatámadás miatti vesztesége volt. "A hatvanas években egy verssel is tisztelgett a barátta lett mester előtt (*Jékely Párizsban*). Jékely pedig egy 1937-es párizsi versét ajánlotta utólag "A párizsviselt Kormos Istvánnak" (*A rue de Lanneau-i szállodában*)."⁹¹ Ráskay Lea pedig Kormos *Profán mágia* című verséből lép át ide:

*Hajdanvolt fű-fickó időmben
elém állt Sövényházi Márta,
keményített apácaingét
farkasalma bokorra hányta.*

De "Ráskay Lea kislány, pendelyben karikázgat" Kormos István *Kisborjak* című versében is, amely versben gyermekkorának zöld mezejét idézi meg a költő, melyben "két kisborjú kocog / hasig fütengerben, jézusos fejlehajtva".

Kormos István - másokkal együtt - az ötvenes évek elején kényszerűségből folyamodott a gyermekirodalomhoz, de mások visszatértek onnan, Kormos viszont jóidőre gyermekeknek író szerző maradt. Legnépszerűbb történetei a Vackor-könyvek voltak, a trilógiává összeálló három verses mese: *Mese Vackorról, egy pisze kölyökmackóról* (1956), *Vackor világot lát* (1961) és a *Vackor az első bében* (1978). Vackor "mackó, aki emberként él, játékmackó, aki életre kel, gyerek, aki mackót játszik".⁹²

A *Vonszolniak piros delfinek* Kormos 1963-ban írt verse. *Dülöngélünk* címmel pedig első kötete jelent meg 1947-ben, s ezt csak 1971-ben követte a második kötet, a *Szegény Yorick*. Ez volt tehát az az idő, amikor Kormosnak a "varázslása bujdokolt", s amikor "föltámadott a holt". A "varázslása bujdokolt" kép gyökere is Kormos egyik verséből ered: "világokat varázsolok / amikor akarom" (*Nakonxipánban hull a hó*). Juhász Ferenc Kormosról írt versének a címe is bekerült a kompozícióba: *Az örvénylő-szívű vándor*. Kormos vogullá minősítésének is az életműben van az indoka: bizonyára a *Vogul menyegző* című versével érdemelte ezt ki.)

A "*Jézusos fejlehajtva*" olyan tisztelgés Kormos István előtt, amelyik szinte az egész Kormos-életművet és életet egy kompozícióba foglalja, szinte csodaként megmutatja. A Kormos-versben Mecsér és Párizs kapcsolódnak össze Kormos jóvoltából, Párizs és Nagyenyed, illetve a marosszentimrei fogyó gyülekezet gondjai és színei sem külön idegen világok, hanem Jékely Zoltánról szólva természetesen, egymásnak távlatot adva találkoznak.

A *Jékely Zoltán tenyerébe* című verse úgy hangzik, mintha valóban belecsapna Nagy Gáspár az idősebb költőtárs tenyerébe - elismerését kifejezve és szövetségét vállalva:

*Ki szomjától Párizsig szökött,
de homloka rácai mögött
ragyognak, sírnak az elfödött
kóbor kutyák és rigók csontjai;
azt megőrzi Enyeden füzet,
Marosszentimrén gyülekezet
éneke, hogy idáig hallani
- csak a kövek tudnak elomlani -
hitünk megmarad, mint az ÉJSZAKÁK
kószáló kaszás verscsillagai!*

⁹⁰ Bertha Bulcsu: Délutáni beszélgetések. Szépirodalmi Kiadó. 1978. 391.

⁹¹ Vasy Géza: Kormos István. Balassi Kiadó. 2002. 79.

⁹² Vasy Géza uo. 146.

Miként a *"Jézusos fejlehardtva"*, a *Jékely Zoltán tenyerébe* is jellemzés és vallomás egyszerre. Jékely, miként sok nemzedéktársa, világot látni ment 1937-ben Párizsba. Erre utal a vers első sora, majd Jékely állatbarát verseit idézi, aztán utal Enyeden töltött első három gimnáziumi évére, majd híres versére, *A marosszentimerei templomban* címűre. Jékelynek ez az 1936-ban írt remek verse a pusztulás leltára és a szülőföldre való hűség zsoltár-verse. A szétszóródás, pusztulás tragédiája és a megmaradás hite, konok akarata egyszerre szólal meg Jékely versében. A hetvenes évek elején, amikor a kisebbségi magyarság szétszórásának a tényét már nem lehetett tovább némán tűrni, Jékely verse a magyar költészet eleven ösztönzőjévé lett. 1975-ben Kányádi Sándor *Egy csokor orgona mellé* című, Jékely Zoltánnak szeretettel ajánlott versében "csupán egy ajkon szól már / paptalan marosszentimrén / haldoklik szenci molnár".

Nagy Gáspár *A marosszentimrei templomban* legfontosabb üzenetét, a körülmények ellenére is megőrzött hitet emeli példává. Ezt a hitet ellentéttel is erősíti: a kövek elomolhatnak, de hitünk megmarad.

A többes szám első személyre váltás azonosulás a marosszentimrei gyülekezet énekével, megmaradás-hitével. Ezt a hitet újabb kettős párhuzammal tovább erősíti a vers zárzata, mely a megőrzött, megtartott hitet a kozmikus renddel és az öröklésre igényt tartó esztétikai értékkel egyszerre vonja párhuzamba: "hitünk megmarad, mint az ÉJSZAKÁK / kószáló kaszás verscsillagai!"

Kormos és Jékely világának vállalása öntanúsítás is Nagy Gáspár költészetében, miként a Krúdy *Gyula álmokkönyvére* írt keserűen játékos önvallomás vagy a Weöres "tanár úrnak" írt "zárthelyi dolgozat" játékból kiinduló, s az emberi fájdalom, sors kifejezésébe váltó sorai.

Nagy Gáspár költészetében a játék értelme súlyos.

A költészet az emberi lét titkainak a vallatása és kivallása, s nincs feloldó kegyelem az üresjáratra, felelőtlenségre, egyértelmű a tanulság, a parancs, mely a Rimbaud-i példából fejlődik ki. Rimbaud nem az életével, nem költészetének jellegével eszméltető példa és vitapartner ekkor Nagy Gáspár számára, hanem azzal, hogy a költészetet abba is lehet hagyni.

A halántékon lőtt versek emlékműve mögött tünődik azon a költő, hogy mit lehet tenni, ha kiírta maga alól a földet, ha végveszélybe sodorta az ének, ha a világ kimondását körülményei már halálos veszedelemként gátolják. Ebben a helyzetben "még rádvilloghatnak / a hold márványjelei", azaz lehetne a költészet számára valamiféle ezoterikus lehetőség, de ez nem járható út az ő számára, hiszen megoldhatatlan gondok nyomasztják, nem viheti a holdra azt, ami földi baj:

*de életedből hová
omolnak a dolgok
miket a földön nem
szabad elfelejteni.*

Ebben a szituációban a személyiség számára a legnagyobb veszély az árulásba keveredés. Az a félelem nyomasztja, hogy az agyonmanipulált világban esetleg föl sem foghatja, hogy mikor szennyeződik be, hogy "ki által jön a bűn". Nyomasztó létráma ez az etikus személyiség számára. Ebben a drámai léthelyzetben jelenik meg a Rimbaud-i példa, mint végtelenül keserű, de etikus magatartásválasztás, a költői elhallgatás, a későbbi *Nyelvem pallosával* című vers "hallgatni szabad" végső menedékének a tudatosítása, gondolati előkészítése:

*AKINEK MÁR NINCS TÖBB TITKA
BECSUKÓDNI MINT A BICSKA!*

Azt a drámát jeleníti meg ez a vers, melyben a költő felismeri, hogy a "költemény, egyáltalán: az elmondható, lírává szervezhető szó kérdésessé válik".⁹³

Nagy Gáspár cselekvő költői személyisége azonban nem tekintheti megoldásnak az elhallgatást. Ehelyett felkészíti magát a még nagyobb, még összetettebb költői cselekvésre. A *Térkép* ciklus versei a magánszférába vezetnek, az érzelmi élet belső számvetését végzik. A *Halántékdob* kötetet záró *Szaltószabadság* ciklus pedig új típusú nagy kompozíciókban kísérli meg a hallgatás, becsukódás helyett a kimondhatatlan kimondását.

A személyiség teljességigénye őszinte szerelmi lírát teremt Nagy Gáspár kötetében. Élmény és eszmélkedés különös összefonódása teszi sokszínűvé ilyen értelemben a *Térkép* ciklust. A testi vágyak mámorító iramlása a beteljesülésig, majd az utána következő ürességérzés, a "nagyon árva, lakatlan reggelsziget" (*Lebegve már*), a pózos-boros szerelemkérő szomorúság (*Hajnalig*), az enyhén ironikus önleleplezés (*Szénszünet a bajnokságban*), a megvalósíthatatlanság, beteljesíthetetlenség visszajáró fájdalma, vágyakozása (*Éji sóhaj*): a szerelmi élmény sokféle variációja szólal meg.

A *Térkép*, kiterítve pedig különlegességével, szemléleti gazdagságával kiemelkedő verse a ciklusnak. A beteljesült múlt szerelmek leltározó számbavétele ez némi kis groteszk ízzel, de nagyon emberi, egyszerre jelenik meg benne az élet kiszolgáltatottsága és szépsége. Majd az egész leltárnak új perspektívát ad a szindbádi utalás. Mert ezekben a tilosban járó szerelmekben is formálódott a lélek, s az élmény nyomai ott vannak a személyiségben. Talán éltető elemként kellett ezek is az egyetlen öleléshez, "az utolsó halálos szorításhoz", a létezés teljességéhez. S itt jön a szindbádi önstilizáció, átvetés harmadik személybe s a képzelet síkjára, az időtlenség szférájába:

mikor hinnétek hogy az a
zöldszemű lassan komoly
férfi lett akkor fog újból megjelenni
s mint szindbádi méla órák
homályán egy hintó oson
úgy jön a csókokat megköszönni
és cellacsíki ingét levetve
testetek újra föllapozza

Ez a virtuális szindbádi sík a vers befejező részében fejlik ki teljes értelmével: a szépség megőrzésére hív, a szindbádi visszatérés ugyanis létösszegzés, a finom bibliai allúzió a halál, a teljes elszámolás idejét jelzi ("nem tudjátok sem a napot, sem az órát"). Így sűrűsödnek meg Nagy Gáspár versei sokirányú mérlegelésre ösztönző jelentéssíkokkal.

Igény és tudatosság, erő és szomorúság, sorsvállalás és megcsillanó játékoság, egyre táguló világnézet jellemzi ezt a lírát. Egyre gazdagabb létezésélményt emel magába, s ez a törekvése külön súlyt ad a csupa nagy kompozíciókból álló *Szaltószabadság*-ciklusnak, melyben az egyéni költői kifejezőmódjáért küzdő költő a személyes, nemzeti, európai gondokra együtt figyel, s ezek megoldásában nemzedékének feladatát, lehetőségeit keresi.

A közösségi gondokat nemcsak vállalja, hanem az emberi létezés összefüggéseiben nyitottan és eredetien gondolkodik ezekről.

A gazdagon versbe emelt tárgyi-élményi elemek egységes gondolati víziókba rendeződnek. Nagy Gáspár elsősorban érzelmileg kötődik a világhoz, érzékenysége ezekben a művekben fölfokozott, izzó lélekállapotban mutatja, még akkor is, ha hevületét tudatosan nyugalomba fegyelmezi.

Sorsvizsgáló verseiben erős fájdalomérzés, illúziótlan szomorúság nyilatkozik meg. De az ezzel vívott drámai küzdelem telíti gondolati elemekkel a verseket, és építi összetetté, többszólamúvá a versstruktúrákat.

⁹³ Szokolczay Lajos: Nagy Gáspár. In: *Fiatal magyar költők...* 155-156.

Nemzeti létezésünk esélyeire (*Bölcsődal Perzsiából*), emberi cselekvésünk mai korlátozott lehetőségeire (*Ködhimnusz, Csak nézem Olga Korbutot...*), élet és halál dolgaira (*Világtemető*) kérdeznek ezek a versek. Nagy Gáspár a legnehezebb terepekről is hittel tér meg, pedig nem táplál illúziókat.

Azt is gyakran érzékeli, hogy a költészet lehetőségei is kérdőjelet kaptak, a nyelvi kimondhatóságba vetett hit is elbizonytalanodott. A *Lüktetés a hullaházban* "megfellebbezhetetlen fájdalma, illetve bizarr képzettársítása" ennek a felismerésnek, kételynek a megnyilatkozása. A vers "egymásra dobált kijelentő mondatai, hiányos mondatai sugallják a kiábrándultság groteszk fájdalmát".⁹⁴ A "tetemként egymásra dobált szűk mondatok záradéka is döbbenetesen szép és meditatív"⁹⁵: "Lehet, hogy almavirágzásunk korán jött: járt-kelt a temetők alatt, / a + - időben hatalmas lift haladt."

"A *Ködhimnusz* már az univerzumig tágítja a kétségbeesést, az esélytelen esélyességet. Rossz közérzetét, megrendült hitét is megfogalmazza szégyenpír és lelkiismereti hiányok képében, majd őrlődő önmagát adja"⁹⁶:

*Én különben bátran elsirom:
nem félek a holnaptól, mert
lehet, hogy holnaptól se láb, se lépés, és
a NAGY-FÖLDSZELVÉNYEN minden
tippünk törölve –*

Bátor szembenézése a nehéz kérdésekkel azért is érték, mert tudatosít, gondná, közüggé avat olyan problémákat, melyek valóságosak, mert létezésünk értelmének lényeges részei, mégis hiányoznak a korszak nyilvános szellemi életéből.

Nagy Gáspár a személyiség és a közösség szabadságát, emberi kiteljesedésének lehetőségeit kutatja, illúziótlan bírálatának, pöre megnevezéseinek is ez a mélyebb értelme. Sütő András *Perzsák* című esszéjében a Nagy Sándor által leigázott, meggyalázott nép szabadulását az hozta meg, hogy az anyák anyanyelvükön dalolták a tízezer csecsemő fülébe a bölcsődalt. Nagy Gáspár *Bölcsődal Perzsiából* című verse ennek az egyént és közösséget megtartó dalnak az értékét tudatosítja.

Kompozícióinak motivációs rendszerében gazdag történelmi, kulturális, közvetlen élményi anyagot szolgáltató meg, olykor igen nehezen felfejthető értelemmel az egyes részeket illetően. Éppen ezekben a nagy kompozíciókban érződik a kifejezésformával való erős küzdelme. Bizonyára a bonyolult, összetett gondokkal való sokrétű viaskodás folytán érezzük olykor úgy, hogy töredékes a nagy kompozíció. A fölvetett kérdéseket inkább sokoldalúan körüljárni lehet, mint egyértelműen megválaszolni. De célja sem lehet mindezek megválaszolása, a félelmek, közösségi bajok, megbéklyózó korlátozottságok viszont különféle terepekről indulva törnek a személyiségre. Ily módon a sokszálú kompozíció a felnövesztett ihlet természetéből ered.

A magyarság és Európa viszonya, jelene és jövője egyaránt sötét élmények, reménytelennek tetsző perspektívák alól komorlik föl a legnagyobb versekben (*Csak nézem Olga Korbutot, "Szállá alá poklokra", Forduló év*). Magyarország "kontinensnyi álmok vesztőhelye", a Duna pedig evilági Styx folyó ebben a versvilágban, de éppen a versek tárgyi bősége jelzi azt is, hogy alapos indoka van Nagy Gáspárnak a komor szemléletre, költői küzdelme éppen azért figyelemre méltó, mert mindezek ismeretében néz szembe a nemzeti sorskérdésekkel. Élmény és filozófia, közvetlen szemléletesség és gondolati erő találkozása jelenti ekkor számára a költői fejlődés irányát.

⁹⁴ Szakolczay Lajos uo.

⁹⁵ Drescher J. Attila: Nagy Gáspár verseskönyvei. Kortárs, 1983. 2. 317.

⁹⁶ uo.

Olyan verseiben, mint a *Csak nézem Olga Korbutot...*, a *Forduló év*, a *"Szälla alá poklokra"* "személyes sorsát és vívódását egyetemes érdekű közös sorssá avatja".⁹⁷

A hetvenes évek közepén sokan meghaltak Nagy Gáspár közeli szellemi társai közül. Kondor Bélát és B. Nagy Lászlót ekkor követte Szilágyi Domokos, Latinovits Zoltán, Kormos István és Nagy László. A szellemi társak halála Nagy Gáspárt mindig nagyon mélyen megrendítette. Nem tudott belenyugodni abba, hogy így törnek félbe az életek.

A halál, pusztulás iránti érzékenysége motiválta *Világtemető* című versét, melyet Huszárík Zoltán *A piacere* című filmje is inspirált, s melyben a XX. század mérlege az, hogy "háború háborúra borul", a haza pedig "tömegsírhaza". A pusztulás iránti érzékenység is erősíti Nagy Gáspár igényét a szembenézésre, a huszadik század végi emberlét esélyeinek számbavételére. A veszteséget is cselekvésre ösztönző erővé akarja formálni. Az elmúlás tudata az egyetlen élet kiteljesítésének, tisztaságának az igényét erősíti föl benne.

„Amikor 1975 decemberében folyóirattá vált a *Mozgó Világ*, Nagy Gáspár *Szaltószabadság* című verse – az áthallás miatt – csak semlegesített új címmel jelenhetett meg. „Szaltószabadságot érzek” – írta a költő a tornászlányt csodálva, s persze a sajtószabadságra is gondolt. Tudjuk, ezzel kezdődött 1848 forradalma, ez volt 1956 egyik fő követelése is. Nagy Gáspár a cenzúra szocialista változatának időszakában kereste a sajtószabadságot, amely a normális értelmiségi létezés egyik fő eleme. Miért fontos ez? Mert csak a sajtószabadság teszi lehetővé a következtetés igazmondást.”⁹⁸

A *Csak nézem Olga Korbutot* című kompozíciójában is történelmi számvetést végez. A leszorított létezésben a veszteségek sorsmeghatározó elemként jelennek meg: "bokáig - mindörökre a Donban állunk". A történelmi emlékezés groteszk színekkel telítődik, hiszen a világháború idején a szakrális áhítatot is széttöri a borzalom. Az archaikus-biblikus kifejezés ("lőn") tragikus groteszk folytatást kap: "és lőn lőnek". És utána pedig következik a "mammutcsont-átültetés", az idegen nagyhatalom ráerőltetése a nemzetre, "sorsbukfenc".

A történelem és a jelenkori élmények összetett gondolati mérlegelése zajlik a költői személyiségben. Annyira elfoglalja a magyar történelmi és társadalmi lét kiúttalansága, hogy még a gyermekéhez szóló szavait is áthatja ez az érzés. Az olimpiai játékok látványa is megoldhatatlan gondjaihoz kínál magatartásfogódzót. Nézi a gyönyörű fehér orosz tornászlány produkcióját, s ezt a látványt is a maga léthelyzetére vonatkoztatja:

*csak nézem Olga Korbutot
szaltószabadságot érzek*

A versben a dőlt betűkkel szedett *szaltószabadság* gazdag értelmű metafora. A szaltó a gyakorlat végig vitelét, betetőzését, igazi értelmét, céljának elérését is jelenti. Veszélyes, de gyönyörű kiszakadást, felülemelkedést a világból. A költő számára a *szaltószabadság* a visszahúzó fontolgatások nélküli cselekvést, a meglepő, váratlan, nagy tettet jelenti. Mintha már most arra készülne, hogy látványos nagy tettel rajzolja át létezése dimenzióit, tépje szét visszahúzó megkötöttségeit, társadalmi-politikai korlátjait. "A gyönyörű tornászlány láttán nem a mozgás és nem is a szépség nyugózi le, de átborzong rajta a szaltószabadság érzete. Ez a metaforikus fogalom a lefojtott képzetek sokaságát sugározza ránk. Ott van ezek között a képzetek között a veszély, a szédület, a szárnyalás irama, a bukás esélye, ott van a kárpótlás rövid igézete, ugyanakkor a szabadság pótolhatatlanságának a tudata is."⁹⁹ Szeretné kivonni magát az örületbe hajszoló leszorítottságból, kilátástalanságból. A gyötrő költői felelősség alóli felszabaduláshoz bőven kínál mintákat az önmagát nyelvi játékokban, trükkökben kiélő kortársi költészet:

⁹⁷ Szokolczay Lajos: Nagy Gáspár. In: *Fiatal magyar költők...* 155.

⁹⁸ Vasy Géza: Bevezetés és 12 pont Nagy Gáspárról. *Hitel*, 2006. 12. 46.

⁹⁹ Csoóri Sándor (1984): Nagy Gáspár. In: *A Lyukasóra melléklete*. 1999. 2. IX. lap

*hiszen bemutatathatnád te is
a költészet minden trükkjeit
az egynapos csodát
a konkrétvers és
szövegek sorát
átverhetnéd a
semmi szigonyát
a banális nagyhalon
soha nem kínálkozik
így az alkalom*

Ennek a lehetőségnek a bemutatása már meg is semmisíti magát a lehetőséget, hiszen szarkasztikus leleplezése ez az öncélú játékokban, trükkökben feloldódó, a társadalmi-emberi küldetését nem vállaló költészetnek. Csupa ironikus, szarkasztikus megnevezés ez, egyértelmű szemléleti elhatárolódás attól a költészettől, amelyiknek az "ügynélküliség az üdvössége".¹⁰⁰ Igaza van Csoóri Sándornak, amikor megállapítja, hogy a *Halántékdob* kötettől kezdődően Nagy Gáspár semmit nem ad föl a korai verseiben megnyilatkozó tiszteletből, hűségéből, de láthatóan mást hangsúlyoz, mást emel ki: "A bizonyágtevő költő érezhetően kritikus lesz. A lírai érzékiség eszközeivel nem ábrázolja s nem fölmutatja, de sokkal inkább támadja a valóságot, mint a valamikori romantikusok. Szétszedi, elemzi, gúnyolja, megdobálja rohadó körtékkel, kiüresedett koponyákkal. A költői agresszivitása mögött azonban mindig a szeretet-igény és a szeretet-hiány munkál, mint a gyerekeké mögött. De még ennél is jobban a szabadság akarása."¹⁰¹ A kritikus elhatárolódás ellentétéként szóló vallomás zárja a verset:

*de engem a tenger
érdekel ahogy mormol
s viszi a hajót
ahogy sínyli a szelet
s dúdol altatót
ahogy valahai földön
a partra loccsan
sót rak szívemre is:
szomjam sose oltsam
és súgja nekem szelíden
egészen halkan:
minden igaz költő halánték
hatalmasoknak csupán csak játék
de a csönd is hatalmas katlan
de a zsámoly sohasem térdeletlen*

A *Csak nézem Olga Korbutot* küzdelmes világát lezáró, összefoglaló, szinte szakrálisan megemelkedő záró strófája egyértelműen fejezi ki Nagy Gáspár teljes eltökéltségét annak a költői hagyománynak a vállalására, amelyik visszafoghatatlanul szól a legfontosabb emberi, közösségi kérdésekről, amelyik a Mindenség színe előtt ad számot az emberlét adott időbeli helyzetéről. Itt is éles az alternatíva: nyíltan szólal meg az a veszély, hogy a költőt megsemmisítheti a politikai hatalom. Itt is megjelenik végső menedékként a csönd. De ez sem választható az adott versvilágban, hiszen a tenger só rak a költő szívére, hogy szomját sose oltsa, hogy maradjon meg benne a teljesség, a szabadság igénye.

¹⁰⁰ Balassa Péter i.m. 212.

¹⁰¹ Csoóri Sándor i.m. uo.

A *"Szälla alá poklokra"* önvizsgáló európai számvetése is teljes illúziótlanságról számolhat be, a Duna a Styx folyó, "feketén cipeli Európa zaccát", a Kék-Duna keringő önfeledt harmóniája helyett pedig a magyarság európai léte nem más, mint "nagy átverés és / nagy altatás a Pokol-kerengő / márvány folyosóin" és "miénk az / egész Pokol, hol vidáman / énekelgetünk". Csupa nagybetűvel írt záró strófája összegzi a hosszúvers leltárát, s azt sugallja, hogy a teljes kimondás remény nélkül is megtisztítja, üdvözíti a költői személyiséget. A szakrális dikció előbb a negatív láttelelet eszköze, majd a bűnhődésből hozza a feloldozást. Az a szakrális remény szólal meg benne, hogy ebben a pokolban a személyiség már megemészti a bűnöket, ebből már megtisztulva léphet ki. Ezt a sugallatot erősíti egyébként a vers utalásos címe is, hiszen a Hiszekegyben a "Szälla alá poklokra" után az következik, hogy "Harmadnapra föltámadott". A lírai szituáció tehát önjézusító jellegű. A költői én az európai létben a megfeszített Krisztus szenvedéseit éli át, s ettől önnön megváltását is reméli:

*EURÓPA, FEKETE OSTYA -
AZ ÖRDÖG VELED ÁLDOZIK,
ÉJSZAKÁIMBAN GYÉMÁNTOLVA
MINDEN SEMMIVÉ VÁLTOZIK -
VAGYUNK MÉGIS A POKOLBAN,
EMÉSZTVE SZÖRNYŰ BŰNÖKET,
MÉLYRŐL, AKI ÍGY DALOLHAT,
URAM, EGÉSZEN TIED LEHET.*

A kötet utolsó verse, a *Forduló év* az év végi számvetést összegzi súlyos minősítéssel és mégis ragaszkodással, midőn az országhoz fordulva mondja:

*kontinensnyi álmok vesztőhelye,
őrizz meg magadnak,
mint szúrós növényét a kert.*

A *Halántékdob* kötet a költő erős elkomorulását tanúsítja. Leltározó hosszú versei egyszerre érzékeltetik a kor áttekinthetetlen, agyonideologizált, kifordított, zűrzavaros, illúziótlan légkörét, de a metaforák, leírások, tárgyi leltárok szorongással telített világán rendre átüt a költői én etikai tartásának egyenes beszéde, minősítő, felszólító vagy önfelszólító parancsa. Egyértelmű a versvilágból, hogy a költő szembekerült korának uralkodó társadalmi-politikai tendenciáival. De az is egyértelmű, hogy lélekben és poétikai gyakorlatban egyaránt felkészült a folytatásra.

Nagy Gáspár költészetének a hetvenes évek közepéig tartó első korszakának friss, népi hangvétellű versei Nagy László korai költészetére emlékeztetnek. Első korszakának határát Czigány Lóránt a *Csak nézem Olga Korbutot* című versben jelöli meg. Második, kísérletező korszaka a nyovcvanas évek elejéig tart, ennek a cezúrája az *ÉvTiZeDhAtÁrHíd* című verse. Ebben a korszakában „végigkóstolja a koráramlatok adta lehetőségeket, hatvannyolc szellemi örökségét, a kísérletező irodalmat, a neoavantgárd szócsavarásokat, a tipográfiai formabontást és játékoságot, a kancsal rímet és - ne féljünk kimondani - a sorsirodalmat választja.”¹⁰²

¹⁰² Czigány Lóránt: Nagy Gáspár köszöntése. In: Cz. L.: Vakrepülés. Írások az emigrációból. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Budapest, 2003. 366.

A NAGY ÉVTIZED: NYOLCVANAS ÉVEK

Néhány szó a nyolcvanas évekről

Már a hetvenes évek végén egyértelműen érezhető a nagy feszültség az irodalom és a politikai hatalom között. Az írók egyre élesebben fogalmazták meg azt, hogy tarthatatlan az a kultúrpolitika, amelyik korlátozza a magyar szellemi életet, nem engedi meg sem a magyar történelem, sem a magyar sorsproblémák szabad vizsgálatát. Egyre nyomasztóbb gondként nehezedett a szellemi életre az 1956-os forradalom változatlan elítélése, ellenforradalomnak minősítése. A kisebbségi magyarság sorsának romlása, különösen a román diktatúra magyarellenes intézkedéseinek sorozata nyilvánvalóvá tette a kádári irányelvek képtelenségét. Az írók egyre nyíltabban vetették fel a legfontosabb kérdéseket, a politika pedig egyre idegesebben reagált azokra. 1977-ben Aczél György utasítására leállították az Alföldben a fiatal írók interjúsorozatát. Ugyanebben az évben olyan művek közlését utasította vissza politikai okokból az Új Írás, mint Csoóri Sándor *Tenger és diólevél*, Csurka István *Házmestersirató*, Kormos István *Pásztorok*, Nagy László: *Hószakadás a szívre*. Mindezekből botrány lett az irodalmi életben. Ezt a botrányt csak növelték a veszteségek. Latinovits Zoltán és Szilágyi Domokos 1976-ban elkövetett öngyilkossága után, 1977 október 6-án meghalt Kormos István, 1978. január 31-én pedig Nagy László. Sokan e halálokról is hibáztatták a politikát. Nagy László *Gyászom a Színészkirályért* című versében Latinovits öngyilkosságát végső szerepnek nevezte. Szilágyi Domokost búcsúztató versében azt a költőt siratta el, aki szerelmes verseket írt a szabadsághoz aztán pedig szerelmes lett a halálba. A *Pásztorok* Kormos, a *Hószakadás a szívre* pedig Nagy László utolsó verse lett. A feszült politikai légkörben mitizálódtak is ezek a tények. 1977 legvégén nagy visszhangot váltott ki Illyés *Válasz Herdernek és Adynak* című esszéje, mely a magyarság legfontosabb sorskérdéseit vetette fel. A személyét ért román rágalmozásra Illyés Magyarországon nem válaszolhatott. 1978-ban pedig betiltották *Szellem és erőszak* című könyvét. 1979-ben Csoóri Sándor is aláírta a Charta 77 résztvevőinek elítélése miatti tiltakozást. Bibó István temetése is tüntetés számba ment 1979 májusában. Utána pedig elkészült a szamizdat Bibó-émlékkönyv. Elkezdődött a Bethlen Alapítvány szervezése. 1980-ban a Forrásból a Csoóri Sándort - ötvenedik születésnapján - köszöntő esszé mellől kivetették Csoóri *Nomád értelmiségi* című esszéjét. Az 1980. december 9-én hozott párthatározat a nacionalizmust tekintette a fő veszélynek, Csoóri Sándort minősítette a nacionalista ellenzék vezetőjének.

A szellemi-politikai küzdelmekben nagy jelentőségű esemény volt az írószövetség 1981. december 12-13-án tartott közgyűlése. "Ezt a közgyűlést tartom a magyar változások kezdetének. Annyi idő után a magyar írók testületileg is fölegyenesedtek, gerincüket kiegyenesítették, s fölmondták azt az alkut, amelyet kénytelenek voltak korábban megkötni. Először választottunk titkosan választmányt"¹⁰³ - írta erről Nagy Gáspár, aki mindezekkel az eseményekkel közvetlen kapcsolatban volt. Írószövetségi titkárként és a nemzeti ellenzék egyik vezető egyéniségéként szinte minden politikai jellegű ügyben érintett volt. Az 1981-86 közötti időszakban "az irodalom és az irodalmi élet a szövetségi keretben a rendszerváltás kísérleti műhelye" volt, Nagy Gáspár életének pedig legizgalmasabb, legtevékenyebb periódusa volt ez a néhány év.¹⁰⁴ A nyolcvanas években már az erőteljesen formálódó szellemi népi-nemzeti mozgalom egyik meghatározó alakja volt.¹⁰⁵

¹⁰³ Jókedvetem és kétkedéseimet mondom el. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel az életmű összetevőiről, a temetetlen holtakról és a pártoskodás hátulütőiről. Szokolczay Lajos. Új Magyarország, 1992. márc. 31.

¹⁰⁴ Laczkó András: "... az új elevevége tartja meg a régieket is élőnek." Nagy Gáspár iskolái. Pannon Tükör, 1998. december. 20.

¹⁰⁵ V.ö.: Pécsi Györgyi: "A remény sohasem meghaló". Nagy Gáspárról, a költőről és az emberről. Hitel, 2007. 10. 26.

Nagyon sűrű időszak volt ez. Tele feszültséggel és tele reménységgel. A magyar szellemi élet kinyilvánította igényét a szabadságra. 1983-ban Csoóri Sándor Amerikában megjelentette a Duray Miklós könyve elé írt *Kapaszkodás megmaradásért* című esszéjét, melyért szilenciummal sújtották. Az esszé csak szamizdatban volt olvasható, de gondolatai gyorsan ismertté váltak az ellene szervezett sajtótámadásból is. Az ellenzéki törekvéseket már nem lehetett leállítani. 1985. július 14-16-án megrendezték a monori találkozót a legkülönbözőbb ellenzéki személyek részvételével. Itt hangzott el többek között Csoóri Sándor *Eltemetetlen gondok a Dunatájban* című esszéje. 1986 januárjában tömeges aláírásgyűjtés volt Bős-Nagymaros felépítése ellen. 1987-ben megrendezték az első Lakitelki Találkozót, 1988. szeptember 3-án Lakitelken megalakult a Magyar Demokrata Fórum. Elérkezett a rendszerváltás ideje.

Nagy Gáspárt mindezek az események közelről érintették. Latinovits balatonszemési fejfáján - Ruttkai Éva kérésére - az ő *Sírfelirat* című verse olvasható. Kormos Istvánt ő búcsúztatta, Szilágyi Domokost, Nagy Lászlót versek sorában siratta el. Ő is alanya volt az 1977-ben betiltott Alföld-beli interjú sorozatnak.¹⁰⁶ Csoóri Sándor közeli barátjaként minden fontos eseményről tudott, legtöbbször személyesen is részt vett. Írószövetségi titkárként is sok-sok politikai esemény részese, olykor fő szervezője volt. Szorgalmazta a választmány állásfoglalását, kiállítását a megtámadott Csoóri Sándor, Illyés Gyula és a Mozgó Világ, Tiszatáj mellett.

1981-ben, a forradalom 25. évfordulójára két verset is írt és jelentetett meg, amelyekben áttételesen, de egyértelműen utal 1956-ra. Ez a két vers a *Két nyárfa a Hódoltságban* és a *Benézünk majd a Múltidőbe... ősszel*. Az előbbinek az alcíme árulkodó: *(föllelt janicsárnapló 1556-57-ből)*, a második végén pedig a kötetben is ott a dátum: 1981. A versben pedig azt vallja a költő, hogy "keresek egy fölismerhetetlenre / pofozott őszi hónapot", s hogy "egy élére állított vers sokat tehet". 1982 novemberében a - már imprimatúra után - vetette ki Tóth Dezső miniszterhelyettes a Tiszatájából a *Három megjegyzés: egy válasz* című Illyést és Kodályt köszöntő versét az *Egy mondat...* említése miatt. 1984-ben a betiltás után folytatott új Mozgó Világ Illyés fényképével jelent meg. Nagy Gáspár *Ilyen világ* című versével tiltakozott a megtévesztő módszer ellen.

Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című - 1983-ban írt - versének közlése az Új Forrás 1984. 5. (októberi) számában Nagy Gáspár egész további pályáján elhatároló szerepűnek bizonyult.

Nagy Gáspárt az ellene elkövetett politikai támadások csak edzették, erősítették. Jóllehet sok-sok író társának gyávasága miatt sok keserűség is kapcsolódott ezekhez a politikai küzdelmekhez. Ő azonban helyt állt a támadások keresztútjában. Amikor *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse miatt megfosztották írószövetségi titkári állásától az irodalompolitika hatalmi képviselői, 1985. március 12-én "az utolsó szó jogán" mondta az írószövetség választmányának ülésén: "Én azt hiszem, hogy az írók számára különösen embertelen aszkézis lemondani történelmünk bizonyítható sebeiről."¹⁰⁷ Példává nőtt ekkor az ő bátor magatartása. Amikor a Nemzeti Társas Kör 2001. márciusában Hűség-díjjal tüntette ki, Csoóri Sándor a laudációjában ezt mondta róla: "Mióta ismerem, szelídnek és hajthatatlannak ismerem. Egy modern "rózsalovagnak", akinek, ha elfogy a türelme, az igazságért még a legvakmerőbb merényletektől sem riad vissza. Angyali arccal robbant föl

¹⁰⁶ A sorozatot később a Forrás című folyóiratban sikerült folytatni. Könyvbeli megjelenését a nyolcvanas években több kiadó visszautasította, csak a rendszerváltás után jelenhetett meg: *Kérdések és válaszok. Tizenhét interjú a hetvenes évekből*. Görömbei András kérdéseire válaszol Aczél Géza, Baka István, Balázs József, Farkas Árpád, Gion Nándor, Kis Pintér Imre, Kiss Benedek, Kocsis István, Kósa László, Kovács István, Marosi Gyula, Nádas Péter, Nagy Gáspár, Ördögh Szilveszter, Pintér Lajos, Varga Imre és Veress Miklós. Antológia Kiadó. Lakitelek, 1994. 242 p.

¹⁰⁷ Nagy Gáspár e szavait akkor jegyeztem föl naplómbe.

széttörhetetlennek gondolt hazugságokat. Az ezerkilencszáznyolcvanas években ilyen merényletei után ismerte meg Nagy Gáspárt az egész ország. Az egész magyarság. Mindenki tudta, hogy sok-sok meghurcolt, halálraítélt és kivégzett ember kortársaiként élünk a Földön és élünk a hazában. Ezt a tudást azonban zúzmarás csönd és hallgatás vette körül. Országos közmegegyezés. A fiatal költő, hűen a magyar irodalom legkomolyabb hagyományihoz, fölmondta ezt az alkut. Hat évvel a Nagy Imréké kihantolása előtt, a kivégzők füle hallatára azt mondta ki, hogy a titokban elkapart vértanúkat egyszer majd becsületesen el kell temetni.¹⁰⁸

Az állásvesztés és a különféle egyéb megtorlások, megrovások egy pillanatra sem ingatták meg Nagy Gáspárt. Rendületlenül tette a dolgát továbbra is. Amikor behívták a verse miatt a Pártközpontba, ott is azt mondta, hogy igenis lesz temetés.¹⁰⁹ Majd megírta és megjelentette *A Fiú naplójából* című versét. Egyre sürgette a történelmi igazságtételek szükségességét és elkerülhetetlenségét. 1988. június 16-án délelőtt a füvel-gazzal benőtt 301-es parcellában a Történelmi Igazságtétel Bizottság kérésére elmondta azt a két verset, amelyek a folyóirat-megjelenések botránya után csak szamizdatban terjedhettek. "Fehér ing és fehér nadrág rajtam, fehér gyászban szavalok annak a 100-150 fős tömegnek, amelyik már nem félt, de délután még verést kapott Grósz Károly rendőreitől a Szabadság téren."¹¹⁰ Aztán agusztusban elment Amerikába a Magyar Baráti Közösség meghívására előadásokat tartani. Indulása előtt még át kellett élnie "a ferihegyi szokásokat", de aztán az utolsó pillanatban külön busszal vitték a svájci géphez, s amikor két hónap múlva visszatért, már más hangulatot talált a repülőtéren, senki sem törődött már azzal, miféle könyvekkel, szellemi kincsekkel tért meg Amerikából. Minden üldöztetés ellenére ép lélekkel élte túl ezeket az esztendőket. 1989 őt igazolta. "Erkölcseim engem abszolút kielégített az a tény, hogy a 89-es nagy temetés előtt a választmány egyhangúlag engem javasolt Cseres Tibor elnökkel együtt, hogy mi ketten helyezzük el az írószövetség koszorúját Nagy Imre koporsójánál. Egyébként ez volt az átmenet legszebb éve, vajon ki hitte akkor, hogy pár esztendő múltán ilyen mértékű gyűlölet fordítja szembe az egykori szövetségeseiket."¹¹¹

Nagy Gáspár nagy évtizede volt a nyolcvanas évek, 1981 decemberétől, a lengyel hadiállapot bevezetésétől 1989 legvégéig. Versekkel már régóta készült a rendszerváltásra. Nem sejtette annak idejét, de a belső igény a változtatásra, a szabadságra nagyon erős volt benne. "S aztán a nyolcvanas évek elejétől akarva-akaratlanul is odakerültek *öltéseim és monogramjaim a diktatúra puha bársonyára*. (...) Mert ez volt az én évtizedem, amikor... *dehogyan voltam bátor, csak éppen nem mertem félni*."¹¹² – vallotta később erről az időszakról.

Felemelő nagy élménye volt az újratemetés, az örömkönnnyeket hullató hatalmas tömeg. Sok-sok olyan Nyugat-Európából és Amerikából 1956 után először hazatérő magyarral is találkozott ekkor, akik egy évvel korábban még nem hittek a közeli változásban. Mindezek háttérül szolgálnak a nyolcvanas évekbeli költészetéhez. Köteteinek címei is kifejezik azt, hogy ebben az évtizedben élükre állított versekkel, kibiztosított beszéddel végezte földi pöreit, majd a rendszerváltás kezdetén elkeseredett amiatt, hogy a szabadság már az első pillanataiban szégyenbe hozta a nemzetet.

¹⁰⁸ Csoóri Sándor . Kézirat.

¹⁰⁹ Lelkünkben hangos robajlások. Interjú Nagy Gáspár József Attila-díjas költővel. Az interjút készítette Ádám Tamás. Ipoly, 1993. május 7. 23.

¹¹⁰ Nagy Gáspár: Tagolatlan emlékezés egy fényes évre. Európai utas, 1998. v. 1989?, ??, 31-32.1.

¹¹¹ Pörös Géza: A költői létezés állandó készenlét. Beszélgetés Nagy Gáspárral. Új Forrás, 1993. 4. 64-65.

¹¹² Nagy Gáspár: Tagolatlan emlékezés egy fényes évre. Európai utas, 1999. 3. 31-32.1.

Földi pörök (1982)

A *Földi pörök* és a *Kibiztosított beszéd* című kötete a szerves folytatás mellett új hangot, nyersebb, összetettebb látásmódot hozott költészetébe. Egységes a kritika véleménye abban, hogy harmadik kötete - a folytonosság vállalása mellett - új fejezetet nyitott költészetében.

"A *Halántékdob* kötet pokoljárásából, a versek purgatóriumának katartikus tisztítótüzeiben megújulva tér vissza. Megtalálta helyét és arcát, innentől összetéveszthetetlen formákban folytatódik. A pátosz méltósággal nemesedik a magatartást kifejező nyelvben. Hangja ironikusan eltávolító éppen azoktól, akik a cinikus iróniát mint divatot akarják kizárólagos mértékké szabni"¹¹³ - idézhetjük Ágh István pontos jellemzését. Szakolczay Lajos is az új hang kísérletére figyel föl ebben a kötetben. A korábbinál rafináltabbnak látja a költői szemléletet: "A képtobzódás, mely nála mindig a romantika jele, elmaradt, a direkt utalások és hangok, melyek régebben nem egyszer harsánnyá tették a verset, áttételesebbé váltak s ezáltal letisztultabb, feszesebb lett a költemény. De nem egyszerűbb. A gazdagodást mindenekelőtt a gondolatiság előterébe kerülése jelzi. (...) Egyre nyilvánvalóbb, ahogy a lírikus s megidézendő világa közt nőtt a távolság, úgy lett ironikusabb, kételkedőbb szemlélete. A vers nem illusztrál többé, önmagára/ba akar látni, keményen, hidegen. Az állítások sem egyértelműen állítások már, hanem kérdés-kétkezés formájában fölillantott lehetőségek - az ahogy lehet (ahogy szabad) kimondhatóságának reményében. Megsokszorozódtak egy-egy versen belül az utalások, a nyelvi játékok, az ismétlődések, a korábbinál nagyobb szerepet kapott az enjambement."¹¹⁴ Feltűnik Szakolczaynak a kötet komor hangulata, az ősz, a baljós októberi hónap közérzet meghatározó jelentősége is. Regisztrálja azt a szemléleti bővülést is, amelyik a kortárs irodalom megidézett értékvonulatába Nagy László, Kormos István, Sütő András, Weöres Sándor, Jékely Zoltán mellé most bekapcsolja Pilinszky János, Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor "és két ultraavantgardnak titulált újvidéki költő, Tolnai Ottó és Domonkos István" világát is. A szemléleti nyitottságra, tágasságra és összetettségre utalnak Nagy Gáspárnak a költészetén kívüli művészeti és gondolkodói kötődései is: "Számára a politikai gondolkodást Bibó István, a képzőművészetet Kondor Béla, a zenét Bartók Béla, a színház- és filmművészetet Latinovits Zoltán és Huszárik Zoltán életműve jelenti."¹¹⁵

Mindezek alapján összetettebbé, neoavantgárd jegyekkel is színezetté válik Nagy Gáspár költészetének nyelvi világa is: "A köznyelvi szinthez közelítő, olykor a szlengből is merített szókinccs és mondatfűzés a képi jellegű költői alakzatok radikális csökkentése, a verssorok nyers tördelése jellemzi a *Földi pörök*et. Ehhez társulnak a neoavantgarde gyakorlatából ismert nyelvficamok, szócsavarások, alaktani gegek, tipográfiai játékok, képvers formációk. Mindez nem divathóbort, hanem az irónia, a paródia, a szatíra segédeszköze, olykor groteszkbe forduló látásmód nyelvi vetülete. És ugyanakkor "hangtompító" is, legalább a félig kimondás lehetőségének biztosítója, az enigmatikus fogalmazás sokat vár az olvasótól, sokat bíz a befogadóra."¹¹⁶

Valóságérzékelése egyre élesebb, egyre nyíltabban, egyre sokrétűbben fogalmazza meg azt a meggyőződését, hogy a szabadság hiányának az emberi magatartásmódok elégtelenségében van a konkrét oka: "a hallgatás, a hazudozás, a mellébeszélés, a gyávaságból való alibikeresés, a morális züllés, s a nemzet, az ország elárulásában az írástudók a tudomásul-nem-vétellel válnak a cinkosból társ-Júdássá".¹¹⁷ Ez a meggyőződés, ez az

¹¹³ Ágh István i.m. 430.

¹¹⁴ Szakolczay Lajos: Az élére állított vers. Nagy Gáspár. *Földi pörök*. Jelenkor, 1983. 4. 306.

¹¹⁵ Szakolczay Lajos uo.

¹¹⁶ Simon Zoltán: Nagy Gáspár: *Földi pörök*. Kortárs, 1983. 8. 1327.

¹¹⁷ Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: *Múlik a jövőnk*. Alföld, 1990. 9. 93.

írástudói felelősségérzés teszi keményen ítélkezővé, számon kérővé, ostromozóvá, a prédikátori, prófétai jellegűvé a költői hangvételt.¹¹⁸ "Nagy Gáspár verseiből dokumentálható a hetvenes-nyolcvanas évek Magyarország, a korszak lényeges problémái, eseményei szociológiailag is pontosan jelennek meg. Egyféle helyettesítője is volt a társadalmi nyilvánosságnak, a problémák nyílt megfogalmazásában előtte járt korának. Mint egy szeizmográf, azonnal reflektált és jelzett."¹¹⁹

A *Földi pörök* "tematikusan rendezett, gondolati pillérekre épített" versvilágát a ciklusok elé emelt mottóvers, a *Mai zsoltár-kivonat* vezeti be. Ez az egész kötet legfontosabb motívumának, a keresésnek a fontosságát hangsúlyozza. A "keresés tárgya nem transzcendentális minőség, hanem nagyon is evilági érték és állapot: a szabadság, az emberi teljesség, a remény, az újrakezdés lehetősége."¹²⁰ Tudatosítja ez az ars poetica a cselekvés köteleességét is: "Ha nem keresem / talán sosem talál rám."

A *Halántékdob* poétikai újdonsága a *Koronatűz*ben csak jelzésszerűen megjelenő nagyobb kompozíciók kiteljesítése volt, a *Földi pörök* ezzel szemben a tudatos tömörítésről s a modern költői eszközök bátrabb alkalmazásáról tanúskodik.

A *Tantárgyak*-ciklus nyomatékkal utal erre. Az egyes tantárgyak neve kötőjellel van írva, mintegy jelzi ezáltal a költő, hogy nem a lecke-könyvet verselte meg, másféle "fekete index"-ről és másféle tantárgyakról van itt szó. Nincs is ma olyan lecke-könyv, amelyikben együtt szerepelhetne a *Nyelv-tan*, *Hit-tan*, *Föld-tan*, *Fény-tan*, *Hő-tan*, *Vegy-tan*, *K(o)ór-tan*. A rokon karakterű versekből épített ciklusok az igényes költők esetében a szemlélet tágításának is eszközei: a hasonló jellegű, hasonló poétikai természetű versek csak úgy állhatnak meg egymás mellett, ha kiegészítik, továbbépítik egymást. Nagy Gáspár ciklusában a tantárgyak az emberi élet és környezet meghatározó, minden korban új kérdéseket fölvető létproblémáit jelölik. Világszemléleti áttekintés tehát a ciklus. Egy-egy mozaik az egész részeként jelenik itt meg.

A *Nyelv-tan* iróniából és szomorúságból szőtt költészettan:

*Átdöcög Ázsián Európán
a szamaraskordé és tomboló
orrhangon i á z villanó küllők-
betört behódolt behúzott
nyakú és leginkább "modern"
vonali írástudókra akik
a szárítókötélre aggatott
szavak sorrendjében vélik föltalálni
majd föltalálni végül k-iá-
rusítani (nincs jobb szavunk)
a semmi tündöklő árnyalatait
és nyomukban már védhetetlen
igazságok szavak mögötti ő-
mezeit tiporja iázva vivátozva
mígnem a nyelv harangnyelv
és kötél a harangkötél a hang
meg átkong Ázsián Európán*

Szarkasztikus iróniával szól itt a költő arról az irodalomról, amelyik lemond az irodalom legfontosabb küldetéséről, hivatásáról: az emberi sors intézéséről, a személyiség értékeinek gyarapításáról, a világfelfedezésről. Az ironikusan szétszerelt szavak (k-iá-

¹¹⁸ V.ö.: Csűrös Miklós: Nagy Gáspár: Kibiztosított beszéd. Kortárs, 1988. 2. 953.

¹¹⁹ Pécsi Györgyi uo. 93-94.

¹²⁰ Simon Zoltán i.m. 1326.

rusítani), a gyakori soráthajlások, az animizáció (a számár után az írástudók is iáz-nak a versben), a szarkasztikus kiüresítés ("a szárítókötélre aggatott szavak", "a semmi tündöklő árnyalatai"), a lírai szituáció különlegessége (a szamaras kordé azonos maradt önmagával, de az írástudók kifordultak magukból) mind-mind az irodalom értelmének semmibevevése ellen szól. Folytatja a *Csak nézem Olga Korbutot* című versben fölvetett problémát, s előlegezi az ebben a kötetben gazdagon kibontakozó költészettani leckéket.

A *Hit-tan* a "fogságba vetett gondok" ügyében emel szót keserű-rezignált, mégis erkölcsöt sugárzó kérdésével, mert bár a "földi pörök" nagyobb összefüggésekben – ráadásul labilis megítélés esetén – bizonyára nem sokat nyomnak "az égi körök hintáló mérlegein", az etikus ember számára a cselekvés mégis más, mint a kitérés, "az árulás színezüstjeivel" tetézt hallgatás. Finoman ironizál itt Nagy Gáspár a "földi pörök" és "égi körök" szembeállításával is a sűrű szövésű, mindössze ötsoros versben. A *Hit-tan* az emberi cselekvés hitének, kételyeinek és imperativusának a verse:

*Kérdezem én: ha a fogságba vetett gondokat
az Isten se veszi észre, akkor az égi körök
hintáló mérlegein majd mennyit nyomnak
a földi pörök s mennyit a hallgatás aranyrögei
az árulás színezüstjeivel tetézve?*

A *Föld-tan* is elsősorban a nemzet, az ország trianoni sorsának lelkiismeret-ébresztő felvillanása, nem pedig a természet titkainak fürkészése, jóllehet egyértelműen hordozza modern kor megbomlott ember-természet viszonyának tragikumát is:

*Úgy kikalapálták, edzették,
hogy úgyszólván szinte sík lett;
bemérték, átszabták, eladták:
nem maradt rajta hű hegy,
csak heg maradt, mélyedés
ágyában szunnyadó herma -
érte szót, hangot emelni,
költővitézek, ki mer ma?*

A ciklus kiemelkedő darabja a *Vegy-tan*. A természetes különbözőség, sajátosság védelme szólal meg ebben a szarkasztikus és szomorú versben: a tanulók alázatosan fogadják el a legnagyobb képtelenségeket is a "sűrűszemöldökű tanár úr" pokoli kényszere folytán, de a természet nem tűri az erőszakot, a "képtelen blöfföt". Az erőszak hiába kever egy hatalmas lombikba mindent, a vér vér marad, s ettől a legszorgalmasabb tanulók is retteghetnek.¹²¹

Nagy Gáspár költészete egyre komorabbá vált, a megrendítő élményekkel szemben a *Tantárgyak* című ciklus "holtsúlyos játékokból" és iróniából, nyelvi leleményből és elszánt etikai tartásból teremtett belső erőt vonultat fel.

A korábbi portréversek folytatása most a *párhuzamos koporsók* ciklus - a tragikus veszteségek kiváltotta siratók sora.

Nagy Gáspár versei a szó mágikus erejével idézik meg, hívják életre és illesztik be a közösségfenntartó kapcsolatok rendszerébe azokat a személyeket, akik a jelenkori egyén számára eligazodási pontok lehetnek.¹²²

¹²¹ Ma már talán nem világos mindenkinek, hogy a vers megírása, megjelenése idején a "sűrűszemöldökű tanár úr" mindenki számára egyértelműen Leonyid Brezsnyev volt.

¹²² V.ö.: Gerliczki András: Párhuzamos koporsók - párhuzamos életek. Egy Nagy Gáspár-ciklusról. Új

„A nem-vallási jellegű kultuszok egy tiszteletfajta kifejezésére szolgálnak, amely nem egyszerűen egy személyre (vagy személyekre irányul, hanem e személy alkotásának, tettének, életének vagy életformájának egy közösség által elfogadott jelentésére. E tiszteletfajta az emberi világ hierarchikus elképzeléséhez kötődik: nem önmagával egyenrangúként tekint a tisztelet tárgyára, hanem mint példaszerűre, magasabb rendűre.”¹²³ A „beszédviszonyt” a versben megmutató költői szubjektum bizonyosságkereső, értéktanúsító szándéka hozza létre.¹²⁴

József Attila, Bartók, Nagy László, Latinovits Zoltán, Szilágyi Domokos, Dsida Jenő, Jékely Zoltán, Huszárik Zoltán, Pilinszky János és a névtelen "utóvéd paraszt" idézése, illetve siratója etikailag, gondolatilag és a közösségi, emberi indulatok tekintetében szorosan illeszkedik a költői világgépbe értékmegnevező, leleplező magatartásával.

A *Ha látnál* című ciklusnyitó költemény *A Dunánál* szerzőjeként szólítja meg József Attilát. Az élőbeszéd természetességével idézi meg az elődöt. Ez a természetes, közvetlen odafordulás azonban élő és holt, jelenkori és múltbeli különbözőségét határozottan kinyilvánítja. Az egész szöveg megmarad a virtuális, a lehetséges, a feltételes párbeszéd keretrendszerében.

A megszólításnak a ciklus egészében szövegteremtő funkciója van.¹²⁵

A Nagy László emlékének szentelt *Majd júliusban* című költemény mitikus alakká növeszti-stilizálja a költőt, hogy személyisége újra cselekvő erővé váljon a teljesebb emberi lét megteremtőjeként.

A *Párhuzamos koporsók* közvetlen, személyközi kapcsolat- és élményrendszerre épül, ám a *Földi pörök* történelmi gyásza e ciklus zártabb világát is átjárja.¹²⁶

A halálból is erőt merítő, éréktudatosító, létértelmező versek ezek, az "öreg aligmúlt harmincévesek" számára útkereső, útjelző példák. A személyiség gondolati számvetésének jelölői és érzelmi kötődéseinek természetes vallomásai. A hagyományos stilizációt itt is megmozdítja, felfrissíti az ötlet merészsége. A Latinovits-versben (*Sírfelirat*) kozmikus méretű képtelenségnek minősül Latinovits halála: "Napfogyatkozás / egy / júniusi éjben". A képben hagyományos a kozmikus elem, de váratlan a képtelenség, hogy a napfogyatkozás éjszaka történt. A *Sz. D. koporsója* című vers Szilágyi Domokos becenevét (SZISZ) igésíti, de a betűtípusban meg is őrzi a becenevet, tehát bizonyos értelemben játékos elemet is bevon a tragédiába. Az ő pusztulását is az értékek maradandóságának a hitével siratja el:

*rádhulló föld
SZISZegi már
most végleg
a végtelenbe zár*

E legkülönfélébb értékek bensőséges megbecsülését tanúsítja az Nagy Gáspár költészetében, hogy a sokak által Nagy László ellentétéként értelmezett Pilinszky halálát is saját elárulásaként éli meg: "némán fogom föl árvaságomat" – írja *Némaság*.című versében. A Pilinszky elvonatkoztató költői módszerét is felidéző verssel szemben, a *Bátyám, aki névtelenül is belefáradt*...szinte szociográfiai pontossággal mutatja be egy névtelen "utóvéd paraszt" életét és halálát. A névtelen halott megidézése „Kosztolányi *Halotti* beszédét hívja elő az értelmező tudat mélyéről. A megismételezhetetlen, az egyszeri élet fenséges csodáját

hegyvidék, 2007 tavasz-nyár, 2. évf. 1-2. sz. 69-70.

¹²³ Takács József: A kultuszok kutatása és az új elméletek. Holmi, 2002. 12. 1534-1544.

¹²⁴ Gerliczki, i.m. 70.

¹²⁵ Gerliczki i. m. 72.

¹²⁶ uo.

bensőséges egyszerűséggel köti ahhoz a mikrovilághoz, ahol a névhez élet társul, ahol sors nevet idéz”.¹²⁷

A megidézett személyiségeket Nagy Gáspár szemléletében összekapcsolja a nemesebb élet igénye. József Attila, Bartók, Nagy László, Latinovits, Szilágyi Domokos, Dsida Jenő, Jékely, Huszárík, Pilinszky ebben közősek ebben a versvilágban¹²⁸ Ezek a versek kapcsolódnak a költői látásmód és kifejezésmód tekintetében leginkább a korábbi, egyeneműbben metaforikus értéktanúsító szemléletéhez.

Ezzel szemben az *utak és kutak* ciklus vitázó, bíráló hangvétellő darabjai a költészet újabb kísérleteinek bírálátát adják sokszor ironikus és parodisztikus hangnemben.

A nemzet és Európa gondjait mélyen megélő költő már a *Csak nézem Olga Korbutot...* című versében keserően szólt az újabb magyar költészetnek arról a számára is felkínálkozó módjáról, amelyik a közőségi sorskérdések, a személyiség titkai helyett az "egynapos csodát", a trükkök fénylő görögtüzét választja. A *Földi pörök* kötetben feltűnően megszaporodnak a költészetrel foglalkozó versei.

A költészetet az emberi létezés szellemi-erkölcsi bázisának tekinti, s éppen ezért szinte programos harcot folytat lejáratása és lefokozása ellen. A vers minőségét és komolyságát erkölcsi kérdésnek tekinti. Ezért szólt több versében is megsemmisítő iróniával azokról, akik az üres modernkedés bohócmutatványait végzik, s "a semmi tündöklő árnyalatait" bízzák a versre.

Mintegy összefoglalása ilyen jellegű műveinek a remek nyelvi humorral és megsemmisítő iróniával fölépített kompozíciója, *Az ún. nyelvkritikus költészet matifesztumának rekonstruálása eredeti dánból és honi sajt(ó)ból*. Elutasítja azt a költészetet, melyben a nyelv csak nyelv akar lenni, lemond az emberi kommunikáció eszközeként való szerepéről, s "nyelvelmélnélküli nyelv"-ként "hozott anyagból" iparkodik mindig feltűnő lenni, gyorsan utánozni távoli divatokat. A költészetben a leggyorsabb utánzat is késedelem már. Nagy Gáspár nem a modern költészetet utasítja el, hanem azt a felelőtlenséget, amelyik a modernség címkéje alatt "a mellényelvelés finanszírozott nyelvét"-vé teszi a verset. S azt, amelyik "a többféle megnekmközelítés látványos eszközeivel kussol a lényegről", miként a *Távirat Kányádi Sándornak Kolozsvárra a Horea 48-ba* mondja.

A *Földi pörök* kötet egyik újdonsága éppen az, hogy gazdagon használja a legmodernebb költészet eszközeit a szömetesző enjambement-től a vizuális hatásokig, a szójátékoktól az azonos szerkezetek halmozásáig, a szabálytalan szótagolástól a szokatlan szóösszetételig, szókapcsolásig, a gyakori groteszk esztétikai minőségig. De ezek az elemek a *Földi pörök*-ben mindig a lényegre mutatnak, azt hordozzák. S ez a lényeg leggyakrabban megsemmisítő irónia, heveny költői küzdelem a költészet önfeladása, önárulása ellen. Indulata nemcsak a bonyolult teóriákkal előre kitervelt modernkedés ellen irányul, iróniával igyekszik megsemmisíteni az adott állapotba belenyugvó, azt erőfeszítések nélkül szorgalmasan kiszolgáló kockázatmentes költészetet, a "lehűtött verseket", melyek "a korszak mamut-tetemét voltak / hivatva - bizalmilag - tartósítani". Költői-emberi eszménye a teremtő szellemi vállalkozás, az "aknákon sétálgató, vízen járó". Az igazi költészet mai esélyeit nehéznek tudja, túl sok kivonulás, hátraarc tárul eléje, a megideologizált hajlongás és szürkülés, a megfontolásokból épített "ketreces szavak" vagy az irányított mechanizmus vállalása a versírásban.

A *Földi pörök* kötetben a nyelvkritikus költészet ironikusan rekonstruált matifesztumát az *Infinitivusok lányom olvasókönyvéből* és a *Távirat Kányádi Sándornak Kolozsvárra a Hoerea 48-ba* című versek követik. Domonkos István a jugoszláviai magyar irodalom talán legnagyobb versében (*Kormányeltörésben*) a nemzeti-nemzetiségi közőséséből és nyelvéből kiesett ember törmelékutadatát, kapcsolatnélküliségét

¹²⁷ Gerliczki i. m. 73.

¹²⁸ Simon Zoltán i. m. 1326.

törmeléknyelven, főnévi igenevekből és ragozatlan névszókból épített nyelven fejezi ki. Nagy Gáspár neki ajánlja-küldi az *Infinitivusok*-at Újvidékre. Ebben a főnévi igeneves kapcsolatokból készített füzerversben kihívóan mutatja be a modern költészet igazi lehetőségét, a funkcionális modernséget. Huszonhat infinitivusos szókapcsolatban mélyreható történelmi és jelenkori, kelet-európai és magyar sorsképet ad. A szószerkezetek laza füzére egyetlen hatalmas drámai tablóvá áll össze, az igeneves kapcsolatok többféle gondolati-érzelmi asszociációt váltanak ki, hangozhatnak örült külső parancsként, belső önmentő felhívás gyanánt és leginkább egy bizonyos embertelen állapot keserű leltáraként:

*Botot faragni
nyelvet kitűzni
veszteg maradni
ellent küzni
vízből borozni
jövőt tanulni
hazát orozni
mindig lapulni
anyánk pofozni
engem lövetni
melót fokozni
pártot követni...*

Domokos István nyelve a széteső tudat belső monológja, Nagy Gáspáré sorsértelmező és leleplező eszmélkedés. Az *Infinitivusok*-at követő *Távirat Kányádi Sándornak...* quasi-táviratszövegben vall a költőről, aki "európa lélegzetében és földünk felsíró sóhajaiban", tehát egyetemes távlatokat tudva, az arányokat ismerve vált nemzetisége sorsvigyázó költőjévé, bátran elkerülve az ultramodernkedés bohócmutatványait.

Sokat beszéltek a hetvenes-nyolcvanas évek fordulója táján a költészet szerepvesztéséről, leértékelődéséről az egyén és a társadalom életében. Nagy Gáspár is tapasztalja ezt a tényt, de ő ennek az okait a költői felelőtlenségben, az értelmetlen, jelentés nélküli szószaporításban látja. Szembesülve ezzel a szerepvesztéssel, leértékelődéssel, még inkább felelőtlenséggel, számot vet az elnémulás lehetőségével is. Azt is tisztességesebbnek tartja, mint a bohóckodást, lényegelkerülő alakoskodást. Őt azonban a magyar költészet történelmi tapasztalatai is megerősítik abban a törekvésében, hogy megszilárdítsa hitét a költészetben, a költészet erkölcsi és közösségi küldetésében.

Költészetében bő teret kap a groteszk esztétikai minőség. Játékból és tragikumból teremt olyan attitűdöt, melyben a személyiség határozott ítélkezése, tehát tudatos eszmélkedése és morális-gondolati ereje a bemutatás groteszk elemeiben is megnyilvánul. Fölötte is áll annak, amitől szenved; a tudatosságnak, gondolati hatalomnak ez a foka bizonyos értelemben már diadal. Példája ennek a *Két nyárfa a Hódoltságban* című vers, illetve az egész *Tantárgyak a fekete indexből* ciklus. Az előbbi "föllelt janicsárnapló 1556/57-ből". A janicsár naplója olyan fokú tudatosságot mutat, ami képtelenség, ezért humoros-groteszk hangulatot kap, másrészt a nézőpont határozottsága ellenére tágabb érvényű, mai vonatkozásrendszer is hordoz. Nyilvánvaló, hogy ahogyan a janicsár önmagát, feljebbvalóit és a rábízott meghódítottakat jellemzi, a gyauroknak hozzá és feljebbvalóihoz való viszonyát bemutatja, abban kemény költői ítélkezés nyilatkozik meg. A költői személyiség nem azonosul a janicsárral, hanem olyan janicsárnaplót alkot, melyben a janicsár önmagát és rendszerét akaratlanul leplezi le. A meghódítottak "muzikális fajtává sok riással edződnek", s a janicsárnál csak följebbvalóit gyűlölik jobban, "ez a legtöbb, amit tehetnek". A janicsár anyját sem ismeri, a Birodalom urai az életével is szabadon rendelkeznek, mégis jobb neki a Hódoltságban, mint otthon; "vigyázzban" álmodik, mégis azért könyörög Allahhoz, hogy még

sokáig őrizhesse a két nyárfát a Hódoltságban - félelmében. Az összetett struktúrát az árnyalatokban gazdag kifejezéskincs teszi világosan áttekinthetővé és a többrétegű jelentéssík ellenére áttetszően világossá.

Nagy Gáspár költészete az élére állított vers felé halad a nyolcvanas években. Világosan megfogalmazta ezt a szándékát már 1981-ben a *Benézünk majd a Múltidőbe... ősszel* című versében:

*egy élére állított vers sokat tehet,
jó lesz majd erre-arra, minden helyett
lesz remény, kezekben tündöklő kenyér,
ha elfogy az is: maga lesz a vér.*

A kötet utolsó ciklusában, az *ÉvTiZeDhAtÁrHiD*-ban mintegy a szubjektív mozzanatok háttérbe szorítja az egyetemesebb emberi számvetés igénye (*Pár ezer év, Teremtmények, Kezdetek óta*). Jellemző, hogy megihleti Nagy Gáspárt Teilhard de Chardin filozófiája is, aki szerint az evolúció kozmikus világfolyamat, az egységesülő fizikai és szellemi valóságnak időbeli és térbeli alakulása az ősatomtól az Ómega pontig.¹²⁹ Teilhard de Chardin szerint az evolúció megfordíthatatlan folyamat, nem várható tehát korunkban az emberiség pusztulása. A fejlődés felelős tevékenységre és a jövőbe vetett bizalomra szólítja föl az embert. Az egységet nem elvonatkoztatott eszmény, hanem teljes emberi kapcsolat, a szeretet valósítja meg. Teilhard de Chardin szerint a szeretet képes a világban az isteni miliót kialakítani.¹³⁰

A későbbiek folyamán a filozofikus látásmód egyre erősebb lesz majd Nagy Gáspár költészetében.

A *Földi pörök* idején a gyász veszteségei mellett, sőt, sokszor azokkal is összekapcsoltan elsősorban valóban a "földi pörök" foglalkoztatják.

Kibiztosított beszéd (1987)

A *Kibiztosított beszéd* című kötet szoros egységet képez a *Földi pörökkel*, de közvetlenebb, egyenesebb költői beszédű annál. Erre utal a cím is. A "kibiztosított" azt jelenti, hogy lövésre, robbantásra fölkészített. A löfegyvereket és aknákat szokták biztosítani, azaz biztonsági zárral ellátni, hogy ne robban hassanak, ne süljenek el. "Kibiztosítani" annyit jelent, mint ezt a biztonsági védő zárat kikapcsolni, eltávolítani, a fegyvert a használatra, akcióra képessé tenni. Nagy Gáspár költészete esetében ez azt jelenti, hogy "hangtompítók" nélkül szólni, egyenesen beszélni. A verset "élére állítani".

Ezt érzékelt a politikai hatalom is. Szigorú cenzúrának vetette alá a verseket. A *Három megjegyzés: egy válasz* című Illyést és Kodályt ünneplő versét kivágta a Tiszatáj 1982. novemberi számából. Ez a vers azonban már helyet kapott a *Kibiztosított beszéd* című kötetben. A *Kibiztosított beszéd* (1987) csonkán jelent meg. Két vers hiányzott belőle, az *Öröknyár, elmúltam kilencéves* és *A Fiú naplójából*.¹³¹ A két nevezetessé vált vers kötetben csak a *Múlik a jövőnkben* jelenhetett meg 1989 novemberében.

Ez a két vers ugyan kényszerűen kimaradt a *Kibiztosított beszéd* című kötetéből, de Nagy Gáspárnak ez a könyve is egész sereg példát kínál arra, hogy az ő ars poeticája

¹²⁹ V.ö.: Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése. Szent István Társulat. Budapest, 1991. 465.

¹³⁰ uo. 466.

¹³¹ Ennek a kötetnek a címlapját - Orosz István *Gumigerinc* című grafikáját - egy éjszaka cserélték ki a nyomdában. Az eredetit sem hagyta elveszni Nagy Gáspár: 1995-ben prózakötete címlapjára tette annak legfontosabb részletét.

töretlenül vállalja a magyar költészetnek azt a hagyományát, amelyik a nemzeti tudat épségének gondját etikai szempontból jelentős részben a költőire bízta. Nem tűri a szellem korlátozását, megveti a "ketreces szavakat".

Benne erős az a meggyőződés, hogy "a szó egyetemes súlytalansági állapotában" is alapvető funkciója a költészetnek az is, hogy a nemzet tudatába emelje az elhallgatott tényeket, a költői szó erejével tisztítsa a nemzeti tudatot, mélyítse a nemzeti önismeretet. A költő nem térhet ki fölismert igazságai elől. A költészetéről szóló versei ily módon az ember etikus önmaga-vállalásának parancsai. A kötet ciklusai elé emelt mottóvers, a négy soros *Most és későn* is ezt a magatartást vállalja:

*Egy szív trappol a virradatban
egy másik föladta magát
a harmadik még itt a mellkasomban
félreveri az éjszakát*

Sűrű és sugallatos rövid versek sorát írja ekkor Nagy Gáspár, szinte törvényeket fogalmaz, de a költői szó összetett varázsát mozgósítja, nem fogalmi parancsokat, megállapításokat ad. Az első sorból itt sem világos még, hogy merre mozdul a vers további része. A második sorból válik visszamenőleg is egyértelművé, hogy valamiféle küzdelem résztvevői ezek a szívek.

Az, hogy "egy másik feladta magát" visszamenőleg azt sugallja, hogy az első sor menekülésre, esetleg még vállalt küzdelemre vonatkozik. A második egyértelmű vereség. A keresett, a körözött személy szokta föladni magát, amikor már nem bírja tovább a menekülést. De ha a szív föladja magát, akkor az a halált is jelentheti, hiszen a szív addig él, amíg "trappol".

Az önvallomás teszi teljessé a körképet. A "félreveri az éjszakát" azt jelenti, hogy nagy veszélyre figyelmeztet. A harangokat verték félre tűz vagy más veszély esetén. Riasztás volt ez, felhívás azonnali cselekvésre, mentésre. A költő önnön szerepét a bajok tudatosításában jelöli meg, a riasztásban. A cím pedig arra utal egyértelműen, amit a vers is sugall, hogy már iszonyú pusztítás történt. Még el kell követni mindent, de már jóvátehetetlen veszteségek vannak.

A kötet *Most és későn* című mottóversét egyik kritikusa József Attila *Reménytelenül (Lassan tűnődve)* és Pilinszky *Négy sorosa* egyenrangú társának minősítette.¹³² Másik kritikusa a vers összetettségét hangsúlyozta: egyszerre szól ez a vers a költői emberi felelősségvállalásról és a köznek elkötelezett költő magányáról - "a költészet helyzetére, állapotára is érvényesen".¹³³

A kötetten végigvonuló, ars poetica-érvényű vallomások az erkölcsi helytállás közösségi felelősségét helyezik Nagy Gáspár költészetének centrumába. A kötet elé emelt, idézett mottóvers, a *Most és későn* éppúgy egyértelműen kivallja ezt, mint a szintén nyomatékos helyen szereplő kötetzáró vers, a *Félelmen túli...*¹³⁴ Az első csupán négy sor, mégis összetett helyzetjelentés a bajokra figyelmeztetés megkésetttségéről, e késettégből eredő szétszórtságról, önfeladásról s a tényekre döbentés kötelességéről. Az utóbbi pedig éppen azt fejezi ki nyomatékkal, hogy még ilyen körülmények közepette is bízik Nagy Gáspár a költői szó világalakító, humanizáló erejében.

Ars poeticáját - talán egész költészetében legszebben - leginkább összetetten és mégis az evidencia egyszerűségével a kötet *Félelmen túli...* című záró verse fogalmazza meg:

¹³² Koppány Zsolt: Kultikum és fénylő magasság. Nagy Gáspár: húsz év a kétezerből. Somogy, 2002. 2. 182.

¹³³ Csiki László: Öröknyár. Nagy Gáspár: Szabadrabok. Libri. A Libri könyvesboltok vásárlóinak lapja. 2001. szept. VI. évf. 9. sz. 11.

¹³⁴ A kötetet nyitó és záró vers fontosságára Nagy Gáspár kurzív szedéssel is felhívta a figyelmet.

*Hogy fényesednek az éjszakák!
amint élesednek a kések,
de a félelmes penge-arsenált
kicsorbíthatja az É N E K.*

*Aki a félelmen túli tartomány
dalokra elszánt kölyke,
jól tudja miért e földi ágy
s miért a csillagok - fölötte.*

Nagy Gáspárt erre a "félelmen túli" költői magatartásra mély morális eltökéltség bátorítja. A partikulárison túlmutató összefüggésekben is szemléli a világot. A vers záró sorai Zrínyi Miklós híres *Befed ez a kék ég...* kezdetű vallomását is eszünkbe juttathatják:

*Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Óram tisztességes csak légyen utolsó.
Akár farkas, akár emésszen meg holló:
Mindenütt felyül ég, a föld leszen alsó.*

Nagy Gáspár ars poeticája nem romantikus hit a költészet világmegváltó hatalmában, hanem valóságos bizodalom a költői szó erejében, a kimondás, a néven nevezés fontosságában. A bajok, igazságtalanságok, jogtalanságok, álságok, hazugságok, személyiség- és közösségromboló torzulások éppen az erkölcsi ítéletet is önmagába sűrítő költői megnevezés, nyilvános ítékezés révén szüntethetők meg. Az értelmes és morálisan bátor föltárás elejét veheti a tragikus ütközéseknek. Annyi bebiztosított beszéd, annyiféle megfontolgatás ellenében a "kibiztosított beszéd" az egyenes, nyílt költői szót jelenti: a görcsöktől való feloldódás szükségességét, a félelmen túli igazmondás igényét.

Bravúros ambivalenciával ad hangsúlyt *Kés(lekedik) a szó* című versében Nagy Gáspár annak, hogy a ki nem mondott igazság, a ki nem mondott vélemény sebzi, tönkreteszi a személyiséget:

*Torkodban kés(lekedik)
a szó
egy nyúlánk hang vérzik
befelé hosszan*

Ezzel szemben a kibiztosított beszéd "fényes mondatokban" álmodik, mert azonos a személyiséggel, vállalja önmagát, élményeit, véleményét. nem "kés(lekedik)".

Ugyanezt a témát visszajáról világítja meg a *Kívánság* című szintén ars poetica jellegű verse. Összetetten, ironikusan, sőt szarkasztikusan utasítja el a "felcukrozott vers" kívánságát:

*Felcukrozám egyszer a verset...
hogy döngtek rá a benyaló legyek!
potrohuk mélyén
nyelvük hegyén
a kívánság:
édes kellemes - szóval ilyesmi legyek.*

A "felcukrozám" egyértelműen pejoratív kifejezés, s azt jelenti, hogy önnön természeténél edesebb versről lévén szó, ez nem tesz mást, mint hogy megfelel a "csak hiba ne legyen belőle" követelményének. Az "édes kellemes" pedig azt jelenti, hogy nem csípős,

nem érdes, nem olyan, amelyik mond is valamit, csupán elandalít. A "benyaló legyek" sem rejtély, hiszen a vers kontextusában világos: azokra vonatkozik, akikkel annyi baja van az önazonosságára igényes költőnek, akik nem a mélyből fölfakadó igazságokra kíváncsiak, hanem szellemi táplálékul csak álságot, megszépített, "felcukrozott" verset tudnak elfogadni, mert "benyaltak", azaz alázatosan és érdekből átadták magukat hízelkedve annak a hivatalos hatalmi igénynek, amelyiknek érdeke a valóság elfedése volt. Azt is sugallja a vers, hogy ezeknek a kívánsága összefügg anyagi érvényesülésükkel: a potroh és a nyelv összekapcsolása azt a szemléletet semmisíti meg, amelyiket nem logikai és erkölcsi meggyőződés, hanem vegetatív érvényesülés irányít.

Ezt a magatartást szarkasztikusan elutasítja Nagy Gáspár már azzal is, hogy egy utálatos bogárfajtáéval azonosítja. Másrészt a bravúros rím azt is kifejezi, hogy a vers felcukrozásával, az ihlet irányának megváltoztatásával a költőt is elérné az animizációs folyamat, erkölcsileg megsemmisülne: "benyaló legyek - ilyesmi legyek". A verset indító archaizált múlt idő is a távolságtartást jelezte. Mindenesetre a kötetben egyetlen felcukrozott vers sincs, a szöveg tehát példázat érvényű. A versből is egyértelmű a költői magatartás és üzenet, de szöveggörnyezete is nyomatékokat ad ennek.

A *Ceterum, ahogy én l...* és a *Noli tangere!* egyaránt ironikusan utasítja el a semlegesben "kitart/ó/ott/an" futó költőket, illetve a félelemből, megfontolásból kialakított "demokratikus tudatlanságot". A *Történelem* is kétféle költői magatartást szembesít, s erkölcsileg súlyosan ítéli meg azt a magatartást, amelyik önmagát védve elhatárolódik a közügyektől, közgondoktól, süketnek, vaknak teteti magát "szolgátságunkat sokszorozva". Ezzel az önmentő, közömbös magatartással szemben egyértelműen a korszak bűneinek tagadását vállalja a vers - "cellamocsokban" is.

A *Zónaidő* című verse a költői kifejezés gondját a nyelv felől is vizsgálja, de egyszerre szól a nyelvi és politikai lehetetlenségről:

*Bevillan odakintről
nem tudod elmondani*

*kisajdul idebentről
nem lehet elmondani*

*ülsz
és nagyokat hallgatsz
visszahallgatod mindezt a kazettára vett csöndtől
már nyugodtan alhatsz
nem félsz
amíg élsz*

*vége lesz
ennek a híg melónak
jönnek érted a szabadnapok*

*áthúzod
csöndben összes versedet
megérted miért szabadrabok*

A *Zónaidő*, Nagy Gáspár 1995-ben kiadott, tematikusan válogatott kötetének, "közép-európai napló"-jának lett a címe. A zóna övezet, sáv, valamilyen meghatározott tulajdonságú területrészt. Tehát azt sugallja a zónaidő, hogy a hely és a kor meghatározza a létidő minőségét és lehetőségeit. A *Szabadrabok* pedig Nagy Gáspár ötvenedik születésnapjára Debrecenben

kiadott, összegyűjtött verseinek lett a címe. Ez is a Nagy Gáspár-i külön elemzést igénylő (és teljesen soha fel nem fejthető) versszók közül való. "Szabadrab: ritka érzékletes kép az emberről, akinek gondolkodása valahogy a nyelv függvénye, nyelvhasználata ugyanakkor gondolkodásához van kötve."¹³⁵ De van ennek a szónak másik értelme is a versben: az, hogy a versek politikai értelemben is szabadrabok: sokkal többet kimondanak, mint a rab státusban lehetséges, de mégsem szabadok teljesen az adott zónaidőben, mégis rabok a diktatúra világában. Kettős hiány - nyelvi és politikai lehetetlenség - miatt elégedetlen a költő a verseivel, ezért húzza át azokat, mert sem a nyelvi kifejezésben, sem a gondolatban nem tartja azokat eléggé szabadnak a zónaidőben. Az ő törekvései azonban egyértelműen arra irányulnak, hogy szabadok legyenek a versek.

„A szabadrabok oximoronból épített hapax legomenonja teljesen aligha verbalizálható nyelvi lelemény, amely a politikai jeletésmező felidézése mellett a nyelvbe zárt gondolat paradox, majdhogynem abszurd voltára is figyelmeztet. Arra, hogy a kimondhatóságnak – az ember nyelvbe-börtönözöttsége következtében – a látszólagos szabadság ellenére alapvető és éppen nyelvi akadályai vannak. Külső és belső erők torlaszolják el a megnevezhetőséget.”¹³⁶

Az ars poetica jellegű versekben tanúsított igénynek hiánytalanul megfelel Nagy Gáspár költészete. Gazdag változatokat teremt az ars poetica megvalósítása.

A *Verhetetlenek*, az *Egy feljövő kiscsapatra* és a *Míg házadban* című epigrammák morális válságot leleplező versek. Pontos jellemzése annak a helyzetnek, melyet a *Helyzetdal, borítékban* Ady egyetlen betűjének módosításával - s egy betűnyi megtoldásával - avatott a hetvenes-nyolcvanas évek emblémájává: "*rohadunk a forradalomban*".

Az angyali követés verse ironikusan leplezi le a besúgó megfigyelőt. A keresztény képzetkör őrangyalának szerepébe állítja őt.

A *Három megjegyzés: egy válasz* alcíme is jelzi, hogy Kodály és Illyés ünnepére készült 1982-ben, tehát Kodály századik, Illyés nyolcvanadik születésnapjára. Együtt látja őket a magyarságot megtartó értékű művészeknek, együtt látja őket merész korkifejezésükben és üldözöttségükben ("kiadhatatlan versben / megvágott filmszalagon"). Közvetlenül is utal az első rész Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* című versére. A vers második része pedig a szokásba jött rágalmakat utasítja vissza. Kodálynak is, Illyésnek is felrötták és ma is felróják sokan, hogy egy-egy helyzetben miért nem voltak keményebbek a hatalommal szemben. Erre a vádra válaszol a második rész:

*És ha valamit hiányolnak
a hirtelen-erősek
az olykor-bátrak?!
majd figyelem őket
mikor az idő átrak vállukra is
– szívük fölé – száztonnákat!*

A rágalmakkal szemben veszi védelmébe a nemzetet megtartó művészeket, akik lehetetlen körülmények között pontos dallamot készítettek "a milliominyi fásult bégetésből".

Az Ilyen világ mottójával, dátumával és egész kontextusával kivallja, hogy a verset az az indulat motiválta, amelyik akkor fogta el Nagy Gáspárt, amikor meglátta, hogy a "régi *Mozgó Világ*" lehetlenné tétele után új gárdával megjelenő lap Illyés Gyula fényképének közlésével igyekszik megtéveszteni a közönséget, a folytonosságot hangsúlyozza, pedig Illyés az előző folyóiratnak engedte át egyik nagy versének a címét névül. Ezért az Illyés *Mozgó Világ*ából vett mottó: "izzó orcával rendületlen, / mert akár ti, oly arcul-verten". De Nagy Gáspár verse továbbmegy a motiváló keserű indulatnál: azt is föltárja, miért lehet a holtakkal mindent elkövetni, s arra a megállapításra jut, hogy azért, mert "*az élőkkal is mindent lehet /*

¹³⁵ Gál Ferenc: Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk. Kortárs, 1990. 7. 167-168.

¹³⁶ Karádi Zsolt: "A siri csöndben kövek zuhognak". Nagy Gáspár és a Zónaidő. Új hegyvidék, 2007. 1-2. 78.

sőt szabad". Igen, "ez egy ILYEN VILÁG". Nagyobb összefüggésbe emeli tehát a verset kiváltó okot: a jelenségen túlmutató mélyebb összefüggésre is fölhívja a figyelmet Illyés szellemében, akinek *Minden lehet* című kötetének panasza is áttűnik az *Ilyen világon*.

Az Illyésre utaló verset a csalás, álság elleni indulat motiválta, a *Halálon túlt* pedig a mély hűség. Ez is ritka erény az "ilyen világban". Nagy Gáspár *Halálon túl* című verse olyan költői telitalálat, melyben a kormosi komoly játékosság éppúgy felismerhető, mint ahogy nyilvánvaló benne az a Nagy Gáspár-i vonás is, hogy az "ilyen világ"-ban szellemi kapcsolatokat becsületesen ápol, érzékenyen hallgatja elődeinek "súgását" is:

*most újra kedvem lenne szólni
nehogy teljesen kihűljek
október vértanús lapjain veletek
vannak a megszakadt szívűek.*

Nagy Gáspár Kormos István szellemében írt a halálon túlról szóló monológverset, tüneményeset és mély értelműt. Tudat alatt talán Nagy László verse is biztatta erre a dikcióra, az *Apánk a másvilágról*.

A *Nyári ki/be/számoló* a címében megjelöli műfaját, de azt is, hogy két egészen különböző műfajt társít. A vers aztán a kiszámoló mondóka játékos rímeivel külön hangsúlyt ad annak a lelki szituációnak, amelyikben a veszteséget már csak keserű kacajjal, iróniával lehet minősíteni. De a *Nyári ki/be/számoló* költője Nagy Lászlótól veszi a mottóját ("fejet ajándékba nem adunk"), s a küzdelemből, tiszta értékek képviselőiből kitiltott vagy kiesett társak helyett is vállalja a jó ügyek képviselőjét. Így lesz ez a kiszámoló - a műfaj eredeti funkciója szerint - szétválasztása kétféle magatartásnak, s lesz beszámoló egy helyzetről, melynek erkölcsi tartást pusztító jellegét árnyaltan, egyéb áruházmotívumú verseire is rímelően mutatja be Nagy Gáspár: "küldik a tömjént / ha kiszállsz önként", "béget a pásztor / átverték párszor". S melyben az áruházsok még nagyobb összeszedettségre, még odaadóbb küzdelemre ösztönzik a helytállókat. A címbeli igekötők egyszerre ható ambivalenciája a versben mindvégig hiánytalanul érvényesül. Éppen ez a szemléleti, atmoszférabeli összetettség Nagy Gáspár verseinek egyik egyénítő vonása. Mivé lett a gyermekkor önfeledt kiszámolós játéka? Domokos Mátyás jó érzéssel látta meg ebben a játékos versben az általános hitelvesztés ellenére helytállni próbáló költőt, aki a *Halállal élek, nem kenyérral* felejthetetlen verszenéjére jelenti ki: "Amíg csak bírom / helyetted írom / helyetted nézek"; s végül: "Helyetted mondom / ez lesz a gondom."¹³⁷

Nagy Gáspárnak 1986-ban *Aron mondja* címmel gyermekverskötete jelent meg Orosz István rajzaival. Ezek a gyerekversek ugyanazt a szépség-, szabadság-, egyenes-testtartás-igényt mondják ki a maguk játékos, a gyermekszemlélet révén viszont teljes szabadságot birtokló módján. Jellemző, hogy a *Nyári ki/be/számoló* című "felnőtt" vers motívumai például sorra megjelennek a gyermekversekben. "helyetted járom / miénk a JÁROM" - így szól az előbbi vers, majd az *Aron mondja* nyitó darabja, a *Háromkirályok* így: "Nekik aztán / nem jár járom // Szabadok hi- / szen királyok". S a háromkirályoknak útjukon természetesen "csillag világít", miként a *Félelmen túli...* című versben a "dalokra elszánt kölyök", azaz a költő is a fölötte lévő csillagoktól kap erőt.

A *Nádból való vers* pedig előbb - alcím nélkül - az *Aron mondja* című kötetben jelent meg, majd természetesen illeszkedett a *Kibiztosított beszéd* darabjai közé. Itt zárójeles alcímmel szerepel: (*magyar kiszámolós gyermekmondóka*). A *Szabadrabok* című gyűjteményes kötet sorban közölte Nagy Gáspár versesköteteit. A *Nádból való vers* megjelent az *Aron mondja* kötet darabjaival együtt, de nélküle csonka lett volna a *Kibiztosított beszéd*

¹³⁷ Domokos Mátyás: Pillantás az "ÉvTiZeDhAtÁrHíd"-ről. In D. M.: Átkelés. Áttűnés. Szépirodalmi Kiadó. Bp. 1987. 352. Domokos Mátyás esszéje is a Tiszatáj 1986. júniusi számában jelent meg először együtt Nagy Gáspár-nak *A Fiú naplójából* című versével. Ezt a cikket is bűnül rótták fel a folyóiratnak.

anyaga. Ez a problémát úgy oldotta fel Nagy Gáspár, hogy a *Kibiztosított beszéd* kötet anyagát magában foglaló verscsoportban a *Kibiztosított beszéd* című kötetben szereplő alcímet tette meg főcímmek: *Magyar kiszámolós gyermekmondóka*. Alcímül pedig megtartotta zárójelben az *Aron mondja* kötetben szereplő verscímet: (*nádból való vers*). A cím ilyen gondos megszerkesztésének kettős értelme van: 1. mindkét verscsoportban fontos helye van ennek a versnek, hiszen gyermekvers, de ugyanakkor nagyon komoly "felnőtt" vers is. 2. A *Szabadrabokban* a *Kibiztosított beszéd* anyagában megjelent cím, a *Magyar kiszámolós gyermekmondóka* hangsúlyosan utal arra, hogy a vers üzenete törvény. A kiszámoló vagy kiolvasó szigorú szabály szerint választja ki a gyermekjátékban azt, hogy ki lesz a hunyó, kinek kell kiesnie a játékból. Az itt főcímmé emelt alcímet Nagy Gáspár már a *Múlik a jövőnk* című kötetben alkalmazta. Ez is jelentéssel, hiszen a *Múlik a jövőnk* című kötet közölte először könyvben az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fiú naplójából* című verseket, tehát ebben a kötetben "hangtompítók" nélkül szólalhatott meg a költő.

A *Magyar kiszámolós gyermekmondóka* illetve a *Nádból való vers* kiszámolós mondókája a játékban is képes a mély létszemléletet kifejezni. Éppen az a Nagy Gáspárra jellemző vonása e versnek is, hogy a játék és komolyság dimenziót egyszerre érvényesíti. A hajladozó nádszáltól a hajladozó magatartás titkát kérdezi, de a játékos versen belül evidenciává válik rögtön, hogy ez a hajlékonyság éppen a lét végső, meghatározó helyzeteiben, a "nádvágó naszád" színe előtt semmit sem ér, ott a nádszál is "szálegyenesen" áll. Az ember és a nádszál párhuzamba állítása bibliai motívum, mellyel az irodalom is gazdagon élt.

Külön figyelniük kell ennek a versnek a különlegesen gazdag és egyre több belső vonatkozást teremtő nyelvi játékosságára:

*Nád
 nád
 nádszál
 szál
 szál
 szálnád
 ha
 kimonda
 nád
 kihajladoz
 nád
 egyszer a
 hajlékonyság
 törhetetlenség
 titkát
 de lám
 te
 nád
 most te is csak
 szálegyenesen
 állsz
 és befogod a
 szád
 mert vizen
 át
 tavon*

át
 úszik feléd
 egy nádvágó
 na
 szád!

Először ismétlődik a nád szó, majd kiegészül, lesz belőle nádszál. Aztán ismétlődik a szál, majd a nádszál ellentétéként a kissé játékos, fordított sorrendű összetett szó: szálnád. Ez viszont hangzásában már olyan, mint egy ige feltételes módja, tehát előre jelzi a tipográfiai rímmel is az első két sorhoz kapcsolódó feltételes módokat: kimonda / nád, kihajladoz / nád. De a szálnád nem ige, tehát az előrejelzésben ellentét is volt. A szál előkészítette a szálegyenesen szót is. A nád pedig rímhívó szava a szád szónak, ez pedig a tipográfiai rímmel is hozzákapcsolt na szád szónak, amelyik viszont szinte egybehangzik a két előző szó (nádszád) együttesével. Ezen túl a versben párhuzamos ismétlés is feltűnik: nád, nád, szál, szál és a feltételes módú igék és a helyhatározós szóösszetételek párhuzama: kimonda nád, kihajladoz nád - mert vizen át tavon át. Mindemellett az egész vers szoros egység, ezt a központosítás nélküli szerkezet is nyomatékosítja. A verskép pedig a nádszálra emlékeztet, a vers jelentésében, értelmében együtt hat a külső forma és a szavakkal kifejezett eszme és hangulat. A harmincegy soros versben tizenöt szó egy szótagos, öt két szótagos, három három szótagos, öt négy szótagos, három pedig öt szótagos. Ezek a számok messzemenően jelzik a verstest karcsúságát és hajladozását is. Az, hogy két egy szótagossal indul, majd némi kilengés után a vers zárata újra két egy szótagos szóhoz ugrik vissza, szintén párhuzamos a vers dikciójának sugallatával. Az, hogy a vers a nád szóval indul, s az erre rímelő (a verstestben kifejtett értelmű) szád szóval zárul, amelyik viszont a nádszál második része, szintén a vers üzenetét nyomatékosítja. A cím azt mondja, hogy *Nádból való vers*. Ez a paratextus is értelmezi a verset, másrészt a vers valóban nádból van, hiszen kilencszer szerepel benne valamiképpen a nád szó, a vers tehát nemcsak tartalmilag, hanem testileg is nádból való. Ez a vers remek példája a gyermekversek ama típusának, amelyik éppannyira "felnőtt vers", mint amennyire gyermekvers, hiszen a játékos ötletek pazar bősége nagyon komoly élettanulást hordoz. A gyermekverseknek pedig éppen az az egyik alapvető funkciójuk, hogy bevezessék a gyermeket a közösségbe, a közösség szemléletébe, gondolkodásmódjába, kultúrájába. S ehhez az elemi, a legegyszerűbb példák a leghatékonyabb eszközök.

Nagy Gáspár ars poeticájának megvalósulását tanúsító műveinek külön csoportját képezik azok a versek és prózai művek, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a közép-európai zónaidőhöz, a cseh és a lengyel irodalomhoz, történelemhez. "Kibiztosított beszéd"-e a nem késlekedő költői szó. Regisztrálja és elutasítja a morális züllés változatait, másrészt - előtte járva az időnek, a politikai közgondolkodásnak - a tabutémák feloldásáért emel szót, s a maga költői eszközeivel előkészíti ezek megszüntetését. A *Kibiztosított beszéd* kötet ezt az igényt kinyitja a közép-európai zóna más népeire is. Szövetséget köt velük, ösztönzéseket ad nekik és fogad el tőlük. Eszmélkedésének meghatározó élménye volt az 1968-as Prágai Tavasz s annak leverése. Költészetében gyakran visszatérő motívum lett ez főleg Milan Kundera ösztönzése nyomán. A *Kibiztosított beszéd* kötet versei közé illesztett, 1981-ben írt novellája (*Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában*) számol be leggazdagabban ennek az élménynek személyiségformáló erejéről. Egy másik prózai szövegében (*ZöldErvin - Tübingenből*) mintegy "a lelki történet csattanójaként" hangzik el a Kundera-regény híres mondata: "a felelősség elképzelhetetlen szabadság nélkül".

A *Kibiztosított beszéd* kötetben jelent meg a *Változat* című verse, mely szintén M. K. mester előtt tiszteleg. A *Változat* ringatózó sírással kísért búcsúkeringő: verszenéje szomorú fohász a "szabadság végtelen szemaforja" előtt.¹³⁸

¹³⁸ Berkes Tamás: Nagy Gáspár: *Kibiztosított beszéd*. Kortárs, 1988. 2. 155.

Ez a Milan Kunderát megszólító verse a közép-európai lét diagnózisának változata:

*a szabadság váltóőreivel őgyelgünk
a sínek fölcsikozott mezején,
ez itt kedves Milan
tulajdonképpen pálya tér*

– kezdi a merőben ironikus és keserű "pálya, tér" bemutatást a vers. Csak álmában keringhet a szemafor zöldjében, mert "változatlan az éj":

*az állomásokon szótlán utasok
ötvenhatosok hatvannyolcasok
hetvenhatosok nyolcvanegyesek
és főleg tömegesen egyesek*

Ilyen körülmények között "múlik a jövőnk". A várakozás, a menetrendbe temetkezés sem segít itt, hiszen ha időnként le-lelassul egy vonat, olaj fölirat látszik az oldalán nagy betűkkel:

*BAMBUSZNÁDEGYENESEN VISZ UTAD
VALAMI BALSORSKERESKEDÉSBE*

Elégtétel lehetett Nagy Gáspárnak, hogy Kundera 1968-ban kiadott és akkor bevont regénye, a *Tréfa* hét esztendővel az ő "tréfákozó" novellája után, 1988-ban újra megjelent Magyarországon.¹³⁹

A történelmi sebek gyógyításában éppúgy előtte járt az időnek Nagy Gáspár költészete, mint a kulturális értékek megcsonkítása, kitiltása elleni küzdelemben. Kikezdhetetlen etikai tartása és lírája esztétikai értéktartományának nagy ívű kiteljesedése egyszerre játszott közre abban, hogy a nyolcvanas évek végén ő volt Magyarországon a legnépszerűbb költő. "A *Kibiztosított beszéd* ugyanis az átörökített lírai modell megújítását, felfrissítését célzó négykötetnyi törekvés minden eddiginél letisztultabb megvalósulását mutatja. Olyan tudatos építkezés eredményeként, melyet az utoljára Nagy László életművében szintetizálódott tradíció végérvényes vonzásában is a modern költészet egyes eredményeit integráló szándék jellemez."¹⁴⁰ A kritika egyszerre regisztrálhatta a költői hangvétel további elkomorulását és azt is, hogy a kötet hangulati-gondolati egységességével szemben rendkívüli változatosság jellemzi magát az alkotásmódot: "A távirati stílusban írott vers-közleménytől a kristályos tömörségű rímes struktúrákon, az ismétlődő verstechnikát alkalmazó darabokon, az erőteljes ritmushatású kötött formákon, a tükrözéses vagy kihagyásos szerkezetű, kettős jelentésszerű költeményeken, a szójátékos építkezésen, az elégiákon át a szabadvers különféle variánsáig, az episztoláig, s a terjedelmes versprózáig húzódó széles skála jelölheti ki a leleményes eredetiséggel birtokba vett alakzatok széles körét. A képalkotás érzékeny rátalálásait, asszociatív gazdagságát köznyelvi elemekkel ötvöző, a hangnem-keveredés feszültségképző, jelentéstágító stíluslehetőségét biztos arányérzékkel kiaknázó versbeszéd láttató-kifejező ereje is a teljes költői eszköztár mozgósítására vall"¹⁴¹ – írja Keresztury Tibor. Pécsi Györgyi a kötetet lírai naplóként olvassa, melyben a költői szemlélet finom módosulását is megfigyeli: "Kidolgozott, nagy versek, prózai szövegek és rövid, görcsbe rándult, epigrammatikus csattanóra épült töredékek váltakoznak, hullámszerűen benne. Előző kötetéhez

¹³⁹ Nagy Gáspár gazdag közép-európai kapcsolatait, kötődéseit, párhuzamait majd a prózakötet és a *Zónaidő* kötetet tárgyaló fejezetekben mutatom be részletesen.

¹⁴⁰ Keresztury Tibor: A félrevert éjszaka szívhangjai. Nagy Gáspár: *Kibiztosított beszéd*. Jelenkor, 1988. 9. 855.

¹⁴¹ uo. 856.

viszonyítva szembeötlő e könyv puritánsága: lekoptak a díszek, ékek, szóképek, a szépnek ismert költői kellékek. Racionalizálódott versbeszéde, az elégikus, lágy, borongós tónus mellett egyre radikálisabban jelenvalóvá vált az eszesség tárgyilagossága, keménysége. Verseinek témavilága szűkebb (hiányoznak a privát élmények, emlékek), s ugyanakkor koncentráltabb: csak a leginkább hangsúlyosnak, fontosnak vélt dolgokról beszél.¹⁴²

Múlik a jövőnk (1989)

A rendszerváltozás tette lehetővé, hogy Nagy Gáspárnak 1989 őszén a Szépirodalmi Kiadónál megjelenhetett a *Múlik a jövőnk* című, régi és új versekből válogatott kötete. Ez a kötet a korábbi kötetek ciklusbeosztását elhagyta, viszont a korábbi kötetekből válogatott versek után *Tékozlók imája* címmel foglalta össze a különben három ciklusba (*Kétségbevonások, Apródiák és paródiák a Sétaterről, Zuhanási engedély*) sorolt ötvenkét, kötetben korábban nem publikált versét. Nem csak új versek vannak ebben a ciklusban. Itt jelentek meg könyvben először a rendszerváltó versek, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fiú naplójából*. Mellettük több olyan mű is szerepel, amelyek kimaradtak az előző kötetekből.

Nagy Gáspár már a forradalom huszonötödik évfordulójára írt két verset, ezek még átcsúsztak a cenzúrán. Folyóiratban megjelentek 1981-ben, s benne voltak a *Földi pörök* kötet *hangtompítók* ciklusában is: *Két nyárfa a Hódoltságban, Benézünk majd a Múltidőbe... ősszel*.

Az 1956-os forradalom és nemzeti szabadságharc valóságos tényeit a Kádár-korszak „emberöltönyi idejében” a politika eltorzította és meghamisította. Nagy Gáspár nem tudta és nem akarta elfeledni a tényeket, ezért vált október költőjévé és október ígézetében a forradalom vérbefojtásának, megtorlásának számontartójává. „1956 októbere már akkor 1848 márciusára játszott rá: az őszi hónap azonosult a tavasz, a megújulás, az újjászületés, a forradalom és a szabadság örökérvényű magyar szimbólumával.”¹⁴³ Egyetérthetünk Szokolay Sándorral, aki szerint Nagy Gáspár költészetében 1948 és 1956 együtt van jelen, s ahogy 48 költője Petőfi volt, az 56-os forradalomé Nagy Gáspár.¹⁴⁴ „Nagy Gáspár egyik legnagyobb tette, hogy világosan kimondta: Nem szabad feledni! Soha nem szabad feledni, és főleg az igazságot nem szabad elfeledni, és nem szabad kimondatlanul hagyni.”¹⁴⁵

Nagy Gáspár pályakezdése óta gyakorolta az igazság kimondását, az Új Forrás 1984/5. (októberi) számában megjelent *Öröknyár: elmúltam 9 éves* viszont már olyan "kibiztosított beszéd" volt, amelyik valóban robbanást idézett elő a szellemi-politikai életben és a magyarság nemzeti önszemléletében.¹⁴⁶ „Hihetetlen bátorságról tanúskodó kortörténeti adalék ez a költemény.”¹⁴⁷

¹⁴² Idézi Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: Kibiztosított beszéd. Új Forrás, 1989. 2. 110.

¹⁴³ Vasy Géza: Bevezetés és 12 pont Nagy Gáspárról. Hitel, 2006. 12. 47.

¹⁴⁴ Pécsi Györgyi: "A remény sohasem meghaló". Nagy Gáspárról, a költőről és az emberről. Hitel, 2007. 10.

¹⁴⁵ Korzenszky Richárd: Hullámzó vizeken keresztül (Ki Nagy Gáspár?). Hitel, 2008. 5. sz. 84.

¹⁴⁶ A vers közlésének és a közlés megtorlásának a történetét lásd: Monostori Imre: Az Új Forrás vonzásában. József Attila Megyei Könyvtár. Tatabánya, 1999. 136-182.

¹⁴⁷ Szokolczay Lajost (Vérző lélegzet, Bárka, 2003/1.) idézik: Vilcsék Béla: Az "én" a "te"-ben. Nagy Gáspár: Szavak a rengetegből; Görömbei András: Nagy Gáspár. Kortárs, 2005. 5. sz.

ÖRÖKNYÁR: ELMÚLTAM 9 ÉVES

a sír
NIncs sehol
a sír
a test
NIncs sehol
a test
a csont
NIncs sehol
a csont

a gyilkosok
se I T T
se O T T
a gyilkosok

(p. s.)

egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI

(1983)

Ebben a versben "feszésre fogalmazott indulat, vád, számonkérés, dühkitörés" feszül, s ezt "az evokatív, időtlen ragyogású cím" ellenpontozza.¹⁴⁸ Ez a cím szerves része a vers testének, határozott temporális funkciója van, Nagy Imre kivégzésének időpontját is jelöli. A költő ugyanis 1949. május 4-én született, a vers címe tehát 1958 nyarát jelenti. Nagy Imrét 1958. június 16-án végezték ki. A gyermek Nagy Gáspár ekkor látta, hogy édesapja és nagybátyja megsiratta Nagy Imrét és társait. Olyan élménye volt ez neki, melyet valóban örökre megőrizte benne azt a nyári napot.

Az "öröknyár" egyike azoknak a jellegzetes Nagy Gáspár-i kifejezéseknek, melyekből egy tucatnyit Czigány Lóránt is felsorol a "helybenzábanfutós kor"-tól a "tömegsírházá"-ig.

A címben az "öröknyár" azt is jelenti, hogy ez a nyár örökre megmaradt a költői énbén. Az "elmúltam 9 éves" sem csak az életkorra vonatkozik, benne van az is, hogy a költői én felébredt a kisgyermeki tudatlanságból. Az "öröknyár" valóban örömet is sugárzó szó, de ez az öröm a versben a felismerés öröme, a kínból, tragédiából szerzett felismerés öröme, az, hogy megtudta az igazságot. A cím tehát Nagy Imre kivégzésének idejét jelöli meg, de a költői személyiség felől nézve: az ő rádöbbenésszerű felismerése állítja meg itt az időt. Önmagában még olyan ez a cím, mint a népdalok nyitó képe: bizonyos asszociatív rezonanciát felkelt az emberben, de csak a vers egészéből értelmezhetjük pontosan. A cím tehát a múlt idő, a tragikus esemény, a kivégzés időpontjának a megjelölése.

Magának a versnek az első egysége különleges kalligrammatikus hiányleltár. A kalligramma Theokritosz *Pánsípja* óta ismert a művészetben, de Appolinaire újította föl a modern művészet számára. Nagy László, Illyés, Utassy és sokan mások éltek vele a nem formabontó költők közül is. Az avantgárd és a neoavantgárd pedig gazdagon kihasználta lehetőségeit. A kalligramma lényege az, hogy az íráskép és a fogalmi rész együtt érvényes, egymást segíti, esetleg ellenpontozza a versben.

Nagy Gáspár versében az íráskép azt sugallja, mintha a lírai én a címben megjelölt időponttól kezdve keresné a sírt és a gyilkosokat. Vagyis beleértetten kimondják a sorok azt, hogy olyan gyilkosság történt, amelyiknek még a nyomait is eltüntették, s maguk a gyilkosok is eltűntek. Az ismétlés fontos retorikai eszköz itt. Mintha kétségbeesett jajgatás, keresés

¹⁴⁸ Czigány Lóránt: *Nagy Gáspár köszöntése*. Nyugati Magyarság, 1988. július-augusztus és Cz. L.: *Vakrepülés. Írások az emigrációból*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Budapest, 2003. 362.

hangzana. Hiába keresi a vers lírai énje a sírt, testet, a csontot, hiába nyomatékositja ezt a keresést az ismétlés. A központozás nélküli versben az ismétléssel nyomatékositott keresésre, hiányra, az egyre megsemmisülőbb maradványokra való kérdésre mindháromszor a teljes hiány a válasz, háromszor ismétlődik az, hogy *Nincs sehol*. Az, hogy a keresés végül a csontokra irányul, már azt is jelzi, hogy a gyilkosság óta már hosszú idő eltelt. A háromszoros *Nincs sehol* a teljes hiány leltára. Ezután a gyilkosok keresése hasonlóan ismétléssel történik. A tagadás itt is teljes: *se ITT, se OTT*. A nagybetűvel írt helyhatározószók befogják a közelt és a távot egyaránt, teljes tehát a hiány, a gyilkosok is eltűntek.

Ennek az első nagy résznek az írásképe olyan, hogy a megfoghatatlanságot, a hiányt, a bizonytalanságot érzékelteti. Nem tudjuk, hogyan kellene olvasni, milyen sorrendben kellene elmondani a hiányokat. Hiszen az is elképzelhető, hogy mind a három kettős sor és mind a három *Nincs sehol* után elhangozzék a gyilkosok eltűnését megállapító egység. De felfogható úgy is a vers, mintha két strófa egymás mellett állna, ez esetben egymás után kell olvasni. Mindenesetre az első nagy egység arról tudósít, hogy itt olyan gyilkosság történt, amelyik teljesen abszurd, hiszen sem a meggyilkoltak, sem a gyilkosok nincsenek sehol. Az első hiány az alapvető emberi törvény, az antigonéi parancs megszegése, hiszen a holtakat el kell temetni. A második hiány az elemi erkölcsi normák megsértése, a tettek nem vállalása. Ez pedig a tett bűnné minősítése, hiszen ha igazságos, ha vállalható cselekedet lenne, akkor elkövetői nem menekültek, nem rejtőztek volna el. Az egész első egység a hiány, a bizonytalanság, az abszurditás leltára. Tényfeltárás. Általános dikciójú ténymegállapítás.

Az első részben - a viszonyítások, kapcsolások, ismétlések stb. sokasága révén - kimondott abszurditás, hiány-leltár mintegy természetesen váltja ki az etikus költői személyiség következtetéseit, az utóiratba foglalt magatartás parancsot. Valóban az antigonéi parancs hangzik itt el, de még annál is több, hiszen nem tartja elegendőnek az eltemetést sem, a gyilkosok néven nevezését is az antigonéi parancs érvényével követeli. Többes szám első személyű itt már a dikció: közösség nevében szól a költő, a magyarság nemzeti önismeretét, öntudatát, erkölcsét építi, amikor történelmének a tényeire, s az azokból következő kötelességekre figyelmeztet. A főnévi igenevek különleges erejű parancsot, evidenciát fogalmaznak itt. A központozást, az írásjeleket egyébként mellőző vers felkiáltó jellel végződik. Az azonos magánhangzók is összekapcsolják a három, egyenként három szótagos főnévi igenevet. Ezek ölelkező rímet képeznek, a három sorvég összezseng. Ez is erősíti a parancsot, az összefüggéseket. Jelentéssel bír az is, hogy a vers végén jelzi a költő a megírás időpontját: 1983. Ez a dátum visszakapcsol a címhez, hangsúlyt ad annak, hogy a gyilkosság negyedszázada történt.

Nagy Imre monogramja a "korrumpálhatatlan haragot hordozta" a versben.¹⁴⁹ Czigány Lóránt a tizenhatodik századi históriás énekekkel rokonítja ezt a verset a postscriptumbeli ragrímek használata miatt, s amiatt is, mert a főnévi igenév csupa nagybetűvel írt "-NI" végződése "tipográfiai rím"-ként felelget a vers lépcsőzetesen tördelt fő részében szintén háromszor megismételt "Nincs sehol" keményhangúan kopogós, abszolút tagadására. Vagyis a tipográfia és a tartalom duális egységben teljesedik ki, ugyanúgy, mint annak idején a históriás ének a maga dallamával.¹⁵⁰

Nagy Imre kivégzett miniszterelnököknek a betűjele egyszerre volt sugallatos, mint egy titok, és felhívó erejű, mint egy jelszó. "Égbetiport metafora"-ként alkalmas, önmagában is, mítoszteremtésre. Kijelölte a beavatottak körét, nevet adott a nem hétköznapi lénynek, legendás hősnek.¹⁵¹

¹⁴⁹ Ács Margit: Költő a sohasem örök nyárban. Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz. In Á. M.: A hely hívása. Esszék, portrévázlatok, kritikák. Antológia Kiadó. Lakitelek. 2000. 319.

¹⁵⁰ Czigány Lóránt: Nagy Gáspár köszöntése (1988). In: Cz. L.: Vakrepülés. Írások az emigrációból. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Budapest, 2003. 360-361.

¹⁵¹ Márkus Béla: A költő egyszemélyes pere... 140-141.

Lírai glosszának is nevezték ezt a verset. A glossza valamilyen szöveghez, valamilyen tényhez fűzött megjegyzés, többnyire rövid, de éles hangú cikk. Nagy Gáspár verse ilyen értelemben történelmünk egyik tragikus tényéhez fűzött kritikai megjegyzés.

A tipográfia és a tartalom Czigány Lóránt emlegette duális egysége fontos észrevétel. A képversek, a kalligrammák azzal bővítették a költészet lehetőségeit, hogy az írásképet is tartalmi elemmé tették. Ebben a versben is tartalmi elem az íráskép: az első rész a bizonytalanságot, a megfoghatatlanságot is sugallja a bizonytalan sorrendű sorokkal. A tipográfiaiailag kiemelt anafórákra tipográfiaiailag kiemelt epifórák válaszolnak, a vizuális tagolással is nyomatékot ad a fő eszmének: a hiányt parancsba fordító költői szándéknak, a hiányból cselekvő magatartást kibontó keserű indulatnak.

A versben együtt vannak a múlt, jelen és jövő, az "öröknyár", a Nincs és a jövőre vonatkozó vállalások, parancsok. A múlt és a jelen kijelöli az etikus személyiség jövőbeli feladatait. Ez a vers nemcsak kimondja azt, hogy képtelenség ami történet és ami történik a forradalommal és annak mártírjaival, hanem a maga sűrű szövésű belső világával evidenciává is teszi a versben megfogalmazott parancsot. Olyan világot nyitott ki a vers, amelyiknek ez a parancs a törvénye.

A verset értelmezte a rendőrség is: "Az "Új Forrás" c. Komárom megyei folyóirat ez év októberi számában megjelent NAGY GÁSPÁR ismert költő "Öröknyár: elmúltam 9 éves" című verse, mely egyértelműen NAGY IMRÉ-nek, az 1956-os ellenforradalom idején volt miniszterelnöknek állít emléket. A szerző a versben követeli, hogy a testet, mely "...Nincs sehoh,

*egyszer majd el kell temetNI,
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI."*

Megjegyzés: a vers szavainak "ni" kezdete és végződése nagybetűvel van szedve.

Az információ ellenőrzött.

Intézkedés: jelentették a BM III/III Csoportfőnökségének.¹⁵²

Amikor ez a vers 1989-ben a *Múlik a jövőnk* című kötetben megjelent, elhangzott róla olyan vélekedés is, hogy "ennyi valóságot - így - bizonyosan nem bír el a költészet" és hogy "ezek a szövegek a szó- és tipográfiai játékok ellenére is csupán igazságértékkel bírnak, esztétikai értékkel nem".¹⁵³

A tény azonban az, hogy a magyar és világirodalom legnagyobb alkotásai közül legalább annyi politizált, mint amennyi nem. Balassi Bálint verseitől József Attila nagy verseiig és tovább bizonyított tény, hogy az úgynevezett közéleti verseik esztétikai értelemben is az életmű legjobb teljesítményei között vannak. Illyés fejtegeti azt, hogy a gondolati vers nem feltétlenül új gondolatok közlését jelenti, hanem a költő találkozását a gondolattal. Nagy Gáspár versében is az ragad meg, ahogy a költő találkozik egy abszurd ténnyel, s ahogy abból következtetéseket von le. Például Illyés *Bartók* című versében sem új az a végtelen egyszerűségű evidencia, hogy "Csak növeli ki elfödi a bajt", mégis nagy hatású, mert a vers világából, annak belső drámájából kristályosodik aforizmává. Ugyanígy Nagy Gáspár versében a zárlat éppen azért egyszerű, mert evidenciaként következik a vers tapasztalati rétegeből, a hiányleltárból.

A műalkotás külön világában olyan értékelemek válnak esztétikai értéké, amelyek önmagukban nem esztétikaiak. Az esztétikai érték összetett, sok elemből áll. Ezek egysége ad esztétikai értéket. "Az emotív és konstrukció érték nélküli ismeretelméleti és posztulatív érték

¹⁵² NAPI OPERATÍV INFORMÁCIÓS JELENTÉS. 207. szám. Budapest, 1984. október 22. In: Nagy Gáspár: ... nem szabad feledNI ...! (versek - 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára) Püski Kiadó. Budapest. 2002. 88.

¹⁵³ Gál Ferenc i. m. 166.

nem esztétikai. Csak tudományos vagy etikai. A Gnoszeológiai /ismeretelméleti/ és posztulatív érték nélkül létrejövő emotív-konstrukciós érték ugyancsak nem esztétikai. Csak kellemes. A két értékszféra tehát nemcsak kiegészíti, hanem feltételezi, sőt életre hívja egymást. Csak együtt válnak esztétikai értéké. Egymás nélkül kiesnek az esztétikum szférájából. Például az etikaiba vagy kellemesbe."¹⁵⁴ Az értékelésben a szubjektumnak nagyon fontos szerepe van, hiszen kinek-kinek a személyisége tele van értékvéleményekkel, ki-ki más-más értéket tart fontosabbnak. Ráhangolódhatunk olyan értékelemekre, amelyek korábban nem voltak előtérben. A kánon változik. Egy-egy művet egy-egy aktuális vonatkozás fölemelhet, majd e vonatkozás elhalványulásakor a mű háttérbe kerülhet.

Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című vers értékes művészi alkotás. A maga világát összetett vonatkozásokkal nyitja ki, s hibátlanul érvényesíti ennek a világnak a törvényeit. Az ismereti értéke az volt, hogy kimondott alapigazságokat, amelyek kimondva belekerültek az olvasók tudatába mint ráismerésszerű evidenciák, hiszen addig is tudtak róluk, de nem így, nem ilyen nyilvánvaló következményekkel. Heidegger *A műalkotás eredete* című írásában fejtegeti azt, hogy a műalkotás világot nyit ki, a műalkotás az igazság működésbe lépése. A műalkotásban a világ elrejtettségéből kerül fényre, el-nem-rejtettségbe az igazság. Tehát az igazság megvolt a világban, de elrejtettségben élt. A műalkotás úgy állítja fénybe az igazságot, hogy "a mű megdönti az eddigi kizárólagos valóságát."¹⁵⁵

Eszmét sugárzó értéke az, hogy magyar anyagon dokumentál antigonéi parancsot, vitathatatlanul bontja ki anyagából azt az eszmét, mely az adott történelmi pillanatban a magyarság önismeretének tisztázását etikai feladattá tette, erkölcsi minimumként foglalta parancsba. A vers emotív világa is gazdag, a személyes élmény hitelével szól a cím, majd a tárgyilagos bemutatás után szinte kirobban a parancs, az etikai igény, melyet többes számba foglal, közösségivé tesz. Konstrukciós értéke ennek a versnek az, hogy tele van olyan leleményekkel, amelyek törvényszerű formát adnak. Az ismétlések, kalligrammatikus jegyek, az anafórák és epifórák összekapcsolása, az idődimenziók teljessége - mind-mind roppant feszes konstrukciót alkotnak, magát a konstrukciót tartalommal emelik. Ez a vers esztétikailag harmóniában van önmagával, a maga kinyitott világát tökéletesen tölti ki.

Az már a közegéhez, a megírás és megjelentetés időpontjához is kapcsolódó morális érték, hogy ez a vers a politikailag kimondhatatlant mondta ki és tette evidenciává, megkerülhetlenné.

Emellett az is nyilvánvaló, hogy az adott pillanatban óriási bátorságról tanúságot tevő politikai vallomás is ez a vers. De legalább ennyire nyilvánvaló, hogy a közvetlen politikai, személyi vonatkozásai nélkül is helytálló művészi alkotás. Egyetemes érvényét magyar anyagból bontja ki. Az egyszeri közvetlen példa azonban nem csökkenti, hanem erősíti az egyetemes érvényét, antigonéi párhuzamát. Az, hogy ezt a parancsot a vers oly végtelen egyszerű összegző utóiratban mondja ki, nem esztétikai értékvesztés, hanem esztétikai érvényű értéktanúsítás. Ez a zárlat ugyanis evidensen következik a vers korábbi részéből, éppen annak alaktalan és mindent betöltő hiányleltára váltja ki az evidenciaszerű magatartásparancsot. Egyszerre következmény és – formailag – ellentét ez az utóirat, esztétikailag megformált, megalkotott vers ez. Éppen az így megformáltságában létezik és éppen így hiteles. A főnévi igenév "totalizáló személytelensége" és "felszólító ereje" válik itt különleges esztétikai hatástényezővé.¹⁵⁶

Nagy Gáspár verse hamar országos üggyé vált. A szerkesztői eligazításon megrótt Nagy Imre-émlékvers híre azonnal elterjedt. Az *AB Hírmondó* című szamizdat folyóirat november-decemberi számában újraközölte a verset kommentárral. Egy költő „bátor

¹⁵⁴ Poszler György: Kétségektől a lehetőségekig. Negatív vázlat egy irodalomelméleti szintézishez. In P. Gy.: Kétségektől a lehetőségekig. Gondolat. Budapest. 1983. 42.

¹⁵⁵ Martin Heidegger: A műalkotás eredete. Ford. Bacsó Béla. Európai Kiadó. Budapest, 1988. 114.

¹⁵⁶ V.ö.: Szigeti Lajos Sándor: "Jézusos fejlehajtva". Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk. In: Sz. L. S.: Evangélium és esztétikum. Széphalom Könyvműhely. Budapest. 1996. 220.

rafinériájának” nevezte a verset, mely „egy főszerkesztő-helyettes figyelmetlensége” következtében jelenthetett meg. 1985 februárjában az *AB Hírmondó* cikkét átvette a *Nemzetőr*, és egyidejűleg az *Irodalmi Újság*. Így került egy csapásra a vers és költője a világ magyarságának tudatába.¹⁵⁷

Egyik újabb kiadásában egy szó változtatás nélkül módosult ennek a versnek a sugallata. Nagy Gáspár ugyanis változtatott a vers írásképén. A „...nem szabad feledNI...!” kötetben - alcíme: *versek - 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára* - a korábbi sír helyett inkább emlékműre utal a vers külső formája.¹⁵⁸

Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* nem véletlenül robbant ki Nagy Gáspárból. A *Kibiztosított beszéd* kötet nagyon sok verse politikai értelemben is bátor, egyenes beszéd. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* megjelenése és botránya azonban kettős következménnyel járt.

Most már kikerülhetetlenül beállította őt a bátor költő szerepébe. Mindenki órá figyelt, aki úgy érezte, hogy helyette is kimondott valami lényegeset, azt, hogy Magyarországon egy hazugságra, gyilkosságra épített rendszer uralkodik.

Másfelől viszont nagyítóval és meglódult képzelettel vizsgálták műveit a hatalom képviselői és az ő kiszolgálói. Most már ők is mindig értelmezték verseit. És ebből már az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* perét követő esztendőben, 1986-ban baj lett.¹⁵⁹ Ekkor jelent meg a Tiszatáj júniusi számában az a verse, amelyik miatt a számot bevonták, a folyóirat szerkesztőit pedig leváltották:

A FIÚ NAPLÓJÁBÓL

... és a csillagos estben ott susog immár harminc
 évgyűrűjével a drága júdásfa: ezüstnyár rezege
 susog a homály követeknek útján s kitünteti őket
 lehulló ezüst-tallérokka érdekmeik szerint illón...
 ... és ha jön a nyüszítve támadó gyávaság
 a rémület hókuszpókusza? - akkor eljönnek ablakod
 alá a szegényes alkuvások vénei-iffjai mint mindenre
 elszánt hittérítők s beárad a dögszag: a teletömött
 gyomor békessége meg az ígéretekkel megtelt szemek
 tócsafénye és fénytelen homálya...
 ... csupán el kéne hinned... de nem hiszed hogy éppen
 ők jöttek-szöktek el a maszkabálból hogy éppen ők
 azok a független kutyák kik ideológiamentes csontokon
 tökéletesítik a fölösleges morgást-harapást...
 ... nem tudom még hogyan viselem tartósan a szegényt
 hogy együtt néztük ugyanazt az eget folyót hangyafészket
 és másképp vert a szívem másért pirultam el
 másért szorult ökölbe a kezem és másképp láttam
 ugyanazt a fát ezüstlő éveinkkel sújtva súlyos emlékek
 alatt recsegni-ropogni-hajladozni büszkén -
 de ha több szegény is társul velem akkor is csak így
 mondhatom: míg a szem él látni kell fele-Barátaim!...

(1981-1986)

Különlegesen összetett vers ez a négy naplórészlet. Sokrétű esztétikai megformáltsága, összetettsége, rafináltsága is okozta azt, hogy ez a mű szinte követeli az elemzést. Rejtélyes, a

¹⁵⁷ Czigány Lóránt i.m. 361.

¹⁵⁸ Nagy Gáspár: "... nem szabad feledNI!...". Püski Könyvkiadó. Bp. 2002. 32.

¹⁵⁹ V.ö.: Müller Rolf: A Tiszatáj-ügy állampárti dokumentációja, 1986. Kortárs, 2001. 7. 39-68.

lényegét illetően mégis egyértelmű alkotás. Pontosan érzékeltette ezt az egyértelműséget a rendőrségi jelentés is: "A Tiszatáj szegedi folyóirat 1986. júniusi számában megjelent NAGY GÁSPÁR költő, belső ellenzéki személy "Félelmen túli" és "A fiú naplójából" című két verse, amelyekben emléket állít az ellenforradalomnak, illetve – burkoltan – becsmérli rendszerünket."¹⁶⁰

A vers rejtélyessége többféle behelyettesítést motivált. A Tiszatáj elleni retorziókat egyenesen Kádár János kezdeményezte, mert valaki felhívta a figyelmét a költeményre, és elhitette vele, hogy ő az a Júdás, aki a versben szerepel.¹⁶¹ Ez az értelmezés általánosan el is terjedt. A legendaképződésben mellékes tényezőnek bizonyult az, hogy ezt a művet nem "Júdás-Kádár ihlette".¹⁶² A júdásfa harminc évgyűrűje persze Kádár számára joggal utalt harminc év előtti árulására. Amikor a Tiszatáj főszerkesztőjét, Vörös Lászlót e vers közzlése miatt a megyei pártbizottságon felelősségre vonták, értelmezésében ő a vers személyes vonatkozásait emelte ki. Azt mondta, hogy ez a vers Nagy Gáspárnak arról a csalódásáról szól, amelyet az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse megjelenése után kellett átélnie, amikor több barátja cserbenhagyta, hátat fordított neki.¹⁶³

A Fiú naplójából az árulás egyetemes érvényű leleplezése és elítélése. Finom áttűnések vannak ebben a versben, jelentése, sugallata sokrétű. Az, hogy címben a Fiú nagybetűvel van írva, bekapcsolja ezt a verset is azoknak a Nagy Gáspár-műveknek a sorába, melyekben a lírai személyiség Krisztus-párhuzammal jelenik meg. Jelentésének egyik rétege tehát a bibliai árulás képzetköréhez kapcsolódik. Másik, s nagyobb rétege viszont annyira köznapian jelenkori, hogy a két jelentéskör - a bibliai és a profán - egymást világítja meg, egymást minősíti. Ez a vers minden árulás ellen szól. De a harminc évgyűrű mégis arra utal, hogy különösen fájdalmas a költő számára a forradalom harminc éve tartó folyamatos elárulása.

Vasy Géza értelmezése szerint a júdásfa maga 1956, tehát az éppen harminc esztendő forradalom, s "ugyanazt a fát" harminc év óta egymással teljesen kibékíthetetlen módon minősítik forradalomnak és ellenforradalomnak egyaránt. "A nézőponttól függően Júdás tehát a társadalomnak egyik vagy másik része, de e két nézőpont éppen két részre bontja a társadalmat. A költőnek nem a júdások a drágák, hanem a fa, amelynek ültetőit júdásoknak nevezte a fennálló hatalom. A baj nem az, hogy 1956 árulás lenne, hanem az, hogy 1956 elárultatott, s azóta – harminc éve – ennek az árulásnak a légkörében élünk mindannyian."¹⁶⁴ Grezsa Ferenc olvasata szerint "a júdásfa nem a múltat, hanem a nyolcvanas évek közállapotait jelölő kollektív szimbólum, amely – a mai magyar költészet egészének sorstudatával összhangban – a konszolidáció "megrohadt" békéjét és morális válságát állítja pellengére. A vallomás lírai alanya, a "fiú" szituációja és az árulás "harminc ezüstjére" utaló "harminc évgyűrű" képe - a Krisztus-metaforát revelálja. A költő úgy érzi, hasonlóképp hagyták cserben a "fele-barátok", amikor írószövetségi állásából eltávolították, ahogy a Messiást legkedvesebb tanítvány apostola. A megcsalás elégiájában, a rezignáltság lelkiállapotát kifejező hangvételnél azonban absztraktabb jelentés is rejtezik: a magyarság is hajlamos elárulni önmagát, feláldozni hitét és eszményeit az anyagi jólét vélt oltárán."¹⁶⁵

¹⁶⁰ Részlet a BM III/III Csoportfőnökség "Napi operatív információs jelentéséből" - 1986. júl. 8. In: Nagy Gáspár: ... nem szabad feledNI...! 89.

¹⁶¹ Ádám Tamás: Mosolyelágazás. lelkünkben hangos robajlások. Interjú Nagy Gáspár József Attila-díjas költővel. Ipoly, 1993. máj. 7. 23.

¹⁶² Márkus Béla: A költő egyszemélyes pere. uo. 140-141.

¹⁶³ V.ö.: Gyuris György: A Tiszatáj fél évszázada 1947-1997. Gyuris György idézi a Vörös Lászlóval készített interjút: Domonkos László: Egy levélváltás története. Beszélgetés a Tiszatáj viszontagságairól. Élet és Irodalom, 1989. febr. 17.

¹⁶⁴ Vasy Géza: Júdásfa és maszkabál. Nagy Gáspár: A Fiú naplójából. In: V. G.: Tárgyiasság és látomás. Verseik, portrék, motívumok napjaink költészetéből. Krónika Nova. Budapest, 2000. 152.

¹⁶⁵ Grezsa Ferenc: A katarzis esélyei (7.) = Juss (Hódmezővásárhely), 1989.1. 6-8. Idézi Gyuris György i.m. 139.

Ez a vers kitágítja az időt, folyamatos történelmi ítéletet fogalmaz. Az, hogy a harminc évgyűrűjével susogó júdásfa jelzője a "drága", megengedi, sőt motiválja Nagy Gáspár versvilágában azt a magyarázatot, hogy a júdásfa a forradalom szimbóluma. Akik a "homály követeinek útján" jönnek, nem vállalják a forradalom igazságát, hanem elárulják azt "lehulló ezüst-tallérok"-ért. A végzetes baj tehát az árulással, a forradalom elárulásával kezdődött. Ezt mutatja meg tisztán a napló első töredéke. A forradalom elárulásával azonban végtelen árulási folyamat vette kezdetét. A "napló" második töredéke döbbenetes látlelet-képet ad a gulyás-kommunizmusról. Nagy László *Menyegzőjének* hangvételére emlékeztetőn mutatja be azt a morális romlást, amelyet a "nyüszítve támadó gyávaság", a "rémület hókuszpókusza" okoz. Ítéletes képe ez annak az amoralitásnak, amelyik a maga bűnösségét a hazugságra épülő rendszer teljes kiszolgálásával, a más véleményen lévők teljes letörlésével akarja leplezni. Nincs enyhébb szava Nagy Gáspárnak azokról sem, akik a saját gyávaságukat ideologizálják meg, s azokról sem, akik az anyagi jóléért - bárhonnán is ered az -, mindent feláldoznak. Gazdag nyelvi leleménnyel nyilatkozik meg a költői ítélet. A megalkuvás és a hittérítés is ellentétes fogalmak. A világ kifordítottságát mutatja meg az, hogy a szegényes megalkuvók mindenre elszánt hittérítőként viselkednek. Erről a magatartásról mond megsemmisítő ítéletet a költő: "beárad a dögszag: a teletömött / gyomor békessége meg az ígéretekkel megtelt szemek / tócsafénye és fénytelen homálya".¹⁶⁶ Nagy Gáspár szinte naturalisztikus-szarkasztikus kifejezésekkel minősíti itt azt az erkölcsi züllést, melyet kielégít a zabálás és az ígéretek sokasága. Ennek a magatartásnak az erkölcsi vakságát, képtelenségét, életellenességét fejezi ki a "szemek tócsafénye és fénytelen homálya..." Mindezt önmegszólító beszédmódban mutatja be a vers. A "nyüszítve támadó gyávaság" ostromát álló költő ablaka alá jönnek el itt a megalkuvó és megalkuvásra ösztönző vének és fiatalok. Az önmegszólító beszédmód itt nem a lírai személyiség belső kételyének leküzdését szolgálja, hanem a teljes szembenállását mutatja azokkal, akik eljönnek az ablaka alá, hogy őt is rábíriák a megalkuvásra.

A vers első részében a "drága júdásfa" és a "homály követei", az árulók osztották két részre a lírai szituációt. A második részben ennek következményeként a két pólust az önmegszólítással megidézett Fiú és egy vele szemben álló hatalmas, amorális csoport a "nyüszítve támadók", a megalkuvók tömege képezi. Ez az ellentét válik személyesebbé a harmadik részben. A második részben az elhatárolást, az ítéletet a költői dikció, az esztétikai minőségek szembeállításai fejezte ki. A rövid harmadik rész ki is mondja a határozott elhatárolódást ezektől: "... csupán el kéne hinned... de nem hiszed". El kellene hinnie, de nem hiszi, hogy éppen ezek "jöttek-szöttek el a maszkabálból". Szarkasztikusan, animizációval, állati figurákban megjelenítve utasítja el az objektivitás álcájába öltözködő megalkuvást is. A független kutyák, ideológiamentes csontok, a fölösleges-morgás-harapás tökéletesítése - mind-mind olyan minősítések, amelyekben a Fiú folytatja azt a vitát, amelyet Nagy Gáspár költészete mindig is nyíltan vállalt az irodalom felelősségét és küldetését kétségbevonó teóriákkal.

A vers eddigi részéből már világos, hogy a költői én az árulás hatalmas színjátékával áll szemben. Erre utal erőteljesen a versnek a júdásfával párhuzamba állítható másik szimbóluma, a maszkabál is. "Mert – 1956 megítélésének szempontjából – e maszkabál szereplője tízmillió ember: azok is, akik elsőként rohantak maszkot öltetni, azok is, akik megszokásból felsorakoztak, s azok is, akik kényszeredetten öltötték fel a maradékot, nehogy meztelenségük legyen elárulójuk."¹⁶⁷ Más vélemény szerint a "versben emlegetett "maszkabál" arra a megalázó procedúrára utal, melynek végén a költőt fölmentették írószövetségi titkári tisztsége alól.¹⁶⁸ Ez a két vélemény egyáltalán nem ütközik, hiszen Nagy

¹⁶⁶ A "beárad a dögszag ..." Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* című versével is párhuzamba állítható: "hol zsarnokság van / mindenki szem a láncban; / belőled búzlik, árad, / magad is zsarnokság vagy".

¹⁶⁷ Vasy Géza uo. 153.

¹⁶⁸ Olasz Sándor: Múlik a jövőnk. Nagy Gáspár válogatott és új versei. Forrás, 1990. 4. 94-95.

Gáspár *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse igazságtartalmának megítélése is a forradalom utáni "maszkabál" része, azt is mondhatnánk, hogy e vers megjelenése után kicsiben ugyanaz játszódott le, mint a forradalom után. Ez vers valóban olvasható úgy is, mint a költő saját perének a bemutatása, s annak folyamán saját tapasztalatainak, csalódásainak a vallomása. Csakhogy ebben a vallomásban Jézus története is benne van, s kétségtelenül benne van a forradalom elárulásának és az azt követő három évtizednek a szégyenletes történelme is.

Nagy Gáspár költői eszmélkedésének kezdetétől kereste az októberi forradalom igazát, követelte rehabilitációját. Az emiatt ért sérelmei nem bizonytalanították el, hanem megerősítették igazágnak tudatában. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* megjelenését követő események sok csalódást okoztak neki. Láthatta maga körül a gyávaságot, megalkuvást. Valóban elmentek hozzá volt barátai közül is néhányan, hogy "jobb belátásra" bírják. A vers azonban nem egyetlen eseményt, hanem három évtizedes történelmet minősít. Katartikus befejező részében a közvetlen személyes vallomás szembeesíti a két látásmódot, magatartást. A versvilág negatív pólusának, az árulásnak a versen végigvonuló bemutatása, megítélése motiválja a költői én szabad felülemelkedését a vers zárlatában. Felsoroló dikcióban vallja meg a költő azt, hogy mindig szemben állt az árulással. A felsoroló dikció jelzésszerűen a lét minden fontos mozzanatára kiterjed, s mindenben a bemutatott világtól való különbözősét hangsúlyozza. A "másképp", "másért" kap itt ismétléssel is nagy nyomatékot. Igaza tudatában minősíti azt, hogy ugyanazt nézte, mint mások, de mást látott, mindenhez másként viszonyult. A teljes léte másként élte, másként látta. A kompozíciót is jelentéssé szervező versben a különbözősét hangsúlyozza mégis a "fa" megítélésében a legerősebb. A vers elején még "drága júdásfa" szerepelt, a vers végén ezt a fát "ezüstlő éveinkkel sújtva súlyos emlékek alatt" is az árulás rádobált szennyétől megtisztítva látja és láttatja "recsegni-ropogni-hajladozni büszkén". A Fiú pedig eltökélten vállalja küldetését, az igazságok fényre hozását: "míg a szem él *lát*ni kell *fele-Barátaim!*" A tisztán látásnak a parancsát erkölcsi felelősséggé emeli: gazdag esztétikai értékvilágából evidenciaként bontja ki. Sűrű szövésszerű, sűrű motívumrendszerű, hibátlan verskompozíció ez. Szinte minden szava gazdag asszociációkat indít el finom intertextuális játékaival. Az utolsó sor imperatívusza például azzal, hogy a *Felebarátaim* helyett *fele-Barátaimat* mond, erkölcsi ítéletet is hoz, azt, hogy lehetnétek felebarátai, ha a szemüket látásra használnák, ha nem hagynák magukat megtéveszteni. Ugyanakkor ez a záró sor finom szakrális utalás, a bénákat és vakokat meggyógyító krisztusi cselekedet párhuzama is fölsejlik benne, hiszen a Fiú mondja ezt. "A vers zaklatottsága, megiramodó, majd elcsukló hangja a lélek megrendültségével, a vallomás, a napló személyességével magyarázható. A Krisztus-metafora így az egyik leggyakoribb önstilizációt revelálja Nagy Gáspár költészetében. A lélekállapotot, a személyes és kollektív megcsalottság miatti fájdalmat érzékelteti az egyes szám első és az önmegszólító második személy váltogatása is."¹⁶⁹ A megcsalottság fájdalma azonban erőforrás ebben a versben: a Bibó István-i egyedül is helytálló magatartás motiválója. Nagy Gáspár egyedül is megvívta harcát. *A Fiú naplójából* című vers a forradalom óta eltelt egész korszakot, az egész harminc esztendő minősítette, az egészet az árulás idejének nevezte. Nagy Gáspár pedig ezt az árulást akarta felszámolni, megszüntetni. Az árulás néven nevezését úgy minősítette a kritika, hogy Nagy Gáspár fölmondta az értelmiség és a hatalom 1956 után megkötött egyezségét. Ezt a kompromisszumot természetesen nem ő és nem az ő nemzedéke kötötte, hanem az előttük járók, de ő mondta föl egyértelműen, visszavonhatatlanul. Ez a vers a maga aktuális politikai jelentésén túlmenően egy általános emberi-társadalmi helyzetet is maradandó esztétikai érvénnyel ítél meg.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Olasz Sándor uo.

¹⁷⁰ V.ö.: Vasy Géza uo. 151.

Nagy Gáspár e versek nyilvánossággal tabut tört meg, és a politikai, közéleti kimondhatóság határait is radikálisan tágította, többé nem lehetett úgy beszélni és hallgatni, mit előtte.¹⁷¹

A "szegényes alkuvások" törvényei szerint próbáltak cselekedni vele szemben is. *A Fiú naplójából* című versét így használták – szinte a vers illusztrációjaként – indoklásul a Tiszatáj szétzúzására. Pedig ő csak arra figyelmeztetett, hogy "míg a szem él *látni kell fele-Barátaim!*" Meg azt vallotta be, hogy nehéz viselnie a szégyent, mely a történelemhamisítás láttán fogja el. Etikai-gondolkodói igényessége folytán mindig szemben állt azokkal, akik "a korszak mamuttetemét voltak hivatva – bizalmilag tartósítani".

Eszméihez később közelebb hajolt a történelem. Ezek a versei mára antológiadarabokká lettek.

A *Múlik a jövőnk* többi új versét magába foglaló quasi-kötet, a *Tékozlók imája* többnyire a csalódottság hangján szól. A költő annál kedvetlenebb, minél nagyobb az "okossá transzformált" barátainak "behódolási kedve", az önnön "üdvösségükért" konspirálók igyekezete."¹⁷² Ezekben a versekben is ítélet és reményt fogalmaz egyszerre. Hirdeti fölismert igazságait, serényen készíti látteleiteit a korról.

Töretlenül bízik a költészet megítélő erejében. A nyolcvanas évek szellemi és politikai küzdelmeiben az irodalomnak különlegesen fontos szerepe volt. Az igazság kimondásával segített lebontani a hazugságra épített politikai rendszert. Nagy Gáspár személyesen is tapasztalta, hogy költészete közgondolkodást formáló erőként hatott. *Amíg* című - Nagy Lászlónak ajánlott verse - talán saját tapasztalata alapján mondja ki azt, hogy óriási erő a költészet, van értelme a bátor versnek:

a m í g
egy félelemtől
átlyuggatott
ország roskad
a versek betűire

Nagy Gáspár ennek az erőnek és felelősségnek a tudatában szól a rendszerváltozás kezdetén kiadott gyűjteményes kötetének új verseiben is. A történelmi pillanat egyrészt fölerősíti költészetének politikai vonatkozásait, másrészt viszont a változás folyamatával és minőségével elégedetlen költőt is még közvetlenebb szólásra ösztönzi, hiszen az elégtelen történelmi változás a jövő eltékozlását jelenti. Nagy Gáspár költészete ekkor is nemzeti lelkiismeretként szól. Az tudatosítja, hogy a történelem tisztázása nélkül nem lehet új korszakot teremteni. Sokféle módon figyelmeztet arra, hogy számot kell adni a múlttól, hogy a múltat legalább be kell vallani, bármilyen nehéz is az sokaknak:

*Előbb a kétségbeesések
aztán a kétségbevonások
bizony barátaim
jönnek a megrovások*

- kezdi az *Előbb és aztán* című versét, mely az "indexbe" beírja a múltat és a jelent egyaránt. El kell számolni a nyárral és az ősszel, a mártírokkal és a forradalommal:

*az indexbe nyarak kerülnek
remegő forróságok*

¹⁷¹ Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: Ezredváltó, sűrű évek. Új Forrás, 2004. 4. 24.

¹⁷² Márkus Béla: A költő egyszemélyes pere. im. 144.

*fölött a vibráló levegőben
tüntető furcsaságok*

*és öszülnek őszök
hirtelen haraggal késsel
jelesen húznak itt
valami vadlibaékkal*

Nagy Gáspár költészetében az "öröknyár" és "a felismerhetetlenre pofozott őszi hónap" olyan alapmotívumok, amelyek kinyitják azoknak a verseknek a világát is, amelyek összetetten és rejtélyesen, de épp ezáltal nagy költői erővel szólnak azért történelmi igazságtételért, történelmi bevallásért, amelyet Nagy Gáspár a rendszerváltás erkölcsi alapvetésének tart. A versnek a nyitóstrófára visszautaló, azt hangsúlyosan megerősítő zárószakasza ezt törvényként mondja ki:

*Bizony barátaim
jönnek a megrovások
előbb a kétségbeesések
aztán a kétségbevonások*

Az 1987-ben írt *Ők már kivárlják* az alcíme szerint (*fohász a temetetlen holtakért és a jeltelen sírokban várakozó vértanúkért*). A fohász persze csak ironikusan értelmezhető műfaji megjelölés itt, hiszen a fohász a magyar nyelvben bensőséges érzésből fakadt rövid imát jelent. Nagy Gáspár verse pedig összetett korkép és korítélet. Szinte finomított naturalisa képekkel mutatja be a sírjukban várakozó mártírokat. Majd e bemutatás után tömören minősíti azt a társadalmi-politikai közeget, amelyik már végállapotát éli ugyan, de annál inkább őrzi törvénytelen hatalmát ("itt hol végórán szólni is / rebellio: fényes tüntetés"). A holtak sírjából azonban minden gyávaság ítéleteként is virág nő ki, mely rettenet mindazok számára, akik vakság, süketség vagy félelem miatt nem merik keresni a sírokat. Ezeket a gyávaságuk miatt az Isten ítéletnapig való görnyedéssel sújtja a vers törvénye szerint. A mártírok pedig kivárlják a föld alatt sorsuk törvényének beteljesülését, eszméik, igazságaik érvényre jutását. A vers utolsó sorai ezt szakrális, krisztusi párhuzammal nyomatékosítják:

*csöndben kivárlják fényük
a deszkaprés alól*

*mikor föltámadnak
halottaiból*

A valóság égető nyelve Czesław Miłosztól veszi mottóját: "Századunk tragédiái nemegyszer afféle tesztet jelentettek a költészet számára, melyek lehetővé tették, hogy felmérhessük, mennyi valóságot bír el a költészet." Ez a vers a Vigiliában jelent meg még a Nagy Temetés előtt, amikor még tényleg füvel benőtt volt a 301-es parcella. Három tételben néz szembe a valósággal, s kegyetlenül, egészen az Istenig elmegy a történelmi igazság védelmében való perlekedésben.¹⁷³ Szembenézésre szólít, a halottakkal való helycserét is följánlja képzeletben. Iszonyú helyzetképet ad a történelmi tények iránti közönyösségről és a mindent elmaszatoló, mindent meggyalázó cinizmusról ("eljön maga Kreon is, / engedélyt ad a temetésre: temetik a világot"), majd erkölcsi parancsként jelenti ki: "a mi *teendők* tehát a föntiekből következnek". A nyelvi zsonglörködés helyett a valóság égető nyelvére irányítja a figyelmet.¹⁷⁴

¹⁷³ V.ö.: Szerdahelyi Zoltán: Beszélgetések Hajnóczy Péterről. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1995. 155-165.

¹⁷⁴ Ezt a verset Kalász Márton Nagy Gáspár és a jelenkori magyar költészet egyik alapművének nevezte. In:

A *Kiszálló önkéntes* Danilo Kištól veszi mottóját: "A vérbeli író korunkban is szabadságharcos börtöntöltelék, s épp e kockázatos léthelyzet vállalása különbözteti meg a betűvetés kufáraitól, akik továbbra is, ma is dédelgetett védenői az intézményesített társadalomnak." Ez az éles szembeállítás jelenik meg a versben is: a diktatúra végnapjainak elaljasult világával szembeül az örök törvényekben bízó költői személyiség. Fejetlen kapkodás, árulás, besúgás, helyezkedés, tülekvés az egyik oldalon, s ezzel szemben a természettörvények rendje szerinti nyugodt szemlélődés és várakozás a költői pozíció.

A *Táncreakció* saját meghurcoltatásának ironikus, keserűen játékos bemutatása. A vers a megtáncoltatás szó kettős jelentését hasznosítja. Az 1985-ös dátum paratextusként utal az 1985-ös farsangra, a költő "megtáncoltatására". A versben megtáncoltatják, de nem kérdik, hogy milyen táncokat tud. Irónia és keserűség van itt együtt, a vers zárata ez utóbbit hangsúlyozza: "álmomban megint / verejtékes tánciskolába járok".

A *Kórlap-lépcső* remek kalligrammatikus vers. Öt szóban benne az egész kor láttelepe, Nagy Gáspár-i ítélete:

Lágyulás
gerincben
agyban
kicsiben
nagyban

Nagy Gáspár láttelep-verseiből gazdagon feltölthető ez az öt szóból álló fogalmi vers. A *Kórlap-lépcső* a maga különleges tömörsége ellenére a teljes világot befogja. A lágyulás egyetemes kórisme itt. A magas és mély hangú szavak váltakozása is ezt a teljességet sugallja éppúgy, mint a szavak jelentése. A gerinc és az agy a morális és a szellemi tartományokat fogja át, a kicsi és a nagy hasonlóképpen azt érzékelteti, hogy teljes a romlás, a lágyulás mindenre kiterjed. A kalligramma képi jelentése is ezt a teljes lágyulást sugallja, hiszen ez a kórlap-lépcső lefelé vezet, az íráskép és a fogalmi jelentés együtt tartalmi tényező itt. Az íráskép azt jelzi látványszerűen is, hogy ha elkezdődött a "lágyulás", akkor ebből a helyzetből, állapotból már csak lefelé vezet az út a romlás fokozatainak.

Az Örkény István emlékének ajánlott "*Hogyan védekezzünk a vívezetékek befagyása ellen*" kiváló versszatíra, Örkény legjobb groteszk egypercesének méltó társa. Az íráskép a csupa nagy betűvel azt hangsúlyozza, hogy rendkívül fontos hirdetést tesz közzé a Fővárosi Vízművek. A vers csak a bajokat sorolja, de éppen azt a megoldást nem adja meg, melyet címével ígér. A veszedelmek felsorolása egyre nagyobb várakozást kelt, a retardáció fokozza a megoldás iránti vágyat, hiszen a bajok részletezése egyre sürgetőbbé teszi azok megszüntetését. A feloldás azonban elmarad, sőt a felsorolás a katasztrófa beteljesülésének az elkerülhetetlenségét tanúsítja:

*HA A HŐMÉRSÉKLET TOVÁBB CSÖKKEN,
A JÉGDUGÓ KITÁGUL, SZÉTFESZÍTI A VEZETÉKET
ÉS A BERENDEZÉSEKET.*

A *Pályabér - kiégett* legelőn a kádári rendszer végnapjainak szatirikus bemutatása - még e végnapok idején, 1987 júliusában. A teljes anakronizmusra utál már kezdősoraival a vers: "Fölmagzott füvek a pályán, / kilőtt tarack meg fonnyadt pipitér". Futballbíró szerepében "erőlködik s zihál az öreg, / ki sípjával (régóta) árnyékot követ, / a csapat sorsához így ragaszkodik". A bemutatás mindvégig szarkasztikus, egy önmagát túlélte rendszer képtelenségeinek leltára a vers. A sport-terminológia alkalmazása több Nagy Gáspár versben is fontos jelentésképző elem. Itt is bravúrosan hasznosítja ezt, az egész vers világát

szarkasztikus fénybe vonja, hiszen kezdettől egyértelmű, hogy egy abszurd meccs játszódik előttünk a tönkrement pályán. Ez a pálya pedig a haza, melynek tragikus állapotát Nagy Gáspár verse két klasszikus versre való utalással is hangsúlyozza:

*elkelne már egy jó kis öntözés,
mert pályánk itt tikkadt "rühes legelő",
"pirosult gyásztér" és bunda-virágos:*

Kormos István utolsó versében, a *Pásztorok*ban "Szegény hazánk nagy rühes legelő." A "pirosult gyásztér" pedig Kisfaludy Károly *Mohács* című versének első sorából került ide megfosztva ottani nemes előtagjától. Ott ugyanis "hősvértől pirosult gyásztér"-ről van szó. Nagy Gáspár diagnózisa hősiességre már nem hivatkozhat, csak a romlás változatait mutathatja be, ennek abszurditását, groteskségét fejezi ki az, hogy a hősiesség helyett az amorális kapcsolódik hozzá: "bunda-virágos". Aki pedig ezen a pályán bíróként kiáltozik, az megsemmisítő minősítést kap a versben: "ezerfejű caesar".

Ezekben az egyértelműen politikai töltésű versekben Nagy Gáspár költői ítékezésének az ad nagyobb dimenziót, egyetemesebb távlatot, hogy természetesen kapcsolja össze a "mindenkor égető lokálterminusok" kimondását az egyetemességre való tudatos törekvéssel.¹⁷⁵

A *Karcolat ernyőselyemre (és rossz álmra)* a szakrális és a légi közlekedési motívumok ironikus alkalmazásával leplezi le szarkasztikusan a rendszerváltozás első pillanatában elkezdődött nagy színváltásokat:

*A bukdácsoló repülőkből
időben kidobott/kilebegtetett
veterán és újabb ejtőernyősök
még a levegőégben egy költségvetésből
kiutalt kvarclámpával próbálták
elvégezni azt a színváltást
amire normális körülmények között
a TISZTÍTÓTŰZ elnevezésű
amúgy isteni rendeltetésű —
intézmény szolgálhatott volna.*

A vers további része azt mutatja be játékosan, ironikusan, hogy a földet ért ejtőernyősök miképpen folytatják a földön a "csalárd-csalást", hogyan szereznek jó valutát a hiánycikknek számító ernyőselyemért és más színváltáshoz szükséges eszközökért "távolabbi céljaikat is fedezendő". Olyan ez a valóság, mint egy rossz álom. Ennek nyomasztó terhétől a költői képzelet a transzcendens bizonyosság segítségével szabadul a versben. A végső elszámolás igazságosságába vetett hit ereje emeli ki a közvetlen tapasztalat gyalázatából és a rossz álból egyaránt. A szakrális mérték arra mindenestre jó, hogy leleplezze az ejtőernyősök amorális manipulációit, s ezáltal tiltakozzék a morális emberi normák meggyalázása ellen. Nagy Gáspár költészetének kitüntető jegye a különleges morális érzékenység. Költői nyelvének, szemléletének igen gazdag a morális töltése, ethosza. Egyetlen kérdéssel, kifejezéssel is erkölcsi ítéletet fogalmaz. A *Hol tanítják?* című versének első sora már meg is semmisíti azt, amire rákérdez, hiszen a kérdéssel már olyan képtelenséget nevez meg, amit igényes erkölcsi magatartással nem lehet vállalni: "Hol tanítják a gyávaságot?" Az *Egy vizsgálat szerény gyanúja* is társadalmi problémát kapcsol Nagy

¹⁷⁵ V.ö.: Kalász Márton i.m. 77.

Gáspár egyéni tortúráihoz: azok ellen szól, akik nem akarják sem a múltat feltárni, sem a jelent megváltoztatni, akik mindent az "ez van" cinizmusával néznek.

A *Megyek a vers után* a saját inkvizíciós perének szomorú tapasztalatairól számol be. Fölháborodik azon, hogy felejtésre szólítják föl. Az *Egy könyvborító halálára* írt verse a *Kibiztosított beszéd* című kötet kényszerű borító-cseréjének a megörökítése. Mindkét vers a személyiség önmaga meggyőződéséhez való ragaszkodásának a vallomása.

A *Tékozlók imája* a transzcendens bizonyosságot kereső tévedező ember nagy számvetése. Az élet nagy bizonytalanságaiban a megvilágosodás, tisztán látás kegyelmére sóvárgó lélek vallomása ez a nagy kompozíció. A bajokkal, tévedésekkel küzdő ember önanalízise megvilágosodáshoz vezet a versben mintegy azt tanúsítván, hogy a bizonyosságot, kegyelmet kitartóan kereső lélek megnyugvást találhat:

*oda térdelek az ERDŐ terített asztalához
figyelem és várom NAPOD érkezését
míg szolgálid körbehordják az első harmatcseppeket
égigérő antennáid veszik mohón kegyelmed
veszik és sokszorozzák kedvük szerint*

A *Tékozlók imája* "nem csupán egy nagy igényű filozófiai összefoglalása a mai ember tétjének és létproblémáinak - már azt a Nagy Gáspárt is világosan mutatja, aki a maga, ugyancsak szép metaforákon érlelt nyelvét afelé fordítja, hogy lecsupaszított nyelv és az igényes gondolatra jogot formáló költői vállalkozás lehessen."¹⁷⁶

Nagy Gáspár költészetében egymás mellett szólnak meg az éles társdalom kritika és a tűnődő létfilozófiai töprengések versei.

A *Most visszatérünk?* a rendszerváltozás pillanatának döbrent költői lelkiállapotát érzékelteti. Az a kétség gyötri a költőt, hogy a rengeteg üldöztetést, bajt túlélte személyiség fel tud-e még szabadulni? A háborúból csonkán, kéz vagy láb nélkül hazatért katonák képeiben fejezi ki érzéseit. A hallgatás kap nyomatékot. A hallgatás minősül itt beszédnek:

*Valahol hallgat
csonkolt ballábunk
és lenyírt jobbkezünk
de legbelül hallgat
csak igazán valaki
velünk.*

A *Már hamuval rajzolgatok* is arról ad számot, hogy a megeredt nagy láрма és színváltások idején elhallgat az a költő, aki akkor beszélt, mikor nem lehetett, aki "versek tengeralattjáróiban", tehát rettenetes nagy nyomás alatt élt. Korábban nyíltan szembeszegült a nemzeti értékeket és elemi emberi normákat semmibe vevő hatalommal. A rendszerváltozáskor a szabadság örömét kellett volna énekelnie. A rendszerváltozás örömebe azonban már a szabadság első pillanataiban disszonanciák keveredtek:

*Mikor nem lehetett
akkor énekeltek
s hallgatnak mikor
lehet - meglehet
éppen ezért költők
versek tengeralattjáróiban
megpattant tüdejűek.*

¹⁷⁶ uo.

A vers második, záró strófája szakrális dimenzióknak nyit távlatot a reménytelennek tetsző helyzetben. Idegen neki a szabadságban hirtelen megeredt nyelvű neofita buzgalom. Tudja, hogy a nagy színváltások hiteltelenek. Olyan keserűség tölti el a közösség sorsára, ügyeire érzékeny költőt, hogy lélekben már a halálra készül:

*Mert nagyon a miénk
 ráégünk erre a földre
 mosolyunk rámegy
 bánatunk ráég
 már hamuval rajzolgatok
 Isten ablakán egyre
 de Ő vár - vár még.*

Nagy Gáspárban nem élt nagy illúzió az emberi közeg morális tartását illetően. A nyolcvanas évekbeli küzdelmei eléggé megmutatták számára azt, hogy kik alkotják Magyarországot. Mégis nehéz elviselnie, hogy a magyarság ennyire nem tud élni a szabadság lehetőségeivel, morálisan ennyire alkalmatlannak bizonyul a szabadságra.

Költészetének legnagyobb vállalkozása az, hogy a mai köztudatban - fölöttébb sokféle okból, melyek között nem utolsó a bezárkózó kényelmesség, önvédelem sem - megkérdőjelezett költői funkciót, a közösség nemzeti tudatának, morális felelősségének, tisztaságának ápolását tovább folytassa minden körülmények között. A bonyolultabbá vált kérdések szükségképpen többdimenziós műformáiban őrizze meg a költészet közösségi értelmét. A költői teremtést azonban úgy végzi, hogy ennek a személyiség építése áll a középpontjában. Éppen ezért egyén és közösség együtt küzd, együtt jelenik meg ebben a különleges morális érzékenységű és nyitottan kísérletező lírában.

A PRÓZAÍRÓ

Nagy Gáspár többször vallott arról, hogy eszmélkedésében, szemléletének kialakulásában sorsdöntő szerepe volt 1968-nak.

A kilencvenes években két tematikusan szerkesztett könyve ad külön nyomatékot ennek az élménykörnek. *Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában* (1995) című prózakötetének darabjai 1968-élményéről adnak számot.¹⁷⁷ *Zónaidő* (1995) című - tematikusan válogatott verseket, fordításokat, esszéket, interjúkat tartalmazó - "közép-európai napló"-ja pedig arról szól, hogy "hol is élünk", miféle jelenségekkel kényszerít szembesülni a közép-európai "zónaidő".

Mindkét könyv mély gyökérrzel kapcsolódik korábbi műveihez. A prózakötet öt darabja közül három a nyolcvanas évek elején keletkezett, közülük kettő (*Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában; ZöldErvin - Tübingenből*) meg is jelent a *Kibiztosított beszéd* című verseskötetében, annak éppen *Zónaidő* című – később rendhagyó műfajú kötetté nőtt – ciklusában

Prózájának ugyanazok a legfontosabb egyénítő jegyei, mint a költészetének: a többdimenziós látásmód, a sokrétegű, s e rétegeket minden darabban másképpen ütköztető és szembesítő nyelv. Gazdagon él az intertextualitás és a stíluskeverés posztmodern eszközeivel, olykor az önidézésel és önreflektálással is. Látásmódját iróniával, öniróniával, játékosággal tágítja, újabb dimenziókkal gazdagítja, de sohasem súlytalanítja. Nem a totális elbizonytalanítás derridai elvét érvényesíti, hanem éppen azáltal végez értéktudatosító szellemi munkát, hogy a posztmodern jellegű eszközöket is organikusan épített és szigorú erkölcsi rendű világképebe emeli, annak érdekei szerint működteti. Prózájában a nagyfokú önéletrajziségnek - tehát egy alapvetően hagyományosnak is tekinthető epikai elemnek - sajátos, modern színt ad az irónia és a játék.

A prózai írások cselekménye abban az időben játszódik, amelyikhez az élmény alaptémája kötődik, de erre az idődimenzióra szemléletileg gazdagon ráépül a későbbi idők tapasztalata, az egykori élményekre való rálátás is. Ebből a második időrétegből telik meg az első időréteg, az élmények ideje is finom iróniával.

„A kötet öt írása közül nem egy kultikus tárgyak-személyek köré rendeződik, s maga a kézbe vett könyvtárgy is hasonló: a már emlegetett, s a *Múlik a jövőnk* kötet *Tékozlók imája* ciklusának *Egy könyvborító halálára* versében szereplő grafika, Orosz István munkája a fedőlapon, s Milan Kundera mintegy legitimáló levele a hátoldalon, de a címsorokat figyelembe véve, jelenléte mindkét borítólapon nyilvánvaló. A Kundera-szereplő címbe emelése a *name dropping*¹⁷⁸ eljárását követve teremt kontextuális hálót a szövegek köré már az olvasás előidejében is, a kelet-közép-európai ellenzékiesség szimbolikus regénye és írója együtt emlegetve a történelmi dátummal, az augusztussal, nagyjából lefedni igyekszik e kötet eszmei mondanivalóját. A *Radirgerinc* pedig igen beszédes cím a borítógrafikát illetően: a radírt rá kell tennem a papírra, igen, de törölni már nem mujszaj vele. A radíroztatás ellenére meg nem tört gerinc, a radírozás gerincessége - mind ott van ebben a Nagy Gáspár szármára láthatóan fontos grafikában. Évekig visszatartott írás e kötet egyik-másik darabja is - de el nem felejtett, ki nem radírozott.”¹⁷⁹

A prózakötetet az 1993-ban írt "szerelmes földrajz" indítja. Ennek már a címe is sokrétű kötődést, érzelmi, történelmi, mesei dimenziókat fog egybe: *Szívoldal, gyeprüszél meg Napnyugat-királyság*. Múlt és jelen találkozik a "csatakos álomban" a pannonhalmi

¹⁷⁷ A prózakötet leghosszabb darabja, a (*legény-részlet*) egy új bevezető és zárófejezettel kiegészítve 1999-ben Harkány László kiadásában *Kanizsa-vár (vissza)* címmel is megjelent Nagykanizsán.

¹⁷⁸ name dropping = fontos emberek nevének emlegetése, mintha a beszélő barátja lenne; dobálódzás nevekkkel

¹⁷⁹ Antal Balázs: "Hosszú kéjben megmártott szövegtöredékek Nagy Gáspár "Augusztusban, Ludvík Jahn Nyomában" című könyvéről. In Jánosi István (szerk.): „A vers mégis maga a remény“. In memoriam NAGY GÁSPÁR. Nyíregyháza, 2008. 29.

gimnáziumi földrajzórán, de az álom remek időkeverése révén a Postamúzeum jó negyedszázaddal később készült óriási térképén, Somogyi Győző alkotásán kell az elbeszélőnek a "hazai pályát", szülőföldjét bemutatnia. A pálcával nem szabad a térképet érintenie. Tihamér atya sugallatos intelme szerint ugyanis "a térképprombolás maradjon örökre a nagyhatalmak bűne".

Kinyílik a pillanat, az "emlékezet mutatópálcája" bejárja a szülőföldet. A valóságos helynevek különleges aurát kapnak, legenda és történelem kapcsolódik hozzájuk, meg az a gyermekkori világ, amelyikben mindezekkel eseményekkel, történetekkel megismerkedett a költő, aki most mai szemmel is láttatja egykori önmagát. Megszólal a történelem a török hódítástól a szibériai télig, a "kis októberi forradalom"-ig, a kolhozagitátorok módszereiig, a "csehszlovákok" leroanasáig, és tovább egészen a jelenkorig. Keserűen játékos iróniával reflektálja az egykori kötelező szövegek és a valóságos tények egymástól való távolságát. "És mi olyan vidámak voltunk, *mint a mókus fenn a fán*". Az eszmélkedés esszé-novellájává nő ez az álomképből kibomló vallomás, amelynek ha irodalmi rokonságát keressük, személyessége és közösségi ethosza okán Sütő András *Nagyenyedi fügevirágja* juthat leginkább eszünkbe (Sütőnél a Bethlenhez forduló vallomás, Nagy Gárpár művében a földrajzóra az elbeszélés kerete), de recenzensei joggal utaltak a prousti emlékezés-módszer párhuzamára is, hiszen Nagy Gáspár számára a "félszázadot élt, de századokkal beszélgető térképprajzoló művész" alkotása a magyarság történelmi emlékezetét fölnyitó tárgyi motívum.

„A rétegezetség az írás sajátosan összetett mnemotechnikájából ered: a Postamúzeumban látott művészi térkép hatására előkerülő fiktív emlék-képben gimnazista korára emlékszik az elbeszélő, ahogyan a csak jóval utóbb elkészült térkép előtt felelésképp feleleveníti gyermekkori emlékeit, elvegyülve a szülőföldről való történelmi tudással. A szülőföld művészi kivitelezésű topográfiai vetülete előtt beszámoló diák önmaga „mozgásáról” számol be a szigorú paptanárral előtt, a műalkotáson bejelölt térségeket saját emlékezte tölti fel tartalommal, a történelmi látásmód által kitágított időkeretben összeolvadva és keveredve a régmúlt eseményeivel – miáltal a gyermekkor történelmi távlatba helyeződik mintha tegnap történt volna a török dúlás, s mintha ma, s ez már a személyes történelem része a falu kollektív történelmében, hogy a környék megtelt menekülőkkal – ötvenhat novemberében. Az erőteljes emlékező attitűd nyelvi regiszterei a szülőföld örökölt nyelvétől az iskolában megtanult nyelven át a diktatúra által megkövetelt nyelvig jelölhetők ki.”¹⁸⁰

Nagy Gáspárnak szemléletformáló nagy élménye volt 1968: a párizsi és a prágai szabadságtörekvések erőszakos letörése. Nemzedékének sok más tagjához hasonlóan ő is rajongott a csehszlovák filmekért, Bohumil Hrabal, Milan Kundera műveiért, Kohut *Ilyen nagy szerelem* című drámájáért, Vaclav Havel neve neki is a szabadság igényét jelentette. 1968 őt is ráébresztette arra, hogy hol él, milyen kapcsolatban van egymással ezen a tájon a szabadság és az erőszak, a szó és a tett, egyén és közösség. Ezek a kérdések átszövik szépprózáját. 1968 minden szépprózai írásában nyomatékos motívumként szerepel. Egy kurzív sorban ("*nem igyekeztem két év múlva lerohanni a csehszlovákokat*") megjelenik a *Szívoldal, gyepűszél meg Napnyugat-királyság* című vallomásban is, a többi szépprózai írásban pedig hangsúlyos motívum az 1968-ban szorosban egybefonódó cseh irodalom és történelem.¹⁸¹

„Ötvenhatot gyermekként élte át; hatvannyolcban pedig érett értelemmel – úgy lehet, először –, szetteként ifjúként figyelhette a zsarnokság helyi léptékben is globális ostobaságát és kisszerűségét. Talán ezért jelenik meg egy másik magyar sorsfordulón, 1989-ben írt versében, a *Rengéseimben* 56 a gyermekkor mondavilágába burkoltan, és ezért reagál 68-ra majd másfél évtized távlatából egy Krúdy-Svejk-Bulgakov-Menzel-ízeket ötvöző, Milan Kunderát felidéző mágikus szatírával: *Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában*.

¹⁸⁰ Antal Balázs i.m. 29.

¹⁸¹ V. ö.: Tüskés Tibor: Nagy Gáspár: (legény-részlet). Lyukasóra, 1996.5. 29.

Valószínűleg '56 és '68 szinkronizálta leginkább a „zónaidőt” egész Kelet-Közép-Európában, a zsarnokok idejét csakúgy, mint a poétákét.”¹⁸²

1968 lazán össze is kapcsolja a szépprózai műveit. Ezt az összetartozást nyomatékosítja az írói látásmód és a stílus is. Mindegyik írás könnyed sztorira épül, ezt viszont irónia hatja át. A játékosság és az irónia sem fedi el a mindegyik történetben megnyilvánuló szabadságvágyat, csupán annak groteszk helyzetét tudatosítja. Joggal jelölték meg ennek a prózastílusnak a rokonait az összefoglalóan a "Péterek" (Hajnóczy, Nádas, Esterházy, Lengyel) nevével jelezhető modern magyar prózában és távolabbról Hrabal és Kundera műveiben.

„Az *augusztusban...* című szépprózakötet írásai (az érettségi utáni segédmunkássága és a főiskolai évkezdett közötti nyár valóságos életpizódjainak a felidézésével) kiegészítik és színezik, „novellásítják” Nagy Gáspárnak az 1968-as csehszlovákiai „események” miatti „történelmi felháborodás”-át.”¹⁸³

A kötet címadó írása az *Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában*, "Krúdy-Švejk-Bulgakov-Menzel-ízeket ötvöző, Milan Kunderát felidéző mágikus szatíra"¹⁸⁴ még 1981-ben tett kísérletet arra, hogy Milan Kundera 1968-ban megjelentetett, de "vakvágányra tolt" regényét, a *Tréfa*-t "egy halványzöld jelzéssel" bekapcsolja "a forgalomba". Az elsőszemélyű vallomás finom iróniával idézi fel annak a nyugat-dunántúli kisvárosnak a világát, amelyben az elbeszélő 1968 augusztusában áruszállító triciklis segédmunkásként dolgozott, s annyira hatása alá került a véletlenül kapott Kundera-könyvnek, hogy úgy érezte Ludvík Jahnt kell követnie az utcán. Olyan eltökélten száguldott Ludvík Jahn után, hogy csaknem nekihajtott "az egyszerű válogatott labdarúgónak, a város és a megye hírességének". A híresség megkérdezte tőle, hogy ki után hajtott ennyire, erre ő megmondta a szintiszta igazat: "Egy Ludvík Jahn nevezetű egyént szerettem volna utolérni, de most azt hiszem, egerutat nyert." Hősünk nagy meglepetésére ekkor a csodacsatár három kérdő mondattal csaknem fölmondta neki a *Tréfa* tartalmát, majd továbbment. Hősünk pedig miután ámulatából magához tért, folytatta Ludvík Jahn üldözését, de nem találta sehol. Augusztus huszadikán pedig "rejtvénytyszerűen rajzolták fel ismeretlen kezek a helyzetet." Nem is sikerült azt megfejtenie. A novellához epilógus kapcsolódik, amelyből megtudjuk, hogy hősünktől barátai rendre ellopták Kundera *Tréfáját*, de ő mindig sikerrel visszalopta azt tőlük, s a kézikönyvtárakat ajánlotta figyelmükbe. Így mondja el Nagy Gáspár, hogy a *Tréfa* alapmű volt az ő nemzedéke számára. De azt is érzékelteti, hogy a *Tréfát* nemcsak az olvasók kedvelték, hanem a titkosrendőrség is begyűjtötte: "Pár hónapja megint eltűnt a könyv; de nyilván nem a barátaim közt kell keresnem a tettest. Valaki itt járt, beleolvasott és nem tudta letenni, annyira érdekelte Zemának karrierje. Így aztán magával vitte. És ő nem tartozik az ismerőseim közé, hogy polcán viszontláthatnám. Egyszerűen nem járok a lakásában." Aztán arról is beszámol az író, hogy hiába kereste a könyvtárakban az 1968-ban 3300 példányban kiadott könyvet. A *Tréfa* világa azonban annyira megvalósult Magyarországon is, hogy a könyvtáros nők nem is hallottak Kundera regényéről, pedig Lucie talányos szemével néztek az érdeklődőre. Az elbeszélő pedig hallotta Ludvík pofonjainak csattogását, s kilépett a könyvtárból és elindult a Múzeumkert felé, hátha találkozik Helenával, a karriereista Zemanek feleségével. Az epilógust *Az epilóg epilógusa* zárja. Ez tizenhárom évvel későbbi rövid és kesernyés tünődés arról, hogy mi történt azóta a *Tréfa* egykori ismerőivel. A novella ironikus és önironikus játékossága látszólag ellenpontoszza a sorsformáló élményt, az elbeszélő magatartása azonban éppen a Kundera-ösztönzésből ered. Vállalja Kundera - tréfálkozva lényegét feltáró - szemléletmódját. Finom áttűnések telítik ezt a novellát is. A tárgyyszerű kijelentés gyakran

¹⁸² Vekerdi László: Nagy Gáspár: Zónaidő. Kortárs, 1996. 3. 110.

¹⁸³ Monostori Imre: Közelebb Nagy Gáspárhoz. A költő prózája: Közelebb az életemhez (2005); Szavak a rengetegből (2004); azgzsttsbabm Kzdvíj Hagb byinébab (legény-részlet) (1955). Új Forrás, 2007. 8. 93.

¹⁸⁴ Vekerdi László: Nagy Gáspár: Zónaidő. Kortárs, 1996. 3. 110.

többértelművé válik, sőt átvitt jelentése kap hangsúlyt. "Mondanom se kell, legjobban a cseh import melegítőket várták." A zárt világban az élet értelmét a szabadság eszméjének az ébrentartása jelenthette.

Nagy Gáspár prózájában az emlékezés epikus dimenziója egyszerre hozza vissza az emlékképeket, teszi tárgyyszerűen tapinthatóvá a világot, de az emlékezés föl is szabadítja a fantáziát, álomszerű képzeteket, eseményeket is bekapcsol. A víziószerű képeket ugyanaz a léthelyzet motiválja, mint a tényszerűeket. A fantázia magasra szökkenését az irodalmi minták segítik, a szituáció nyomorúsága pedig motiválja. Az önmagát kereső fiatal hősnek ki kell valahogy szakítania magát - legalább képzeletben - elviselhetetlen helyzeteiből. De oly mélyen van bennük, hogy a fantázia világában sem szárnyalhat teljesen szabadon, visszarántja onnan is "a valóság égető nyelve". A szituációk mélypontjain a fiatal ember azokba az eszmékbe kapaszkodik, melyeket olvasmányjaiból, ekkor többnyire a cseh írók könyveiből szerzett.

„A *ZöldErvin Tübingenből* a kötet leginkább poén- és posztmodern szövegszervező eljárások köré épülő írása. A középponti, már-már kultikus tárgy egy jó nagy hangszertok egy lány kezében. A túlrészletező, jellegzetesen posztmodern építkezési mód, a semmiség felfokozott poétikája teremti meg az írás feszültségét: a nyelvhasználat felszínessége szöges ellentétben áll a történet titokzatosságával.”¹⁸⁵

A címében Hölderlin nevének félrehallására utaló kispróza szabadon kavarg a valóságos és a képzeletbeli, a reális és az irreális síkok, elemek között. Úgy indul, mint egy beszámoló s úgy fejeződik be, egy lány félbehagyott történetével az elbeszélő helyzet is bizonytalanná válik. Mind az utazás, mind a nyomozás, mind a klinikai gyógyulás története kétsébe vonható valóságghitelű. „Nem is e hitel megreremtése vonzza, hanem a játék. S e játékban annak a kserűségnek a „kiüvöltése” – a jelképertékű tokból –, hogy a felelősség elképzelhetetlen szabadság nélkül.”¹⁸⁶

„Az alaphelyzet megengedi azt a feltételezést is, hogy a főszereplő otthon, egy „elfuserált konyhában” töpreng a múltján, megidézve férfiúi hódításainak ellenpontjaiként művészi sorsa alakulásánaak rossz szellemeit. Az Ibolya presszó vagy a tejbüfé csak mint képzeletbeli tér jöhet számításba. Olyan helyszíneként, ahol az elbeszélő mintegy megsokszorozva önmagát, különböző szereplehetőségekkel játszhat el.”¹⁸⁷ Így meséli el Nagy Gáspár rejtőzködő, csúfondáros előadásmóddal saját meghurcoltatásának történetét.

A *ZöldErvin - Tübingenből* című novella elbeszélője a huszonkettes buszon találkozik egy fiatal lánnyal, aki egy hatalmas hangszertokban három szál ismeretlen virágot visz. Aztán kiderül, hogy a lány eltűnt, nyomoznak utána, s furcsa módon a rendőrök szemében maga az elbeszélő is gyanússá válik. De az író az egész történetet, sőt az elbeszélő személyét is elbizonytalanítja. Egy idő után a reálisnak látszó történet elbeszélője már a klinikán fekvé elmélkedik arról, hogy mi lenne, ha a virágok helyett ő maga feküdne bele a hangszertartóba, s őt vinné a lány. Az elbeszélésnek fontos epikai eleme a játék, a megfoghatatlanná, elbeszélhetetlenné formált történet. A nehezen követhető játékból mégis világosan bontakozik ki a cseh regényből ide mentett gondolat, hogy *a felelősség elképzelhetetlen szabadság nélkül*. Együtt van Nagy Gáspár prózávilágában az ifjúság játékossága, önfeledtsége, kalandossága, vagánysága és szellemi tájékozódása, s az a történelem, az a "zónaidő", amelyikbe szinte kényszerűen beleütközik a szabadságot természete szerint igénylő fiatal író(jelölt). Ezt az ütközést Nagy Gáspár nem drámaian, nem pátosszal, hanem a tragikomikum színeiben és a kisvilág részleteiben mutatja meg.

A *Barnásfekete történetek, ha például "áll a bál" az IBOLYA presszóban/tejbüfében* a címevel is jelzi a helyszínt és a játékos-ironikus dikciót. A fiatalok között a főhelyen itt van

¹⁸⁵ Antal Balázs i.m. 32.

¹⁸⁶ Márkus Béla: Szócipelők és csókmesterek. Nagy Gáspár: Augusztusban, Ludvik Jahn nyomában. Debreceni 7 Nap, 1996. január 27. In: M. B.: Nem dolgozunk feledni. Pomáz, Kráter Műhely Egyesület, 2000. 87.

¹⁸⁷ Márkus Béla, i.m. 88.

Hrabal, ő is hallgatja a sztorikat. A fiatalok neki mesélnek, ezek a történetek azonban nem csak játékok, hanem igen mély közép-kelet-európai helyzetelemzések is. Egyikük elmeséli, hogy 1968-ban olvasta a *Literárny Listy* június 17-i számát, s látta, hogy neki is szól az. Az utalásból egyértelmű, hogy a cseh értelmiség *Kétezer szó* című programját olvasta: "Vagy 120 hónap, irdatlan óra és perc telt el azóta, s közben mukk sem! Akkor... átforrósodtam, és nagyon kezdtem drukkolni nektek barátaim, írók, újságírók. Kezdett érdekelni: miről írnak nekem, miről hallgatnak nektek? Bevallom, hogy annyi szavam lett volna a Helyzetre...! több, mint *kétezer*, pedig az is nagyon sok volt akkor, s főleg *utána*, amikor mégsem úgy alakult, mert a *sűrű szemöldökű tanár úr*, a fiúcskák osztályfőnöke, másképp gondolta, és eltörölte az osztály eminens tanulóját. Feltörölte vele az osztályt. Persze ebbe a kisebb stréberek jócskán besegítettek. Erről a *sűrű szemöldökű tanár úrról* egy barátom - tíz év múlva - verset írt, s *Vegy-tan* címmel megjelentette a Kortárs nevezetű lapban, aztán meg egy 82-es kiadású kötetében. Akkor még a sűrű szemöldökű tanár úr uralkodott, s ő is könyveket írt, azaz egy munkaközösség írta helyette az életét."¹⁸⁸ Más és más szereplő adja elő a történeteket, de ezek valamennyien Nagy Gáspár valóságos történetei. Az elbeszélő tehát megsokszorozta szerepét, s így fejti ki politikai eszméit, így számol be arról a kálváriáról is, amelyet versei miatt kellett járnia. Az egyik "írói körökben forgó asztaltársunk" így adja elő a Nagy Gáspár meghurcolásának történetét: "... Azt hallom, hogy az egyik közép-kelet-európai írói társam mostanában nagy becsben van: akaratán kívül és engedélye nélkül illetéktelen olvasókat toboroztak köré, s tette ezt országa - mely egyben neki hazája is! - *Vers- és szövegértelmező munkaközössége* (esetleg titkos GMK-ja), mellel politikai hangulatjelentéssel megbízott testülete; fáradtságos munkával kimutatta némely régebben közölt s néhány újnak számító verséről, hogy van bennük valami szokatlan. Az egyik vers magán- és mássalhangzóinak reciproka megszorozva a tárgyév hónapjával, és elosztva a megjelenésében ludas folyóirat évfolyamával, pontosan mutatta az ország adósságát, kemény valutában. A bizalmas iktatóban aztán a szorgos és túlteljesítő interpretátorok fülébe már így ment: kemény vers!"¹⁸⁹ S folytatódik bőven az ironikusan áttételes példabeszéd.

"Ím, lón a csoda: a Popper Leó-i "termékeny félreértés" kivirágzása az esztétika-elméletek mocsaras évtizedében. Persze, az igazán hasonelvűek (a tudást azonnal kipróbálók!) a kijött számokkal totóztak, lottóztak. Nyertek is!

A költő meg nyelt, visszanyelt egy-két szót, mondatot. De tehette, mert már úgylis a jövőbe látott, mint egy horoszkópszerkesztő, Brnó-i (brünni) most már párizsi cseh-morva író, aki csupán a megélhetés miatt, átverésből, a kajánság megtapasztalása kedvéért kalandozott *horoszkópikus* tájakon."¹⁹⁰

Nagy Gáspár éppen azt a létszituációt ragadja meg szabálytalan műfajú esszé-novellájában, amelyikben együtt és egyszerre van az önfeledtség vágya és a politika diktatúrája elleni lázadás belső igénye: "Mert az írók mindig szabadok; hiszik, akik hiszik. A többség nem hiszi, csak azt tudja, hogy szabadság nélkül is van irodalom, sőt: igazán anélkül van! *Ez a tétje: lehet-e így? Ezen a tájon így lehet.*"¹⁹¹

Ez a program már az egész zónára érvényes, a költői találkozásoknak is a szabadságigény összehangolása, közös megerősítése ad értelmet. Konstancán, Gdanskban, Strugában, Plovdivban, mindenütt erről kérdezi, erre biztatja társait a költő.

„A kötet első négy írása, ha elfogadjuk azt a különben reflektálatlan sejtést, hogy azokat végig ugyanaz a narrátor beszéli el, mozaikos önéletrajz-váznak láthatók: kezdődik a gyermek- és gimnazista korról, a másodeik történetben 19 éves segéd munkásként a kisvárosban, majd a fiatalember immár a nagyvárosban, s aztán művészként a negyedik

¹⁸⁸ Nagy Gáspár: Barnásfekete történetek, ha például "áll a bál" az IBOLYA presszóban/tejbüfében. In: N. G.: augusztusban, Ludvík Jahn nyomában. (legény-részlet). Magvető Kiadó. 1995. 35-36.

¹⁸⁹ uo. 44.

¹⁹⁰ uo. 44-45.

¹⁹¹ uo. 46.

írásban - s közben a naivitástól a kezdődő ellenzéki ségen át a konkrét meghurcolásokig jut el a történet mintegy fejlődésregény-lenyomatként."¹⁹²

Próza művészetének talán legjobb művészi értékű darabja a *(legény-részlet)* című kisregénye. "Az ifjúság hite, a múlt felidézése és elsíratása, egy nagy szerelem emléke és a kijózanító valóságra dőbbenés - ez adja ennek az írásnak a drámai feszültségét, érzelmi intenzitását, hangulati erejét. S a morális tartalmak, a történelmi tanulságok mellett ott van a környezet apró elemekből fölépített pontos képe: az író a halhatatlanság fényébe emelte gyerekkori nyaralásainak színhelyét, a poros kisvárost."¹⁹³

Az egyes szám első személyű emlékező dikcióban előadott alaptörténet különleges szerelmi idill. Az időpont 1968 augusztusa, a helyszín pedig egy dunántúli kisváros. Az elbeszélő életszerűen idézi meg az egykori rajongó fiú szavait, gesztusait, tünődését, de a dikció másik rétege folyton leleplezi, ironizálja, ellenpontozza, a későbbi idő tapasztalataival is minősíti képzelődését, gondolatait, viselkedését. Sok-sok apró mozzanat teremt meg a hiteles kisvárosi atmoszférát. A fölöttébb szokványos naiv szerelmi történet drámai történelmi dimenziókkal sűrűsödik. A kölcsönös vonzalom arra ösztönzi a lányt, hogy életének legbensőbb titkairól is vallomást tegyen, elmondja, hogy orvos szeretett volna lenni, de nem tanulhatott tovább, mert az édesapja 1956-ban elszavalta a *Talpra magyart*, s emiatt tíz évre ítélték, 1963-ban halt meg a börtönben, az amnesztia előtt pár nappal.

A rádióban a Varsói Szövetség katonai vezetőinek figyelmeztető nyilatkozatát olvassák be "valami lihegő magyar kommentárral". A fiú látta 1958-ban, hogy apja és nagybátyja megsírátták a kivégzetteket, felidéződik benne az az emlék is, hogy a tanárai "minden októberben frászban voltak, mióta az 5 éves évfordulón több gyereket ki kellett csapni (szelíd följelentés nyomán) a gimnáziumból, mert kopaszra nyíratkoztak, így köszöntve - s köszönve! - a szovjet Nyikitát". A szerelmi idill mögött folyton felkomorlik a történelem, de ez is a szerelmet mélyíti, hiszen szemléletli kapcsolódási pontokat teremt a két fiatal számára. A későbbi visszatekintés úgy vonja be az ironia színeivel ezt a mindössze egy hétig tartó "őrület"-et, hogy a varázsát sem törli szét.

A kisregény sajátos mikrorealizmussal azt is érzékletesen bemutatja, hogy a valódi történelmet miképpen fedi el az emberek előtt a hazug tömegkommunikáció és saját közömbösségük. A nyaralásból augusztus huszadikán hazafelé utazó fiú autóbussa a Csehszlovákia "megsegítésére" vonuló tankok miatt hosszas várakozásra kényszerül, a rádió azonban a *tízes hírek*ben semmit nem mond a csehekről, csak arról szól, hogy "a Gellért-hegyen soha nem látott, gazdag tűzijáték volt; soha ennyi rakéta, ekkora görögtűz, új kenyér, alkotmány napi szokásos kovásszal kelesztve." Az utasok pedig azt sajnálják, hogy éppen erről maradtak le a "ruszkik gyakorlatozása" miatt, de megnyugtatja őket a táncdalfesztivál legsikeresebb dalainak megismétlése: "Az utazóközönség, mint a mézes cumiját visszkapó csecsemő, megnyugodott. Dúdolgattak, az én jó magyarjaim! És tökéletesen érdektelen volt már, hogy itt ülünk ebben a buszban, s előttünk a *rettentő orosz armija* vonulgat."¹⁹⁴

A *(legény-részlet)* az eszmélkedés, a helyzettudatra ébredés könyve is. Az 1968-as Párizs és Prága jelentésének tudatosulása egy ifjú nemzedékben. Tanúságtétel a tények mellett a hamis ideológiával szemben. Egy fiatal nemzedék rádöbbenése arra, hogy neki folyton hazudnak, hogy teljesen mások a tények, mint az ideológiák. Hősünk számára a főiskolai előkészítő egy újabb szint ebben a folyamatban: ott már értik a fiatalok a "testvéri tankok" új jelentését, nem tudja félrevezetni őket a "*hazai magyarázat*". Az ironikus ellenpontozás megsemmisíti a megideologizált hazugságot, de érzékelteti a hatalom könyörtelen keménységét is. Így foglalja el hősünket a történelem és a tehetetlenség szégyene: "Levert

¹⁹² Antal Balázs i. m. 33.

¹⁹³ Tüskés Tibor: Nagy Gáspár: (legény-részlet). Lyukasóra, 1996. 5. 29.

¹⁹⁴ Nagy Gáspár: (legény-részlet). In: N. G.: augusztusban, Ludvík Jahn nyomában. (legény-részlet). Magvető Kiadó. 1995. 119.

voltam, mint a testvéri csehszlovákok, akik persze direkt kérték ezt. Hallottuk, ők maguk hívták a segítőt. Azok meg mentek is toronyiránt, önzetlenül."¹⁹⁵

Az irónia fölülnézet. Aki így látja helyzetét, az már lelkileg, szellemileg magasabb dimenzióban van, azt már nem lehet megteveszteni. Nagy Gáspár iróniája mindig fájdalomtól táplálkozik, benne van az a fölismerés is, hogy a tisztán látás - bár előfeltétele a változtató cselekvésnek - önmagában nem elegendő. A kisregény világában hősünk eszmélkedése, világképének kiformalódása csak az egyik réteg, a másik is erős kontúrokkal jelenik meg, ez pedig a diktatúra, a hatalmi erőszak világa.

„A kisregény tulajdonképpen az eszmélés története - a vilgánézeti formálódás utolsó, nagy lökést adó stációja. Az elbeszélő még be sem tette a lábát az iskolába, de a pedigréje már gyanússá teszi. Minden megszólalását árgus szemekkel figyelik a párt ideológiai megbízottjai. És közben minden irányból a cinikus elhallgatás és hazudozás falába ütközik. Ilyenformán valósággal beleépül a kirívó, az ellenkező, az ellenzéki szerepébe.”¹⁹⁶

Prózapoeitikailag merész kísérlet a ez a kötet. Akik a hagyományos poétika felől olvassák, azokban zavart is kelthet az önéletrajziség, a történet és a elemző értelmezés játékkal, iróniával kevert különleges egysége. Publicisztikusságot, műfajtalanságot is gyaníthatnak egy-egy részlet kihívó "irodalmitatlanságán". Ez a műfajteremtő műfajtalanság azonban éppen egyénítő jegye Nagy Gáspár prózájának. Joggal vonható párhuzamba több vonatkozásban a hetvenes-nyolcvanas évek "prózafordulatával". A hagyományos műfajokat - a novellát és az esszét - szabadon keveri, megszüntetve őrzi meg. Különféle, sokszor ellentétes esztétikai minőségek ütköztetésével tágítja ki az írás kereteit. Sokrétű szöveg, tág teret biztosít az értelmezésnek, de nem engedi azt parttalanná, önkényessé válni.

Nagy Gáspár verseiben és prózai írásaiban egyaránt gyakran él az idézés és a kurziválás eszközeivel is. Ezeket igen tág körben alkalmazza. Olykor szinte szakrálisan, textusként idéz mestereitől, máskor viszont a köztudatba beleprésselt, belekövült frázisokat idéz, hogy ezáltal ironikusan leleplezze, megsemmisítse azokat. Idézeteinek nagy része személyiségmélyítés, elvekkal, eszmékkal, tartással való feltöltés. Ironikus idézeteinek, utalásainak is ez a lényegi funkciójuk, csak éppen az ellenkező irányból vezetnek ugyanehhez a hatáshoz. Prózakötetében e két módszer pompás összjátékának is tanúi lehetünk midőn Biblia-, Ortega- vagy Kundera-idézetek feleselnek a Népszabadság frázisaival.

„A politikai-közéleti szerepvállalás megformálódása kétségtelenül fontos korrajzzá teszi a kötetet. Dokumentum jellege-értéke mellett, helyenkénti publicisztikussága, esszészzerűsége ellenére, amely leginkább a több stilisztikai réteg aktivizálásából ered, szépirodalmi értéke kétségtelen, mint ahogy tulajdonképpen egyfajta csemegeként is olvasható a posztmodern prózaeszközökkel kísérletező mű a különben klasszikusan modern szerepben megismert költőtől.”¹⁹⁷

¹⁹⁵ uo. 127.

¹⁹⁶ Antal Balázs i. m. 34.

¹⁹⁷ uo. 34-35.

A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI ZÓNAIDŐ

„A *Zónaidő* érdeklődésemnek egy szeletét mutatja meg. 1968-ban indultam a pályán, a csehszlovákiai bevonulás, a diáklázadások leverésének évében. Ebben a rosszkedvű időszakban tudatosult bennem, talán pályatársaim hatására is, hogy menni kell. Utazni Lengyelországba, Csehszlovákiába... Persze a *Zónaidő* nemcsak a valóságos, hanem a képzeletbeli utazások könyve is. S talán a reménykedése, hogy vannak, maradtak és újra nyílhatnak ösvények egymás felé Európának ezen huzatos régiójában. Itt, ahol a legkeletibb reneszánsz és a legnyugatibb ortodoxia egymás mellett mutatkozik. S nemcsak a külsőségekben, hanem az emberi mentalitásban, ami aztán a kelleténél több vért, könnyet, gyöngédséget és barbárságot feltételez.”¹⁹⁸

Kelet-közép-európai érdeklődésének oly módon is nyomatékot adott Nagy Gáspár, hogy 1995-ben *Zónaidő* címmel külön kötetbe válogatta az ezzel a témával kapcsolatos írásait: verseit, esszéit, interjúit, jegyzeteit. „Ez a tematikai vonatkozású életmű-átvilágítás egyébként jellegzetes Nagy Gáspár-i kiemelés „kurziválás”: ugyanez a funkciója az *agusztusban*, *Ludvik Jahn nyomában*, valamint az 1956-tal kapcsolatos versgyűjtemény-válogatásának is.”¹⁹⁹

Ez a kötet azt mutatja be, hogy Nagy Gáspár a kelet-közép európai zónaidő problémáival való szembenézéssel is a magyar irodalom ethoszának, egyik meghatározó törekvésének a tudatos folytatója volt. Domokos Mátyás egyenesen az Ady, Kodály, Bartók, Németh László, József Attila, Bibó István nevével jelezhető szellemi körben helyezte el az ő törekvéseit.²⁰⁰

Nagy Gáspár művészetének szervességből, a személyiség történelmi felelősségét vállaló magatartásából és szemléleti nyitottságából szinte természetesen következik az, hogy szellemi horizontját sohasem korlátozta csak Magyarországra. Már első kötetében verset ajánlott a *Kapuállító* költőinek. Pályakezdése óta folyamatosan tudatosította verseiben, esszéiben, interjúiban is a teljes magyar nemzeti kultúra értékeit és erősítette összetartozás tudatát. A kisebbségi magyarság történelmének és jelenkori problémáinak átérző ismerete is segítette abban, hogy életművének egyik fontos vonulata a kelet-közép-európai népek sorsközösségének a tudatosítását vállalja.

Nagy Gáspár költészete szervesen és magától értetődő természetességgel fonódik a magyar költészet szövetébe és éppen ezáltal a világirodalomba. Ennek a törekvésének a tudatosságát mutatja a *Zónaidő* kötetben Vekerdi László szerint „egy olyan „filológiai” remeklés, mint a *Levél egy fiatal párnak*; egyszerre értve itt Czesław Miłosz komoly, sőt magasztos szóhasználatában a *Filológiát* (tán ezért is csatlakozik a *Levél* éppen Miłosz verséhez) és ugyanakkor valami profánabb, sőt frivolabb értelemben, valamiféle tündéri tréfás hódolatként Kormos István időben növekvő emléke előtt. A *Levél* (...) a maga miłoszi-rilkei-dickinsoni-elioti-kormosi-bahtyini-jacobsoni hivatkozásaival, összhangban Nagy László, a kései Márai és „O.O” soraival, mutatja vidáman és cáfolhatatlanul a magyar irodalom eredendően európaiságát és természetes szétszakíthatatlanságát.”²⁰¹

"Nagy Gáspár földi pörei a lágerben folynak. Együtt éli át Sorescuval, Vasco Popával, Danilo Kišsel, Venó Taufferrel, Milan Kunderával, Czeslav Miłosz-sal, Zbigniew Herberttel a diktatúrát. Válasza az övék is, a pör tárgyát ugyanaz a vádló védőbeszéd szólaltatja meg a *Zónaidő*ben, ahol szabadrabok a versek.”²⁰²

¹⁹⁸ A szép illúziókat nem lehet feladni. Nagy Gáspár Kormos Istvánról és Közép-Európáról. Osztovits Ágnes. Magyar Nemzet, 1995. június 30.

¹⁹⁹ Monostori Imre: Közelebb az életemhez. Új Forrás, 2007. 8. 99.

²⁰⁰ V.ö.: Domokos Mátyás: Nagy Gáspár „Zónaidejéről”, amely mindnyájunké. Forrás, 1995. 9. 27.

²⁰¹ Vekerdi László: Nagy Gáspár: Zónaidő. Kortárs, 1996. 3. 111.

²⁰² Ágh István i.m. 431.

A Zónaidő mindenekelőtt olyan műveket tartalmaz, amelyek a kelet-közép-európai népek sorsközösségéről vallanak.²⁰³

„Egész nemzedékéből leginkább tán Nagy Gáspárra hatott 56 mítosza és 68 sokkterápiája; „utazásiban” mindenesetre ez a két esemény jelöli ki tájékozódási pont gyanánt azt a geográfiai és történelmi horizontot, ahol a zsarnoksággal eltökélten szembeszegülők sorában szellemi-erkölcsi rokonait keresi és találja.”²⁰⁴

Vekerdi László szerint valószínű, hogy '56 és '68 szinkronizálta leginkább a „zónaidőt” egész Kelet-Közép-Európában, a zsarnokok idejét csakúgy, mint a prófétákét. „E szinkronizáció Nagy Gáspár költői emelkedését messzemenőig meghatározta. A 90-es évek közepére - állapítja meg Vekerdi - jócskán deszinkronizálódtak a „zónában” az időt jobban vagy rosszabbul mutató „órák” - tudniillik akik vagy magas pozícióba jutottak, mint Vaclav Havel, vagy messze kerültek innen, mint Milan Kundera, már nemigen élnek elevenen a szép „kelet-európai szolidaritás” álmait.”²⁰⁵

Az összehasonlító irodalomtudomány tanúsága szerint az egymással szoros földrajzi, történelmi, társadalmi kapcsolatban lévő népek irodalmának közös jellegzetességei is vannak. Ezek alapján osztja az irodalomtudomány az egyetemes irodalmat különféle zónákra. "Az egységes világidőn belüli zónaidő Nagy Gáspár új könyvének címlapján annak az azonos történelmi és léttapasztatnak a kronotoposza, amelyről az utóbbi évtizedekben oly sokat hallottunk. A téma, sajnos, minden divatos vonása ellenére peremjelenség maradt a mai magyar irodalomban és kultúrában, a szomszédos országokban pedig még ennél is rosszabb a helyzet.”²⁰⁶

A Dunatáj népeinek sorsközössége régi felismerése a magyar kultúrának. Adytól, Bartóktól, Kodálytól, József Attilától Németh Lászlóig, Illyés Gyuláig sokan és sokféleképpen néztek szembe az ebből a sorsközösségből eredő kérdésekkel, problémákkal.²⁰⁷ Az utóbbiaknak a történelem újabb tapasztalatainak a birtokában nagy illúziókkal kellett leszámolniuk. Közös dolgaink rendezése helyett azok folytonos romlásáról kellett drámai tárgyilagossággal számot adniuk. Ezt tette verseiben és vallomásaiban Nagy Gáspár is, de emellett a maga szellemi műhelyében rendíthetetlen eltökéltséggel és különleges szellemi építkezéssel, szövetségkereséssel munkálkodott "közös dolgaink" rendezéséért és a közös sors enyhítéséért. Verssel, idézéssel, műfordítással, vallomással szólította meg azokat a közép-európai kortársait, akikben a nemzeti gyűlölködés és a nemzeteket szembeállító politika szellemi-erkölcsi ellenerőit fedezte fel.

A *Zónaidő* alcímében szereplő napló lehetővé teszi azt, hogy a szerkesztés során különböző időben és különböző műfajban keletekezett szövegeket rendeljen egymás mellé. Az egyes darabok sorrendje nem kronologikus, hanem azok az alkotói logika mentén helyezkednek el. A kortárs román, litván, szerb, cseh, német, szlovén, vajdasági magyar, lengyel költők-műfordítók közül Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert és Milan Kundera az, aki legtöbbet jelent számára.²⁰⁸

Ha alaprétegét nézzük: döbbenetes dokumentum Kelet-Közép-Európa ezredvégi életéről. Ebben a "vérizzadáson Getszemánban" minden abszurditás megtörténik: a népeket letipró nyílt erőszak, a megfigyelő és besúgórendszer személyiség elleni merényleteinek változatos, mégis monoton automatizmusa működik itt. A személyiséget deformáló félelem következményei pedig az önfeladás, gyávaság, megideologizálás szégyenletes módozatai. Majd - nem kevésbé szomorú jelenségként - az arcváltó nagy árulások, álságok, artikulálatlan politikai hangoskodások, s az önzés, az anyagiasság tobzódása. Nagy Gáspár minderről

²⁰³ Olasz Sándor: Zónaidő. Nagy Gáspár "közép-európai naplója". Életünk, 1995. 11. 1054.

²⁰⁴ Vekerdi László: Nagy Gáspár: Zónaidő. Kortárs, 1996. 3. 110.

²⁰⁵ Vekerdi uo. 111.

²⁰⁶ Olasz Sándor: Zónaidő. Nagy Gáspár "közép-európai naplója". Életünk, 1995. 11.1054.

²⁰⁷ V.ö.: Domokos Mátyás: Nagy Gáspár "Zónaidejéről", amely mindnyájunké. Forrás, 1995. 9. 27-28.

²⁰⁸ Karádi Zsolt: "A siri csöndben kövek zugonak" – Nagy Gáspár és a Zónaidő. In Jánosi István (szerk.): „A vers mégis maga a remény.” In memoriam NAGY GÁSPÁR. Nyíregyháza, 2008. 52.

pontos szavú láttelepet, ítéletet készített és készít. Egyszerre láttat és ítélezik: "Rotyog a kondérban az áruláslecsó. Szaglik az ország. Barátaink lében, illatban utaznak. pénz és siker. Amíg lehet. Ahogy lehet! Ahogy lehet. Szabadrablás az igazi szabadság és demokrácia előszobájában. Legfeljebb a kondér fölborul. Lesz belőle elhangolt nagyharang"²⁰⁹ - írta 1991-es *Mérlegnaplójában*.

Láttelep készítő művészi munkájának alaptárgya természetesen a "kontinensnyi álmok vesztőhelye", Magyarország, de tapasztalatai korán "eljegyezték a történelemmel". Arra is ráeszméltették már 1968-ban, hogy a kelet-közép-európai kis népek sorsközössége kegyetlen és eleven tény.

A *Zónaidő* Nagy Gáspár példaértékűen gazdag művészi és emberi kelet-közép-európai kapcsolatait mutatja meg. Sokrétűen dokumentálja művészileg a sorsközösség tényét, s az e sorssal szembeszegezett magatartások hasonlóságát is - a választottak esetében.

Erkölcsei-művészi törvényszerűség, hogy Kelet-Közép-Európának azokkal a kiemelkedő művészeivel került szellemi és sokszor baráti kapcsolatba, akik nyíltan vállalták és vállalják azt a - sokszor gúny tárgyává tett - mégis törvénné nemesíthető tapasztalatot, mely szerint erkölcs és esztétikum, egyén és közösség sorsa szétválaszthatatlanul összetartozik. Azok az ő szellemi-erkölcsi társai, akikben minden körülmények között élt a "szabadság szerelme", "a szembenézés bátorsága", s akik életükkel és művükkel egyként tanúsították, hogy "Cogito úr egyenes testtartása a lényeg. Erre figyelünk".²¹⁰ Azok az ő szellemi-erkölcsi rokonai a közép-európai "Pokol"-ban, akik eltökélten szembeszegültek a diktatúrával, zsarnoksággal, s ezért börtön vagy önkéntes száműzetés lett a sorsuk. Ezek a művészek mutattak legtöbb fogékonyságot a magyarság értékei és problémái iránt is.

Művészetében pályakezdése óta szembeütő a kelet-közép-európai vonatkozások gazdagsága. Éppoly természetes volt ez számára, mint a kisebbségi magyarság sorsának lelkiismeret ébresztő itthoni tudatosítása. Szervesen egybehangzó "motívumok" ezek az ő írásaiban. Filep Tamásnak 1986-ban adott interjúja - *A hasonló jegyek megtalálása is ugyanolyan élmény, mint a tüntető másság* - elemzően is feltárja ennek a vonzódásnak, vállalásnak a tartalmasságát és gazdagságát, szellemi-erkölcsi és esztétikai, szemléleti értékeit. Kitűnik ebből az interjúból az, hogy Nagy Gáspárnak alkotó, értékteremtő kapcsolata van a lengyel, román, szlovén, szerb, horvát, cseh, szlovák, német, finn irodalom sok jeles alkotójával.²¹¹

Eme kötődések nagyobbik részének a korabeli megvallása Nagy Gáspár erkölcsi bátorságát, "egyenes testtartását" is mutatta, hiszen akkor idézte, szólította meg több kelet-közép-európai társát versben és prózában egyaránt, mikor azok börtönben vagy szilenciumon voltak.²¹²

A *Zónaidő* írásait azonban nemcsak, s nem elsősorban ez a történelmi szerepük élteti, hanem a közép-európai léthelyzet és az eszményi emberi magatartás tudatosítása, s nem kevésbé az az esztétikai-szemléleti érzékenység, amellyel közép-európai sorstársainak műveit Nagy Gáspár fordítja és értelmezi. Néhány sorban is maradandó felismeréseket közöl

²⁰⁹ Nagy Gáspár: *Követelsz? És tartozol? Valaki emlékére* (Mérleg-naplóból - 1991). In: N. G.: *Zónaidő*. Széphalom Könyvműhely. Budapest, 1995. 63.

²¹⁰ Nagy Gáspár: *A vers érvényessége. Szélgjegyzet Cogito Úr testtartásához*. In: N. G.: *Zónaidő*. 41.

²¹¹ In: N. G.: *Zónaidő*. 66.

²¹² Vaclav Havel akkor szólította meg *Figyelem most figyelem* című versében a Jelenkorban, amikor a cseh író *őt* börtönben ült. A vers közvetlenül utal Havel börtöncellájára, néven is szólítja őt, zárószorai pedig idézik Havelnek a Nagyvilágban 1969-ben publikált hangjátékának a címét is: *A figyelemösszpontosítás csökkent lehetősége*.

Zbigniew Herbert Cogito uráról éppúgy, mint Milan Kundera kegyetlen és mégis játékos, "tréfás" történelmi leszámolásairól.

Külön figyelmet érdemel a *Zónaidő* írásainak - a kelet-közép-európai tapasztalatokat is magába foglaló - határozott művészetfilozófiája és költészettana. A személytelenség apoteózisa idején a személyiség felelősségét, arcunk vállalásának a kötelességét erkölcsi követelményként hangsúlyozza: "Az arc gondos elrejtése rímél az arctalan hatalmat képviselő arctalan politikusokéra."²¹³

"Nagy Gáspár kivétel nélkül olyan közép-európai költőket tart szellemi rokonának, akik a megszenvedett műalkotás esztétikáját folytatható örökségnek tartják. Eszerint a megélt, megszenvedett élet a műalkotás feltétele. A pokoljárás teszi "tudóvá" a költőt."²¹⁴

A költészetet az önmagunkkal való mély találkozás alkalmának tekinti. A jó vers szerinte emberformáló, a szabadság igényére nevelő erő. "A jó vers kegyelméből a szüntelenül ellenkező, az ellenérzésekkel megvert, a világban rohangáló ember eljuthat a maga damaszkuszi útjáig: beragyoghatja a szabadság elviselhető fénye."²¹⁵ Az igazi vers létfontosságú, olyan léttartomány teremtése, amelyik teljesebbé, értékesebbé teszi az embert. A nyelvi zsonglőrködés, a "költészettani receptes könyvek", de akár a nyelvfilozófiák teóriái sem helyettesíthetik a személyiség felelősségét és teljes részvételét az alkotásban.

Kelet-közép-európai helyzetismerete, tapasztalata és művészi tájékozottsága alapján figyelmeztet játékos, de fölöttébb komoly költészettani levelében a hely fontosságára, a művészet mibenlétére és küldetésére is befolyásoló szerepére. A "naponta változó poétikai szellőcskék" helyett a személyiség teljes, egzisztenciális részvételét kívánja a vers a költőtől, a teljes szembenézés és önismeret bátorságát²¹⁶.

A *Zónaidő* gesztusértékű mű is. Egy jelentős magyar költő tartalmas tanúságtétele arról, hogy milyen szeretettel, együttérzéssel lehet érteni és értékelni a más népek kultúrájának értékeit. Ezt a gesztust nem hatálytalaníthatja a múlt idő, sőt még az a rendszerváltás óta nyert tapasztalat sem, hogy "közös dolgaink" rendezésének nemcsak a kommunista diktatúra volt az akadály.

A *Zónaidő* motivációja mélyebbről fakadt, ezért értéke is tágabb érvényű. Kelet-közép-európai számvetésével is azt tanúsítja, hogy az ember "egyenes testtartása" minden időben az etikus emberlét alapkövetelménye.

"Pán Cogito azt mondja, hogy a megdicsőült kompromisszumok és áltatások mögött nyúszít a totális gyávaság... Cogito úr fölényben van a Köztársasághoz képest, mert átvilágítja annak viszonyait és saját sorsát szabadon választja meg. Szabadon a testtartást, a mozdulat példaadó gesztusát" - írta Nagy Gáspár *A vers érvényessége* című "széljegyzetében" Zbigniew Herbert versét értelmezve 1986-ban.²¹⁷ Ez az esszéje azt is jelzi, hogy nemcsak "testtartást", hanem poétikát is tanult Herberttől. Nagy László utolsó korszakának "poétikai váltását" hozza itt összefüggésbe a herberti verssel való találkozással: "A remek metaforák indái közé makacsul beékelődnek prózai vérrögök, tárgyilagos kijelentések, utolsó figyelmeztetésnek szánt imperatívusok; s látszik az igény: nevének akarja nevezni a bajt, a túlhordott gyermeket; tárgyszerűen ír az "országos panaszkönyvbe". Már a távolságtartás és az ironia sem idegen tőle".²¹⁸ Ez a jellemzés poétikai önvallomásaként is érvényes. L'ubomir Feldek szlovák költőt is azért kedveli, mert a történelemtől ironikus, olykor groteszk elképzelései vannak.

"A *Zónaidő*ben reményekről és csalódásokról, a lélek omlásairól tudósít a költészet, mint az emberi autonómia megőrzésének szinte egyetlen lehetősége. Ehhez a defenzív magatartáshoz hívja segítségül Nagy Gáspár közép-európai eszme- és pályatársait. Illyés

²¹³ Nagy Gáspár: Az emlékezés joga. Tünődések a költészetről. In: N. G.: *Zónaidő*. 22.

²¹⁴ Olasz Sándor: *Zónaidő*. Nagy Gáspár "közép-európai naplója". *Életünk*, 1995. 11. 1055.

²¹⁵ Nagy Gáspár i.m. 23.

²¹⁶ Nagy Gáspár: Levél egy fiatal párnak. Posztmodernista szíves tanácsok. In: N. G.: *Zónaidő*. 32.

²¹⁷ uo. 42.

²¹⁸ Nagy Gáspár: A vers érvényessége. Széljegyzet Cogito Úr testtartásához. In: N. G.: *Zónaidő*. 41.

Gyula írta az *Elpuskázott tartományban*, hogy nemzedéke a kudarc élményével vonul le a színről. Mai eseményeket figyelve sok más nemzedék elmondhatja ezt, ám a szellemi és erkölcsi erőfeszítések igazát ez aligha befolyásolhatja."²¹⁹

²¹⁹ Olasz Sándor i.m. 1056.

KÖLTŐ A RENDSZERVÁLTOZÁS ÉVEIBEN

Néhány szó Nagy Gáspár 1989 utáni munkásságáról

Az 1989-ben publikált *Múlik a jövőnk* című válogatott és új verseket tartalmazó kötete utáni másfél évtizedben (a prózakötetek - *augusztusban, Ludvík Jahn nyomában* (1995); *Kanizsa-vár (vissza)* (1999) és a *Zónaidő* (1995) mellett) Nagy Gáspárnak hat új verseskötete és két publicisztikai kötete jelent meg.

Verseskötetei: *Mosolyelágzás* (1993), *Fölös ébrenlétem* (1994), *Tudom, nagy nyári délután lesz* (1998), *Ezredváltó, sűrű évek* (2003), *1956 fénylő arcai* (Nagy Gáspár versei - Kiss István rajzai) (2006), *Sárfelirat* (Posztumusz versek, 2007). Publicisztikai kötetei: *Szavak a rengetegből* (2004), *Közelebb az életemhez* (2005).

Symphonia Ungarorum címmel szövegkönyvet írt Szokolay Sándor oratorikus szimfóniájához, melyet 2000. január 3-án a Magyar Állami Operaházban mutattak be a keresztény magyar állam ezredik évi fennállását ünneplő esten. Ennek szövege szerepel az *Ezredváltó, sűrű évek* című kötetében, miként a König Róbertnek ajánlott, az ő műveitől ihletett tizenkét részes *Hullámzó vizeken kereszt* című kompozíciója is, melyet König Róbert rajzaival együtt ötven számozott példányban nagyalakú, reprezentatív formában is elkészítettek.

1999-ben, ötvenedik születésnapjára *Szabadrabok* címmel összegyűjtött verseinek kötete is megjelent.

Az ezredforduló idején három válogatást is kiadtak verseiből. Ezek közül az egyik (*Húsz év a kétezerből*, 2000) a Tiszatájban húsz év alatt megjelent verseit, s a *Szabadrabok* utáni új műveit tartalmazta. A másik kettő pedig tematikus válogatás: *Amíg fölragyog a jászol* (2001) címmel karácsonyi témakörű verseit adták ki. A *...nem szabad feledni...* (versek 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára, 2002) pedig az 1956-hoz kapcsolódó műveinek gyűjteménye.

Még halála évében, 2007-ben a Püski Kiadó kiadta *Nagy Gáspár összegyűjtött verseit*. 2008-ban pedig *Szaltószabadság* címmel válogatott verseinek kötete jelent meg Pécsi Györgyi szerkesztésében és utószavával a Mundus Magyar Egyetemi Kiadónál. 2008-ban megjelentette a Wieser Verlag kétnyelvű kötetét is.

Munkásságáról a gazdag kritikai visszhang mellett monográfiát és két tanulmánykötetet is publikáltak.²²⁰

Múlik a jövőnk című válogatás régi és új versekből (1968-1989) című kötete 1989-ben láttele volt a (hatvanas)-hetvenes-nyolcvanas évek diktatúrájának gerincroppantó korszakáról, s tanúbizonyság arról, hogy Nagy Gáspár üldözötten, állásától megfosztottan is megőrizte "egyenes testtartását". Az ellenséges közeg csak kristályosította költői jellemét és szavát.

A biztos etikai központú és sokárnyalatú költői világ óriási kihívást kapott a rendszerváltozás idején és az azt követő években. Töretlenül helyt tudott állni ebben a magyar történelemben példátlanul minősíthető időszakban is.

A rendszerváltozás korszakában megjelent könyvei egyértelmű bizonyítékai annak, hogy művészetének rangját nemcsak a diktatúrával szembenálló erkölcsi magatartása teremtette meg, hanem művészi látásmódjának és kifejezőmódjának esztétikai értéke és összetéveszthetetlenül egyéni karaktere biztosítja azt.

²²⁰ Görömbei András: Nagy Gáspár. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony, 2004. - p. 256

Görömbei András (szerk.): Tanulmányok Nagy Gáspárról. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2008. - p. 336

János István (szerk.): "A vers mégis maga a remény". In memoriam Nagy Gáspár. Nyíregyházi Főiskola Bölcsészettudományi és Művészeti Főiskolai Kar Irodalom Tanszéke. Nyíregyháza, 2008. - p. 110

Az etikai igényesség művészi látásmódjának – műnemektől is független – természetes eleme.

Az összetett esztétikai minőség és etikai szigorúság mellett külön értéke művészetének a folyamatos cselekvő történelmi jelenlét, az emberi sors és benne a mi világunk alakulásának éber figyelése és megítélése, a töretlen hűség, a tanúskodás a háttérbe szorított igaz értékek mellett, az intenzív szellemi tájékozódás, a példaszerű nyitottság. A létszemléleti felelőtlenséggel és a történelmi amnéziával szemben művészete megtartó szellemiséget sugároz.

Az 1990 óta egyre kiismerhetetlenebbül összekuszálódott magyar társadalomról – a belső hangnak engedelmességgel – írta továbbra is lírai helyzetképeit. Jövőképe, reménye egyre inkább eszmében, ideában, hitben talált fogódzót. Az emberiség mindegyre méltatlannak mutatkozott Jézus áldozathozatalához, mégis, a bethlemi jászol minden szalmaszála a reményt közvetíti.²²¹

A kilencvenes években írt verseiben azonban – noha valóban ötvenhat ügye, a mártírok emlékezete foglalkoztatta élete utolsó pillanatáig – erőteljes hangsúlyt kap a létbölcseleti sík, a metafizikai érintettség megvallása és az örökölt, nemzeti hagyományok folytathatóságának a gondolatköre is.²²²

Az a tény, hogy a rendszerváltozás időszakában ilyen sok kötete jelent meg, nemcsak - haláláig tartó - töretlen alkotóerejét mutatja, hanem azt is tanúsítja, hogy ez a történelmi időszak is olyan kihívásokat adott neki, amelyek elől nem térhetett ki, amelyekkel életművének belső törvénye szerint költőként is szembesülnie kellett.

Ez a hat új verseskötet éppoly pontos és ítéletes költői bemutatása és megítélése a magyar történelem újabb korszakának, mint a korábbi kötetei voltak a diktatúra évtizedeinek.

De lényeges változás is megfigyelhető költészetében: "amikor a külső élményekben látványosan gazdagodik/gazdagodhatna (amerikai utazás, megtörténik a rég türelmetlenül várt, áhított politikai változás), éppen akkor fordul el a *külső* élmények interpretálásától, s teszi át a fő hangsúlyt a *belső* világra", ekkor nyilatkozik meg gazdagon a verseiben nagyfokú transzcendens érzékenysége.²²³

De ezt a transzcendens érzékenységet is a történelmi tapasztalatok motiválják. "Aki elolvassa ezeket a verseket, talán nyomon követheti az elmúlt évek mozdulatait. Azt, hogy a lelkekben milyen robajlások, milyen rezdülések voltak."²²⁴

Költészetének ekkor két fő tematikai vonulata tűnik elénk: a közösségi felelősségérzet motiválta közéleti verseké és egyre gazdagabb, egyre mélyebb változatokban a létfilozófiai számvetéseké.

Ez a két nagy versvonulat azonban szinte szétválaszthatatlanul össze is kapcsolódik. A kor létdokumentációját is a végső kérdésekkel számot vető költői személyiség készíti és minősíti.

Poétikai-szemléleti és etikai magatartása alapjaiban változatlan maradt, de a világ áttekinthetlenebb, bonyolultabb, kuszább és szövevényesebb lett körülötte.

²²¹ Vasy Géza: Bevezetés és 12 pont Nagy Gáspárról. Hitel, 2006. 12. 47.

²²² Pécsi Györgyi: "A remény sohasem meghaló". Nagy Gáspárról, a költőről és az emberről. Hitel, 2007. 10. 27.

²²³ Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: Mosolyelágazás. A hallgatás könyve. Tiszatáj, 1994. 2. 70.

²²⁴ Ádám Tamás: Lelkünkben hangos robajlások. Interjú Nagy Gáspár József Attila-díjas költővel. Ipoly, 1993. május 7.

A magyar abszurd ítéletes dokumentációja

A "gyönyörű felszabadultságot" csupán egyetlen műve, az *Évkönyv, 1989* idézi fel. Ironikus játékosággal indul ez a vers, "az év kicsodája micsodája" szavazgatások, az "évkönyvek" és "az év könyve futamok helyett" - bravúros Nagy Gáspár-i betűcserével - "az idej évkönyvé"-re kérdez rá "egy nagyon benső hang", melyet zárójelbe tett kérdéssel történelmileg nyomatékosít: "(hang volt-e csupán?)". A versnek tág belső terei nyílnak meg, a játékot a felszabadulás katartikus élményének megjelenítése szorítja háttérbe. Nem véletlen a "szokatlan kérdés", hiszen soha ennyi könnyet nem látott még, mint ebben az évben, "soha ennyi gyönyörű példányt / nők és férfiak / öregek és fiatalok arcán". A dikció sűrű szövése jól érzékelteti a vers zárlatában, hogy az *év könnye* egy leveretést, megalázást szenvedett nemzet felszabadulásának örökönyve, "a gyász, megrendülés és / a boldogság felejthetetlen könnye" volt. A vers tárgyi és érzelmi világában összesűrűsödik az idő: a levert forradalom, a halálos ítéletek, kivégzések, a menekülések, lefojtott évek drámái is benne vannak az *év könnyében*, de a gyásznak, keserűségnek új dimenziót ad az az öröm, hogy ennek a rettenetes időszaknak vége van. Különös öröm ez, óhatatlanul is emlékeztet a tragédiára, a leveretésre, a jóvátehetetlen veszteségekre is.

Ennek az "évkönyv"-nek a "súlyát" Nagy Gáspár költői világában akkor értjük meg igazán, ha emlékezetünkbe idézzük hetvenes-nyolcvanas évekbeli költészetének fő motívumait, az árulás változatait, az elemi emberi normák folytonos megsértése miatti düheit, tiltakozásait, és azokat az új verseit, amelyekben az elmúlt évtizedek személyiséget, nemzeti közösséget megalázó és roncsoló, az elemi emberi jogokat semmibe vevő jelenségeiről, azok továbbéléséről szól.

Mosolyelágazás (1993) című kötetében az *Évkönyv, 1989* című verset az ugyancsak 1989-es keletkezésű *Békebeli kannibálok* követi és ellenpontozza. A "mosolyelágazás" és a "békebeli kannibálok" korminősítő metaforák. Az előbbi az őszinteség nélküli, álságos magatartás szarkasztikus megnevezése és a tiszta öröm megkeseredésének, széttöredezésének metaforája, az utóbbi pedig az emberevő indiánokkal vonja párhuzamba a rendszerváltás idején egymással szembeforduló, korábban együtt küzdő barátokat:

*Mint a békebeli
kannibálok
egymást zabálják
föl a barátok
mintha nem volna
már ki ellen
hurrá hajrá most
egymás ellen!*

Ez a motívum a későbbi kötetekben sok változatban jelenik meg – tragikus lenyomataként az újabb időnek.

Erre a kihívásra poétikailag is válaszolt: tovább tágította, gazdagította költői világát.

A *Mosolyelágazás* kötet vezérverse, az *Örökre-ében* egyszerre jelzi a költő felelősségtudatát, nyugtalan kor-érzékenységét és a történelem új kihívásaival való szembenézés igényét.

"Amíg bírom / helyetted írom" - üzente korábban Nagy Lászlónak, most mindazok közösségi felelősségét magára vállalja, akik már nem vehetnek részt az új korszak alakításában és megítélésében:

*Hajnali félnégy, fölbredek:
Isten nem akarja álmodom...*

*kerek Holdjával üzen,
téli ablakon bevilágol.*

*Eszelős napok, évek jönnek
hallom most már örökre-ébren:
holtak helyett sétálgatok
az ezredvégi fényben.*

(1989. XII. 14.)

Érzékeny a diszsonanciákra, magatartásbeli, erkölcsi bicsaklásokra, színváltásokra. A rendszerváltás idején döbbenetesen regisztrálja a bábeli szócséplést. Az *Észrevétel* – még 1989-ben – szarkasztikusan fejezi ki emiatti undorát:

*És miről szóljanak mostanság a versek?
Mikor mindenki beszél, kilocsog;
csak úgy röpköd protézisek közül a nyál,
s a nyár gyúlékony gumiján
csúszkálnak le-föl alkalmi szó(l)nokok.*

A *Mosolyelágazás* első ciklusa a költő 1988-as amerikai útjának sokszínű lírai naplója. "1988 augusztusában még falhoz állítottak" – kezdődik Nagy Gáspár-i jelentéskettőzéssel, a kivégzés képzetét is földidézve a "ferihegyi szokások"-at és azok hatását ("hogya szabad világban sem lehetek szabad") szociografikus tényszerűséggel és keserű iróniával bemutató első vers, az *Utazás (I.)*. Az amerikai ciklus egyik szólama világgá űzött értékeinket idézi meg: Márait, Tűz Tamást, Horváth Elemért és másokat. Mindegyik megidézett, megszólított személyiség sorsa jóvátehetetlenül magán viseli a magyar történelem e "kegyetlen század"-ának tragikus nyomait.

Amerika-élménye közép-európai és magyar nézőpontú. "Felülről és kívülről, távolról (leggyakrabban repülőgépről) szemléli az új kontinenst. Ez azonban nem "a modernség" elutasítása, csupán annak a belátása, hogy a világ mindegyre a (szellemi) szülőföldben, a léttapasztalat anyanyelvében nyeri el értelmét. A világra az emberben belül ketyeg, kételyeire nem ad annyival lényegibb választ ama másik, hogy közép-európai belső világidejét érvénytelenítené, túllépné."²²⁵

Az árulás és az emlékezet-hiány nagyon fontos motívuma a rendszerváltozás idején írt verseinek is.

Az az egyik lehangoló felismerése, hogy az "új szigetek" nem tudtak nemzetté összeállni a történelmi változás idején. Az öröm katartikus érzését már a szabadság első pillanataiban megcsúfolta a nemzet erkölcsi felkészületlensége a szabadságra. Ez a nemzeti erkölcsi elégtelenség váltja ki legkeserűbb hangjait, ez kényszeríti a költőt virrasztásra, "örök" és "föls" ébrenlétre, keserű ítélezésre.

"A múltó idő és a meghazudtolt remények adták a kilencvenes évek közepétől írt verseinek érzelmi magvát."²²⁶

Talán Illyés *Egy év* című 1945-ben megjelent verseskönyve is bátorította arra, hogy engedjen a kiadói ajánlatnak, s egyetlen év - 1993 - verseit keletkezésük sorrendjében önálló kötetben adja ki. Az 1994. április 11-én, József Attila és Márai Sándor születésnapján megjelent *Föls ébrenlétem (1994)* című kötet "csaknem harminc verse ugyan a korforduló

²²⁵ Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: *Mosolyelágazás*. Tiszatáj, 1994. 2. 71.

²²⁶ Rónay László: *Szabadrabok*. Új Ember, 1999. szeptember 19. 3.

hangulatát, a hol kevésbé, hol jobban fölhangzó *kannibálüvöltések* sokkját is magán viseli, de már a lélek drámáját közvetíti".²²⁷

A kötet címe arra a zaklatott, elégedetlenségtől áthatott lelkiállapotra utal, amely többnyire amiatt fogja el a költőt, mert úgy érzi, valami nagyon elromlott a világban.

A rendszerváltozás nem az általa igényelt tisztasággal, etikával történik.

Tapasztalja az érdek elszabadulását, gátlástalan célratörését a világban.

Megdöbben szemléli azt is, hogy mivé váltak a rendszerváltozás folyamatában az egykori barátok.

Ez az erkölcsi erózió jobban megrendíti őt, mint a diktatúra nyílt ellenségessége. Akkor "nem mert" félni, most viszont remegni, vacogni kezd a nyárban. A test fáradása, kopása és a lélek szomorúsága egyaránt motiválja a költői fölös ébrenlétét, éjszakai virrasztását, tűnődését, keserűségét (*Fölös ébrenlétem*).

A versek politikai motivációja most is szembetűnő, de a személyiség belső drámája is erőteljesen megszólal.

A *Fölös ébrenlétem* című kötet az 1993-as év lírai naplója.

Ezen a köteten is végigvonul az emberi kapcsolatok szétroncsolódásának motívuma.

A rendszerváltás körüli hatalmi versengés a Jézus köntösén marakodók képeiben jelenik meg.

Szarkasztikus iróniával mutatja be a kilencvenes évek legelejének elvadult politikai csatározását (*Följegyzés*).

Nosztalgiával emlékezik az egykor romolhatatlannak hitt barátságokra (*Az átlelkesült tartomány*).

Keserűség ösztönzi szólásra, midőn közlőül látja "az elromosodott nagy barátságokat", "a tegnapi nyílt fiúk" hiúságát, kicsinyes taktikázgatását (*Május meddő felhői alatt*).

A *Ragozások az ún. puha diktatúra emlékkönyvéből* az Ő és a Te lehetőségeinek és magatartásának a szembeállításával, soronkénti ellenpontozásával leplezi le azt a kort, amelyikben az egymást morálisan kizáró végletek egybemosása miatt lesz tartós a szegény.

Nagy Gáspár költészetének jellegzetes esztétikai sajátossága, hogy benne a mai viselkedésmódok, magatartások eleven, ironikus, szarkasztikus analízise gyakran archetipikus analógiák, motívumok révén kap történelmi és egyetemes távlatot.

Különösen gazdagon alkalmazza ilyen értelemben a biblikus motívumokat.

A *Magyar karácsony* - a vers motívumaiból és dátumából is tudható ez - Antall József miniszterelnök siratója. Megbecsülés és fájdalom szólal meg ebben a versben, de a megrendülést ironikus, számon kérő szembesítés fogja keretbe. Azoknak szól ez, akik mindent megtettek, " – bedobtak ezeregy gáncot – / hogy siettessék elestét!" A szigorú struktúrájú, sűrű szövésű vers metszően éles képet, ítéletet ad 1993 magyar karácsonyáról.

A költői személyiség gazdagságát tanúsítja az, hogy egyetlen év alatt mennyire különböző emberekhez, mennyire sokféle jelenséghez van alkotó módon köze. Verseinek ezek a motívumai az értéktanúsítás sokféle módját szólaltatják meg a kötetben.

A Székely János emlékének szentelt *Aranyló gemkapocs egy nekrológ szívében* a címben jelzett közvetlen élményt sorsképpé tágítja. Bemutatja a fiáért aggódó, a fia megsegítéséért könyörgő apát, majd arról tudósít, hogy a fiú egészségesen túlélte az egykori kalandot, az apa megnyugvásáról azonban nem érkeztek hírek, csak a mindenről lemondó levelek jöttek, majd a mindent lezáró nekrológ érkezett meg. A vers a szülői szeretet apoteózisa és drámája is.

A Vas István emlékét megidéző *Valahai boldog följegyzés* is egy történetből bontja ki a jó emberi cselekvés messzire sugárzó ethoszát. A mély hitű idős költő "1991 megszentelt augusztusában" úgy osztotta szét a szentatya kézfogását, "mint a megtört kenyeret". Oly mélyen átélte a hit misztériumát, hogy versei szakrális cselekedetté nemesedtek, olyan

²²⁷ Szokolczay Lajos: A szeretet hajtószíja. Nagy Gáspár: Fölös ébrenlétem. Kortárs, 1994. 12. 97.

versimákká váltak, amelyek az örök húsvétot szolgálják, "gyönyörű kísérletek az elhengerítésre". A hit értelmét világítja meg ez a vers. A megidézett költő "izzó hitű" volt a sok hitetlen és "langyos hívő" között. Mély hite részesítette abban a kegyelemben, hogy versimáival szakrális cselekedetet hajthasson végre.

A Dávid Katalinnak ajánlott *Az átlelkesült tartomány* is az emberi tisztaságot, jó szándékot, önzetlenséget, mély barátságot minősíti a világot javító erőnek. Csak "a szeretet hajtószíján" gyorsulhat föl, bontakozhat ki a jó az emberi világban.

Halottak (Kormos István, Rónay György, Vargha Kálmán) emléke, idézése is létfilozófiai töprengésre (*Repkény és csillagpor, Ahogy érti, Égi lábjegyzet*) vagy megrendült, háborgó vallomásra (*Holtodban is szegény*) indítja.

Az *Elégia ma is* (N. L. és H. Z. emlékének) Huszárik Zoltán megrendítő filmjének, az *Elégiának* és Nagy László *Búcsúzik a lovacska* című drámai hosszúénekének az alapmotívumait kapcsolja össze egy álom-látomásban Nagy Gáspár személyes élményeivel. A lovak siratóéneke ez a vers. A lovak elpusztítása azonban az emberlét tragikus felelőtlenségét idézi meg. A vers egymástól elkülönített, de egymás drámai módon megvilágító részekből áll. Az első rész a lovak történelmének emlékét idézi, azt az időt, amikor az emberek és a lovak élete még harmonikusan kapcsolódott össze:

*Tegnap még csengős
szán elé fogott,
vágóban hótöltényekkel
lövöldöző büszke táncosok.*

Ezt az idilli képet tragikus ellentétébe fordítja a második rész. A nagy változás a történelmi időt nézve hirtelen jött, mintha a múlt tegnap lett volna csak, s egyetlen éjszaka változott volna a lovak tragédiájává a tegnapi idill:

*S reggelre már
minden csurom vér,
csupa sár
és bűzös
patamiatyánk,
meg vádlón
félelmes nyihogás.*

A "büszke táncosok"-at az emberi kegyetlenség változtatta át "csurom vér"-ré. A lovak elpusztításának drámája az emberi kegyetlenség elleni váddá emelkedik. Ezt a vádat erősíti föl a vers harmadik, álmot és emlékezést együtt idéző része. A nyugtalan álom a költő gyermekkori világának emlékképeit hozza elő. Ezek az emlékképek azt az időt idézik meg, amikor a vaksötét éjszakában az ember már nem tudott tájékozódni, s ekkor a lovak tájékozódó ösztönére bízta magát. A nyugtalan álomban a költő a lovak hatalmas szemével látja ezt az egykori történelmet. Ez is a vádat erősíti föl a versben, hiszen az abszolút szolgálatért történelmi léptékkal mérve - nem hálával, hanem gyilkossággal fizetett az ember. A vers záró egysége különleges költői telitalálattal egységbe foglalja a szépséget és a kegyetlenséget, s kérdésével legalább arra ösztönöz, hogy a hősiességet és szépséget se engedjük kiesni világunkból:

*A csontvázukig kitakart
 parasztpogazusok bársonyos
 hasa alatt
 ellátunk-e még
 a vágóhidak vérkútjai mögé?*

Az *Elégia ma is* nagy művészi erejű, fölrázó vers. Méltó társa az általa megidézett *Elégiának* és *Búcsúzik a lovacskának* is. Sűrű szövésű alkotás. Esztétikai hatásának forrása az is, hogy az ember és ló kapcsolatának rajzában teszi a lelkiismeret mérlegére az emberi cselekedeteket.

A kötetben erős nyomatékkal megjelenő kert-motívum is fölöttébb összetett értelmet nyer Nagy Gáspár költészetében. A kert az elveszett édent is idézi, de tapintható elevenességben jelenik meg benne a költő gyermekkorának kertje az örökké serényen munkálkodó édesapával. Az örökség azonban mostanra dzsungellé változott. A József Attilát és Tandorit egyaránt emlékezetünkbe hozó versben (*Egy örökölt kert megtisztítása*) "a képek, a költői toposzt jellegzetessé tevő metaforák még fölidézhetik a bérbaltavári nyarakat, a vissza nem hozható éden - a fiatalság - nyomokban még most is lángoló színeit, ám a - törvényszerű? - változás megrendítő".²²⁸ *Beértek volna a kert bűnei?* - kérdezi már címével is egy másik ezredvégi látteleletet adó vers.

Nagy Gáspár ezredvégi leltára, verses naplója meglehetősen keserű. Rengeteg hitványságot kénytelen számba venni.

Ebben a kiábrándító világban azonban nemcsak a már említett nagy emberi példák adnak vigaszt, és nemcsak a transzcendens bizonyosság őrzi a reményt a költőben, hanem a magánélet intim világa is.

Nagy Gáspár költészete meglehetősen szemérmes. A kötet egyik mottóját Máraitól vette: "A líra nem magánügy, de a költőnek megvan az a szuverén joga, hogy eltakarja arcát az emberek szeme elől."

Nagy Gáspár költészetében ez az eltakarás a személyiség intimszférájára vonatkozik, hiszen baráti kapcsolatait és politikai ítéleteit, sőt világnézeti elveit is gyakran fölfedi.

Közvetlen magánéleti érzéseiről ritkán szól, de költészetében mégis időről időre egy-egy mély vallomás világítja meg ennek az eltakart magánéletnek a megtartó erejét, bajokon is túlszárnyaló szépségét. A *Fölös ébrenlétem* kötetben ilyen vers a *Mert semmit nem felejtessz* című házastársi vallomás, mely két ember teljes, lelki és érzéki egymásra találásának a folyton ismétlődő csodájáról ad számot. Menedék ez a szerelem a világ ellenségességével szemben is. Ennek a csodája jelentéktelenné sorvasztja a külvilág összes fátumát, ellenségességét.

Az *Álom-appendix a 93-as esztendőhöz* című versben a költő az álom segítségével emelkedik fölül a kor szennyességén:

*... hagyd meg Uram
 havadnak álmomban-
 esését
 tétova hullását
 szép vonulgatását
 erdeid határán
 hogy mindent takarjon
 maga világoljon
 sebesült Földednek
 egyedül lehessen Menny-bizonyossága
 add meg Uram
 add meg*

²²⁸ Szokolczay Lajos i.m. 98.

ébredésig essen.

A *Fölös ébrenlétem* kötet versei egyetlen év lírai naplójának darabjai: a költői személyiség sokirányú küzdelméről adnak számot. Ezt a küzdelem, ez az állandó cselekvő szellemi jelenlét az emberi lét tartalmas és etikus alakításáért folyik. Egyszerre jellemzi ezt a pontos látás, a bajok, torzulások számbavétele és a nemes, szakrális tisztaságú emberlét iránti igény.

A *Tudom, nagy nyári délután lesz (1998)* verseinek is egyik vezérmotívuma az erkölcsi erózió, különösen az értelmiség hivatásához méltatlan viselkedése, ellenségeskedése.

"Ki fecsegésbe / ki hallgatásba / menekül" ismétlődik két versben is a látélet (*Versek egymás közt, Nem ismered*).

Indulatosan kifakad a költő a manipulált kánonképzések ellen, iróniával veti el az üres formaművészetet és a különféle elméleti teóriák illusztrációjául készült műveket. Szembeállítja velük a létérdekű, emberi gondokkal küzdő, erkölcsileg és esztétikailag egyaránt érvényes, "jót rossztól" elválasztó irodalmat (*A vétek jogán, Nyári levél-zümmögés, zizzenés, amikor kertünkben a tetvek...*)

A kiüresedő, önnön jelentőségét lefokozó irodalommal szemben az ötvenéves Tiszatájat köszöntő *Vallomásában* is azt az irodalmat idézi értéktanúsító hangsúlyokkal, amelyik nem az üres játék izgalmát hozta, hanem arról szólt, ami az életben fontos volt. Nem a hetvenes-nyolcvanas évekhez vonzódik Nagy Gáspár, hanem abba nem tud belenyugodni, hogy az irodalom akkori tartása, "tét"-je és hatása mára semmivé lett. A leértékelődés okát nem magának az irodalomnak a szerepváltozásában jelöli meg, hanem írók, az értelmiség elégtelen erkölcsi magatartásában.

A játékosságot a köszöntés alkalma motiválja, a komolyságot a számvetés, az emlékezés, az akaratlanul is előtolakodó múlt, a megpróbáltatások és veszteségek sora. Nagy Gáspár szellemi otthonra talált a Tiszatájban a hetvenes évek végén. Ez a folyóirat biztosított ekkor leginkább fórumot azoknak az íróknak, akik az irodalompolitika intelmeivel szembeszegülve a nemzeti közösség sorskérdéseit sem iktatták ki művészetükből, akik hivatásuknak tekintették azt is, hogy az internacionalizmus búvuszavával lefedett nemzeti sérelmeknek, közösségi gondoknak is hangot adjanak, öntudatra, önismeretre ébresszék a nemzetet. A politika is kitüntetett figyelemben részesítette a lapot, a szerkesztőség örökös zaklatások közepette, állandóan a tűréshatáron egyensúlyozva végezte munkáját. 1986 júniusában pedig éppen Nagy Gáspár verse miatt bevonták a számot, leváltották a szerkesztőséget. Ekkor három évig sem Nagy Gáspár, sem az addigi többi jellegadó szerző nem publikált a Tiszatájban. A régi lap 1989-ben folytathatta csak munkáját, s adhatott otthont újra Nagy Gáspár verseinek is. A folyóirat és a költő élete, sorsa összekapcsolódott tehát.

Közös történelem motiválta a *Vallomást*. A játékos chiazmustal ("Iratfolyó / folyóirat") induló vers már az első rím szóval komor hangnemre vált ("hányszor / voltál / vádirat"). A keserű játékosság különlegesen egyéni ízzel fejezi ki azt a kettősséget, azt az abszurd szituációt, melyben a lap élt, amikor a folyóirat vádirat is volt egyben. A "kékült zöldült / veled a táj" sorok sem csak arra utalnak, hogy a folyóirat borítója minden hónapban más színű volt (ezt elmondhatná a vers más színek említésével is), hanem azt is jelzi, hogy egy-egy szám egyszerre jelentett reménységet és – a másik oldalon – félelmet, dühöt is.²²⁹

A *Vallomásban* a vádirat-motívumot erősítve és ellenpontoszva jelenik meg az irodalom egykori fontosságának az emléke: "mi volt akkor / a gyönyörű / hogy tétje volt / mit mond a mű / vagy mit rejt el". Az irodalom értelmének, társadalmi küldetésének kétségbevonása idején a "tét"-re figyelmeztet a vers legnagyobbjaink példájával is.

²²⁹ Bőséges adalékokkal szolgál ehhez: Gyuris György *A Tiszatáj fél évszázada (1947-1997)* Szeged, 1997. - p. 222

Nagy Gáspárt folyamatosan nyomasztja az az erkölcsi elégtelenség, amelyet a rendszerváltozás folyamatában a magyar értelmiség jó része tanúsít.

Az Öregedők s talán már öregek és *A történet vége* című versei arról adnak ironikus-szarkasztikus hangvételt, hogy mivé váltak a rendszerváltozást követő pártcsatározásokban az egykor nagy terveket szövögető, egymásnak sugallatos baráti dedikációkat író értelmiségiek:

*Sikerült mindent elkövetnünk
mindent amire elleneink
legszebb álmaikban sem gondolhattak
sikerült sikerült hát vivát vivát
egymást elárulni földadni hátba szúrni
nem volt könnyű de sikerült
saját erőnkől beletalálni
a nagy semmi remegő közepébe
akár ki is húzhatnánk magunk
csak az erősen deformálódott
gerinc ne fájna annyira
s ne hallanánk a csigolyák közti mész
irgalmatlan robajlásait.*

A többes szám első személyű dikció a testvérdrámák légkörét idézi, az ironia éle mind a két félt éri. Az ironikusan bemutatott diadal szégyenletes erkölcsi romlás, "az erősen deformálódott gerinc" minősíti. Ez a történet vége.

Az élet legvadabb bozótosából (a Túlélők dicsérete) című verse a rendszerváltás utáni magyar "szellemi élet" egyik legszégyenletesebb "produkciójának", a Csoóri Sándor ellen szervezett hajszának és a költő erejének, fölülelkezésének a – végletes esztétikai minőségeket ütköztető – költői dokumentuma. A vers nem nevezi meg Csoóri Sándort, így általános korjellemzés jellege is erős, a motívumokból azonban nyilvánvaló a közvetlen utalás Csoóri Sándorra, az ő *Nappali hold* (1990) című írásának egy megállapítása által kiváltott eseményekre. Az első egysége - szarkasztikus animizációval is nyomatékosítva - a céljukat el nem ért rágalmazók és módszereik fölött tart megsemmisítően részletező szemlét. A második részben a költőnek a versek révén nyert katartikus fölülelkezését mutatja be az esztergomi táj képeiben. A költészet tiszta, a költőre dobált sártól érinthetetlen belső tartomány. A vers első részének szarkasztikus képeit a zárlat katartikus fölülelkezése ellenpontozza:

*S már zeng is a legszebb lejtésű mondat,
úsztatja magát az estéli folyó
kivilágított kottasorán.*

Nagy Gáspár verseinek a rendszerváltozás idején is fontos ihletője az a keserűség, amelyik a forradalom rehabilitációjának részletessége, elégtelensége miatt él benne.

A *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötet *Az éjben október van* című ciklusát szinte teljes egészében ez a keserűség váltotta ki belőle. "A cím azt sugallja, hogy az októberi gondolatok éji virrasztásra "kényszerülnek" a költő jelenében is. Ennek fő oka abban van, hogy bűnökkel, árulásokkal teli múltjukat az egypártrendszer sanyarú világának alakításában számottevően részt vevő tegnapi "elv-társak", mai "újjpolgárok" nem bevallani, hanem "véggépp eltörölni" akarják."²³⁰

²³⁰ Jánosi Zoltán: "Ítéletidőben, pusztá-országban". Vázlat Nagy Gáspár közéleti lírájáról. In J. Z.: Idő és ítélet. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2001. 218.

A *"Mit hoz a múlt?" Szabad vers 10 év múltán* ennek az erkölcsi erózióknak ironikus analízise. Nagy Gáspár a maga keresztényi normái szerint ítél. Nem kíván nyers számonkéréseket, leszámolásokat, de igényli, követeli a múlt bevallását, a nyílt számadást a tényekről. Nem tudja elfogadni a színváltást, azt, hogy ugyanazok az emberek most az ellenkezőjét mondják, mint korábban, s közben egyetlen szavuk sincs a saját múltjukról. A *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötetben a kilencvenes évek közepén keletkezett versek sora leplezi le - fölöttébb változatos műformákban - a szabadság megcsúfolását, a valóságos rendszerváltás elmaradását. Nagy Gáspár már 1983-ban, Nagy Imréék kivégzésének huszonötödik évfordulóján kimondta a múlttal való szembenézés, elszámolás szükségességének evidenciáját. Tíz évvel később mély keserőséggel és szarkasztikus - posztmodern, rejtett intertextualitást és nyelvi játékot is kamatoztató - iróniával állapítja meg, hogy "Bár a *Múlt*-at egy félországnyi lakosság ... végképp eltörölné, mert egyszerűen kellemetlen", hiába hirdetik meg az egykori gyilkosok a "nagy kiengesztelődést", bevallás, megbánás, "valami töredelmes bánat" nélkül nincs megtisztulás. A *Múlt* "marad, van és szép jövője lesz egyszóval nem nyugszik, nem fér el bőrében, börtönében" Ezt a verset az Új Forrás 1994. októberi számában közölte, pontosan tíz évvel az ugyanott publikált *Öröknyár, elmúltam 9 éves* megjelenése után.

A *Magamtól féltem...* "több szövegelőzmény - a Bibliától Balassin, Adyn keresztül József Attiláig - sűrű szövésű hálója; parafrázis, amely szövegek egész halmazából teremt egy új szövegvilágot".²³¹ Önerősítő vallomás ez a vers. Egyértelműen kimondja, hogy a személyiség felelős a magatartásáért, s ennek tudatában kell lennie, nem lehet másokon számon kérni saját viselkedésünket, a költőnek nem lehet a keserűségben sem elhallgatnia:

*Magamtól féltem eleitől fogva...
magamtól
és soha senki mástól
a magamba való szörnyű némulástól*

Az elnémulással szemben a vers zárlatában a küldetésvállalás katartikus vallomása szólal meg:

*Uram — bár rendszeren vakulgatok —
kegyelmedből talán marad belül
a látás
s kívül — ha így akarod —
a kegyetlen nézés*

Nagy Gáspártól mindenkor idegen volt a hangoskodás.

Az ő igazi terepe az etikus magatartás példászerű vállalása a legnehezebb körülmények közepette is.

Ezt az eltökéltséget nagyon sok verse tanúsítja. Ezt mondta ki emlékezetes művészi erővel *A Fiú naplójából* című versében is.

Költészetében az önidézés, saját szövegére való utalás gyakori eszköze az organikus költői világkép megnyilatkozásának.

A *Magamtól féltem ...* utolsó strófájának ars poetica-szerű vallomása közvetlenül utal *A Fiú naplójából* záró sorára ("míg a szem él látni kell fele-Barátaim!"). Önmagával szembeni igénye a *látás*, a megvesztegethetetlenül tárgyilagos szemlélet, az igazság megismerése. Ebből a belső parancsból azonban a cselekvő magatartás vállalását bontja ki. A *kegyetlen nézés* azt jelenti, hogy a látás eredményeivel szembesíti a világot, tekintetével,

²³¹ E vers gazdag intertextuális vonatkozásait Nagy Gábor tanulmánya tárta fel. (Nagy Gábor: "Eszelős napok, évek jönnek". Nagy Gáspár: *Tudom, nagy nyári délután lesz*. Kortárs, 1998. 10. 95.)

magatartásával megítéli azt. A tisztán látás és az erkölcsi megítélés nagyigényű programját a vers imába foglalja, az Isten szándéka alá rendeli. Ezzel is nyomatékosan kap a versben az, hogy költői világában a közéleti cselekvések, küzdelmek is szakrális igényűek és szakrális törvényűek.

Ezt a magatartást mintegy igazolja az *Esztergomi apokrif*. A haláltusáját vívó Balassi Bálint szavaival szóló, a Balassi strófa elemeit is idéző gyönyörű imádság egyszerre fejezi ki a szolgálat elvét és az Istenre hagyatkozás alázatát. A kínjai enyhületéért könyörgő költő a maga végóráján is hitet tesz magatartásának igaza mellett. Enyhületet is azért kíván, hogy még "végcsatája porondján" is elmondhassa: "katonád voltam itt / angyalaid kürtzaván / táborodba megtérek".

A küldetését mindhalálig alázattal vállaló költő hitvallása az *Esztergomi apokrif*. Ennek a küldetésnek és alázatnak a szakrális jellege is motiválja azt, hogy Nagy Gáspár indulattal és szarkasztikus iróniával bírálja azokat, akik a költészet küldetését megcsúfolják.

Múlttisztázó törekvése a magyar irodalmi hagyományba is kapcsolódik, a József Attila, Illyés Gyula fogalmazta igényt viszi tovább a mi korunkban. "Elegendő harc, hogy a múltat be kell vallani" - írta József Attila. Nagy Gáspár ennek a belső, megszenvedett bevallásnak az elmaradását tartja tűrhetetlennek. Amíg a múlt "börtönben" van, addig a jelenben sincs igazi szabadság. Addig "getszemáni éjben" vagyunk (*Szemközt a halálraítéltek csapatával*). Addig abszurd dráma a legújabb történelmünk, melynek a titkolt félelem és a be nem vallott bűn agresszivitása a rendezője.

Magyar abszurd című, háromrészes verse ennek a cinikus bűnös mentalitásnak a bemutatása és megítélése:

*Nálunk
– két vállrándítás között –
történelmileg úgy alakult
hogy a hóhérok
a vérbírák
a sortűz-vezénylők
a szadista államvédelmiek
a legfőbb ügynökök
és a megszarolt kis besúgók
sem tudnak (képtelenek)
megbocsátani
áldozataiknak
(FÜGGÖNY)*

Ennyi az első felvonás, a drámai szituáció bemutatása. Az ártatlan embereket kínzó és elpusztító gazemberek nagy felsorolása az egyik oldalon, a védtelen áldozatok a másikon. S épp az az abszurditás, hogy a szadista gyilkosok nem tudnak megbocsátani áldozataiknak, mert akkor kiesnének kivételezett helyzetükből. Mintha megállt volna az idő a történelemben. Mindezt a cinikus ideológiai frázis ("történelmileg úgy alakult") indokolja meg. Ezzel is nyomatékosítja a vers a történetek képtelenségét és tragikumát. Az alapvető erkölcsi rend állt itt a feje tetejére, hiába volt látszólag rendszerváltozás: a lényegi erkölcsi kérdésekben nem történt meg az igazságtétel, ma is a gyilkosok ítélkeznek ártatlan áldozataik felett.

A vers második részében saját egykori imperatívuszaival - az Öröknár: elmúltam 9 éves című versének - antigonei igényével szembesíti a költő ezt a helyzetet:

*né-ven ne-vez-ni
a gyilkosokat
(etcetera)*

még mindig túl sok
 azoknak
 akik ...
 (FÜGGÖNY)

Az áldozatok eltemetése már megtörtént, de a történelem erkölcsi megítélése és tisztázása, a gyilkosok néven nevezése elmaradt. A szótagolás vitathatatlan erkölcsi parancsot hangsúlyoz itt, melynek teljesítése azonban nem történt meg. A magyarázatot hiányos mondatba foglalja a vers. Ez a hiányos mondat azonban semmi rejtélyt nem takar, hiszen az első strófa pontosan nevezte meg azokat, akiknek a felsorolása helyett most három pont és függöny következik.

A három pont, a félbehagyott mondat azt jelöli, hogy ugyanazokat kellene itt felsorolnia, akiket az első strófa már megnevezett.

Az abszurd dráma harmadik "felvonása" mindössze két sor:

Csendes???
Újra csendes!!!
 (ÚJRA FÜGGÖNY)

Petőfi szavaival mond ítéletet, kapcsolja össze 1848-at, 1956-ot és a mai történéseket, valamint Európa akkori és mai, mindenkori közönyösségét. Minden abszurdításra "függöny" kerül itt.

Nagy Gáspár költészetének koranalízise a korábbi időszakénál is keserűbb, mert csalódás ihlette, a "magyar abszurd" jelenségeit kell számba vennie.

Költészetének legkeserűbb hangjait az a tapasztalat váltotta ki, hogy a magyarországi rendszerváltozás folyamatában elmaradt a történelmi igazságszolgáltatás, elmaradt a múlt bevallása.

A Magyar abszurd Az éjben október van című ciklusban jelent meg. "Ez a ciklus arról szól, hogy a lelkek, a tudatok mai éjszakájában megemészthetetlen október, a kivégzett és leölt magyar mártírok kísértenei vagy lappanganak. Az eltitkolt, elrejtett s erkölcsi igazolást nem kapott múlt a forrása akut depresszióknak - s ezt tekinthetjük akár az új morbus hungaricus történelmi diagnózisának is. Tudvalevő, hogy a magyar történelemben az efféle diagnózisokat mindig írók, költők állították föl. Most Nagy Gáspáron volt a sor."²³²

Ítéleteit a tények abszurd drámai jellege mellett az súlyosbítja, hogy költészetének lírai énjé a halállal szemközti lét aspektusából "láttamozza" a világot. "Haláloddal együtt csak te vagy" - írta a *Mosolyelágazás* kötet *A te haláloed* című versében. A költői személyiség számára a halál "tudása, ténye jó titok" e vers szerint, szabaddá teszi ez a végső dimenzió.

A portréverseknek ezzel a magatartásezményével szemben ebben a kötetben is megjelenik a költészet, a kultúra embernevelő, erkölcsöt tisztító, erősítő, egyéni és nemzeti önismeretet mélyítő hivatását föladó művészi magatartás kemény bírálata is. Ez a poétikai és etikai vita azonban a korábbi kötetekben nagyobb figyelmet kapott. Most, az ezredváltás időszakában a portréversek eszményi magatartásmodelljével szemben egy másik problémakör, egy azokkal szemben negatív modell leleplezésének a törekvése erősödött föl. Nagy Gáspár saját költői világvéleményének és erkölcsi rendjének törvényei szerint képtelen belenyugodni abba, hogy az egykori árulók és besúgók ma az új korszak hőseiként irányítsák a történelmet. A történelmi igazságtétel elmaradása, a gyilkosok néven nevezésének elmaradása olyan erkölcsi romlás folyamatát jelenti, amelyik hiteltelenné teszi a rendszerváltást, hiteltelenné teszi a szavakat, hiszen mindegyik szó mást jelent, mint amit mond, ha nincs valóságfedezete. Az *Ezredváltó, sűrű évek* (2003) kötetben *A vak látnok monológja* nagy színjátéknak látja és láttatja a mai kort. *A vak látnok folytatja a monológot*

²³² Ács Margit: Költő a sohasem örök nyárban. Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz. In Á. M.: A hely hívása. Esszék, portrévázlatok, kritikák. Antológia Kiadó. Lakitelek, 2000. 320-321.

pedig szinte vég nélkül sorolja a mezcserek, a felejteni-tudás példáit, hiszen "hihetetlenül nagy és távlatos / a mi metamorfózis-kultúránk". Ezekben a versekben a ironikus és a szarkasztikus hangvétel a költői ítélkezés legfontosabb eszköze.

Saját ars poeticája és ars vitae-je szerint kellett szembesülnie Nagy Gáspárnak azzal is, hogy a rendszerváltozás után nyilvánvalóvá lett számára is, hogy két évtizeden keresztül minden lépését ügynökök figyelték, minden megnyilvánulását jegyezték és jelentették. Mit lehet ezzel a ténnyel kezdeni? Nagy "metamorfózis-kultúránk" ezt is a szőnyeg alá söpri. Az egykori ügynökök, besúgók és megbízóik még csak erkölcsi megrovást sem kaptak. *Szigorúan titkos álombiztonsági barlangrajz* című nagy kompozíciójában ezzel a nyomasztó erkölcsi problémával vet számot. A vers lírai szituációja szerint valaki, akit a költő nagyon szeret, azt tanácsolja neki, hogy felejtse el örökre a rendőröknek, hírforrásoknak, ügynököknek és titkos megbízottaknak a nevét. Nagy Gáspár úgy adja elő a felejtésre kérő szavakat, hogy közben maga elmondja, hogy mit tettek ezek az emberek övele. "Belső ellenzékinek" és "ellenséges ellenzékinek" minősítették, kihallgatták legszebb éveit (húsz és negyven között), verseit elemezték... A költő már szinte eljátszik a gondolattal, hogy bizony el lehetne ezeket a neveket felejteni, de rögtön kategorikusan elutasítja a felejtés lehetőségét, hiszen érzi, hogy aki őt a felejtésre kéri, s akit ő nagyon szeret, az fél:

*s közben látom rajta
és érzem a hangján hogy fél
pedig a történetek idején
még alig látszott és önfeledten
játszott boldogan élt
bizony lehetne is felejteni
de azt hogy ő most fél
- szinte már tőlem is -
ezt mégsem felejthetem
s meg sem bocsáthatom
most már nekik
akik elhozták újra a félelmet*

Nagy Gáspár már pályakezdésekor a félelem nélküli lét költője volt. Érthető tehát, hogy a szabadság idején is megjelenő félelem keserűséggel tölti el és ironikus nagy felsorolásban térképezi fel a besúgó országot, sorra veszi "fátyol-táncuk rendje" szerint az álneves besúgókat a nyugati végektől az alföldi detronizáló város "hírharangozója"-ig. Ekkor megint jön az, akit a költő nagyon szeret, s arra figyelmezteti őt, hogy "ez a múlttal való hálás / már beteges, önvészélyes. Mindez lehet, mondja a költő, ő mégsem hallgathat, hiszen ebben a "szégyen-silóban":

*(ha álom is) nevek lapulnak mélyen
egészen másképp de olyanok
persze fakó negatívban
akár a 301-es parcellában
nyugvó hősök mártírok
amikor drága '56-os színészeink
sorolták őket ott a téren
hogy beleborzongtunk Istenem
és borzong ő is akit nagyon szeretek*

A két névsor, a besúgóké és a mártíroké, mint ok és okozat kapcsolódik össze a versben. Ezt sugallja a párhuzam. Nagy Gáspár törvényei szerint ez az, amit látni kell. A világ

így függ össze. Ezért számára megkerülhetetlen memoriter az ügyeletes állambiztonságiak névsora is. Őket is sorolja abc-rendben. Hatvanegy név. Az utolsó névre (Virág) ironikusan rímel a költői kérdés: "szóval legyintsek rád elmúlt világ". Hasonlóan ironikusan vesz elégtételt azzal is a költő, hogy reméli, a jelentésekben az ő nevének betűi is borzolták "a legfőbb ideológusi idegeket". Majd a néven nevezés által megnyert katarzis hangjaival zárul a *Szigorúan titkos álombiztonsági barlangrajz*. Ez a lezárás azonban Nagy Gáspár-i módon összetett. Benne van a katarzis, benne van a költőt féltő személy iránti szeretet, mint a versen végigvonuló egyik motívum, de benne van a félelem nélküli lét belső igénye és követelménye is. Ez oldja fel azt az ellentmondást, hogy a szeretet ellenére úgy fogadta meg a felejtésre szólító tanácsot, hogy előbb kibeszélte az igazságot, néven nevezte a tetteket. Nem bosszút esküdött, csupán a néven nevezés rég kimondott jogához ragaszkodott:

*azt mondja Ő
akit nagyon szeretek
nem méltó hozzám
s nem érdemlik meg
azok és emezek
hát akkor... ég veletek...
ne félj mondom ne félj
nem méltó hozzánk már
- azok után...
ami megtörtént velünk -
a félelem.*

Az *Előkészület az imához* ugyanezt a problémakört ironikus vetületben tárgyalja. Jézus azért kért bocsánatot gyilkosaira, mert "nem tudják, mit cselekszenek". Nagy Gáspár önmegszólító verse azért biztatja besúgóíért szóló imára önmagát, mert "nagyon is tudták / hogy mit cselekszenek". Azt is tudja és kibeszéli róluk, hogy később "a szabadság bajnokaiként" kiabáltak, s talán már arra is jogot formáltak, hogy az áldozatuk kérjen tőlük bocsánatot.

Értéktanúsítások

Költői személyiségének kezdettől fogva fontos vonása volt a szellemi, baráti kapcsolatok ápolása, megbecsülése, az értékeket számon tartó, azok legkülönbözőbb változatait értő figyelem.

Gyász és évforduló egyaránt alkalom Nagy Gáspár számára arra, hogy a Szent István-i mű értéktartományait a későbbi időkben is gazdagítsa a magyarság újabb értékeinek a nemzeti tudatba emelésével.

A Márainak emléket állító *Rojtos cápahálók*ban a Márai-életmű igazság és haza fogalmait emeli új megvilágításba. "Ebben a kontextusban válik tropikusan jelentéssé a címmé emelt *Rojtos cápahálók* konkrét látványa is. Egyszerre kap metafizikai és politikai tartalmakat: mint a mindenségben működő embertelenség-határ s a történelemben vibráló "vasfüggöny" is, ami elválasztja a humanitás és a pusztítás erőit, s megjelenik mint a Márait emigrációja évtizedeiben fogva tartó kényszer metaforája is. Az író igazságról, országról, hűségéről idézett mondatai a rojtos cápahálók e polifon módon egybesodort jelentéskötegeinek közegéből emelkednek tükörként a kifosztott magyarság legújabb kori történelme és a rendszerváltó nemzedékek elé."²³³ Márai gondolatai etikai imperativusokként szólalnak meg a versben "szigorú Napló-lüktetéssel: "... *Igazságérzetre nevelni magunkat és*

²³³ Jánosi Zoltán i. m. 214.

az embereket, s aztán az igazság tudatán belül, nyavalygás nélkül elviselni mindent, ami jön. Ehhez tartsd magad, felnőtt, te örök gyerek." "Egy hazát lehet gyűlölni, bírálni, el- és megítélni. Csak árulni nem lehet."

A Kasánszky Zsombor emlékét idéző *Halála kellett, halála jel volt* az élete fölaldozásával is az "országosan vezényelt amnézia" ellen tiltakozó barát - Nagy László Latinovits-versének dramaturgiáját is emlékezetünkbe idéző - a gyászban is igaz értékeket felmagasztaló siratója.

A félig bevallott élet írójának ajánlott *Rég bedobott palack a hajóbörtönből új szigeteknek üzen* arról ad összetett, árnyalt, keserűen ironikus analízist, hogy a nyelvet, a nyílt vallomás és igazmondás eszközt a diktatúrát kiszolgáló irodalompolitika prése és manipulációi következtében "rejtegetésre vermesre / józan csempészetre" használtuk. "Így romlott minden meghatározatlanná / és homályosan viszonylagossá..." Ebben a nagy "produkcióban" – akarva, akaratlan – mindnyájan benne voltunk, benne vagyunk. Pedig egyszer majd – vallja a vers zárlatában költői világképének egyik sokszor visszatérő alapmotívumával – minden tettünkről számot kell adnunk. Csoóri Sándor *A félig bevallott élet* című esszéjében már a hetvenes évek végén föllázadt ez ellen a lélekcsonkítás ellen. A személyiség épségének alapfeltételeként nevezte meg a fölismert igazságok kimondását, mert a félig kimondott igazságok hazugságok, erkölcsi elbizonytalanodást okoznak. Csoóri Sándornak ez az esszéje és azonos című könyve – értelmezhetjük a vers címét – az a "rég bedobott palack", mely most "új szigeteknek üzen". Az erkölcsi megtisztulás, megújulás az egyéni és nemzeti fölemelkedés nélkülözhetetlen és kikerülhetetlen alapja.

Három verssel is köszöntötte a hetvenéves Csoóri Sándort. Nagy Gáspár költészetének poétikai gazdagságát is mutatja, hogy mindhárom vers egészen más poétikai karakterű. A *Lángot lapozó* villanófényszerű kétsorosai remekül érzékeltetik azt az ellentétekből teremtett tágasságot, mely oly jellemző Csoóri Sándor (költői) világára:

*Tiltások, nyilak záporában
kint február, de belül nyár van.*

A Ha majd az utolsó film pereg műfaji megjelölése szerint "apokrif forgatókönyv-vázlat". Csoóri Sándor életének képeit hozza elénk ez a "forgatókönyv", a képekhez azonban "hozzáadja" jellemzésbe foglalt minősítéseit, reflexióit is. Érzékletes jellemzését adja Csoóri különleges nyelvi erejének ("könnyű bársonyban, elegáns suhogással lépdél: / szekérutak kaptatóin és metropolisokban edzett nyelv"), "a józsefhegyi szószékről" szóló, józanságra intő Illyés-i intelmeket is fontolgatások nélkül félretoló vakmerőségének, üldöztetésének és fölemelkedésének, haragjának és gyöngédségének, gyászának és gyönyörű szerelmes verseinek, a népet nemzetté magasítani akaró törekvéseinek. A film-kép-sorok öntörvényűen peregnek, helytállnak önmagukért, de lelkiismeretünkkel szembesítő kérdésekké is válnak.

A Mikor négy sorát idézem egy Csoóri-vers gyönyörű négy sorával keretezett vallomás a Csoóri-vers különleges karakteréről és a "hűségében is vakmerően bátor" költőről.

Szemléletében a nemzeti önismeret létfontosságú értéke a közösségnek. Megtartó erő az önmagunkról való gazdag ismeret. *László Gyula halálhírére* című verse ezért avatja szentté "Erdély nagy fiát / magyarok minden tudóját". Megidézve sirató portréi - Czine Mihályról, Kiss Ferencről, Fodor Andrásról, Kannás Alajosról, Sinkovits Imréről, Zbigniew Herbertről - a vers dikciójába menekítik a karaktert, így őrzik meg (*Reménység jegenyéje, Kiss Ferenc fejfájára, El kellett mennem Liszabonba, Láthatatlan köre vésem, Színész a magasból, Zbigniew Herbert emlékére*).

A Czine Mihálynak odaátra küldött *Reménység jegenyére* szinte életre idézi a keserűségből is mindig közösségi életakaratot, reményt kibontakoztató, közösségragasztó személyiséget.

A *Láthatatlan kőre vésem...* című vers ajánlása megnevezi az ihlet forrását: *Kannás Alajos emlékének, aki a forradalom után a Kormos kövek versciklusával őrizte '56 tiszta eszméit és oszthatatlanságát.* A személy és a történelem összekapcsolódik Nagy Gáspár gyászverseiben, hiszen emberi kapcsolatai eszmei értelemben is gazdagok. Kannás Alajos személye neki a forradalmat is jelentette. Kannás Alajos az életét mentve menekült külföldre, s ott ápolta a forradalom emlékét. A vers fölidézi a forradalmat, a menekülést, a nagy színváltásokat, árulásokat, az eseménytelenül eltelt szürke éveket, majd a "nagy néha" már megnyilatkozó ellenvetést, végül a fényes gyásznapot, amikor "a nemzet újra / temethette hőseit s mártír miniszterelnökét". A vers azonban nem fejeződik be ezzel. Az *Ajánlás és utóirat* Nagy Gáspár 2002-es számvetése 1956 ügyében:

*tudva bár hogy szavaimnak nem lesz táboruk
de fájó árulások és zajló testvérháborúk
heveny idején kell kimondanom: cáfolhatatlanul
csak a hősöknek és mártírtoknak van igazuk!*

A *Zbigniew Herbert emlékére* című verse a herberti emberi-költői magatartást állítja szembe azokkal az "ezredvégi zsoldosokkal", akik "a metanyelv tompult köszörűkövét" hajtják:

*"A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható.
Ami az egész életben számít, az a jellem."
Tanulom ezt Magától nemes úr holtában is
ahogy élteben a testtartás bátor egyenesét*

Többször idézi Nagy Gáspár verseiben és interjúiban, esszéiben ezeket a herberti gondolatokat a jellemről és az egyenes testtartásról. A *Zbigniew Herbert emlékére* a történelemben felelősen cselekvő értelmiségi magatartást emeli példává. Szétválaszthatatlan ebben a magatartásban a tett és a szó. Csodálattal említi azt, hogy Herbert bátran magához ölelte "a statáriális időkben s azután is / Róma püspökét és a gdanski villanszerelőt / meg az ostromlott várost". Mások "ördögien szökdécselnek a meggyalázott díjak / hamis grádicsán a nobeli bugyrok magasába". Herbert elsőként szólt versben a magyar forradalom mellett, aztán pedig "a hófehér szép márványarcú költőt gyászolta verssel".²³⁴ A herberti példa arra bizonyosság Nagy Gáspár számára, "hogy a halál mindent elrendező geometriája szerint / a hűség és a jellem párhuzamosai beérik egymást... Ámen."

A siratókat hangulatilag ellenpontozzák a személyiség álomi, képzeleti szféráit is megnyitó, finoman önironikus, finoman erotikus és játékos hangvételű versek (*Illa berek, ha jön egy szép illanó álm; Hózárat nyitogattam, Májusi víg-szomorú nóta az bolond világ sípjára*).

Az új versek többségét az emlékező számvetés ihlette. Erre indították a költőt a kerek évfordulók is.

Nagy Gáspár költészetének értékes jellegzetessége az, hogy a legkülönbébb típusú személyeket tudja belekapcsolni a nemzeti közösség megtartását és erősítését szolgáló értéktartományba.

Személyekhez kapcsolódó értéktranszmisszió vallomásai különlegesen gazdag színpépet adnak. A Szokolay Sándornak ajánlott *A kincsről, ami van*, az önmagunk jobb lehetőségeire eszméltető művészet nemzetmegtartó erejéről vall: "mekkora kincs mikor ének / üzenhet a Mindenségnek!"

²³⁴ Nagy Gáspár itt Zbigniew Herbert Nagy László halálára írt versét említi: *In memoriam Nagy László*. (Kalász Márton fordítása) Új Írás, 1979. 1-2. Zbigniew Herbertről és Nagy László Herbert-fordításairól Nagy Gáspár A vers érvényessége. Széjlegyzet Cogito Úr testtartásához című esszéjében írt 1986-ban. In: N. G.: Zónaidő, 1995. 41-43.

Az Erdélyi Zsuzsannát köszöntő *Ment Valaki Hegyen át...* archaikus dikciója a szakrális dimenziót is a megfogyott, pusztuló nép megsegítésére fordítja az új évezred küszöbén:

*Imát mondtam s meghallá
Havat küld a Hegy alá*

*Fehér áldást miértünk:
Új évezredbe léptünk!*

A Tüskés Tibort köszöntő *Pannónia számadója* is a közösségért cselekvés dicsérő éneke. A dikció a szocialista kultúrpolitika három T-jét idézi föl és semmisíti meg a megbecsülő átértelmezéssel, hiszen a harmadik T-t nem a politikai hatalom, hanem a személyiség minősége adja:

*Néha tiltva
máskor túrve
(de) földadattól
támogatva
meg is védve*

E vers lokális utalásai arról is vallanak (sok más Nagy Gáspár-vershez hasonlóan), hogy ebben a költői világban a szülőföld és a vállalt szülőháza iránti hűség is mindig érték. A dunántúltság, a pannon jelleg azért kap ebben a versben hangsúlyt, mert a kötődés a tájhoz mindig alkotó cselekvést vált ki a személyiségből. Azáltal válik a vers hőse Pannónia számadójává, hogy hűségesen szolgálja a pannon értékeket, a "balatoni / és somogyi / zalai meg / baranyai" sajátosságokat.

Az öreg pap hat évtizedes munkája a "szolgáló pásztor" apoteózisa (*Öreg pap - tűnődő, esti imája*). Ez a vers ugyanakkor a mély hit erejének az érzékeltetése is, hiszen az öreg pap az Istennek köszöni meg azt, hogy fizikai ereje fogytán a lélek erejével segítette szolgálatát.

Jelenits István élete munkájára is az Isten adja azt a kegyelmet, hogy "vele az Úr, / a szelíden súlyos szavú van mindig jelen" (*Szelíden súlyos*).

A Rónay Lászlónak küldött adventi ének, a *Se út... se félelem...* mély hit kivallása, a hitben talált szövetség megerősítése az evangéliumi példával:

*Mert ő is elindult egyszer
majd egy intésre megállt
a Hely fölött ragyogni
aztán már nincs tovább
se út... se félelem...
csak a szentséges éj ölné
dicsérni a végtelen csodát.*

Simonyi Imre "Krúdy és Márai szellem-öccse"-ként minősül értéknek (*Az utolsó (előtti) szó jogán*).

Most is sok pályatárs kap megbecsülő szót Nagy Gáspártól születésnapra köszöntésül is (A Püski-házaspár, Sütő András, Pintér Lajos, Orosz István, Oláh János, Olasz Ferenc, Szakolczay Lajos, Határ Győző, Deim Pál, Körmendi Lajos, Tüskés Tibor).

A Püski-házaspárt szeretettel köszöntő vers a közösségért tevékeny élet jelképévé emeli az idős házaspárt. Azt a fáradhatatlan könyvkiadói munkálkodást értékeli a vers,

amelyik az alulsó Magyarországot akarta a nemzetbe emelni a szellem erejével, s a nemzeti közösséget az eszmék, gondolatok fényénél próbálta boldoguláshoz vezetni a népi irodalom törekvéseinek jegyében (*Mintha csak egy régi versben...*).

Sütő Andrást ötvenedik születésnapján is verssel köszöntötte Nagy Gáspár. A *Bölcsődal Perzsiából* a kegyetlen körülmények között is megőrzött remény verse volt. A *Végyári ének* a hetvenöt éves író szólítja meg. Azt, aki "százfejű sárkányos / szárnyú éjszakákon", halálos veszedelmekkel szemben is hű maradt szülőföldjéhez és anyanyelvéhez.

Sütő András *Erdélyi változatlanságok* címmel adta ki 2001-ben a rendszerváltozás utáni publicisztikai írásainak gyűjteményét. Ennek előszavában írta *Az Olvasóhoz*: "Küzdelmünk keservesebb annál, amit Balassi Bálint idejében vívtak. A török hódoltság idején mindenünk odaveszhetett, de lelkünk, nyelvünk, vallásunk, nemzeti mivoltunk a kontyos rablót nem érdekelte. Új hódoltságban mai magyarok személyi-közösségi létének utolsó mentsvárait ostromolják a végeken. Anyanyelvi bástyát, a nemzeti önazonosság tudatának minden védfalát."²³⁵ Végyári létben szólalnak meg ebben a könyvben Sütő András írásai az anyanyelv, a nemzetiségi közösség védelmében.

Nagy Gáspár ezért ír Sütő Andrásnak *Végyári éneket*. Azt az író köszönti, aki lehetetlen körülmények közepette is könnyű álmot szeretne: az igazság kimondását vállalja. Magára veszi Erdély sorsát. Ez az ő Nessus-inge, ennek a változatlansága ellen küzd reménytelennek látszó helyzetben is. Ezt a szembenéző, az erdélyi változatlanságok ellen bátran szót emelő magatartást vonja szakrális fénybe a Végyári ének:

*NYELVÉBEN AZ ÁLDÁS
NEMZETET VIGASZTAL:
PUSZTAKAMARÁSI
HÓFEHÉR ÚRASZTAL.*

Természetes Nagy Gáspár költői világképeinek ismeretében, hogy a nemzeti felelősségtudat két szellemóriásának, Németh Lászlónak és Illyés Gyulának a születési centenáriuma is számvetésre indította.

Az *Éjszakáimban lámpafényt* "Németh László halhatatlan szellemének" ajánlotta. Németh László művei olvasásának nagy diákkori élményéről ad számot. A végig olvasott éjszakákon Németh László mondataiból a magyar Génuszt ismerte meg. A világ felfedezésére szólította őt Németh László a "romolhatatlan katedráról". Azt a szellemiséget érezte meg Németh László írásaiban, amelyik az egyes mondatokon túl, az egész karakterből sugárzik, amelyik a nemzet sorskérdéseit a szellem és erkölcs törvényei szerint vizsgálta mindennel szembenézve, mindennel számot vetve - halhatatlanul. A sűrű szövésű vers záró sorai egyszerre fogalmazzák meg a Németh László-i életmű értékét és az utókor bírálatát: "bár igazán sose halt meg, / de azért jobb és értőbb utókort remélt!"

Az *Ezredváltó sorok Illyés Gyula epitáfiumához* Illyés szellemi és erkölcsi teljesítményét a honfoglaló Árpád tettéhez foghatónak minősíti:

*Micsoda hit kellett hozzá
és miféle mély
máig dőndülő konok akarat
verte sziklába érvelő cölöpjeit
hogy hírmondónak
a szabad lélek itt
mégis megmaradt.*

²³⁵ Sütő András: *Erdélyi változatlanságok*. Esszék, cikkek, beszélgetések. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001. 5.

Azt a konok elszántságot, töretlen küzdelmet becsüli meg az Illyés-i magatartásban, amelyik a legnehezebb nemzetsegítő tettet is végre tudta hajtani: önmagunk fölé tudott emelni bennünket. Németh Lászlónak és Illyés Gyulának egyaránt eltökélt programja volt a magyarság érdekeinek tudatosítása és védelme. Erre utal Nagy Gáspár verse elismeréssel: "bizony nem kis trouvaille: / magyarban óvni a magyart". Ma is érvényesíteni szeretné Illyés magatartás-elveit: "*a legnagyobb bátorság a remény*" - "*józanság a legfőbb hősi állapot*". Az Illyés-i példa azt jelenti Nagy Gáspár számára, hogy a remény és a józanság összekapcsolásával minden rossz léthelyzetből van kiútja a személyiségnek és a közösségnek egyaránt.

Az *Ezredváltó, sűrű évek* versvilágában ezek az értékánusító, magatartás modelleket, eszményeket megmutató versek szinte mozaikszerűen kiegészítik egymást, s együttesen mutatják meg azt, hogy Nagy Gáspár erkölcsi rendje szerint minden időben meg lehetett találni az emberhez méltó magatartás módját - csak erkölcs és jellem kellett hozzá. Ezeknek a verseknek az eszményállító karaktere ezen a ponton érintkezik a kötetet átszövő szakrális éthosszal.

Létfilozófiai számvetések

A *Mosolyelágazás* című kötetben fölerősödő létfilozófiai töprengések Nagy Gáspár költészetének új dimenzióit nyitják meg. Az elmélkedések többségét az elmúlás fájdalmas érzése motiválja. Többször a gyászsal kapcsolódik össze a létfilozófiai tünődés, miként a Kasánszky Zsombor, Podolszki József, Galgóczi Erzsébet, Csengey Dénes emlékének szentelt versekben.²³⁶

Nagy Gáspár létfilozófiai töprengéseit mindig a hit oldja föl. Ez a hit olyan erős benne, hogy a gyászversek fájdalmát is enyhíti a transzcendens bizonyosság. Ez a hit nagy erőforrása. A *Mosolyelágazás* kötet záró verse, a *Jegyzvén szalmaszállal* is ezt tanúsítja:

*... mindig és mindig:
bűnökben édesült, iramult napok
habjaiban fuldokló emberek
egy szalmaszállal, tudjátok-e?
talán a menthetlent mentitek.*

*... kívül és belül:
poklosan örvényült, háborult világ,
de a remény sohasem meghaló,
ha minden utolsó szalmaszál
ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!*

Közvetlen utalás ez a betlehemi jászolra, Jézusra, a Megváltóra. Az a remény szólal meg benne, hogy a keresztény eszmények követése megválthatja a személyiséget a maga egyéni és közösségi poklaiból. Ennek a hitnek abszolút értéke van Nagy Gáspár költői világképében. Ez segíti abban, hogy minden körülmények között, minden veszedelmek ellenére megőrizhesse tisztaságát, emberi méltóságát. Számára ez a kétezer éves keresztény kultúra tanulsága.

A kilencvenes években létbölcseleti verseiben fölerősödik a – már korai műveiben is meglepő gyakorisággal megjelenő – halálélmény. A költő számára nem maga a halál a probléma, hanem a meghalás aktusa. A halál a keresztény hit szerint nem tragédia, hanem

²³⁶ Karádi Zsolt: *Abból a jászolból...* Nagy Gáspár költészetéről. Holnap, 1993. 89.

beteljesülés. A keresztény hit szerint a lélek halálakor „hazatér” Teremtőjéhez. Ez a hit azonban próbára teszi az individuumot. A halálával ugyan belesimul a Mindenség egészébe, de személyes sorsával az ittlét, az egyszeri emberi élet szép és fájdalmas esélye is megszűnik. A meghalás aktusa, az emberi létformából a másik, teljesebb világba való áttűnés lesz a vers tárgya. Szembenéző, várakozó, elégikus vallomásai, konfessziói (*Tudom, nagy nyári délután lesz; Amikor vége; Még szeretném elnapolni, H-versek*) ezt a leendő élményt, drámai pillanatot járják körül. Nem önkínzóak, s nem lázadóak e versek, hanem a metafizikai végtelenség tudásának a belátásai és elfogadásai; Nagy Gáspár hangja éppen ezért nem tragikus, hanem elégikus; sőt az életszerető és a transzcendenciát elfogadó ember dilemmája olykor ironikus, önironikus, játékos, könnyed hangütést is megenged (H(1); H(2); H(3)).²³⁷

Nagy Gáspár a maga szigorú ítélkezését a kilencvenes évek verseiben a halál színe előtt végzi. A halállal szembenéző tartás erősíti őt föl arra, hogy mindenféle álsággal leszámoljon. A halál az ő szemléletében a kijátszhatatlan végső elszámolást jelenti. A halál tehát erkölcsi mérce is az ő szemléletében. Ezért vállalja Ady örökségét, a nyílt szókimondást, az őszinteséget (*A mai bátrak*), az Ady magatartását az újabb időkben is követő Nagy László példáját (*Arccal az Égnek*).

Költészetének egyik igen gazdag, újabb köteteiben is tovább bővülő vonulatát adják azok a versek, amelyek a halállal szemközti létben is maradandónak tudott erkölcsi-esztétikai értékeket becsülik meg. Poétikailag és gondolatilag is fölöttébb sokrétű verscsoport ez. A nagylélegzetű létfilozófiai prózakölteménytől (*Rojtos cápahálók*) az etikai helytállást tagoló, rövidsoros magyaros ritmusú versekben megörökítő darabokig (*Magyar történet, Fejfák, kereszték*) vehetjük számba a változatokat a *Mosolyelágazás* kötetben. A *Fölös ébrenlétem* és a *Tudom, hogy nagy nyári délután lesz* című kötetekben tovább bővül ez a sor, emlékezés és újabb veszteségek egyaránt motiválják.

Nagy Gáspár költészetének utolsó időszakában szembetűnően fölerősödött a haláltudat. A lét jelenségeinek "a halál mindent elrendező geometriája" készíti el a végső mérlegét. Ennek a mindenkire váró "sors-lián"-nak a tudása is ösztönző erkölcsi tényezővé válik költői világában. Sok-sok verse szólít – különösen *Tudom, nagy nyári délután lesz* című kötetben – a halállal szemközti lét tudatosításával a teljes lét-őszinteségre, az élet tiszta értékeinek megbecsülésére és a nyugodt lelkiismeretű örök készenlétre, a végső dolgokon való tűnődésre – az "egyenes testtartás" végett. Ennek az etikai magnak ad szakrális aurát a versek gazdag biblikus motívumköre.

Egyre gyakrabban válik versek ihletőjévé a létfilozófiai töprengés: a halállal szemközti lét tudatosítása, a végső kérdésekkel való tűnődő szembenézés. Nagy Gáspár költői világképére jellemző, hogy a halál-motívum megjelenése nem félelmet hoz a versvilágba, hanem az egyenes testtartást igazolja. A végső elszámolás nem tűr semmiféle megtévesztést, az egyetlen élet tartalmas, tiszta élésére ösztönöz annak végessége által is (*Mielőtt még, Tudom, nagy nyári délután lesz, Más szomjúság*).

Nagy Gáspár evangéliumi költő. Az igazságért emel szót, igent és nemet mond, kiűzi a templomból a kufárokat. *Árulás, ha nem voltatok ébren* című verse a balga szüzekről szóló példabeszédet mi magatartásunkra vonatkoztatva figyelmeztet: legyünk éberek, forgassuk jól a talentumokat, mert a szolgák Ura "tételes elszámolást" kér, s akkor majd nem lehet elkenni a csalásokat, álságot és árulásokat.²³⁸

Az egyes köteteinek címében is érzékeltette mindazt a feszültséget, nyugtalanságot, aggodalmat és kritikai attitűdöt, amelyek őt mint magán- és közembert a leginkább foglalkoztatták. Mindegyik címben ott "dobol" valami feszült, dramaturgiailag is érvényes riadalom. A kötetek másik csoportjának a címei pedig – kivétel nélkül – valamiképpen az

²³⁷ Pécsi Györgyi: "A remény sohasem meghaló". Nagy Gáspárról, a költőről és az emberről. Hittel, 2007. 10. 28.

²³⁸ Rónay László: "Szabadrabok". Új Ember, 1999. szept. 19.

idővel, a történelmi és a "magán" idővel kapcsolatosak.²³⁹ Ez a pontos megfigyelés tükrözi Nagy Gáspár költészetének két legfontosabb motívumkörét is: a társadalmi problematikát és a személyiség létfilozófiai, erkölcsfilozófiai számvetését.

Költészetének belső rendjében – a biblikus alapozottsággal összefüggően – a végső igazságtevés evidenciaként jelenik meg. Nem földi igazságtevés ez, hanem transzcendens, melyet a versvilág belső törvényei igazolnak és követelnek. Sok versében feltűnik ez a bizonyosság. A *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötet címadó verse pedig egyenesen erről szól. Különleges, pozitív apokalipszis-vízió ez a vers.

"Képzeletemben az apokalipszis derűs, nagy nyári délután – azok egyikén jönne el, amikor a lélek újulásra vár, a test egy-két órára megpihen. Nem lesz különös nap ez, de az élet minden vidámságát, szépségét magába fogja majd. Úgy várom, mint aki tudja, ami igazán fontos, az váratlanul, a legkiszámíthatatlanabb pillanatban érkezik."²⁴⁰ Átéltető csodaként mutatja be a vers ezt a végső pillanatot, melyhez nem a szenvedés, hanem az öröm és a megváltás képzeit kapcsolja:

*Akkor a szeretetben kíméletlenül pontos
f o r g a t ó k ö n y v szerint megszólalnak
mind a négy égtáj felől a h a r s o n á k...
a tücskök...*

Az apokaliptikus képzetkört tehát a szeretet hatja át, a félelmetes bibliai harsonákat pedig a tücskök helyettesítik ebben a látomásban. Ebben a törvényszerűen létrejövő csodában történik meg a végső igazságtevés:

*Tudom,
emlékezetes, nagy nyári délután lesz,
s nem lesz idő m e g í r n i, l e f o r g a t n i,
de mindenki --- holt és eleven ---
f ő s z e r e p l ő k é n t találkozik
a RENDEZŐVEL...*

A *Hiszekegyben* is megvallott, végső igazságot tevő, eleveneket és holtakat ítélő Úristen ebben a motívumkörben a RENDEZŐ. A teljes igazság metaforája ez a lírai szituáció, a teljes számadásé. "Az apokalipszis tehát – minden eddigi "ismereteinkkel" vagy képzeletünkkel ellentétben – Nagy Gáspár költői világában békés és derűs: az Úr, a Rendező *szereteforgatókönyve* szerinti rendezvény lesz, ahol mindenki *főszereplővé* válik, természetesen, hiszen önmagát és csakis önmagát kell képviselnie..."²⁴¹ Az pedig, hogy Nagy Gáspár költői világában "a világvége látomása kevésbé sötét, mint a magyar költészet hagyományában általában, annak oka a hit ereje, hit abban, hogy nem marad el az utolsó ítélet (amely helyett még az *Apokrifban* is a semmi látomása van, az "üres árok")".²⁴² Ez az utolsó ítélet Nagy Gáspár látomásában maga a végső igazságszolgáltatás.

Transzcendens kérdésre transzcendens megoldást ad: válaszában tételesen is megjelenik a kereszténység; a hit, Isten a felelet a legvégső kérdésekre (*Más szomjúság*;

²³⁹ Monostori Imre: "Egyszer mindent az ő szemével látunk". Kritikus válaszféle (is) Nagy Gáspár egy levelére. Nagy Gáspár: *Tudom, nagy nyári délután lesz*. In: M. I.: *Mesterek, kortársak*. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc. 2000. 213-214.

²⁴⁰ Nagy Gáspár. *Magyar Nemzet*, 1998. nov. 21.

²⁴¹ Monostori Imre i. m. 217.

²⁴² Nagy Gábor: "Eszelős napok, évek jönnek". Nagy Gáspár: *Tudom, nagy nyári délután lesz*. *Kortárs*, 1998. 10. 96.

Pünkösöd után). Katolicizmusa – ahogyan Pilinszky esetében sem – nem jelent szűkebb értelemben vett vallásos költészetet. Számára a hit a belső élet része.²⁴³

Utolsó éveiben a létmegértésnek Babitsra, Pilinszkyre emlékeztető magasságára jutott: „elfogadni a létet és az elmúlást, az életet és a személyes halált, belátni, hogy létünk a nagy egészbe simul bele, s végül minden evilági kurdarc, kuszaság után helyreáll a végső erkölcsi/isteni világrend.”²⁴⁴

Nagy Gáspár tradícióra épülő katolicizmusa bensővé vált, személyes élményként megélt metafizikaként teljesedett ki s történelmileg is megerősítést nyert a kereszténység kétezer éves megtartó erejétől.²⁴⁵

Költői világában mindig fontos szerepe volt az időnek. A különleges etikai érzékenységgel és felelősséggel megáldott költőt gyakran készítette számvetésre egy-egy nevezetes évforduló – elődöké, költőtársaké és történelmünk sebeié egyaránt. Élő kortársait gyakran köszöntötte nevezetes évfordulójukon játékos és komoly versekkel egyaránt. Elődeinek és halott kortársainak egy-egy évfordulója gyakran ösztönözte szembesülésre, számvetésre. Az sem véletlen, hogy nevezetes rendszerváltó verseit is évfordulók táján vetette papírra. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című versét Nagy Imre kivégzésének huszonötödik évfordulója ihlette, *A Fiú naplójából* dátuma pedig a forradalom huszonötödik és harmincadik évfordulójához kapcsolódik. 1968 kerek évfordulói is gyakran ösztönzik számvetésre, mérlegelésre, számonkérésre.

A keresztény nevelésnek mindenkor fontos eleme volt a "lelkiismeretvizsgálat", a személyiség belső számadása viselt dolgairól. Ez a lelkiesség kapcsolódott össze a kultúra által rítussá emelt évfordulós számvetésekkel. A társadalmi gondokkal, problémákkal, törekvésekkel telített magyar költészetben az évfordulók mindig a megszólított művész által képviselt eszmék, törekvések sorsával való szembesülés alkalmai is. Ugyanígy telítődtek eszmékkel a gyászversek, siratók, búcsúztatók is.

Az emlékezéshez, mérlegelő, tűnődő számvetéshez nagy érzékenységgel rendelkező költő számára különleges kihívás volt az ezredforduló. Ez az ezredforduló a keresztény magyar állam fennállásának ezer esztendejét is jelentette. A magyarság sorskérdéseivel összeforrott költői személyiségben tehát az ezredforduló különleges számadás alkalmá lett. Ehhez hozzájárult még az is, hogy személyesen is egyre jobban szembesülnie kell az idő múlásával. Erre figyelmeztette őt az ötvenedik születésnapja is 1999-ben, de annak érzékelése is, hogy egyre szűkül immár a személyes lét tere. Egyre nagyobb belső szükség a személyes létről való számadás is.

A nyolcvanas években a költő erkölcsi bátorsága még egy egyezményesen diktatórikusnak tekintett hatalommal szembeni civil kurázsiként nyilvánult meg. A rendszerváltás után viszont az a képtelenség történik meg vele, hogy marginalizált pozícióból idézi föl személyes sorsát is behatároló történelmi élményeit, az ötvenhatos forradalmat (*Láthatatlan kőre vésem*), a csehszlovák 1968-at (*Prágai hajnalok*) és még saját besúgóit, följelentőit is (*Szigorúan titkos álombiztonsági barlangrajz*).²⁴⁶

A kilencvenes években írt verseinek csak kisebb részét képezik a közéleti (az új politikai-hatalmi diskurzusban is „kényelmetlen”) versei, költészetének újabb szakaszában nagyobb hangsúlyt kap a lét fölött való elmélkedés, a metafizikai érintettség megvallása. Költészetének sajátos jellege éppen kettősségéből adódik: „a direkter közéleti reflektálás, a hétköznapi közéleti eseményeinek számbavétele és a metafizikai kiteljesedés, a lét transzcendens szemlélete – e két távoli tartomány egyszerre (egymás mellett) van jelen”.²⁴⁷

²⁴³ Gróh Gáspár: Közéletiség és metafizika. Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz. In: G. G.: Egymásért vagyunk. Kortárs Kiadó, 2000. 91.

²⁴⁴ Pécsi Györgyi i. m. 27.

²⁴⁵ Pécsi Györgyi i. m. 28.

²⁴⁶ Pécsi Györgyi: Ezredváltó, sűrű évek. Nagy Gáspár új verseiről. In P. Gy.: Folytatódik. Felsőmagyarország Kidaó. Miskolc, 2007. 58.

²⁴⁷ uo. 60.

Sokféle oka van tehát annak, hogy Nagy Gáspár a *Tudom, nagy nyári délután lesz* kötet után az 1998 márciusától 2003 márciusáig írt száz versét *Ezredváltó, sűrű évek* címmel foglalta kötetbe. Ezt a kötetet ennek az öt esztendőnek a lírai naplójaként olvashatjuk. A verseket most éppúgy nem építette ciklusokba, mint az 1993-as év lírai naplóját tartalmazó *Fölös ébrenlétem* kötetben. Keletkezésük sorrendjében helyezte egymás mellé a száz új verset. A versvilág fő koordinátái így is tisztán megmutatkoznak. Emellett a költőnek "szerencséje" is volt ezzel az ötlettel, mert a naplószerűen egymás után sorolt verseket így is emblematikus darabban nyithatta. Az 1998. március 15. dátumot viselő *Valahol örökké* ugyanis úgy áll ennek a kötetnek az élén, mint több kötetében a kiemelt mottóvers. Besugározza az egész versvilágot, a szabadság értéke mellett tesz tanúságot:

*Valahol mindig eltűnik
valahol mindig megtalálják
valahol mindig temetik
valahol mindig exhumálják*

és

*örökké nekünk szegezik
örökké fényes ellenpélda
örökké rajtunk keresik
örökké mégis bennem él ma!*

Már a *Tudom, nagy nyári délután lesz* verseiben feltűnt az, hogy Nagy Gáspár költészetében egyre erősebb a létfilozófiai érdeklődés. Egyre többször fordul az emberlét végső kérdéseire. Az *Ezredváltó, sűrű évek* kötetben tovább erősödött ez a tendencia. Bármiről szól a költő, a létezés egésze felől szemléli azt. Ez a bölcséleti irányultság szorosan összefügg a költő transzcendens érzékenységével és az öregedés élményével, a számvetés belső szükségével. Versvilágában "Isten hatalmas verse / a teremtett Világ" (*Isten költeménye*). Nagy Gáspárnak ambíciója az, hogy a maga dolgát ebbe a teremtett világba illeszkedve végezze, hogy ott legyen az ő grafitpora Isten hatalmas költeményében, "akár csak egyetlen betű hurkában is". Ez a történelmi jelenlét magának az embernek az érdeke. A világ az ő grafitpora nélkül is "hatalmas / örökkévaló és tökéletes költemény". Az ember dolga azonban az, hogy a teremtett világ törvényei szerint éljen. Ezért hatja át Nagy Gáspár verseit a bibliai jelképek ereje. Ezért az ezredváltás lelki-szagrális tartalmait emeli ki. "Az egyéni sorsot, a privát létezést, a nemzeti és az általános emberi összetartozás tudatának megerősítésével és megújuló élményével, a bűn és jóvátétel mélyen átélt egzisztenciális gondjával, a megbocsátó szeretet üzenetével, a kegyelem lehetőségének bizonyosságával a létezés értelmessége és méltósága mellett tesz hitet. Poétikai magatartása az őrzés, az óvás, a rend, a béke, a tisztaság értékeit emeli metafizikus, sőt szagrális magasságokba."²⁴⁸

Éppen ez a szagrális igény váltja ki súlyos ítéleteit a morális gyarlóságok láttán. Az ítélkezést kényszerűségből, etikai belső parancsra teszi. Költői személyiségének sokkal inkább sajátja a világ szagrális lehetőségeinek felkutatása, a megváltás misztériumának a keresése. Ez a belső igény indítja olyan versekre, amelyek a saját születését vonják szagrális fénybe (*Anyámnak, Látok világomra*).

A megváltáshitű filozófiai létértelmezés közvetlen példája az Udvardi Erzsébet siófoki tárlatához írt *A fény megérkezik* című verse. A "a fény / a valahonnan valahová utazó örök sugár" jelenti itt az örök reményt, mely az Olajfák hegyén történt áruulás ellenére boldoggá teszi az embert.

²⁴⁸ Papp Endre: Dac és remény. Nagy Gáspár: *Ezredváltó, sűrű évek* (Száz vers 1998 márciusától - 2003 márciusáig). In. P. E.: *Szemléletünk próbája*. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2007. 145.

Nagy Gáspár költészetét áthatja a megváltás fényének, a mély hitnek a misztériuma. Ennek az élménynek egyik nagyon szép darabja a kötetben a *Tájkép - téli madárkikötővel* című vers, melynek a lírai szituációja a közvetlen szemlélettől távol a bibliai motívumokig. A hatalmas télben, örvénylő hóesésben egy büszke fenyő hajladozik:

*s magos tetejében
csüngő tobozokból
jégcsap huzalokból
tülevél alomból
épült árbockosár
karácsonyi fészek
mintha volna jászol*

A kicsi madárfészket és a betlehemi jászolt társítja a költői képzelet. A rideg-hideg világgal szemben a parányi fészek látványa a megváltás misztériumát kapcsolja a képhez. Ennek a csodának szeretne a költő élettávlatot biztosítani. A betlehemi jászol képzelet a veszélyeztetettséget is behozza a versbe. A költői szándék azonban az otthon csodáját szeretné megóvni a zord világban. Ezért szólal meg féltő-óvó dikcióban, ezért száll szembe tiltó szavakkal a veszedelemmel:

*angyalok vigyázta
madarak tanyája
éghez közel eső
istenikikötő
ki ne is vágjátok
el ne csúfítsátok
fejszés heródesek!*

Ez az értékóvó magatartás jellemzi Nagy Gáspár költészetét. Az értékek veszélyeztetettsége, pusztítása, meggyalázása indítja őt kemény szavakra. Költészete a lét értelmének, szakrális ethosának megnyilatkozása és védelme. Nyomasztó közösségi tapasztalatai mellett mélyen átéli a lét sérülésének és csonkaságának legkülönfélébb stációit (*Apokrif esti mese - hajnalig; Illa berek, ha jön egy szép illanó álom; Hózárat nyitogattam; Amikor vége*). Világszemléletének tengelyében azonban a mostaninál nemesebb emberlét lehetőségébe vetett bizodalom áll.

„Verseinek gondolati gazdagsága, árnyaltsága mellett az *Ezredváltó, sűrű évek* kötet a költő – nem új, hanem eddig kevésbé értékelt és értelmezett – poeta doctusi magatartására is föl kell hívja a figyelmünket. Nagy Gáspár pompázatos, meghökkentően változatos formában, virtuóz mód versel; a hagyományos tagoló énektől a prózaversen, szabadversen, szonetten át a groteszk dalig, az archaizálástól a depoetizált szövegig minden műfajban és nyelvi megszólalási módban, hangütésben otthon van; zsoltárokat, idilleket, zsánereket ír, zenei etűdöket, berzsenyis, jékelys, csoóris elégiát, de Csokonai, Balassi, Ady és a történeti magyar (és a világ-) irodalom több alakja is megidéződik verseinek intertextuális szövetében: a *Librettó egy balladához* pedig a klasszikus - goethei - műballada mesteri darabja.”²⁴⁹

Éppen az költői világának különleges erőssége, hogy organikussága folytán elhisszük neki azt is, hogy a halállal szemben is szálegyenesen áll. Szereti az életet, sok szépséget, értékét számba veszi, de lélekben arra is készen áll, hogy a RENDEZŐVEL találkozzon. Ebben a magatartásban kikezdetlen erőforrása a hit.

²⁴⁹ Pécsi Györgyi i. m. 65.

Az Isten és a történelem színe előtt

SYMPHONIA UNGARORUM

Az Ezredváltó, sűrű évek kötet eszmei tengelyében két nagy kompozíció, a *Symphonia Ungarorum* és a *Hullámzó vizeken kereszt* áll. Mindkettő azt tanúsítja – a keresztény magyar állam ezredik évfordulójától ihletetten –, hogy a magyar történelemben hatalmas megtartó és ösztönző emberi magatartás-értékek vannak. Eme értékek tudatosításának, az új idő követelményei szerint való továbbvitelének, továbbéltetésének az igénye motiválta ezt a két kompozíciót.

Pannonhalmi diák korában Nagy Gáspár gyakran ministrált a Géza fejedelem által alapított altemplomban. Pannonhalmán a falak is megőrizték a kereszténység felvételének és az államalapítás korának emlékét. Bencés diákként Nagy Gáspár is gyakran kirándult Bakonybélbe. "A krónikák szerint Gellért püspök több évig itt remetéskedett és imádkozott a térítések után még sokáig (máig!) pogánykodó magyarokért."²⁵⁰ Ezek a gyermekkori történelmi és tájélmények is segítették őt abban, hogy két nagy verskompozíciójában számot vessen a keresztény magyarság ezer esztendejének kezdeti időszakával, s mára nézve is eleven tanulságokat hozzon a múltból.

„A metafizikai lét- és sorsértelmezés tehát nem egyszemélyes tudatforma számára, hiszen e hitben fogant az országépítés is, a kereszténység vállalása pedig egybeforr a nemzet méltóságteljes felemelkedésével. Nagy Gáspár soha nem átértelmezni akarta a nemzeti múltat – verseiben mindenkor a történelmi folyamat ünnepi, szakrális jelentőségére mutat rá.”²⁵¹

A *Symphonia Ungarorum*, "a mai magyar költészetből egy ideje hiányzó nagy közösségi óda, milleniumi számvetés"²⁵², Szokolay Sándor milleniumi szimfóniájának szöveggönyve. Első tételle alapszavak szigorúan megkomponált gyorsuló váltakozásával sugallatosan érzékelteti a vándorló nomád magyarság elemi létküzdelmét. Majd a második tételtől kezdődően a Szent István-i hit otthonteremtő, összefogó ereje jelenik meg és bontakozik ki. A Szent Gellért legenda utalásos megidézése teljesíti ki ezt képet: összekapcsolódik az "ora et labora!" és az "örlető köveknek / pentatóniája". Az ötödik tétel zaklató mai kérdéseket tesz az egykori idillhez, előre jelezve a hatodik tételtől megjelenő veszedelmeket, ellenségeskedést, történelmünk sok-sok külső és belső baját. Majd a hetedik versszaktól biztonságot, nyugalmat árasztva szólal meg a történelmi tapasztalatból nyert erő, az a tudat, hogy tengernyi veszedelem ellenére "megállt és megmaradt" ez a nép. Három strófa élén is ismétlődik ez a sor (némi variációval). Ez a jelzesszerűen, mégis nyomatékosan földézett történelmi tett az újrakezdés lehetőségét és szükségét sugallja:

*Hódítók hordája
tovatűnt szétomolt
élő lett itt újra
a rejtező a holt
felizzó reményünk
jövőket ostromolt!*

²⁵⁰ Nagy Gáspár válasza az Új Horizont Sorsunk és jellemünk című körkérdésére. Kortársak kötődésről, közérzetről, magyar jövőképről. Új Horizont, 2000. 4. 91.

²⁵¹ Pécsi Györgyi: "A remény sohasem meghaló". Nagy Gáspárról, a költőről és az emberről. Hitel, 2007. 10. 28. In Görömbei András (szerk.): Tanulmányok Nagy Gáspárról. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2008. 316.

²⁵² Osztovíts Ágnes: In: Magyar Millenium 2000. Szerk.: Mohos Márta, a Magyar Millenium Kormánybiztosa. Budapest, 2000. 11.

Az a mába érő üzenete ennek a kompozíciónak, hogy a legmélyebb állapotból is föl tudott emelkedni ez a nép, van tehát esély a megváltásra csak hit és jellem kell hozzá. "Egy eleink emlékezete által önfaggató oratórikus-szimfóniában vágytunk a múlton és jelenen át a jövőbe irányítani okulni vágyó figyelmünket" - írta Szokolay Sándor a költő és zeneszerző közös szándékáról. Ez a szándék tökéletesen megvalósult a közös műben, mely a keresztény magyar állam fennállásának ezredik évfordulója tiszteletére 2000. január 3-án hangzott el a Magyar Állami Operaház ünnepi hangversenyén.

Szokolay Sándor azért kérte Nagy Gáspárt a szöveggönyv írására, mert megragadta őt az, hogy "művészete minden összetevője, belső és külső világának teljes egyensúlya HARMONIKUS RENDBEN ÉL! Erre a "rendre" lenne szüksége egész rendezhetetlen világunknak." Szokolay Sándor azt is észrevette, hogy e kompozícióban Nagy Gáspár költői megérzései "a sorsszerű súlyos összefüggések múltján-jelenén át a jövőbe-világító jelenségek történelemmé váló törvényeit" a bizonyíthatóságnál jobban felismerik. Mindemellett rokonszenves volt számára az a vakmerőség is, amellyel Nagy Gáspár mindenkor élesre állította verseit.²⁵³

"A szűkszavú, balladisztikus, sokat sejtető, keveset kimondó szöveg nem történetírás, melynek követhető cselekménye lenne, mégis benne van szinte egész történelmünk. A látszólag lazán kapcsolódó sorokat képi utalások, rejtett összefüggések fűzik szerves egységbe"²⁵⁴ - írta a *Symphonia Ungarorum*-ról Eősze László. Nagy Gáspár pedig így vallott művészi szándékáról: "Szerettem volna elmondani, mit jelent nekem Szent István műve, amelyről pátosz és elfogultság nélkül megállapítható: a fennmaradásunkat alapozta meg."²⁵⁵

A *Symphonia Ungarorum* „verses szöveggönyvét a zeneszerző megtisztelő fölkérésére én írhattam. A mű alcíme: *Szent István és Szent Gellért emlékezete*. Ám tágabban és jelzésszerűen az egész magyar történelem ezredéve benne foglaltatik: győztes és vesztes csatákkal, árulásokkal, elbukott szent forradalmainkkal, letiport szabadságharcainkkal, országcsönkítással, ilyen-olyan diktatúrákkal, de a mégis vagyunk méltó büszkeségével is, melynek az origójában a kereszténységet fölvevő és védelmező Szent István király és legfőbb munkatársa, Szent Gellért áll."²⁵⁶

HULLÁMZÓ VIZEKEN KERESZT

A *Symphonia Ungarorum* ikerpárja, a König Róbertnek ajánlott, az ő műveitől ihletett tizenkét részes kompozíció, a *Hullámozó vizeken kereszt* szintén történelmi számvetés. Lírai szituációja szerint a költőt a grafikus történelmünket idéző képei segítik ahhoz, hogy múltunk példáiból merítsen hitet és erőt. A magyar múlt képsorai a felidézés, megjelenítés és az értelmező, sugalló reflexió egységében jelennek meg a kompozícióban. Költői tanúságtétel ez a mű a kereszténység magyarságot megtartó értékéről. A történelmi tényekből építkező bizalom és biztatás verse. A sugallatos történelem-idézés arra is fényt vet, hogy Nagy Gáspár költői világának minden időben "egyenes testtartás"-a gazdag kulturális és történelmi erőforrásokkal rendelkezik. A megidézett történelemben az ellenségek tömegei ellenére megtartotta ezt a népet hite és a szabadságáért cselekvő áldozatkészsége, a keresztény hit és a magyar virtus összekapcsolása:

²⁵³ Szokolay Sándor: Nagy Gáspár hűségéről. Laudáció Költőnkéről Nemzeti Társaskörünk Hűség-díjának átadására. Kéziratból. Sopron, 2001. márciusában

²⁵⁴ Eősze László: Szokolay Sándor (1931) *Symphonia Ungarorum* (Op. 147.) - Szent István és Szent Gellért emlékezete - Nagy Gáspár versciklusára nagy zenekarra, szoprán- és basszusszólóra, orgonára, vegyeskarra és gyermekkarra. In: Ünnepi nyitóhangverseny 2000. január 3. Magyar Állami Operaház (Műsorfüzet), 8. lap

²⁵⁵ Költő a millennium küszöbén. Nagy Gáspár a diktatúra tiltásairól, a demokrácia csapdájáról és a jövőről. Osztoivits Ágnes. Magyar Nemzet, 1999. december 31. péntek. 5.

²⁵⁶ Nagy Gáspár Millenniumi köszöntő szavak Béraltaváron. In: N. G.: Közelebb az életemhez. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2005. 71.

*Jégre csúszunk jégre tettek
bűneinkért hányszor dúltak
országot hatalmas Isten
tatár török s más hadurak
akik hitték szabad préda
s könnyű vágta a jég hátán
míg megriadt ez a néha
nádban susogó nép árván
de akkor még a hínárból
is előjött a magyar virtus
halként hallgató halakból
fölcsobogott Jézus Krisztus
kereszt került vízre jégre
ahogyan a lobogókra
szent királyok büszke népe
sújt a betolakodókra.*

„A König Róbert linómetszet sorozatához készült vers-illusztráció kétszeres artisztikus törésben lesz értéktanúsítás, a folytonosság, a folytathatóság megerősítése, a közösséggel való örömteljes azonosulás szép vallomása – káprázatosan virtuóz nyelvi és verstechnikai formában. (...) Az énekmondó föloldódik, elszemélytelenül az énekben, a gótika templomépítőinek névtelenséget parancsoló belsővé tett törvénye szerint: a közös sors megélt élménye semmiféle disszonanciának nem hagy rést, az ország, a haza és hű vitézei üzöttségükben is gyönyörűek, megmaradásra, méltóságra serkentők. A Kalevala és a krónikás énekek archaizáló hangulatát újrateremtő, de az egyszerű dal kecsességével, játékosságával is bíró, nehezen definiálható műfajú ciklus tengelyében az a meggyőződöttség, létbizonyosság áll, hogy 'ameddig egy harang szól / és a tájban áll kőkereszt / Isten addig ott araszol / ladikodban s veled evez'.²⁵⁷

Azt nyilatkozta a költő, hogy ezt a verset König Robert grafikus "muzsikálta" ki belőle csodálatos linómetszeteivel. A tizenkét versből és tizenkét linómetszeteiből álló kompozícióból Szentendrén, Vincze László papírmerítő műhelyében és Budapesten, König Róbert grafikus műtermében 50 számozott példányban gyönyörű mappa készült 2000 májusában. A versek Kárpáti Pál fordításában német nyelven is szerepelnek a mappában, melyhez *Vers-képek-temény* címmel Szokolczay Lajos írt versszerűen tördelt, ihletett, értelmező előszót.²⁵⁸

A zene és a képzőművészet, tehát a "testvérműzsák ölelésében" ihletődött két nagy kompozícióban Nagy Gáspár egyszerre megrendültséggel és büszkeséggel néz vissza az ezredévre.²⁵⁹ Mindkét nagy kompozíciója hitet és erőt hoz a múltból ahhoz, hogy a jelenben is tisztességben helytálló magatartásra ösztönözze az egyént és a közösséget egyaránt. Nagy kompozícióiban "a közös múlt, a sorstörténet megverselésével, a bibliai analógiával megemelt tájélmény felhasználásával az egyént és a nemzetet létösszegző igénnyel olvasztja lelki közösségbe és transzcendentális jelentőségű küldetésbe. A kereszténység és a magyarság megmaradása között szoros összefüggést lát a poéta. Éppen ezért a lelkiség és a szentség magasában szólnak a versek, kiemelve mindenekelőtt az országalapító Szent István alakját."²⁶⁰

²⁵⁷ Pécsi Györgyi: Ezredváltó, sűrű évek, 63-64.

²⁵⁸ Nagy Gáspár: hullámzó vizeken kereszt (versciklus König Róbert linómetszeteivel; magyar-német nyelvű számozott mappa, Kárpáti Pál fordítása), Vincze Papírnyomó Műhely, Szentendre, 2000

²⁵⁹ Nagy Gáspár válasza az Új Horizont Sorsunk és jellemünk című körkérdésére. Kortársak kötődésről, közérzetről, magyar jövőképről. Új Horizont, 2000. 4. 91.

²⁶⁰ Papp Endre i. m. 144 -145.

AZ ESSZÉÍRÓ

Szavak a rengetegből (2004)

Nagy Gáspárt állandó szellemi jelenléte abban is megnyilatkozik, hogy versei és széprózai művei mellett háromszáznál több kis esszét, kritikát, megnyitászöveget, vallomást, búcsúztatót, köszöntőt és interjút publikált.

Érdeklődése rendkívül tágas. Esszéinek szakmai aranyfedezetét az alapos felkészülés biztosítja. A filológus buzgalomával néz utána a dolgoknak. Nem odavetett megjegyzéseket tesz, nem szellemeskedik, hanem alapos, elmélyült olvasással ráhangolódik egy-egy műre, életműre akkor is, ha csak néhány flekket ír róla. Rövid írásaiból is mindig érződik az, hogy körültekintően ismeri tárgyát. Sokszor kapcsol be személyes vallomásokat is gondolatmenetébe. Szellemi kapcsolatai, kötődései rendkívül gazdagok. Sokszor politikai és erkölcsi ítéletekkel is elevebbé, szembesítővé teszi az esszét.

Köszöntői sem szokványosak, mindig az életmű ismeretéről tanúskodnak. Gazdag személyes kapcsolati folytán gyakran kell belső szükségből és felkérésre gyászbeszédet, emlékbeszédet is mondania. Irodalmunk jeles személyiségeitől búcsúzó esszéi és versei azt is megmutatják, hogy mindig személyes veszteségeiről ad számot.

A klasszikus magyar irodalomhoz is személyes köze van. Egy-egy évforduló a vallomás alkalma is számára. A legnagyobb olvasók közül való, tájékozottsága, olvasmányélményeinek gazdagsága szinte kivételesnek mondható a mai világban. Nagy Gáspár sorra megjelenő verseskötetei a szélesebb olvasóközönség előtt is nyilvánvalóvá tették, hogy a költő az idő újabb és újabb kihívásaira az erkölcs és esztétikum ritka szép harmóniájáról tanúskodó, egyéni karakterű költészettel adott hiteles választ. Így teremtette meg jelenkori irodalmunk egyik légtértékesebb, gazdag hagyományt és modern, sőt posztmodern ösztönzést is egységbe fogó életművét. Költészete és annak hatása, fogadtatása egyaránt azt tanúsítja, hogy a költészetnek a mai világban is van küldetése és értelme. Ma is elengedhetetlen része lehet az egyén és a közösség szemléletformálásának, szellemi-erkölcsi gazdagításának. Költészete gazdag jelzéseket ad arról is, hogy a költő kivételes erkölcsi érzékenységű és kemény tartású, nyitottan tájékozódó, a legkülönbébb értékek iránt fogékony személyiség. Verseinek témáival, mottóival, utalásaival, motívumaival is kivallja azt, hogy pályakezdése óta tudatosan kapcsolódik a magyar és kelet-közép-európai irodalom közösségi felelősséggel áthatott vonulatának legnagyobb alkotóihoz. Művészetének egyik jellegadó vonása az értékóvó gazdag szellemi kapcsolatrendszer, az állandó és intenzív párbeszéd a klasszikus és az élő magyar irodalommal.

Szépirodalmi művei mellett szinte költői pályakezdése óta rendszeresen ír esszéket elődeiről és kortársairól, irodalomról, képzőművészetről, történelemtől egyaránt. Életművének ezek az esszék éppúgy értékes és szerves részei, mint a mindig megfontoltan, példászerű szellemi-erkölcsi tartással szóló interjúi, melyekben közvetlenül vall gyökereiről, szellemi kötődéseiről, erkölcsi, művészeti és politikai nézeteiről egyaránt.

Művészetének közvetlen és szoros kapcsolata van élete eseményeivel: „az általa feltárt – sokszor elmondott, leírt – életrajzi történések és folyamatok meghatározó erővel szabályozták, irányították az életművét, költészetét.”²⁶¹

Életművének ez az esszékből és interjúkból álló nagy fejezete sokáig a legkülönbébb folyóiratokban és újságokban rejtőzködött. Olasz Sándor bírta rá őt arra, hogy esszéiből és interjúiból kötetet állítson össze a *Tiszatáj Könyvek* sorozata számára. Nagy Gáspár

²⁶¹ Monostori Imre: Közelebb Nagy Gáspárhoz. Új Forrás, 2007. 8. 95.

bibliográfiája azonban háromszáznál több esszét és interjút foglal magába. Ez a hatalmas anyag szigorú rostálás után sem fért el egy kötetben. Így született meg a kétkötetes kiadás terve. A *Szavak a rengetegből* (1994) című első kötetbe kerültek a – tágabb értelemben vett – irodalmi témájú esszék. A *Közelebb az életemhez* (2005) pedig vallomásokat, képzőművészeti tárgyú esszéket, különféle témakörű jegyzeteket és a vele készített fontosabb interjúkat tartalmazza.

„Nagy Gáspár több mint száz darabból, különféle alkalmi funkciójú és jellegű elegyes írásokból álló, az utólagos szerzői-szerkesztői rendezés-besorolás révén mégis egységes „nagy kompozíciója” egy teljes költői-írói életrajz benyomását kelti, annál is inkább, mert a részletek az életút és a pálya szinte valamennyi, korábban is jellemző mozzanatát újlag magukban foglalják. Ilyen a szülőföldhöz, a szeretett pannóniai, nyugat-dunántúli vidékhez, a családhoz, az őt felnevelő és útjára bocsátó közösséghez való hűség jól ismert toposza. Feltűnnek a bencés iskolai nevelteté emlékei, felmerülnek az alapvető hitgbéli kérdések is; költészetfelfogásának mindig is érzékelhető szakrális, transzcendens, metafizikus érintettsége. A szerző a nagy mestereknek, a pályakezdését segítő atyái jó barátoknak – Kormos Istvánnak, Nagy Lászlónak, Jékely Zoltánnak vagy Pilinszky Jánosnak – több írást, szinte önálló ciklusokat szentel. Az ő nyomdokaikon haladva, a hitet és az alkotást egyformán kegyelmi állapotként, a „szabadság áhításának megfogalmazódásaként” fogja fel. S természetesen feltűnnek ebben a kötetben is a közelmúlt történelmét faggató, fehér – vagy időközben újlag bepiszkított – foltjait feltáró gondolatok is: 1956 kitörölhetetlen és meghatározó emléke, az 1968-as csehszlovákiai és 1980-as lengyelországi események.”²⁶²

„Ez a lényeglátó képesség, az aláhúzni, a kiemelni tudás – az egyik legfontosabb drámaírói erény – eredményezi azt, hogy egy-egy kritikájába, recenziójába, kisesszéjébe nem ritkán a „célszemély” egész életét, életművét képes belesűríteni. S teszi mindezt érdekesen, könnyedén, szórakoztatni képes módon. Személyes részvétellel, színes előadásban – költői prózában.”²⁶³

A közel ötfélszáz lap terjedelmű *Szavak a rengetegből* nagyon fontos könyv. Mindenekelőtt azt tanúsítja, hogy Nagy Gáspár eszményi magatartású költői világának gazdag szellemi és etikai háttere van a magyar és egyetemes kultúrában. Nagy Gáspár képes arra, hogy a második ezredforduló évtizedeiben nyitott lélekkel álljon az idő kapuiban, biztos szellemi és erkölcsi pozícióból vessen számot korának fölöttébb összetett és fölöttébb ellentmondásos problémáival.

Az esszéiben ugyanaz a kikezdzhetetlen erkölcsű, szigorúan ítélkező, de nyitott, sokféle szellemi irányzat értékei iránt fogékony alkotó áll előttünk, aki tág horizontú, mégis erős karakterű versvilágát megteremtette. Minden témájához a maga személyességének a vállalásával közelít. Mindig személyes köze van tárgyához. Erről egyébként legtöbbször maga is vall, párhuzamot von az általa jellemzett költő és önnön magatartása között. A személyes szembesülés ítélkező értéktanúsítás is, hiszen Nagy Gáspár mindig vállalja értékítéleteit, értékválasztásait. Így a szellemi-erkölcsi kapcsolatoknak gazdag hálózatát rajzolják föl esszéi.

Esszéinek fontos karakterizáló jegye a rendkívüli tájékozottság is. Kormos István törvényes utódja abban, hogy fiatal kora óta különleges figyelemmel kíséri elődeit és kortársait egyaránt. Esszéiben klasszikusainktól és kortársainktól olyan idézetek sorakoznak, amelyek az egyes életművek lényegét fejezik ki, s amelyek az ezredforduló emberének eszményi etikai és esztétikai elvei lehetnek.

Esszéi sohasem csupán szubjektív jegyzetek, noha azoknak is létjogosultságuk van, hanem minden esetben nagyon gazdag szakirodalmi ismeretek birtokában készült, irodalomtörténeti mérték szerint is szakszerű művek. gyéniségének pecsétje minden írásán rajta van. Esszéiben határozott esztétikai koncepció nyilatkozik meg. A létérdekű, életelvű,

²⁶² Vilcsek Béla: Az „én” a „te”-ben. Nagy Gáspár: *Szavak a rengetegből*; Görömbei András: Nagy Gáspár. Kortárs, 2005. 5.

²⁶³ Monostori Imre uo. 101.

egyént és közösséget együtt néző, az irodalom élethalakító felelősségét soha fel nem adó irodalomszemlélet sokárnyalatú, gazdag megnyilatkozásai az ő esszéi. szttetikai elemzéseit szerves részévé avatja a közvetlen társadalmi, politikai, főként pedig etikai vonatkozásokat is. Folyamatosan szembesíti a mi korunkat az irodalmunkból kikristályosodott magatartáseszményekkel, erkölccsel.

Nyíltan vállalja az irodalom társadalomalakító szerepét, de sohasem az esztétikai érték rovására, hanem annak szerves és természetes részeként. A *Szavak a rengetegből* című kötetének túlnyomó részét kitevő első nagy ciklusába az egyes alkotókról szóló esszéit gyűjtötte össze. A másik ciklus más művészeti ágak jeles alkotóiról, a kelet-közép-európai irodalom egy-egy nagy alakjáról, illetve általánosabb irodalomszemléleti jellegű kérdésekről szóló írásokat tartalmaz.

Az egyes alkotókat elemző írások az alkotók életkora szerinti időrendben követik egymást. Berzsenyi Dánieltől a Papp Endre interjúköteteiben szereplő fiatalokig követhetjük Nagy Gáspár személyes irodalomtörténetét. Témáit legtöbbször egy-egy évforduló vagy más alkalom jelölte ki, de írásai érzékeltetik azt is, hogy mindig irodalmunk egésze felől szemléli az egyes alkotókat.

„Olyan alkotóknak állít emléket, akiknél élmény és korszellem, individualitás és univerzalitás, mesterégbeli tudás és felelősségérzet, esztétikai értékesség és közösségi elkötelezettség összhangja valósult meg.”²⁶⁴

Esszéportréinak szép példája a kötetnyitó Berzsenyi-esszé (*„Kinek dicshirét a halandóságnak köde el nem éri”*). Berzsenyi születésének 224. évfordulóján, 2000. május 6-án mondta el ezt az esszét Egyházashetyén. A hely az ő számára a „szülőföld-simogatás” alkalma is lett, hiszen maga is annak a tájnak a szülőtte, amelyik Berzsenyi, Dukai Takács Judit, Kis János, Weöres Sándor, Nagy László, Ágh István, Kemenes Géfin László szülőföldje. Idilli tájakat idéz föl, költészettől megszentelt falvak neveit sorolja. Ezzel az otthonosságérzést teremtő körbepillantással indítja a szembesülő megemlékezést. Azt is elmondja, hogy ki kérte tőle erre az alkalomra a „rettentő oratiót”. Az egyetlen berzsenyis szó már a Berzsenyi szellemiségével való szembesülés alkalmává és mai vonatkozásává, sőt mai ítélezésüvé avatja az esszét. Nyíltan szól erről egy közbevetés: „Bátor nem voltam anno sem, inkább csak: nem mertem félni. Ó, szép bájos, hetvenes–nyolcvanas évek, »kisznapóleonos«, puhának keresztelt diktatúrák, amikor én a *felkölt nemességet* vagy zúgolódó közértelmiséget bizony nem vagy csak elvéve láttam. Most azonban szabadságtól vagy inkább a szabadságbozótosban orcát cserélőktől, nagy leplezőktől se rettenjünk, biztat a 224 éve született nemes gazda, Berzsenyi.”²⁶⁵

Megidézi a széphalmi mestert is, aki fogásokat ajánlott Kölcseynek Berzsenyi elporolásához. Szinte tekintetünk elé varázsolja a válaszra évtizedig készülő Berzsenyit. A *Poétai Harmonistika* lapalji jegyzetéből pedig Jean Paul mondatát idézi, mely Berzsenyi és Nagy Gáspár közös üzeneteként fordul szembe az irodalom egzisztenciális jelentőségét megkérdőjelező mai törekvésekkel: „Akinek most egyáltalán nincs mondanivalója, azt egy szonettben csilingelteti és táncoltatja, mint az ügyes kocsmárosok, akiknek eladó poshadt sörük van, tehát táncot rendelnek hozzá...”²⁶⁶

Utal arra, hogy a Berzsenyi-hang hogyan él tovább Ady és Füst Milán költészetében. Ismeri a szakirodalom legfontosabb darabjait, Merényi Oszkár, Barta János, Keresztury Dezső, Orosz László irodalomtörténeti munkáit, Ágh István szép esszéjét. Németh Lászlót idézi, aki a nemzetföltés és a közösséggel való teljes egybeforrás alapján Balassi és Zrínyi

²⁶⁴ Vilcsék Béla: Az „én” a „te”-ben. Nagy Gáspár: *Szavak a rengetegből*; Görömbei András: Nagy Gáspár. Kortárs, 2005. 5.

²⁶⁵ Nagy Gáspár: „Kinek dicshirét a halandóságnak köde el nem éri”. In: *Szavak a rengetegből*. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2004. 6.

²⁶⁶ uo.

oldalán helyezte el Berzsenyit, az európai költészetben pedig Hölderlinnel állította párhuzamba.

Berzsenyinek a tizennyolcadik századot búcsúztató verse azt a kérdést hívja elő belőle, hogy vajon ma – kétszáz évvel később – merünk-e úgy szólni a letűnő huszadik századhoz, mint Berzsenyi a tizennyolcadikhoz.

Aztán saját Berzsenyi-élményének bölcsőjéhez vezet bennünket. A legfontosabb Berzsenyi-versekkel pannonhalmi gimnazistaként ismerkedett meg. A *Fohászokodásról* azt is tudja, hogy Kazinczy ezt is kihagyásra javasolta. Ez a vers ad módot arra Nagy Gáspárnak, hogy a Berzsenyi-esszé a hit fontosságáról, az "óhajtva sejtés" titkáról is szóljon.

A korabeli irodalmárok süketségével szemben – Németh László nyomán – Széchenyire hivatkozik, akinek a munkái nagy jelentőségűek a Berzsenyi-értékelés szempontjából. "Erény tanúk nélkül az az emberben a legfenségesebb dolog" – idézi Nagy Gáspár Széchenyinek Berzsenyiről írt máig világitó mondatát.²⁶⁷

Majd saját mostani, helikoni élményét említi, így kerül szóba Kodály remekműve, *A magyarokhoz* "végsőkig csiszolt", rövidebb változatának megzenésítése. Pompás dallam- és versmagyarázata a költői és zeneszerzői szándék mélyére lát, midőn a pusztulás megállításának szándékát ismeri fel a művekben.

Ez a minden mélységből fölemelni akaró szándék idézi meg Berzsenyi tanítását az eszszé záró soraiban is. Időszerű parancsként hangzanak Berzsenyi szavai: "Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet! [...] Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat." A gazdag portréból közösségragasztó erő sugárzik. Berzsenyiből két évszázad óta kapnak a magyarság kiemelkedő személyiségei magatartásformáló ösztönzést és erőt.

Nagy Gáspár Festetics György egykori jóslatát idézi, mely szerint Berzsenyi "dicshírét a halandóságnak köde el nem éri", majd értékelő szavaival ezt igazolja is. Emlékezése "szülőföldsimogatás" is, sorra veszi a táj nagy szülőtteit, egész szellemi panorámát rajzol Berzsenyi köré. Kölcsey egykori kritikájának hatását éppúgy ismeri, mint Berzsenyi ösztönzését például Füst Milán költészetében. Sorra idézi a Berzsenyi szakirodalom alapműveit. Amit kiemel, az mindig a nemzeti költészet fontos értékeire figyelmeztet. Berzsenyi képében külön nyomatékot kap a nemzetföltés és a közösséggel való egybeforrás, melynek alapján Balassi és Zrínyi oldalán helyezte el őt Németh László. De éppoly fontos Nagy Gáspár számára az is, hogy az európai költészetben Berzsenyit Németh László "Hölderlinnel lépteti párban s egy ütemre az igazi magaslati pontokon, ami elsősorban a költői én kivetülésének antik, már-már papi felfogását jelenti".²⁶⁸ Kor és lélek egymásba fonódásának nagy példája számára Berzsenyi. "Igen, a lélek! Az egyesé és a köz lelkülete. A kor-függő és a független, amint találkoznak. Csak úgy általugorva egy-két századot."²⁶⁹

Nagy Gáspár mindig szembesít megidézett alakjaival. Megkérdezi, merjük-e, tudjuk-e vállalni annak elveit, egykori magatartását. A XXI. századra nézve is időszerűnek minősítve idézi Berzsenyi bátorító gondolatát: "Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!"

Arany Jánosról szólva is írói felelősségre ösztönzően Németh Lászlót idézi: "Mint a nemzet, az igazi alkotó is vállalkozás... a tehetségnek is van egy széles alaprétege s afölött a vállalkozást irányító erő: a képességek fölött szerepteremtő akarat."²⁷⁰

Kölcsey *Himnuszával* Illyés *Egy mondat...*-át vonja párhuzamba: "A mi himnuszunk volt, az ugyancsak zivataros évtizedekből. S ki tagadhatná a Kölcseyéhez hasonló örök aktualitását?!"²⁷¹ Különös, de nem véletlen szálakkal köti össze a költőket, Kölcseyt, Petőfit, Illyést, Kormost.

²⁶⁷ i. m. 9.

²⁶⁸ Nagy Gáspár: "Kinek dicshírét a halandóságnak köde el nem éri". Berzsenyi Dánielről születésének 224. évfordulóján). In N. G. i. m. 6.

²⁶⁹ uo.

²⁷⁰ Idézi Németh Lászlót Nagy Gáspár: Arany János ősze (halálának 100. évfordulóján). In N. G.: i. m. 32..

²⁷¹ Nagy Gáspár: Költészeti bolyongások; nem véletlen konstellációk (... Kölcsey - Petőfi - Illyés - Kormos...). In N. G.: i. m. 15.

Eszményi példa Nagy Gáspár számára Petőfi, akiben a szó és a tett egysége testesült meg. Petőfi megvesztegethetetlen erkölce és jelleme századokon át képes világítani, “erőforrás és fényforrás egyszerre”.

Finom észrevételekkel kapcsolja össze a költőket a nemzetföltés és a szabadságvágy költői dokumentációival az 1848-as forradalom és szabadságharc 155. évfordulóján is. Utassy József *Zúg Március* című versét idézi, mely a *Nemzeti dal* mellett a "puhának egyáltalán nem mondható diktatúra szürke éveiben" az igényesebb ifjúság nemzeti dala volt az 1968 utáni években, amikor a politikai hatalom "forradalmi ifjúsági napok"-ká próbálta egybemosni 1848-at, 1919-et és 1945-öt. "Mintha a három tavaszi napot, március 15-ét, március 21-ét és április 4-ét egy bordában szőtték volna. Mintha valami közülük is lehetne egymáshoz!"²⁷²

Nem utólag vélekedik így. 1971-ben már versben is tiltakozott március 15-e meggyalázása, a fiatal arcok "seszínű / lobogókba: / szürke / szürkébb / fekete / trikolórba" szövése ellen (*Március 15.*) A március 15-i megemlékezést elvezeti 1989. március 15-ig, amikor "a trikolór ismét a szabadság valóságos színeiben pompázott".²⁷³

A nemzet szent ünnepeiként kapcsolja össze 1848 és 1956 forradalmának fényes napjait. Az 1848-as forradalomra való emlékezése azt is megmutatja, hogy költészet és történelem együtt mérendők: a magyar kultúrában szétválaszthatatlanok. Petőfi, március hőse azt is példázza, hogy az irodalom cselekvő erővé is válik. Petőfi a szó és a tett egységének századokon átvilágító példája. Nagy Gáspár már 1973-ban megírta a *Segesvári nyár* című versét. A forradalom másfélszázadik évfordulóján is írt egy verset Petőfiről, mely "egyszerre kívánt szólni e szent nap és igazi hőse sorsának szétválaszthatatlanságáról, fényük, legendájuk egymásra vetüléséről".²⁷⁴ Ez a vers a *Valahol örökké*. Ennek az idézésével zárja a megemlékezését, melyet Utassy versével indított, Petőfi verseivel világított át.

Nagy Gáspár gyakran szerepelteti esszéiben saját verseit, melyeket az esszé tárgyáról korábban írt. Petőfiről, Illyésről, Jékelyről, Kormosról, Nagy Lászlóról, Csoóri Sándorról, Rózsa Endréről, Baka Istvánról és más jeles alkotókról írt verset az idők folyamán, s ezek gondolatait azért is építheti be esszéibe, mert irodalom- és történelemszemléletének alapvonásai még a hatvanas–hetvenes évek fordulója táján kialakultak. Azóta ezeket mindig újabb és újabb ismeretekkel gazdagítja, de lényeges szemléleti korrekcióra nem szorult.

1968, a Prágai Tavasz és annak leverése olyan tudatosító élménye volt, hogy ettől kezdve “történelmünk sebei” érdeklődésének középpontjában álltak. Folyamatosan törekedett arra versben és prózában egyaránt, hogy 1848 és 1956 tiszta szellemét ébren tartsa a magyarságban

A történelmi érzékenység és cselekvő történelmi jelenlét szembetűnő vonása esszékötetének is. Azért ír gazdag elemzést Ferenczes István, Kiss Gy. Csaba, Kovács István és mások történelmi tárgyú műveiről, hogy igazságot szolgáltatson a történelem hőseinek és áldozatainak.

Irodalomszemléletében az erkölcs és esztétikum egymást erősítő harmóniája valósul meg. Szinte bármelyik esszéje példa lehet erre. Bárkiről szól, az esztétikai értéket mindig hitelesíti a morális értékekkel is. Farkaslakán Tamási Áron szülőházában köszönte meg azt, hogy három sárgult gépíráson lapon őrizhette másolatban a *Gond és hitvallás* teljes szövegét. Meg azt, hogy örökre beléje vésődtek a *Magyar Fohász* szavai: “Nincs módunk kitérni a hűség elől.” A Tamási-életmű centrális mondatának nevezi ezt a vallomást. Ez az ő személyes ars poeticája is.

Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* című verséről többször is idézi Cs. Szabó Lászlónak azt a megállapítását, hogy az a tíz legnagyobb magyar, sőt, a tíz legnagyobb európai vers egyike. Erkölcsi példa számára Nagy László és Zbigniew Herbert. Az előbbitől tanulta meg azt, hogy “a költő nem tévedhet”. Az utóbbitól pedig azt, hogy: “Cogito úr

²⁷² Nagy Gáspár: Valahol örökké: Petőfi és március nyomában. In N. G.: i. m. 24.

²⁷³ uo. 25.

²⁷⁴ uo. 30.

egyenes testtartása a lényeg. Erre figyelünk.” Illyés Gyula *Árpád* című verséből magára a költőre fordítja vissza a jellemzést: “a tiszte volt, hogy gondoljon előre”

Hűség, tévedhetetlenség, egyenes testtartás, gondolkodói felelősség – íme, így erősítik egymást a világitó elődök. Hozzájuk egy életmű erkölcsi és esztétikai súlyával kapcsolódik Nagy Gáspár, “a félelmen túli tartomány / dalokra elszánt kölyke”, aki a *Félelmen túl* című verse mellett Szent Pálnak Timóteushoz írt második leveléből vett idézettel fogalmazza meg saját magatartáseszmenyét: “*Hirdesd az ígét, állj vele elő, akár alkalmas, akár alkalmatlan...mert jön idő, amikor a józan tanítást nem hallgatják szívesen, hanem saját ízlésük szerint seregszámra szereznek maguknak tanítókat, hogy fülüket csiklandoztassák. Az igazságot nem hallgatják meg, de a meséket elfogadják. Te azonban maradj mindenben meggondolt, viseld el a bajokat, teljesítsd az ide hirdetőjének feladatát, töltsd be szolgálodat.*”²⁷⁵

Ezekből az etikai alapelvekből következik az, hogy esszéi az esztétikai érték szerves részeként veszik számba az egyes életművek valóságvonatkozásait is. Esszéi mindig remek jellemzések, de sokszor új irodalomtörténeti felismerések hordozói, vagy háttérbe szorított értékek védőiratai is. Szabó Lőrinc születésének centenáriumán írt “följegyzései” (“*Igaz vagyok, mindig félelmesebb...*”) vitába szállnak azokkal az irodalomtörténeti nézetekkel, amelyek e költészet hitnélküliségét és személytelenségben feloldódó objektivitását hangsúlyozzák. Együtt olvassa Szabó Lőrinc verseit azokkal az értelmezésekkel, amelyeket a költő később fűzött hozzájuk. Az együttes szemlélés a vers és valóság viszonyának a megvilágításával mutat rá arra, hogy a Szabó Lőrinc-vers valóságvonatkozásai milyen sokrétűek: “Egy ember élete szinte a csotravetkezésen túl már a lélegző sejtekig hatol, s közben az ego mindent eltakaró láttatási igénye, az önzés ezerszer megszenvedett katarziszt, drámai vétségét úgy dobja elém, hogy a kor és a társadalom minden pokolkörét is a legobjektívebb lencsén keresztül mutatja. Legalább négy évtizedet a történelemkönyveknél hitelesebben.”²⁷⁶

Esszéiben mindig külön figyel az emberi helytállás, az etikus cselekvés példáira. Ezért idézi Sinka *Szóljon, aki látta* című versét, ezért emeli ki Tamásiról szólva a *Gond és hitvallás* erkölcsi tettét, azt, hogy félreismerhetetlen stílusával hitelesítette a magyar írók 1956-os decemberi állásfoglalását. Erkölcsi parancsként idézi a *Magyar fohász* Tamási-mondatát: “Nincs módunk kitérni a hűség elől.”²⁷⁷

Elődeiről, mestereiről, barátairól vallva természetesen formálja a maga ars poeticáját és ars vitaejét is. Ismeretek bőségét mozgósítja egy-egy kis esszéjében is annak érdekében, hogy eligazító elveket, megtartó példákat adjon.

Tájékozódásának gazdagságát Szabó Lőrincről írott esszéje is példaszerűen jelzi. Mindent ismer, ami fontosat Szabó Lőrincről írtak. Ezt az esszét is telíti történelemmel. Lakatos Istvánt is idézi, aki szerint 1957-ben Szabó Lőrinc temetésén végre szabad volt nyilvánosan sírni. Nem kevésbé fontos persze a poétikai lecke sem. Abba is belefér minden, amit Nagy Gáspár mondani akar. Szabó Lőrinc könyve, a *Vers és valóság* okkal idézi föl Nagy Gáspárban Czesław Miłosz mondatát, melyet korábban már *A valóság égető nyelve* című versének is mottójául választott: “Századunk tragédiái nemegyszer afféle tesztet jelentettek a költészet számára, melyek lehetővé tették, hogy felmérhessük, mennyi valóságot bír el a költészet.” Majd így folytatja: “A Szabó Lőrinc-i mindent elbír, mert a személyes én szabadságának határtalan határoeltságát is a műteremtés kivételes isteni szikrája és kegyelme élteti.”²⁷⁸ Ezután száll vitába azzal az irodalomtörténeti vélekedéssel, amelyik szerint Szabó

²⁷⁵ Idézi Nagy Gáspár: Vallomás (és emlékezés) ars poeticákról s egyebekről. In N. G.: Szavak a rengetegben. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2004. 426.

²⁷⁶ Nagy Gáspár: “Igaz vagyok, mindig félelmesebb...” Följegyzések Szabó Lőrinc születésének centenáriumán. In N. G. i. m. 46.

²⁷⁷ Nagy Gáspár: “Nincs módunk kitérni a hűség elől”. Előjáró szavak a Beszédes út hazafelé című Tamási Áron-emlékkiállításához. In N. G.: i. m. 42.

²⁷⁸ Nagy Gáspár: “Igaz vagyok, mindig félelmesebb”. Följegyzések Szabó Lőrinc születésének centenáriumán.

Lőrinc költészetét a személytelenségben feloldódó objektivitás jellemzi. Fő ellenérve ezzel szemben maga Szabó Lőrinc, aki a versei mellé fontosnak tartotta odatenni személyes magyarázatait is: "Együtt a kettőt. S mint a montázstechnika működése a filmben: az intellektualitás magasfeszültsége a forma biztos, sőt virtuózan épített, szándékkal megcsavart huzalain keresztül így kerül az olvasó az értelem és érzelem kölcsönös áramkörébe. A versek világítanak."²⁷⁹ Aztán az esszé befejezéseként egy olyan Szabó Lőrinc verset idéz, amelyikhez a költő nem fűzött kommentárt, de amelyik egyszerre Nagy Gáspár érveinek javára dönti el a teoretikus vitát. Ez pedig a *Fáraszt hazudni emberek* című. "Rendkívüli vers ez a 18 soros confesszió. És ars poetica is. A Szabó Lőrinc-féle lírai földrés: a meghódított és csonkíthatatlan birodalom örök lobogójára is írható."²⁸⁰ Az igazat kereső költő félelmes fegyvere ebben a versben a "mindenre elszánt lelkiismeret".

Illyésben pedig a közösségi felelősség nagy példáját látja, a nemzetet fél évszázadon keresztül folyamatosan eszméltető, önmaga jobbik lehetőségeihez segíteni igyekvő töretlen eltökéltséget becsüli. A józan bátorságot, az Egészért érzett felelősséget.²⁸¹

Nagy Gáspár fontos írói tulajdonsága a hűség is. Egy-egy mesterét, barátját újra és újra megidézi, értelmezi, méltatja. Új és új vonásokkal gazdagítja a róluk alkotott képet. Különösen érvényes ez közvetlen mestereire. Kormos Istvánra, Nagy Lászlóra és Jékely Zoltánra.

Már költői indulásának "első félórájában", a hetvenes évek elején azzal kápráztatta el Kormos Istvánt, hogy "betéve" tudta a Jékely-verseket, sőt azt is, hogy ki mit írt Jékelyről. Róla írva arra hívja fel a figyelmet, hogy Jékely európai szellemisége milyen érzékeny volt a tragédiákra, s milyen "tápláló és emésztő gond"-ja volt költészetének a magyarság sorsa.²⁸² Jékelyről szólva is oda teszi a hangsúlyt, ahová nem szokás a Jékely-szakirodalomban: a magyarság sorsával küzdő verseire.

Nagy László mondta Kormos Istvánról gyászbeszédében, hogy "Páratlan versbeszéd az övé a hazában." Nagy Gáspár írásaiból gazdagon bontakozik ki ennek az állításnak az igazsága. Kormos Istvánról tizenkét kis esszéje szól a tanítványi hűség és az irodalomtörténeti jóvátétel szellemében. Föltárja Kormos kapcsolódását József Attilához. Azt is méltatja, hogy Kormos "szinte kézen fogva vezette be a fényes szellők új költői nemzedékét" Minerva templomába. Idézi Kormos Nagy Lászlónak és Juhásznak írt *Testvérek* című versét, melyben az új jégkorszakról szólt. Rámutat arra, hogy Kormos a sematizmus kényszere elől menekült a gyermekeknek írt mesékhez. Szól a "Kormos-egyetem"-ről, melybe a fiatal költőnemzedék legjobbjai jártak a hetvenes évek elején. Kormos - negyedszázados költői hallgatása után - megjelent kései köteteit a magyar líra élvonalában látja. Kormost Csokonai és József Attila "törvényes rokoná"-nak nevezi, azon legendás költők társának tartja, "kik legkevésbé foghatók be a szokványos irodalmi koordináták szárába, szögébe".²⁸³ A kormosi hang eredőit is feltárja: "De a sorsazonosságot, árvaságot, és a táalentumos tehetséget "egyeneságon" József Attilától és Sinkától, "törvényes rokonai"-tól örökölte meg. És persze Villon Ferenctől, Chaucer-től, Burns-től, Weörestől és Jékelytől; s az e századi modern franciáktól, Max Jacobtól, Frénaudtól, akiktől csak kellett, s ami csak kellett, hogy valójában szabadon és "szíjas szikársággal" csak a maga ura legyen."²⁸⁴ Felidézi Szabó Lőrinc minősítését, aki Kormos

In N. G.: Szavak a rengetegből. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2004. 46.

²⁷⁹ uo. 47.

²⁸⁰ uo. 49..

²⁸¹ Nagy Gáspár: Illyés Gyula 85. születésnapján. (Válasz a Dombóvári Kalendárium körkérdésére). In N. G.: i.m. uo. 50-53.

²⁸² V. ö.: Nagy Gáspár: Aki Szent György napján született (Jékely Zoltán 70. születésnapján). In: N. G.: i. m. 68.

²⁸³ Nagy Gáspár: Kormos István-Csohány Kálmán: Szegény Yorick. In N. G.: i. m. 91.

²⁸⁴ Nagy Gáspár: "Ködmosta messzi majorok Pest Lutetia kövei felednek". In N. G.: i. m. 100.

verseit a "népi szürrealizmus"-sal jellemezte, és Füst Milánét, aki a "világok varázslására" bármikor képes poétát látta benne.²⁸⁵

Nagy László életműve és személyisége az egyik leggyakoribb hivatkozási pont Nagy Gáspár esszéiben, interjúiban és verseiben is. Számára is törvény lett a Nagy László-i felelősség. Sokszor vall Nagy László hiányáról, a Nagy László-i magatartás nélkülözhetetlenségéről. Egyetértően idézi 1989-ben is Illyés Nagy Lászlót gyászoló versének szavait: "még parttalanabb a nép nélküled".²⁸⁶ 1990-ben Nagy László szobrának avatásán az utókort is minősítve tesz hitet életművének értéke és romolhatatlansága mellett: "Költészetének élén s erkölcsén kicsorbulnak az újmódi bicskások szándékai, pedig a század második felének új Ady Endréjét, bajvívó jóvitézét, szívesen rángatnák, vonszolnák az ezredvég porában. Csakhogy ez a költészet nem vitatkozik, nem mállik, csak csöndesen ellenáll."²⁸⁷ Nagy Lászlót Ady és József Attila társaként nevezi törvényes klasszikusnak.²⁸⁸

Nagy Lászlóról is meggyőződéssel vallja, hogy sokkal többet érdemelne annál, mint amennyi figyelmet az utókortól kap. Ő Ady és József Attila társaként minősíti törvényes klasszikusnak. Költészetének társadalomkritikai létértelmező értékét külön is kiemeli: "Mert a magyar történelem fél évszázadát, s különösen az 1945 utáni história minden lényeges szívdobbanását, panaszát, sajkását és görcsét ebből a költészetből – mint hiteles leletből – érdemes tanulmányozni." Irodalomtörténeti jelentőségű az az érzékeny esztétikai elemzés is, amellyel Nagy László költészetének hetvenes évekbeli változását magyarázza. Zbigniew Herbert termékeny ösztönzését ismeri föl abban, hogy "a remek metaforák indái közé makacsul beékelődnek prózai vérrögök, tárgyilagos kijelentések, utolsó figyelmeztetésnek szánt imperatívusok".

Szécsi Margitot búcsúztató soraiban azt a költői magatartást értékeli, amelyik keményen szembenézett az árulásokkal, hitványságokkal.²⁸⁹

Sütő András könyvéről szólva "a kilátástalanság tökéletes képé"-t minősíti "cáfolhatatlan beszéd"-nek, mely lehetetlen helyzetben is a megmaradás igényét fogalmazza.²⁹⁰

Kányádi Sándort "a hírvivők, krónikások és konok őrzők: tehát a költők legelső sorában" látja és láttatja, aki "a legnehezebb strázsa-helyen" áll.²⁹¹

Csoóri *Menekülés a magányból* című versét már a hatvanas évek elején mint indulót fújta az aratást már nagyon unó kamasz Nagy Gáspár: "El kell indulni minden útra / az embert minden úton várják. / Nincs halálos érv a maradásra...". Az ötvenéves Csoóri Sándorról írta: "Versben, esszében és filmben ott a berzsenyis kőropogtatás. És ami a legfontosabb: a személyesség tettekben is megmutatkozó hitele."²⁹² Ezt az esszét csak tíz évvel később, Csoóri hatvanadik születésnapján jelentethette meg. Már ennek az esszének a végén idézi a *Vadfiúhajjal* című Csoóri-vers utolsó strófáját, amelyik 1990-ben is versre ihleti őt: "Milyen év, milyen nyár, nem tudom - / testem előtti szél, testem utáni nap sajdul át csontjaimon / s a láng ígérete, hogy túlvilágom is nyár lesz, csupa dél, / szívet hamvasztó sétaút jegyenyelevél fényinél." Ebből az idézetből is látható, hogy Nagy Gáspárt egyszerre ragadja meg a költői magatartás és a költői szó varázsa. Mindkettőnek fürkészi a titkát. A *Kezemben zöld ág* című Csoóri-kötetről írva pontosan érzékeli a Csoóri-vers különleges varázsát, azt, hogy szervesen együvé tartozik a versek "földönjáró és egeket reflektorozó képi tartománya", s ugyanakkor

²⁸⁵ uo.

²⁸⁶ Nagy Gáspár. Emlékek - múltból, jövőből. Nagy Lászlóról. In N. G.: i. m. 131.

²⁸⁷ Nagy Gáspár. "Tisztának a tisztát őrizzük meg..." In N. G.: i. m. 134.

²⁸⁸ Nagy Gáspár: "Bátorkodom újra megszületni". In N. G.: i. m. 138.

²⁸⁹ Nagy Gáspár: In memoriam Szécsi Margit. In N. G.: i. m. 147.

²⁹⁰ Nagy Gáspár: "Ararátlanul". Sütő András: A lőtt lábú madár nyomában. In N. G.: i. m. 166.

²⁹¹ Nagy Gáspár: Levél a 60 éves Kányádi Sándornak. In N. G.: i. m. 167.

²⁹² Nagy Gáspár: Hát vannak költők? Az ötven éves Csoóri Sándorról. In N. G.: i. m. 181.

értékeli azt is, hogy a Csoóri-vers felszabadító, felnövesztő hatású. Együtt van benne az esztétikai és a morális érték.²⁹³

Nagy Gáspár nemcsak a magyarországi és a kisebbségi magyar írókat, költőket szólítja meg esszéiben, vallomásaiban, hanem a nyugati magyar kultúra értékeit is tudatosítja. Határ Győző előtt még 1977-ben "zöld utat" nyitott, pedig ekkor még a nyugati magyarság ellenségnek számított Magyarországon. Később sorra méltatta a nyugati magyar irodalom számos alkotóját versben és esszében egyaránt. Határ Győző mellett Tűz Tamást, Szabó Ferencet, Horváth Elemért, Márai Sándort, Baránszky Lászlót, Kannás Alajost és másokat. Horváth Elemér költészetét Magyarországon megjelent válogatott kötete alkalmából próbálta beemelni a magyarországi köztudatba: "A legprofánabb és legszentebb ezredvégi találkozások nyerek el poétikai nagykorúságukat Horváth Elemér költeményeiben."²⁹⁴

Bárkiről ír, mindig olyan vonását emeli ki művészetének, amelyhez neki is köze van. Tágasságának és érzékenységének mutatója, hogy milyen sokféle értéket tud hitelesen méltatni.

A szegények mellé mindenek cselédnek elszegődő, a nemzet törvénytelen halottainak leltárát készítő Ratkó József is nagyon közel állt hozzá. Saját törekvéseit, irányát is jellemzi, amikor Ágh István esszéiben az esztétikumot, erkölcsöt, tartást egybeötvöző szemléletmódot értékeli.²⁹⁵ Ágh István szemléleti nyitottságát méltatva nem ellentéppároként, hanem jellegbeli különbözőséget jelölve sorolja a neveket, akikről Ágh értő módon ír: Kassák és Sinka, Pilinszky és Ladányi, Jékely és Orbán, Kiss Anna és Döbrentei Kornél. S az sem véletlen, hogy Ágh "témái" közül Kormos Istvánnál és Csoóri Sándornál időzik el hosszabban. A szemléleti rokonság mellett köti Ágh Istvánhoz 1956 élményének súlya és "az én parasztgyereknemzedékem" szó tartalma is.²⁹⁶ Lázár Ervin művészi világa is elevenen él Nagy Gáspárban. Neki *A bolond kútásó* például "fáradt, szürke napokon litániás mondogatásra való".²⁹⁷

Kötődése erős a közvetlenül előtte járó nemzedékekhez és nemzedéktársaihoz egyaránt. A *Hetek* és a *Kilencek* csoportjával fémjelezhető nemzedékek tagjairól gyakran ír. Soha sem felejtí, hogy mit kapott tőlük szemléletben és baráti biztatás formájában is. Történelemszemléletének és művészi szándékainak is közvetlen formálói voltak ők. Rózsa Endre *Az elsüllyedt csatatér* című verse éppúgy eszméltető alapművei közé tartozik, mint Utassy József *Zúg Március-a* és Béres Attila *Bonfinije*.²⁹⁸ Megragadja Kovács István történelmi érzékenysége. Saját poeticáját is formálja, amikor Kovács István prózaverseit jellemzi: "A merész prózavers, rendkívüli terheteket cipelő, asszociációs és allúziós körökkel, ahol bámulatos többértelműségek (polivalenciák) lépnek az elvesző líraiság helyébe. Felzaklató történelmi üzenetek a mának, a személyiség és a személyesség rohamos leépülése idején. De ugyanakkor megtörténik a vízióvá tágítás művelete is, mert a költő tudja, hogy "a múlt jövő-előleg"."²⁹⁹ Értékeli a "versminimum" irányában kísérletező költő eredményeit, a nyelvkritikus attitűdöt is, amelyik azonban nem a nyelvrombolás divatából ered. Ezt ugyanis - miként verseiben is - prózai írásaiban is kevésre becsüli Nagy Gáspár.

A fiatal prózáírók közül Hajnóczy ragadta meg leginkább, benne látta az igazi nagy tehetséget, aki a sorsnak is válaszolt, aki szinte a vérével írt, a mondanivalót tartotta a lényegesnek, nem a formák játékát.³⁰⁰ Szabó István novelláit, Balázs József *Koportos* című kisregényét ugyancsak a szellemi-erkölcsi szigorúság okán állítja Hajnóczy művei mellé.³⁰¹

²⁹³ Nagy Gáspár: "A jövő szökevénye". Csoóri Sándor: Kezemben zöld ág. In N. G.: i. m. 186.

²⁹⁴ Nagy Gáspár: Honfoglalás - archaikus és trópusi kékben. (Horváth Elemér: A szélrózsa gyökerei). In N. G.: i. m. 202.

²⁹⁵ Nagy Gáspár: "Egy álm következményei". (Ágh István könyvéről). In N. G.: i. m. 218-222.

²⁹⁶ Nagy Gáspár: "... csak a képzelet emléke múlhatatlan". Ágh István hatvanéves. In N. G.: i. m., 224.

²⁹⁷ Nagy Gáspár: A boldog kútásó. (Lázár Ervin 60 éves.) In. N. G. i. m. 210-211.

²⁹⁸ Nagy Gáspár: Az elsüllyedt csatatér körülírása. Rózsa Endre (1941-1995) In N. G. i. m. 235-237..

²⁹⁹ Nagy Gáspár: "Időzített örökmécses". Kovács István: Véset. In N. G.: i. m. 260.

³⁰⁰ V.ö.: Nagy Gáspár: GALOPP-ban. Mozgó Világ, 1983. 2. sz. és A veradó. Hajnóczy Péter emlékezete.

Nagy Gáspár mindig is rendkívül érzékeny volt történelmünk eltiltott tényeire. Írásaiban külön figyel és figyelmeztet ezekre. Kovács István "korai önéletrajz"-áról írva az 1956-os részt emeli ki: "Egész 56-os történetünk, mint cseppben a tenger, a kötetzáró 12 lapon ott sorakozik, és alighanem csak az alig tizenkettedik évébe lépő kiskamasz mondhatja el így: nyíltan, kertelés nélkül, hiteles emlékeire, érzéseire hagyatkozva. S ez a fiú és nemzedéke is hirtelen felnőtté érett, mert November lesz, November 4-e."³⁰² Kiss Gy. Csaba 1980-82 között írt *Lengyel naplóját* is azért méltatja nagy empátiával, mert az akkori Lengyelországban az egész köztes-európai régió történelmének sorsfordító kísérlete zajlott, ezt lehetett a szerzőnek szembesítenie a magyarországi változatlanságokkal. Figyelemfelhívó jelzést ad Csoóri Sándor *Senkid, barátod* című verséről, a Tiszatáj 1981-es júniusi "krakkói" számáról is. Csoóri verse olyan számára, "mintha ikerpárja és viszonzása lenne Herbert 56-os *Magyaroknak* című híres versének".³⁰³

Nemzetet erősítő elszántsággal szól a kisebbségi magyarság sok-sok alkotójáról. Farkas Árpád költészete a hűség, tartás, méltóság példája: "a pusztulásban is csak a méltóságot tartja elfogadható emberi-költői magatartásnak". Verseiben is mindig azokról szól, akik "a megmaradás módozatait kutatják".³⁰⁴ De örömmel regisztrálja a költő játékosabb ciklusát is, miként a szürreális és reális verselemek egymásba játszatását is.

Markó Béla költői pályájának alakulását az 1969-es *Kapuállító* című antológia óta figyelemmel kíséri.³⁰⁵ Vári Fábián László verseiben egyszerre értékeli a nagy magyar költői hagyomány folytatását és az esztétikai-etikai érték egységét: "méltó szavai voltak és vannak azóta is arra, hogy a költészet a hibátlan esztétikai működésen túl még mire való, ha a *nyelvükben bujdosók* bátorításra szorulnak".³⁰⁶

Mindig éberem figyel a történelem mozdulására. Nem véletlen hogy ismertetőt ír a csehszlovákiai hontalanság éveinek krónikáiról éppúgy, mint Mandics György *Temesvári Golgota* című könyvéről. Történelmi összefüggésekben méri föl Trianon következményeit a lelkekben, a magyar életakarat megfogyatkozásában. Ez ellen keres költészetében és esszéiben egyaránt megtartó értékeket és reményeket.

Nagy Gáspár mindig alaposan tájékozódik tárgyában, ezért tud egy-egy pálya karakteréről és alakulástörténetéről egyaránt a szakirodalom számára is fontos, hasznosítható megfigyeléseket tenni. Kovács István *Véset* című kötetéről szólva például kitűnő pályarajzot ad költőtársáról. Emlékeztet első kötetének legfontosabb darabjaira, azok különleges szépségére, majd a költői szó megritkulására a kelet-közép-európai híradások, "hidépítő" gesztusok megsokasodása idején. Megrázza azt a költői szemléletmódosulást, amelynek során a korábbi versek töredezettebbé váltak, majd kialakította a költő sajátos prózaverseit, illetve másik típusként a "versminimum" felé közelítő darabokat. Megbecsüli "a történelmet konokul faggató" történész munkáját is. Másik írásában pedig a történelmi igazságszolgáltatás alkalmaként elemzi Kovács István önéletrajzi regényének (*A gyermekkor tündöklete*) gyermeki látásmódját. Különösen fontosnak tartja a könyv utolsó lapjait, amelyek az 1956-os forradalom tizennégy napjáról szólnak a gyermeki nézőpont megrendítő valóságfeltáró lehetőségeit kamatoztatva, s egyben a költői-írói-történelmi pálya genezisének is föltárják.

A kisebbségi magyarság létének problémái is évtizedek óta foglalkoztatják Nagy Gáspárt. Esszékötete ennek az elkötelezett érdeklődésnek is hű tükrö. Tamási Áron, Sütő

Válogatta, szerkesztette, összeállította Reményi József Tamás. Nap Kiadó. Budapest, 2003. 184-185.
Szerdahelyi Zoltán: Beszélgetések Hajnóczy Péterről. Nagy Gáspár. Tiszatáj, 1991. 5. és Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1995. 155-165.

³⁰¹ Szerdahelyi Zoltán i.m. 161.

³⁰² Nagy Gáspár: Kovács István: A gyermekkor tündöklete. (Korai önéletrajz). In N. G. i. m. 264.

³⁰³ Nagy Gáspár: Ami augusztus óta történt. (Kiss Gy. Csaba: Lengyel napló, 1980-1982). In N. G. i. m. 265-270.

³⁰⁴ Nagy Gáspár: Hójelentések a Kárpát-kanyarból. (Farkas Árpád: Befalazott szószék.) In N. G. i. m. 249-251.

³⁰⁵ Nagy Gáspár: Laudáció Markó Béla Bethlen Gábor-díjához. In N. G.: i. m. 300-302.

³⁰⁶ Nagy Gáspár: Köszöntő sorok Vári Fábián László Bethlen-díjához. In N. G. i. m. 305.

András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád, Markó Béla, Ferenczes István, Vári Fábián László műveit is éppoly gazdagon értelmezi, mint legkedveltebb magyarországi mestereit és társait

Kelet-közép-európai kötődései is a közösségért felelős irodalom nagy alakjaihoz kapcsolják őt. Zbigniew Herbert és Milan Kundera katartikus ösztönző hatásáról többször vallott. Megragadta őt Czesław Miłosz sorsa és pályája is, aki litván szülőföldjét kényszerült elhagyni a harmincas évek végén, de műveiben mindvégig megőrizte gyöngéd ragaszkodását szülőföldjéhez. Ebben a sorsban és magatartásban afféle kelet-közép-európai modellt ismer fel: “Európa kis nemzeteinek fiai – különösen századunkban – a történelmi kataklizmák sorozatára csak szülőföldjük elhagyásával válaszolhattak. Hogy éppen a lélek szerinti mélyebb gravitációt őrizhessék műveikben. Erkölcsben és igazságban.”³⁰⁷ Bohumil Hrabalnak azt a gesztusértékű tettét méltatja, hogy nem hallgatott azokra, akik le akarták beszélni a Bethlen-díj átvételéről. Az, hogy Hrabal Janics Kálmánnal és Duray Miklóssal együtt vette át a Bethlen-díjat 1988-ban, olyan tett volt, melynek történelemformáló súlya van: “Az Ön szolidaritása akkor felért egy csöndes rebellióval”³⁰⁸ – köszöni meg Hrabal gesztusát. Nichita Stănescu és T. S. Eliot gondolataiban pedig szövetséget talál ahhoz a meggyőződéséhez, hogy a személyiségnek kötelessége ragaszkodni az emlékezés jogához. Ezzel a meggyőződéssel utasítja el “azt az ideológiává párolt nietzschei gondolatot, miszerint a felejtésre való hajlam a cselekvés egyetlen lehetséges módja”³⁰⁹. Hasonló határozottsággal bírálja a személytelenség apológiáját is: “Az arc gondos elrejtése rímél az arctalan hatalmat képviselő arctalan politikusokéra.”³¹⁰

A *Szavak a rengetegből* esszéi következetesen tiltakoznak az ellen az új keletű divat ellen, amelyik kétségbe vonja az irodalom szerepét az emberi sors formálásában. Nagy Gáspár Nagy Lászlóval együtt vallja, hogy “a költészet kifejező és megítélő hatalom, de nem megoldó”³¹¹. Szerinte az írónak legbensőbb kötelessége az emlékezés és a kifejező-megítélő hatalom gyakorlása. A költői cselekvést azzal is föléje emeli a múlt időnek, hogy az ő szemléletében a halott költők is élnek, tovább hatnak, tovább ítéleznek és tovább szövetkeznek egymással a jó emberi ügyek képviseletére.

Esszéiben evidencia az a meggyőződés, hogy az irodalom nélkülözhetetlen az emberhez méltó erkölcs és magatartás kialakításában és működtetésében. Ezért száll szembe sok-sok eszszéjében a felejtéssel, a közömbösséggel, a kényelmességgel és az olcsó divatokkal. Meggyőződése, hogy az irodalom egzisztenciális jelentőségű eszköze az emberlétnek. Szarkasztikus indulattal fordul szembe az irodalom értékét, küldetését megkérdőjelező irodalomtudományi vélekedéssel, amely az irodalom mély emberi értelmének a megvilágítása helyett csupán “a semmi felfújása, a tudálékos és érthetetlen léggömbhámozás”. A költészet védelmében bírálja azt a “teoretikusi túlbuzgalmat”, amely a “prózai fordulat” hozadékainak eltúlzását is a közösségi felelősségtől áthatott költészet leváltására akarta fölhasználni.

A *felejtés ellen...*, *avagy erősen lehatárolt legújabb fél évszázadunk a magyar poézis hét évszázadából*³¹² című 1997-es lisszaboni előadásában is a magyar költészet értékei mellett érvel. A magyar költészet négy nagy vonulatát elemzi behatóan, s mindegyikből az egyéni és közösségi önszemlélet halhatatlan műveit emeli ki. Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* című verse az ő értelmezésében “egy nép szabadságharcának lesz a tételesen megfogalmazott igazolása”. Pilinszky *Apokrifje* “a háború utáni kábult Európa alap-szövege, a háború utáni döbbenet verse”, melyben “a semmivel és a bűnnel néz farkasszemet a tárgyak közül »kimeredő« ember”. Weöres próteuszi és orpheuszi költészetének is van “történelmi

³⁰⁷ Nagy Gáspár: Litván antifóna. In N. G. i. m. 348.

³⁰⁸ Nagy Gáspár: Hraballada. In N. G.: i. m. 352.

³⁰⁹ Nagy Gáspár: Az emlékezés joga. Tűnődés a költészetről. In N. G. i. m. 366.

³¹⁰ uo.

³¹¹ Nagy László: A küldetés. In N. L.: Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások. Magvető Könyvkiadó. Bp. 1979. 63.

³¹² In N. G.: Szavak a rengetegből. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2004. 385-392.

ágyazottsága, sőt éles és frivol politikuma is”. Nagy László látomásos-metaforikus költészete “Balassitól, Csokonain át Ady és József Attila költészetének lehangsúlyosabb szálait képes volt egyetlen csomóba fogni. És sohasem volt szavakban olcsón magyar, de minden sorából, képalkotási rendszeréből magyarsága bukkan elő, az a tájékozott és nagyvonalú magyar mentalitás, amelyik ismeri a közép-európai népek folklóráját, történelmét és a hasonlóságokat éppúgy, mint a tisztelni való különbségeket.”³¹³

Nagy Gáspár költészetével és egész magatartásával egyik előkészítője és ösztönzője volt a kommunista diktatúra felszámolásának. 1968-tól két évtizeden keresztül következetesen ragaszkodott “az emlékezés jogához”, következetesen küzdött a személyiséget és közösséget egyaránt méltatlan emberi sorsra kényszerítő diktatúra ellen. A nyolcvanas évek volt az ő nagy évtizede. Naponta érezhette akkor, hogy a költői szónak, költői cselekvésnek hatalma van a politikával szemben is. A kimondott igazságokat nem lehetett többé nem létezőnek tekinteni. Személyes bátorságának, kiállásának igazi jutalma az volt, hogy 1989. június 16-án cselekvő részese lehetett “a megalázott nemzet kegyelmi pillanatának”: az írószövetség koszorúját Cseres Tibor elnökkel ő helyezhette el a mártírok sírján

Személyes történelme a nemzet történelmének kitörölhetetlen részévé vált. Azt remélhette akkor, hogy dinamikus új korszak kezdődik a magyar történelemben. Hamarosan tapasztalnia kellett azonban, hogy a rendszerváltozás nem az ő erkölcsi elvei szerint történik. Nagyon gyorsan elmúlt a “kegyelmi pillanat”. Nagy Gáspárnak hamarosan az lett a belső kötelessége, hogy költőként és esszéíróként egyaránt tovább gyakorolja a “megítélő hatalmat”. 1991-ben már így kellett kifakadnia: “Rotyog a kondérban az áruláslecsó. Szaglik az ország. Barátaink lében, illatban utaznak. Pénz és siker. Amíg lehet! Ahogy lehet! Szabad rablás az igazi szabadság és demokrácia előszobájában.”³¹⁴

Műveiben a rendszerváltozás szomorú tapasztalatainak láttelejét is el kell készítenie. Lehangelő élmények sokaságáról kell számot adnia. De Illyéssel vallja, hogy a költők “a reménység helytartói”.³¹⁵ Nagy Gáspár életműve a reménység helytartója. Némely esszéje már-már szakrális szellemiségű.

Bízunk az irodalom értelmében és hatásában: “Az érzékeny olvasó, megérintett, a szíven ütött bekapcsolható e megmagyarázhatatlan áramkörbe. A jó vers kegyelméből a szüntelenül ellenkező, az ellenérzésekkel megvert, a világban rohángáló ember eljuthat a maga damaszkuszi útjáig: beragyogja a szabadság elviselhető fénye.”³¹⁶

Közelebb az életemhez

A *Szavak a rengetegből* című kötet fülszövege jelezte, hogy képzőművészeti tárgyú esszéit és a vele készített interjúkat külön könyvben fogják kiadni. 2005 novemberében meg is jelent a második könyv *Közelebb az életemhez* címmel. A két kötet együtt közel ezer lapon tanúsítja Nagy Gáspár közel négy évtizedes folyamatos cselekvő szellemi jelenlétét irodalmunkban. Versei és prózai írásai, esszéi, vallomásai, interjúi egymást is új fénybe hozzák, új értelemmel is gazdagítják.

Hitelesítő példát adnak arra, hogy a személyiség organikus világa a mi időnkben is hatalmas szellemi-erkölcsi erőforrás lehet a művészetben is.

„Fontos megjegyezni, hogy ezen megszólalások többsége tipikusan alkalmi írás: nekrológ, bemutató, megnyitó, avató, köszöntő, recenzió, laudáció - és így tovább. A megírás szempontjából - miként ez köztudott - az efféle szellemi megnyilatkozások a legnehezebb és a

³¹³ uo. 389-90.

³¹⁴ Nagy Gáspár: *Követelsz? És tartozol? Valaki emlékére* (Mérleg-naplomból - 1991). In N. G.: i. m. 397.

³¹⁵ V.ö.: Nagy Gáspár: “Mert hogyha nem remél a költő...” Érdes láttelejt, de őszinte válsza - a pesszimizmus és népességfogyás ügyében - Solymosi Frigyes akadémikus kérdéseire. In N. G.: i. m. 409.

³¹⁶ Nagy Gáspár: *Az emlékezés joga*. In N. G.: i. m. 368.

legkényesebb esszéváltozatok. Alapvetően kisesszék, azaz: föl kell tárniok és be kell mutatniok az egészet, cseppben a tengert.”³¹⁷

Nagy Gáspár nyílt önmaga vállalása erőforrás lehet mindnyájunk számára. Költészete és esszéíró művészete egyaránt azt tanúsítja, hogy a tisztesség ma is emberi lehetőségünk akkor is, ha részt veszünk a történelemben.

A *Közelebb az életemhez* egyik rétege Nagy Gáspár életének nyitott könyve. Számot ad benne eredetéről, családjáról, iskoláiról, eszmélkedésének motivációiról, majd költői-emberi magatartásának erkölcsi és gondolati forrásairól.

Olyan ember áll előttünk ebben a könyvben, aki már huszonkét éves korában leírhatta magáról, hogy eligazodási nehézségei egy percig sem voltak. Már ekkor ösztönösen azokra figyel, akik „azt bizonyítják, hogy a költészet töretlen gerincek kopogtatása, s nem hiszik, hogy a segesvári és szárszói tragédia mindegy lenne az anyaföldnek”.³¹⁸ A „töretlen gerinc” pályakezdése óta alapkövetelménye az ő világának. Ehhez az eszményéhez hú maradt minden időben. Ez erkölcsi és művészi erejének a forrása. Az igazmondást tekinti az egyetlen emberi esélynek.

Már 1973-ban *ars poetica* igényel írta le azt is, hogy „nekünk művészi feladat a legnagyobb hűség ehhez a hazához”³¹⁹. A hazához való „legnagyobb hűsége” motiválta művészetének szellemi-politikai horizontot tágító, hazugságokat, aljasságokat néven nevező rendszerváltó verseit és későbbi - hiányérzeteit keserűen kimondó - műveit is.

Eszmélkedésének útját gazdagon megrajzolja ez a kötet. Anyagának természetéből következik, hogy egyes tények, események többször is szerepelnek, más-más megvilágításból teremtik meg azt a különleges belső összhangot és egyensúlyt, amelyik Nagy Gáspár költői-emberi világának kitüntetett értéke.

A kötetet jól áttekinthető ciklusok alkotják, de a ciklusok darabjai természetesen érintkeznek egymással. A vallomások egyaránt szólnak a személyiség forrásairól és művészi elveiről, hasonlóképpen az otthonokat és iskolákat, közösségeket és közösségteremtőket bemutató írások is. Az irodalom és politika tárgykörét kiemelkedő ciklus is tele van személyes vonatkozásokkal, a *Fociemlékek* ciklus pedig a foci-témát gyakran lendíti át a politika területére is. A képzőművészekről szóló *Amikor még láttam a szepet...* ciklus darabjai többnyire kiállítás megnyitóként hangzottak el. Külön ciklust alkotnak a közvetlenül szakrális motívumkörű írások („... és én megkerültem érte a világot”). A kötet közel felét kitevő interjúk (*Ha kérdeztek...*) természetesen szólnak Nagy Gáspár életéről, művészi és baráti kapcsolatairól, művészi és politikai elveiről, magatartásáról valamint közéleti feladatvállalásairól.

Ha az életrajzi elemekre vetünk pillantást, akkor jellegadó vonásként Nagy Gáspár személyiségének példászerű szerveződése, kiegyensúlyozottsága, biztonsága, erkölcsi eltökéltsége tűnik elénk.

Kisgyermekkorában a bérbaltavári és nagytilaji paraszti világban már olyan organikus keresztény kultúrával találkozott, amelyikben mindennek megvolt a maga rendje. Mái elevenen él benne a bérbaltavári hajnali misék és betlehemezések emléke éppúgy, mint az első olvasmányok élménye. De itt találkozott az 1956-os forradalom tiszta valóságával is. Nyugatra menekülő forradalmár diákok szálltak meg náluk, az ő elbeszéléseiből kapta az első információkat a forradalomról. Majd látta 1958 júniusában, hogy édesapja és nagybátyja

³¹⁷ Monostori Imre: *Közelebb Nagy Gáspárhoz. A költő prózája: Közelebb az életemhez* (2005); *Szavak a rengetegből* (2004); augusztusban, Ludvík Jahn nyomában (legény-részlet) (1995). Új Forrás, 2007. 8.43.

³¹⁸ V.ö.: Nagy Gáspár: 1949 májusában...; Bemutatkozás Karácsonykor. In N. G.: *Közelebb az életemhez. Tiszatáj Könyvek*. Szeged, 2005. 7-8.

³¹⁹ Nagy Gáspár: Bemutatkozás Karácsonykor. In N. G.: *Közelebb az életemhez. Tiszatáj Könyvek*. Szeged, 2005. 8.

megkönnyezték a forradalom kivégzett mártírjait. Nagyanyja pedig azt mondta, hogy a gyilkosokat az Isten meg fogja büntetni.

Mély nyomot hagytak benne általános iskolai tanítói is, máig hálával emlékezik rájuk. A hetedikes korában írt első két versét is a tanítónőjének mutatta meg. Az egyik versét legeltetés közben írta a búcsúzkodó természetről, a másikat pedig a halottak napi temetők látványának hatására.

Aztán igazi történelmi látásra nevelő iskolája lett a pannonhalmi bencés gimnázium. Nagy Gáspárban a minden dolgainkról való számadás igénye szakrális forrásokból is táplálkozik.

Szombathelyi diák korában jelentek meg az első versei a *Jelentkezünk* című diák-periodikában, majd az *Életünkben* és a *Jelenkorban* is. Ekkor ismerkedett meg költőkkel és más művészekkel is. Ekkor barátkozott össze a Kilencekkel és Molnár Mátyással a Vay Ádám Múzeum igazgatójával is, akiben megcsodálta az ideális magyar értelmiségi embert: „Azt, aki jobbítani akar, aki a jelenvaló ellen képes lázadni, s mindig tudja, kinek a nevében szolgál, hadakozik. S éppen azon a tájon, ahol leginkább szükség van hitet sugárzó, fényt hordó lámpás-emberekre.”³²⁰ És ekkor érte egy nagy, döbbenetes élmény: „Aztán 1968-ban, Szent István király napjának éjszakáján tankoszlop dübörög elő a ködből, lezárják az utakat, elterelik a forgalmat. Eljegyeznek a történelemmel: előre és hátra az időben. *Az emlékezés jogát* és felelősségét tanítják ott nekem. És azt: hol is élünk. Én nem vonulok be, de elfoglal Közép-Európa. Lefoglal a szégyen. Ez volna az egyik fontos hang az éj közepén, amire válaszolhatni kezdek; „felelős álmjátékos lettem”.”³²¹

Ilyen élmények formálták Nagy Gáspárt, ilyen élmények jegyezték el a költészettel. Innen már egyenes út vezetett Nagy Lászlóhoz, Kormos Istvánhoz, Jékely Zoltánhoz és a többiekhez.

Olyan személyiséggé nőtt Nagy Gáspár, aki minden élményét szellemi-erkölcsi-művészi erejének kamatoztatására tudja fordítani. Az Írószövetség könyvtárosaként eltöltött két esztendő is értékévé vált számára, hasonlóképpen a marxistának mondott esztétika szakosító, ahol Tókei Ferencről és Zoltai Dénestől hallgatott előadásokat arról, ami őszintén érdekelte.

1973 októberében Kormos István mutatta be az *Élet és Irodalomban*. Ezzel indult el igazán a költői pályáján, ekkor vált ismert költővé. Kormos hamarosan az első kötetét is kiadta, sőt szerkesztőtársul hívta a Móra Kiadóhoz. Ez a munkahely a tágasság iskolája volt számára, egyik nap Sinka István verseit szerkeszthette, másik nap Dsida Jenő vagy Tandori Dezső költeményeit. Ez a szemléleti nyitottság és tágasság ma is példaértékű jegye személyiségének.

Pályáját a felismert igazsághoz való ragaszkodása sokszor nehezítette, de erkölcsi és esztétikai értelemben emelte, hiszen az igazság a művészet létfeltétele. A tiltott igazságok kimondása miatt került már 1970-ben a politikai rendőrség által megfigyelt személyek listájára, s maradt is ott egészen 1989-ig.

Pályájának szinte minden mozzanata közérdeklődésre is számot tarthatott, hiszen verseivel és prózai műveivel, nyilatkozataival is a hazugságra épített politikai rendszer lebontásán munkálkodott. Nem véletlen, hogy az autonóm szerkesztőséggel 1975 karácsonyán induló *Mozgó Világ* első számába leadott *Szaltószabadság* című verse csak címváltoztatás árán jelenhetett meg (*Csak nézem Olga Korbutot...*), de az sem véletlen, hogy ezért a sérelemért elégtételt vett, midőn kötetében cikluscímmé emelte a korábban letiltott verscímét.

1981 decemberében – az 1945 utáni első szabad, titkos szavazással végzett választáson – az Írószövetség választmányának legfiatalabb tagja és a vidéki írócsoportok és a F fiatal Írók József Attila Körének ügyeivel foglalkozó titkára lett. Visszatekintve erre az időszakra, maga

³²⁰ Nagy Gáspár: Molnár Mátyással álmodom... In N. G.: i. m. 87.

³²¹ Nagy Gáspár: Későn szült édesanyám. In N. G. i. m. 14.

is úgy látta, hogy 1981-1986 között az irodalom és az irodalmi élet e szövetségi keretben a rendszerváltás kísérleti műhelye volt.

Ebben a kísérletben folyamatosan részt vett verseivel és nyilatkozataival egyaránt. Különösen pedig két rendszerváltó versével, melyek lehetetlenné tették a kimondott igazságok további tagadását. Nagy Imréről írt verse miatt az írószövetségi munkát kényszerűen abba kellett hagynia, de az Írószövetség titkáráként töltött négy esztendő élete legizgalmasabb, legtevékenyebb periódusának tartotta. Elkészülő beszéde pedig a hazugságra épített rendszer erkölcsi megsemmisítéseként hangzott el 1985. március 12-én az Írószövetség választmányának ülésén. Nem tudott és nem akart együtt élni „a velünk élő történelem” emlékeztetéseivel és emlékeztetkihagyásaival. „Azt hiszem, ez írók számára különösen embertelen aszkézis: lemondani történelmünk bizonyítható sebeiről”³²² - mondta.

Örök érvényű tanításként vallotta azt a meggyőződését, hogy „a nézetek bármilyen elnyomása - még a helytelen nézetek elnyomása is - következményeiben az igazság ellen irányul, mert az igazságot csak egyenjogú és szabad nézetek dialógusában lehet elérni”³²³.

Akkor adta ezt a tanítást az Írószövetség közgyűlésén, amikor *A fiú naplójából* című verse miatt már leváltották a Tiszatáj szerkesztőit.

Nagy Gáspár mindenkor rendíthetetlenül tette a dolgát. A Bethlen Alapítványnál két évtizeden keresztül végzett munkája is külön fejezet lehetne élettörténetében, de mivel kötetében az az írása szerepel, melyben ő mutatja be az amerikai magyaroknak a Bethlen Alapítvány történetét, így ő maga háttérben marad. Pedig ez az 1979-ben Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Kodály Zoltánné és Németh Lászlóné által kezdeményezett, 1985-ben engedélyezett alapítvány két évtizeden keresztül nagyon sokat tett a szétdarabolt magyarság szellemi-lelki egyesítéséért és a közép-európai népek szellemi-lelki együttműködéséért. Ennek a munkának két évtizeden keresztül ő volt az egyik önzetlen mindenese. A Bethlen Alapítvány történetét áttekintő tanulmánya pedig a szocialista kultúrpolitika kórlapjaként is olvasható.

A szintén évtizednyi próbálkozás után létrejött első független folyóiratnak, az 1988 novemberétől kéthetenként, majd 1992 szeptemberétől havi folyóiratként megjelenő Hitelnek is ő az egyik alapembere, szerkesztői munkásságáról is csak apró jelzést ad könyve.

Személyes történelme szorosan összefonódik az országéval. Könyvének külön gazdag rétegét alkotják azok az írásai, amelyekben a magyarság történelmi tudatát, nemzeti önismeretét próbálja megtisztítani, a nemzet létérdekeihez felnöveszteni. Az ő három „egybekapaszkodó” dátuma 1848, 1956 és 1989. A nemzet felegyenesedési kísérleteinek a dátumai tehát. Ezért veszi számba az ezekhez a dátumokhoz vezető küzdelem eseményeit éppúgy, mint az eredmények erőszakos elpusztításának vagy felelőtlen eltékozlásának a tényeit. Az 1956-os forradalom igazságának az őrzése és képviselése azért oly fontos számára, mert a forradalomban a nemzeti közakarát tisztán szólalt meg és tisztán cselekedett.

Éppen ezért fáj neki a nemzet mai állapota, a nemzeti megújulás elmulasztása, ezért fáj neki az, hogy „átléptünk az új évezredbe, és csaknem ugyanott toporgunk, mint 1990 előtt”³²⁴. Ezért nevezi meg egyenes szóval a morális abszurditásokat. Hiteles tanú ő ezekre az abszurditásokra, hiszen 1970 és 1989 között tucatnyinál több titkos fedőnevű ügynök írta róla a jelentéseket. A nemzet sorsát óvó morális érzékenysége szólal meg ítéletes szavaiban: „*A múlt még nem akar elmúlni, de a jövő már alighanem...*”³²⁵

Keserű megállapításait újabb és újabb élmények is motiválják. A határon túli magyarok kettős állampolgárságának lehetőségét véleményező népszavazás előtt a Professzorok Batthyány Körének rendezvényére küldött üzenetében azt írta, hogy ez a népszavazás „egyszerre magyarságvizsga és jellempróba”: Emberi és nemzeti felelősségünkre

³²² Nagy Gáspár: Tisztelt Választmány! Kedves Barátaim! In N. G. i. m. 111.

³²³ Nagy Gáspár: Néhány megjegyzés a József Attila Köréről. In N. G.: i. m. 109.

³²⁴ Nagy Gáspár: „Ellenséges ellenzéki” dohogás. In N. G. i. m. 134.

³²⁵ Nagy Gáspár: „Nem tudni, mit hoz a múlt”. Egy valamilyen okból megmenekült iratcsomó margójára. In N. G. i. m. 135.

figyelmeztetett: „ez a szavazás magyar érzelmeinkről és európai értékválasztásunkról, valamint a testvéri szolidaritásról és az emberi humánusokról szól”³²⁶. A népszavazás után pedig a történelem színe előtt is megbocsáthatatlannak minősítette azt, hogy a nem szavazók és a nem-mel szavazók „lélekben is lemondtak a határainkon kívül rekedt magyarokról, testvéreikről”³²⁷.

Az apostol margójára írt esszéjében nemcsak a szó és a tett egységének eszményi megvalósulását elemzi a szabadság költőjének példáján, hanem azt is megállapítja, hogy amit Petőfi a cenzúráról írt, az ma sem hangzik idegenül, csupán másféle módon érvényes: „A sajtó és véleménynyilvánítás még olyan szabadságdeficitben szenved, amely a totalitárius egypártrendszer, azaz mifelénk az állampárti beidegződéseket érvényesíti, csak többpárti diktatúra formájában. Mellé helyezve a pénz mindenhatóságát, amely képes bármely véleményt nyilvánosságra juttatni, és képes minden ellenvéleményt ugyanazon a helyen elfojtani...”³²⁸

Nagy Gáspár közösségragasztó személyiség. Erről az irodalom vonatkozásában gazdagon tanúskodik a *Szavak a rengetegből* című kötete. *Közelebb az életemhez* című könyvének *Amikor még láttam a szépet...* ciklusa a más művészetek területére kalandozó költő esszéit tartalmazza. Ezekben az írásaiban is ugyanaz a bensőséges figyelem és távlatos szemlélet ragad meg, mint az irodalomról szóló esszéiben. Így mutatja be az „öldöklő Idő” ellenében dolgozó fotóművész, Móser Zoltán gazdag – a magyar középkor emlékeitől a ma élő kortársak portréjáig érő – művészi világát. Haris László fotóin felfedezi a történelmi időt, egy-egy arc is asszociációk sorát indítja benne, melyek Illyés Gyula vagy Ady Endre tanításaira emlékeztetik. A jelenségeket tág horizontba állítja. Így olvassa Katkó Tamás vagy Molnár Edit képeit is. „Molnár Edit, amíg e képeket létrehozta, sokat zarándokolt az arc-tereken.”³²⁹ Olasz Ferenc fotográfiáit méltatva a kereszténység hatalmas erejéről vall, az Isten-arcokban a tegnapi és mai ember jelenik meg. Illés Árpád képeire már a hetvenes évek elején verset írt *A tenger ajándéka* címmel. A művész jó harminc évvel későbbi retrospektív tárlata elé írt esszéjét okkal indítja ezzel a verssel. Orosz István is szívbeli társa Nagy Gáspárnak. Az ő különleges iróniáját is mélyen érti. A görög mitológia ihlette felemás lényein is észreveszi azt, hogy azokkal is rólunk beszél a művész, „a mi *alcáinkról*, amelyek kialakultak, mert sűrűn suhogtak-suhognak a pálcák”³³⁰. Szemléletes képek sorával mutatja be, miként változtatja meg Orosz István a látásmódunkat, hogy lopja bele a kételkedést a nézésünkbe is. Keresztes Dóra „varázsolt világa, művészi univerzuma” is érzékeny értőre talál Nagy Gáspárban: „Mert az igazi művészet rendszerint a csodák szomszédságában és közelében jelenti be illetékességét a szépre és az igazra.”³³¹ A modern művész vonalaiban és színeiben a archaikus népdalaink, balladáink világát is felfedezi.

Akármelyik írását nézzük, mindegyik bensőséges ismeretről, mély értésről és szeretetről tanúskodik. Somos Miklós képeit méltatva állapítja meg, hogy „a magyar és keresztény festő tehetségével az *igazság fényét, méltóságát hirdeti*”³³². König Róbert tárlatán a gulliveri látásmód értékét méltatja, de ritka irodalmi és történelmi tudással rajzolt paripáin felfedezi Nagy László búcsúzó lovacskaikat és Nemes Nagy Ágnes angyalokkal egyenértékű, szárnyaló lovait is - sorsukkal és üzenetükkel. A *Titkok, sejtelmek igézetében* alkotó fiatal Olasz Attila munkáiban az elemi erővel megnyilatkozó zenét és költészetet fedezi fel és méltatja nagy empátiával. A tanítványait önzetlenül segítő mestert, Pataki Ferencet pedig

³²⁶ Nagy Gáspár: A szégyen lépcsőin. 1. Üzenet a Professzorok Batthyány Körének november 21-ei rendezvényére. In N. G. i. m. 144.

³²⁷ Nagy Gáspár: A szégyen lépcsőin. 3. Azóta sem értem a „világos” *nem* sötét indítékait. In N. G. i. m. 146.

³²⁸ Nagy Gáspár: „Te nem magadnak, Te másoknak születted!” *Az Apostol* margójára. In N. G. i. m. 154.

³²⁹ Nagy Gáspár: Molnár Edit kiállítása Zsennyében. In N. G. i. m. 193.

³³⁰ Nagy Gáspár: Kalandozás Orosz István képei között. In N. G. i. m. 209.

³³¹ Nagy Gáspár: Etűdök csodákra, játéokra és szép komolyságra. Impressziók Keresztes Dóra kiállításáról. In N. G. i. m. 213.

³³² Nagy Gáspár: A szakralitás fénye. Somos Miklós zsámbéki kiállítása. In N. G. i. m. 227.

remek verssel köszönti kiállításának megnyitóján. A művészet ereje és a múzsák ma is értéktermő testvérisége mellett tesz hitet ez a játékos vers, melyben, ha a mester „benéz a költők ablakán, / akkor kilát a létre”³³³.

Nagy Gáspár világának versben és prózában egyaránt megvallott erőforrása a hit. Közvetlenül biblikus, szakrális indítékú írásainak a cikluscímét József Attilától vette: „... *És én megkerültem érte a világot*” A Biblia üzenetét közvetíti változatos módokon ebben a ciklusban: „Csak a szeretet kegyelme segíthet, semmi más.”³³⁴ „Nagy Gáspár az Istenhez vonzódás „gyakorlati” lélekállapotaira is fölhívja figyelmünket. Egyik magaslati pontja ennek a koncentrált állapotnak a *Nagycsütörtöki imádság a börtönben szenvedőkért*, melyben minden ember sorsszerű létét emeli föl a Megváltó szenvedésének érzékelhető párhuzamává. „Mert a földi szenvedések vállalása Hozzád teszi hasonlónvá a földi mértékkel vétő bűnöst is, még inkább azt, aki ártatlanul hozza az áldozatot.”³³⁵

A kötet utolsó ciklusa (kétszáz lapnyi válogatás a Nagy Gáspárral készített interjúkból. Ez a műfaj új dimenziót ad az ő folyamatos történelmi jelenlétének a magyar és közép-európai kultúrában. Az elődök, mesterek és kortársak értékeit egyaránt számon tartó művészi figyelem, nagy tájékozottság és önzetlen értékisztelet példái ezek az interjúk. A kizárólagosságok kultusza idején Nagy Gáspár a szemléleti nyitottságával mutat példát arra, hogy igenis lehet egyszerre becsülni és értékelnit a legkülönbözőbb szemléletű értékes művészeket és műveket. Értéktanúsító nyitottsága az alapja annak a különlegesen egyéni költői látásmódnak is, mely az ő egyénítő jegye a magyar irodalomban, melyben egymást erősítve társul a nemzeti hagyomány értékvilága és az új utakat kereső művészi kísérletezés. Páratlan a mai magyar irodalomban az a nyitottság és érdeklődés, amellyel Nagy Gáspár természetes módon rendelkezik pályakezdése óta. Már a hetvenes évek közepén készült egyik interjú is arról tanúskodik, hogy neki már ekkor személyes élménye nemcsak a magyarországi, hanem a teljes magyar irodalom. Költőink közül a közép-kelet-európai irodalmak közös értékeire és sorsproblémáira is ő figyelt leginkább érzékenyen. A szomszédos országokban élő magyar költők, írók közvetítésével nagyfokú közép-európai érzékenység alakult ki benne. Külön könyvben is számot adott erről. Számára a „hasonló jegyek megtalálása is ugyanolyan élmény, mint a tüntető másság” számbavétele.³³⁶ Értékválasztásainak alapelve egyértelmű: „magasrendű esztétikum magasrendű etikai tartás nélkül nem születhet”³³⁷. Azt is következetesen vallja a „rendszerelváltó versek” költője, hogy politizálni csak jó versekkel lehet, erkölcs és esztétikum tehát egymást feltételező elemek az ő szemléletében.

Szereti a játékot, a kísérletezést, de meggyőződése az, hogy a játékkal és kísérletezéssel nem lehet helyettesíteni a kötődést a magyarsághoz és európaisághoz, a felelősséget a mi világunkért. Benne különlegesen erős ez a felelősségérzés a magyarságért, az európaiságért, az emberi minőségért. Ezt tanúsítják egyes verseinek motivációit feltáró, belső értelmezését adó vallomásai is. Versben és prózában egyaránt rendületlenül dolgozik a nemzet „amnésiás” állapotának a megszüntetésén. Súlyos szavakkal ítéli meg a „békebeli kannibalizmus”-t és a felelőtlen nyegleséget egyaránt. Cselekvő történelmi jelenlétével is tanúsítja azt a meggyőződését, hogy a rendszerelváltás egyáltalán nem tette fölöslegessé az erkölcsi-költői megítélés szükségességét. A szabadságot pedig annak ellenére értéknek tartja, hogy „kihozta a karakterek gyengeségét”.³³⁸

³³³ Nagy Gáspár: Őszi levél a költők ablakából. Pataki Ferenc köszöntése orosházi kiállításának megnyitóján. In N. G. i. m. 249.

³³⁴ Nagy Gáspár: Amikor a szeretet horzsolása... In N. G. i. m. 266.

³³⁵ Monostori Imre: Közelebb Nagy Gáspárhoz. Új Forrás, 2007. 8. 98.

³³⁶ Nagy Gáspár: „A hasonló jegyek megtalálása is ugyanolyan élmény, mint a tüntető másság”. A közép-kelet-európai irodalmakról (Aki kérdez: Filep Tamás). In N. G. i. m. 295.

³³⁷ uo. 300.

³³⁸ Nagy Gáspár: Hűségesen a kiküzdött értékekhez. Az utolsó szalmaszárról (Aki kérdez: Osztovíts Ágnes). In N. G. i. m. 350.

A személyes példa erejével is ható, szakrális atmoszférájú, igaz értékek mellett tanúskodó, erkölcsi-szellemi felelősségre ösztönző, közösségi érzületre nevelő könyv a *Közelebb az életemhez*.

AZ UTOLSÓ PÁLYASZAKASZ

1956 fénylő arcai (2006)

Nagy Gáspár számára nemcsak az ezeréves magyar történelem szakrális érték. Kisgyermek kora óta tudta, hogy mit jelent a magyarság számára az ezerkilencszázötvenhatos forradalom és szabadságharc.

Költészetében és esszéiben, prózai műveiben pályakezdése óta keres „egy felismerhetetlenre pofozott őszi hónapot” és képviseli a „legtisztább forradalom” eszméit. Ez az erkölcsi eltökéltség íratta meg vele rendszerváltó verseinek egész sorát. 2002-ben a Püski Kiadó „... *nem szabad feledNI ...!*” címmel, „*versek - 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára*” alcímmel adta ki Nagy Gáspár hetvenhat versét. Ez a kötet a „legtisztább forradalom” leggazdagabb és legbátrabb szembesítése a magyar irodalomban a forradalom eszméit meggyalázó diktatúrával, majd a „békebeli kannibálok” és a „magyar abszurd” mai világával. Nagy Gáspárnak az árulásokat, történelmi hazugságokat leleplező indulatát a forradalom tisztasága motiválta. Verseiben eszményi példaként élnek az áldozatok, a forradalom hősei.

Az *1956 fénylő arcai* (2006) kötet a költő és a képzőművész egymásra találásának eszményi példaként jelent meg a forradalom ötvenedik évfordulóján. Kiss Iván egykori fényképek segítségével rajzok százaiban keltette életre a forradalom alakjait, azokat a hős fiatalokat, akik közül legtöbben a forradalom áldozatai vagy a forradalmat ellenforradalomnak minősítő kommunista diktatúra mártírjai lettek. A két művészi világ rokonsága, a forradalom eszméihez, hőseihez való hűsége egymást erősítő módon társul ebben a kötetben.

Nagy Gáspár *Október végi tiszta lángok* címmel a gyászmise rendjét követő hét részes „oratorikus emlékezés”-t írt „1956 vértanú hőseire”. Kompozíciójának ezt a szakrális jellegét az egyes tételek címe is jelezte a vers folyóiratbeli közlésekor: 1. (REQUIEM), 2. (KYRIE), 3. (DIES IRAE), 4. (LIBERA ME), 5. (SANCTUS), 6. (AGNUS DEI), 7. (LUX AETERNA).

Kiss Iván rajzainak egyik része a végzetes leveretést örökíti meg. Ezek a képei szinte illusztrációként illeszkednek Nagy Gáspár „oratorikus emlékezés”-éhez.

Sok-sok rajzot készített a forradalom diadalmas tizenkét napjának örömteli pillanatairól is. Azokról az arcokról, amelyekről a megnyert szabadság öröme sugárzik. Ezek a rajzok ihlették Nagy Gáspár *Fénylő arcok és tükörképek* című kompozícióját, a diadalmas forradalom megidézését. A forradalom tisztasága, felszabadító öröme teremtette meg benne azt az eszményi belső tájat, amelyik erőforrásul szolgált neki a forradalom eszméiért folytatott több évtizedes küzdelmében.

Így jött létre az *1956 fénylő arcai* kötet, mely Nagy Gáspár két kompozícióját nem a versek keletkezése, hanem a történelem tragikus rendje szerint tartalmazza: a *Fénylő arcok és tükörképek* a kötetben az első kompozíció, ezt követi az *Október végi tiszta lángok*. A verssorokkal párhuzamosan pedig Kiss Iván képei mutatják ugyanazt a világot. A versek és a rajzok kölcsönösen tükörképei egymásnak.

A kötetet - mondhatjuk: csoda folytán életben maradt - két egykori forradalmár, Rácz Sándor és Wittner Mária írásai keretezik. Rövid üzenetük mellett ott van a Kiss Iván által megörökített fiatal arcuk és ott van mai fényképük. Az ötven esztendővel ezelőtti és a mai tekintetük egyaránt a forradalom iránti elkötelezettségüket, a forradalommal való azonosságukat tanúsítja. Rövid üzenetük is a forradalom iránti hűségről szólítja fel a mai nemzedékeket. Rácz Sándor arra ösztönzi a művészeket, hogy állítsanak örök emléket „a névtelen pesti srácoknak, akik a magyar szabadságot többre tartották életüknél”. Mint élő '56-os örömmel üdvözl minden tiszta szándékot, mely „közelebb hozza és megérteti az utókorral az emberiség történetének legtisztább forradalmát”. Wittner Mária szavait a forradalom hőseinek meggyalázása és elpusztítása ma is keserű indulattal telíti. Felháborodott szomorúság tölti el amiatt is, hogy a forradalom elárulói kiárusítják a Hazát. Nagy Gáspár és

Kiss Iván kötetében viszont az igazságtézés bizonyosságát látja, mert a rajzokat nézve és a verseket olvasva elevenen jelenik meg előtte a forradalom heroikus küzdelme, felfénylenek a múltból a feledhetetlen arcok, nevek, „akik soha nem mentek el, mert lelkünkbe gyökeresedve tovább éltették bennünk a szabadság zsarátját.”

Nagy Gáspár és Kiss Iván könyve egyszerre idézi meg történelmünk legnagyobb néhány napját, a magyarság nemzeté emelkedését, a szabadságvágy forradalmi kifejezését, a megnyert szabadság örömét és mindennek a drasztikus eltiprását. Ezt a feloldhatatlan kettősséget a kötet katartikus felülemelkedéssel fejezi ki: sok-sok változatban tanúsítja, hogy azok, akik a szabadságért életüket áldozták, ma is élnek a nemzet emlékezetében:

*Arcok
szemek
tekintetek*

*sorra nyílnak
mint az ablakok*

*barátaim
higgyétek el*

*ők mind élnek:
egy se halott!*

Ezzel a tanúságtétellel indul Nagy Gáspár *Fénylő arcok és tükörképek* című verse, s ezt mutatja Kiss Iván rajzain az örömet sugárzó sok-sok arc. A költő kozmikus távlatba is állítja az egykori csodát. Ezekről az arcoktól az egész Föld új dimenziókkal gazdagodik: „ilyenkor jobban világít / és gyorsabban forog!” Ez a hatalmas emberi tett örökre biztos pontot jelölt ki az időben, mindig életető forrás marad az az októberi keddi nap, amikor a nemzet szabadságvágya diadalmasan megnyilatkozott. Megjelenik a versben és a képeken a forradalom ifjúsága, amelyik az egész nép helyett cselekedett „romolhatatlan / fénylő arccal / szinte már időtlenül”. Nagy Gáspár verse érzékletesen idézi fel azt a szabadságmámort, amelyiknek hatása alatt az első vércseppeket nem sérülésként érzékelték a forradalmárok, hanem egy új vérszerződés tanúságtételének minősítették. Mintha a nép több évszázada készült volna erre a békés honfoglalásra úgy jelenik meg az új vérszerződésben a magyar nép szabadságvágya. Aztán tovább erősödik a versben és a képeken a magyarság történelmi képzetekhez kapcsolódó szabadságakarata, mely szakrális történelmi és kulturális motívumokkal jeleníti meg a forradalom történetét. „Népvándorlást / idéző mámor / zúdul át / a lapító csöndre / szoktatott utcákon / száll magasan / annyi megszentelt / árva dallam”. Ezek az árva dallamok a magyarság nemzeti énekei, a *Himnusz*, a *Szózat* és a *Nemzeti dal*.

A vers szakralizálja is ezt magyar történelemben oly ritka boldog pillanatot. Rajz és vers Petőfi megidézésével is összekapcsolja 1848-at és 1956-ot, a magyar történelem két kivételes pillanatát. Megjeleníti a forradalom eseményeit, a zászlókból kivágott címereket, a hulló vörös csillagokat. Körbejár a „a címerét vesztett zászló”. A felszabadultság játékos örömét fejezi ki az is, hogy a fiatalok kidugják fejüket „a kerek vászon-nyiladékon”.

Újra visszanyerik értelmüket a szavak, újra ember lesz az ember, magyar a magyar:

*És mennyi régtől várt varázs-szó
szabadság igazság... béke
és a másik serpenyőben
önkény... zsarnokság sötétje
aminek most már végre vége!*

Vers és rajz egyaránt megjeleníti a gyönyörű lányokat és a „drága srácok”-at, a sugárzó arcú munkásokat, az értük szót emelő, mellettük kiálló „rég-új miniszterelnök”-öt. De az örömet ellenpontosza a versben a tragédia jelzése és előrejelzése: A gyönyörű lányt egy tankból lelőtték, a „szent süvölvény”-t pedig „(később mikor már felnőtt) / bitóra küldte az önkény!”

Az (*Utóirat*) már az októberi fényes napokat követő novemberi első vasárnapkal kezdődő áruulás és tragédia drámai képe. Ezt ellenpontoszák a záró sorok, amelyek fél évszázad múltán is a forradalom hőseit és mártírjait igazolják. Emellett azt a szándékot is szakrális hangvételben fogalmazzák meg, hogy a forradalom értékeit óvni és éltetni kell ma is és a jövőben is:

*De az arcok velünk maradnak
de a szemek velünk maradnak
az idő ezüst orsóján a képek
visszahozott örök emlékek...
Fényeskedjenek az időben: Amen!*

A *Fénylő arcok és tükörképek* a forradalom krónikája: a kivívott szabadság mámorító örömétől a leveretőség követi az eseményeket. A kötet másik nagy kompozíciója, a hét részes *Október végi tiszta lángok* a forradalom vértanú hőseire emlékezés révén emeli föl időtlen és szakrális fénybe a forradalmat. Ez a kompozíció a rekviem hangjaival indul, az értünk elesett legjobbainkat siratja, a „sortüzek gyalázta Magyarország”-ot idézi meg. A gyász értelmét rendkívüli dimenziókkal telíti a forradalom. Az, hogy „március idusa lángolt / egy letiport nemzet szívében”, hogy az egész világ csodálta a magyar forradalmárokat:

*Mert elszoktak már
az ilyen csodáktól:
hogy Dávid ismét
legyőzi Góliátot!*

A sok-sok „vértanú-Dávid” sorsát Krisztus halálával vonja párhuzamba: „a megtörtetett test és a kiomló vér / misztériumát másolták le hányszor...”. De legyőzhetetlenségüket vallja, hiszen holtan is a szabadság értékéről és legyőzhetetlenségéről tanúskodtak. Holtan is erősebbek maradtak, mint gyilkosaik, mert holtan is a szabadságakarát jelképei. A *kyrie*, a könyörgés így válik Nagy Gáspár versében az igazi hősök melletti tanúságtétellé. A harmadik rész az országot sújtó végítéletszerű állapot, a *dies irae* bemutatása, a „brutális csönd” és a „szorgos hóhér-idő” felidézése a versben és a képeken egyaránt. A verskompozíció és a képsor visszafelé halad az időben. A halálra ítélték és a Nyugatra menekülők megidézése után eljutunk a forradalom kitöréséig, az első forradalmárokhig, a szabadságért küzdő szent suhancokig.

Ezután a *sanctus*, a dicsőítő ének következik, az emberi szabadságakarát éneke. Az adott történelmi helyzetben annak az igazolása, hogy a halál több lehet az életnél, s „ezerszer szentebb a gyávaságnál”. Nagy Gáspár verse és Kiss Iván képei az emberi szabadság pótolhatatlan értékéről vallanak, az emberi szabadság örök értékét tanúsítják. Ezt az eltökéltséget erősítik föl a kompozíció utolsó részei. Fél évszázad múltán tesznek tanúságot amellet, hogy nem volt hiábavaló a hősi küzdelem. Könyvük valóban fénybe emeli azokat, akik életüket áldozták a nemzet szabadságáért és ezzel példát mutattak a nemesebb emberlét igényére. Azt sugallják, azt kérik, hogy a nemzet értse meg a hősök áldozatának értelmét, kövesse példájukat abban, hogy a szabadság igényét soha fel ne adja.

Sárfelirat (2007)

2006. április 28-án Németh László szobrának avatásán még elmondta *Éjszakáimban lámpafény* című, *Németh László halhatatlan szellemének* ajánlott versét, de utána azonnal kórházba kellett mennie, ahol megtudta, hogy gyógyíthatatlan beteg, áttételes nyirokrákja van. A betegség háromnegyed év alatt elpusztította a testét. 2007. január 3-án meghalt. Szülei mellé temették Nagytilajban.

A váratlanul rátört halálos betegséggel küzdve szinte élete utolsó pillanatáig írt, mert közösségi felelősségtől áthatott személyisége még a közeli elmúlás biztos tudatában is segíteni akart az itt maradóknak.

A Katolikus Rádió munkatársai szinte az utolsó pillanatban vették lemezre a költő hangján verseit. Ebből az anyagból adtak ki 110 verset *Szabadítót mondani* címmel 2006 novemberében. Ennek még örült. Utolsó erejével dedikálta példányait.

Sárfelirat címmel a Nap Kiadónál 2007 áprilisában megjelent posztumusz verseskötete méltó folytatása és lezárása életművének.

Két, szorosan összekapcsolódó fő tematikai vonulata van ennek a kötetnek. Az egyik a nemzet történelmi tudatának és önismeretének a gyógyítása és erősítése, a másik pedig a halállal szembenező költő számadása magáról az emberi létről.

Történelmi és közéleti motívumkörű verseinek középpontjában az 1956-os forradalom és nemzeti szabadságharc eszméinek és hőseinek méltó megidézése áll. De a nemzeti közösség sorsát óvó verseinek köre ennél sokkal tágabb, sok-sok értékváltozatot emel példává a közösségragasztó szándék.

Az ámulásokat, történelmi hazugságokat leleplező indulatát a forradalom tisztasága motiválta. Verseiben eszményi példaként élnek az áldozatok, a forradalom hősei.

A forradalom ötvenedik évfordulójára készülve azt tapasztalta, hogy a forradalom ötven év után sem nyerte el az őt megillető helyet a magyarság öntudatában és önismeretében. Ez a tény mély keserőséggel töltötte el, s arra ösztönözte, hogy művészetében méltó emléket állítson ezerkilencszázötvenhat hőseinek és megidézze a forradalom ma is kiteljesítésre váró eszméit.

A forradalomnak szentelt két nagy kompozícióját Kiss Iván rajzaival együtt külön kötetben is megjelentette a Püski Kiadó *1956 fénylő arcai* címmel. Ezek a versek szerves és központi részei a *Sárfelirat* kötet forradalmat idéző darabjainak.

Nagy Gáspárnak erkölcsi igénye volt az, hogy azok, akik a szabadságért életüket áldozták, örökre éljenek a nemzet emlékezetében. *Fénylő arcok és tükörképek* című verse azt tanúsítja, hogy a forradalom ifjúsága az egész nép helyett cselekedett „romolhatatlan / fénylő arccal / szinte már időtlenül”. Úgy jeleik meg ebben a verskompozícióban a forradalom, mintha a magyar nép több évszázada készült volna erre az új, igazi honfoglalásra, mely a rátörő gyilkos erőszak következtében új vérszerződéssé lett. A magyar nép visszafoghatatlan szabadságakarata jelenik meg ebben a versben. Nagy Gáspár szakrális történelmi és kulturális motívumokkal idézi meg a forradalom történetét. A vers (*Utóirat*)-a az októberi fényes napokat követő ámulás és tragédia bemutatása. Ezt ellenpontozzák a záró sorok, amelyek fél évszázad múltán is a forradalom hőseit és mártírjait igazolják:

*De az arcok velünk maradnak
de a szemek velünk maradnak
az idő ezüst orsóján a képek
visszahozott örök emlékek...*

Fényeskedjenek az időben: Amen!

A kötet másik 1956-ot idéző kompozíciója - a gyászmise rendjét követő *Október végi tiszta lángok* - oratorikus emlékezés 1956 vértanú hőseire. Időtlen és szakrális fénybe emeli a forradalmat. Az értünk elesetteket siratja, a „sortüzek gyalázta Magyarország”-ot idézi meg. A forradalmat történelmi motívummal is igazolja: „március idusa lángolt / egy letiport nemzet szívében”. A sok-sok „vértanú-Dávid” sorsát Krisztus halálával vonja párhuzamba, ezáltal legyőzhetetlenségüket vallja. Holtan is a szabadság nélkülözhetetlen értékéről tanúskodnak. Fél évszázad múltán is azt igazolják, hogy nem volt hiábavaló a hősi küzdelem.

A forradalom ötvenedik évfordulója összetett számvetésre ösztönözte Nagy Gáspárt. Sok-sok olyan tragédiát, létsérelmet idézett föl verseiben, amelyek a forradalom meggyalázásával kapcsolatosak. Az *Októberi stációk - keserű töredékek* című versét barátja emlékének ajánlja, aki a forradalomban megsebesült és egész életét „lebénult hősként, áldozatként” élte le. Úgy halt meg a félszázados évforduló előtt, hogy nem tapasztalhatta meg áldozatának értelmét. „Isten talán megkegyelmezett” neki, amikor elszólította, hiszen fél évszázad kevés volt a magyarságnak ahhoz, hogy a forradalom igazságát a nemzeti önismeret és öntudat alapjává tegye. Ehelyett kisajátítása és meggyalázása történik, ez ellen szól keserű indulattal Nagy Gáspár verse:

*Akik ötven éven át
szóval és tettel,
sőt bűnös mulasztással is
éltették az ellenforradalmat,
most kaméleon-kockás
emelvényeken,
hitvány műtárgyak tövében
ne szónokoljanak,
ne tudják ők jobban,
hogy miről is szólt
az a szent tizenkét nap,
s miért haltak meg,
akik meghaltak...!*

A szakrális és profán szavak ítéletes összekapcsolása nyomatékosítja a költő morális felháborodását. Nagy Gáspárban a rendszerváltozásban átélt csalódása ellenére mély bizodalom élt az iránt, hogy a történelem hosszú távon mégis igazolni fogja legtisztább forradalmunkat:

*Talán még kell újabb ötven év...
akkorra már mindenki lelép
ezen és azon az oldalon...
s nem marad már más egyéb,
csak vegytisztán a forradalom!*

A *Puskás Kelemenék* személyes emlékként idézi fel a forradalom eseményeit, a falu korábbi vezetőinek hitvány viselkedését, majd a forradalom leverése utáni napokat, amikor „pufajkás martalócok” álltak bosszút olyan embereken is, akik a forradalom idején sem engedték meg a népharag elszabadulását. Sokrétűen és életszerűen idézi fel az ellenforradalmároknak nevezett forradalmárok üldöztetését, megfélemlítését és a kaméleon-emberek viselkedését. Egész világszemléletét meghatározó élményeként azonban azoknak a pesti srácoknak a hősi történeteit őrizte meg, akik néhány napon át fegyvereikkel az orosz túlerőt is feltartóztatták. „Azóta is elrejtethetetlenül / velem vannak ezek a fegyverek!” Ezzel a felkiáltójeles vallomással zárja a verset.

A *Szorzótablema-émlék egy hajdani osztatlan iskolából* pedig arra idéz egy felejthetetlen példát, hogy a forradalom leverése után milyen módokon őrizték a forradalom emlékét. A tanító a szorzótablema gyakorlását is a forradalom emlékének őrzésére használta felejthetetlen gesztusaival, amikor „a 8x7-hez / majd a / 7x8-hoz ért”. Arra figyelmeztette tanítványait, hogy ezt álmukban is tudniuk kell: „Vagyishogy / az *egyszeregyben* / nincsen pardon / aki ebben téved / megbukott örökre”. Szemléletes képet ad ez a vers arról, hogy a diktatúra éveiben az áttételes, utalásos beszéd volt az igazság kimondásának a módja.

A *Töredékek egy bizalmas nyomozás megégett jelentéseiből* pedig egy besúgói jelentés töredékeiből áll, amelyek felismerhetően Jézus cselekedeteiről szólnak. A töredékek hangvétele büszkén dicsekvő, szókinccse és szemlélete mai. A besúgásra épített világ ironikus leleplezései a töredékek. Az apokrif irat így válik az 1956-os forradalom eszméit üldöző diktatúra ítéletes rajzává.

A közéleti-politikai hazugságok, álnokságok sokféle változatát mutatják be a *Sárfelirat* versei. *Az álmom szándékai felől* címűben álmovízió a szarkasztikus leleplezés közege. Az „érdekek derék foglyai” sündörögnek „a fortyogó kondérok / és fontosabb tribünök körül”. A *Visszavonuló sorok vár-árnyjátékok idején* pedig a megtévesztettségére, becsapottságára, kihasználtságára későn ráeszmélő eszközember monológja.

Nagy Gáspár versvilága leleplező erkölcsi ítélettel minősíti a pokolnak érzékelt világot, a „kaméleon-dús pillanatot, / majd büszkén vállalt árulást..., / és a besúgó hajlamú gének / országos megdicsőülését”. De sohasem adja föl a reményt, hanem arra mozgósítja a kultúra sok-sok értékét, hogy az erkölcsi romlással szembeszállva emberhez méltóbb életre segítsen egyént és közösséget egyaránt.

A *Kívül a farsangi körökön* Kemény Zsigmondtól vett idézettel kezdődik: „... és él kebelemben annyi függetlenségi vágy, / mely midőn kell, ha nem is felül, / de legalább kívül tud ragadni a pártok gözkörén”. Önvallomás ez az idézet is. Nagy Gáspár értékánusító eltökéltséggel és lelki függetlenséggel maradt kívül a farsangi körökön. Értékóvó és közösségragasztó szándékkal kutatta a történelmet, tűnődött a jelenkor fölöttébb ellentmondásos világán. A *Kihulló apokrif lapok Antall József naplójából* a rendszerváltozás első pillanatainak összetett, drámai bemutatása, a csalódások számbavétele is, hiszen az első szabadon választott miniszterelnök legszebb reménységét, a nemzet fölegyenesítését és szellemi összetartozás-tudatának megerősítését csúfolta meg a történelem. A hatalmi érdekszövetségekkel szemben tehetetlennek bizonyult a kultúrából táplálkozó eszmény. A vers zárata, az utolsó apokrif lap a halálból is a reményt csillantja föl: „talán szívükhöz érkeztem / mégis valahol...”

Az *Éjjel a megváltó hó* a diktatúra ellen mindig vakmerően küzdő költőtárs súlyos betegségének okát a mai közállapotok romlottságában nevezi meg:

*a szenvedés gyökerét kereste
amikor azt mondta: a diktatúrát
a tiltásokat el lehetett ép lélekkel viselni
de ezt az elmúlt tizenöt évet...
az árulások csalódások hegyláncai alatt
össze lehet roskadni...*

A vers zárata racionálisan túli reménységgel - a megváltó éjjeli havazással - ellenpontozza a megrázó tényeket. Ez az ellenpontozás nemcsak Nagy Gáspár személyiségéből táplálkozik, hanem a költőtárs, Csoóri Sándor életének és életművének mély ismeretéből és értéséből is.

A Sütő András halálára írt siratója (*Harmadik vers - sirató*) mély fájdalom megnyilatkozása, az elveszített barát művészi értékeinek katartikus fölemelése, egyetemes és örök értékévé minősítése:

*bíztató hangod többé nem vár
földi vigasz helyett*

*megannyi égi membrán
fényeddel ránk süt a csillagoltár*

Ezek a versek mind-mind példák arra, hogy Nagy Gáspár a bajokból és veszteségekből is vigasztaló erőt közvetített számunkra.

De nemcsak a gyász, hanem az ünneplés alkalmait is erőforrássá emelte. Értéktanúsító, közösségragasztó szándékkal szólította meg versben sok-sok barátját és művésztársát. Ezek a „litániás dicsérő énekek” nem csak egy nagylelkű ember baráti vallomásai, hanem jelenkori történelmünk súlyos kritikai megítélései is, hiszen „dicsérő énekei” legtöbbször a kor politikai és társadalmi elvárásaival szemben cselekvő embereket szólítanak meg.

A szinte szakrális erkölcsi igényesség indította más versekben arra, hogy a tiszta és nemes emberi lét értelmére és kötelességére figyelmeztessen. Különösen az *Utókor* ciklus darabjaiban bírálja a felelőtlen „szájbögegetés”-t, az erkölcsi rothadást, az önérdek gátlástalan érvényesítését, a „kánon-függő invalidusok rendjé”-t.

Nagy Gáspár egész költői világát mély transzcendens hit hatja át. Költői személyisége mindig abban a hitben szemlélte és ítélte meg a világot, hogy a halandó embernek az Úristen, a Rendező, az örökkévalóság színe előtt kell számot adnia tehetségéről és minden cselekedetéről. Költői világában ez a transzcendens bizonyosság rendíthetetlen, ma már szinte példátlan belső nyugalmat teremtett. Művészetének belső rendjében a végső igazságtevés bizonyosságként jelenik meg. Nem földi, hanem transzcendens igazságszolgáltatás ez, melyet a versvilág belső törvényei igazolnak és követelnek. Sok versében megnyilatkozott ez a bizonyosság, mely egyre fontosabb, egyre gazdagabb motívuma lett költészetének. Ezzel adott jellegzetes Nagy Gáspár-i dimenziót a József Attilát születésének centenáriumán megszólító két versének (*Te Istenre bíztad, Félig vakon írt levél J. A.-nak*) és a *Kolozsvári triptichonnak* is.

Ez a szakrális bizonyosság és mérték indította őt a félelem nélküli igazmondásra és pontos megnevezésre történelmünk és közéletünk ügyeiben is. Transzcendens hit és közéleti cselekvés tehát egymás erőforrásai az ő költészetében.

Létfilozófiai érdeklődése egyre erősebb lett. A *Tudom, nagy nyári délután lesz* (1998) kötettől kezdve fölerősödött költészetében a végső számvetés igénye, fölerősödött a halál-motívum. Az *Ezredváltó, sűrű évek* (2003) című kötetében - három évvel végzetes betegségének kiderülése előtt - már megjelent a H-ciklus első három darabja. Nem sokkal később pedig tizenkét versre egészítette ki a ciklust. E ciklus első darabja a haláltudat megvallása. Ebben a „tudván tudom a sorsom” állapotban nem a kétségbeesés, hanem a sorssal való megbékélés hangján szól. Ezt a megbékélést azonban egy kis önirónia színezi:

*azóta csöndben járok-kelek
még mosolygok is olykor
ahogy mondták már
annyian előttem
sorsukkal megbékélt
kiszemelt (gyáva?) halandók:
minden nap ajándék...*

A ciklus második darabja számvetés jellegű, minden, ami várna még a költői személyiségre, feltételes módba kerül a fogyó idő miatt. A harmadik vers önmegszólító dikciója a létből való visszafelé tartó utat mérlegeli, s a véghelyzetben is méltó magatartást tanúsít:

*minden erőddel azon vagy
 hogy majd egyenesen
 (viszonylag) tisztán állj elébe*

A ciklus negyedik darabja Nagy Gáspár német műfordítóját, „a magyar irodalom angyali szolgálóleányá”-t gyászolja, az ötödik pedig azt a színészt, aki a költő vers- és szívhanga volt „a Félelmen túli tartományban”, s aki szintén fiatalon halt meg. A ciklus hatodik darabjától kezdve az tűnik fel, hogy a H-jelzés nem a halálra, hanem a hálókra vonatkozik. Félelmetes hálók, „baljóslatú jelek”. A lét félelemmel telítődik:

*Sirály-sírások
 kottahangja szálldos,
 és szól szívünk
 legbenső zugából,
 ha tengerről fúj
 az ördögtorkú szél*

A hálók a hetedik darabban „lengnek, megfeszülnek / a tenger hatalmas / oltára előtt”. A vers azt sugallja, hogy áldozati oltár ez, a végítélet helye, hiszen a hálók valamit várnak belső köreikbe fogolynak. A nyolcadik vers létfilozófiai telítettséggel érzékelteti a hálók mibenlétét:

*És szakadatlan lengnek,
 ringnak a hálók:
 sorsfonta, bogozta
 drága kötelmek...
 s lesznek majd
 életünk talányos igéi:*

*Oldani, kötni,
 bezárni, kinyitni!
 Lám, a lét titkai
 szívünkben
 mindig ilyen
 csodákra fülelnek.*

*... Szakadatlan lengnek,
 ringnak a hálók:
 Oldani? Kötni?
 Bezárni? Kinyitni?
 Szakadatlan... a hálók:
 a drága kötelmek.*

Ami először belső létparancs, az kérdőjeleket kap, elbizonytalanodik, de az ember vállalja a drága kötelmeket, amíg lehet. Mindez a létezés nagy színterén történik. Ez a három vers - a *H* (6), *H* (7), *H* (8) - felépítésével (mindegyik három-három rövid soros strófából áll, ismétléssel, motívumhálóval nyomatékosít) is különleges létélményt, létfilozófiát sugall. A mindennel szembenező, a létet csodaként és fenyegetettségként egyaránt megélő költő alkotásai ezek. A létezés rejtett régióiba való behatolás példái. A lét csoda, benne a véges emberi sors tele van transzcendens talányossággal, de az ember mégis érzékeltetni és elfogadni képes a lét nagyobb törvényeit.

Megrendítő az, ahogyan Nagy Gáspár e ciklus verseiben szembenéz a halállal. A *H (10)* című verse a mindentől megválás folyamatát mutatja be, búcsúzás az élet szépségeitől, mindentől, ami fontos volt egykor. Olvasva ezt a megrendítő, nagy belső tartásról tanúskodó élet-levetkőzést, azt hihetnénk, hogy a nagybeteg költő írta a közeli halál biztos tudatában. Pedig 2004 nyarán jelent meg először ez a vers, s a ciklus összes darabja 2003-ban és 2004-ben keletkezett. Nagy Gáspár már ekkor szembenézett a halállal, a versben ki is mondja, hogy az élettől „megválást gyakorol”-ja. Felkészíti magát mindenre. Elbúcsúzik a világtól. Valami azonban a minden földi dolgoktól való megválás után is fontos maradt neki:

*és csak erre a semmiségre
maradt gondod
hogy átkelj átérj
oda ahová
kezdetől készülőtél*

Üdvösségigénye szólal meg ezekben a záró sorokban. Az, hogy makulátlanul teljesítse emberi küldetését élete utolsó pillanatáig.

NAGY GÁSPÁR MŰVÉSZI VILÁGKÉPE

A hetvenes és nyolcvanas években, amikor költők és esztéták egyaránt sok fölösleges szót vesztegettek annak bizonygatására, hogy a költészet közösségi küldetése véget ért, Nagy Gáspár konok és szelíd következetességgel vallotta, hogy "egy élére állított vers" a mi időnkben is sokat tehet. Félelem nélkül nevezte meg azt a kort, melyben élnie adatott. Így hívta ki maga ellen a "nyüsztve támadó gyávaság" bosszúálló, nagy haragját, mely szilenciummal, állásvesztéssel sújtotta a pontos szavú költőt.

Erkölcsei nyugalommal és biztonsággal fogalmazta meg küldetését, mely szerint a költőnek emlékeznie és látnia "esküdt kötelesség", s nem lehet kisebb ambíciója, minthogy éppen azt nevezze néven, amit a bölcs megfontolás, a gyávaság, az önmagát túlélt hatalom elhallgatni parancsol.

Amikor a „meghamisított történelemkép egyre elfogadottabbá, a hiteles múlt egyre elfeledettebbé” vált, amikor – Rózsa Endre pontos szavával szólva – a „történelemszünet” ideje következett be, Nagy Gáspár „fllázadt a történelmszünet ellen”.³³⁹

Emlékezni, látni, megnevezni és sohasem félni - eme szemléleti alapelvek szerint épül Nagy Gáspár költészetének morális és poétikai rendje. Verseinek gazdag metaforikus világába az általa "helybenzábanfutós"-nak nevezett kor égette bele az ítélkező játék, a keserű groteszk és irónia szilánkjait. Tényeket és látszatokat, valóságot és hamis ideológiát eltökélten szembesítő költészete könnyen felismerhető, csak reá jellemző költői látásmódot és nyelvet teremtett a szinte szakrálisan morális költői személyiség és a rafináltan, leplezetten amorális kor ütközésének pontos megnevezése révén.

A rendszerváltozás öröme csak pillanatnyi lehetett Nagy Gáspár költészetében. Rögtön tapasztalnia kellett, hogy a nemzet erkölcsileg nem készült föl a szabadságra. Ez a nemzeti erkölcsi elégtelenség motiválja költészetének legkeserűbb hangjait. A "mosolyelágazás" és a "békebeli kannibálok", a "magyar abszurd" idején is rendületlenül teljesíti önként vállalt kötelességét.

A hazugság, cinizmus, árulás, nemzeti felelőtlenség, történelmi tudatzavar, erkölcsi nihilizmus ellen küzdve adott és ad ma is példát arra, hogy modernség és közösségi felelősség, hagyományok gazdag sokféleségéhez való kötődés és újítás, erkölcs és esztétikum nem kizárják, hanem hitelesítik egymást a művészetben. Nemcsak néhány történelmi jelentőségűvé vált "rendszerváltó" versével járt ösztönzőn, eszméltetőn előtte a magyarországi és kelet-középeurópai változásoknak, hanem a legújabb időknek is félelem nélküli megítélője. Egész személyisége, művészete tisztaságot sugároz és követel.

Amikor a kritikai irodalomban arról lehetett legtöbbet olvasni, hogy a költő ne politizáljon, ne bonyolódjék társadalmi-politikai kérdésekbe, akkor Nagy Gáspár költészetének egyik megkülönböztető jegye éppen a közvetlen politizálás, a közösségi felelősségvállalás, a közéleti elkötelezettség, a nyílt szókimondás lett. A magyar és világirodalom számtalan példája erősítette meg őt küldetésvállalásában.

A személytelenség divatos kultusza idején éppen azzal vált ki kortársai közül is, hogy verseiben mindig nyíltan vállalja önmagát, erkölcsi, politikai, világnézeti véleményét. Költői személyisége felelősséggel áthatott cselekvő ember. A magyar és a kelet-közép-európai irodalomból, történelemből és a keresztény etikából meríti a cselekvő erőt.

Morális tartása forrását is tudatosan vállalja: "Mi az, amibe én fogódzom? Azt hiszem, nekem van egy olyan erkölcsi mércém, amely a vallásból, az Istenhitből táplálkozik. Ez az,

³³⁹ Vasy Géza: Bevezetés és 12 pont Nagy Gáspárról. Hitel, 2006. 12. 46.

amiben én nem csatlakoztam."³⁴⁰ Ez az erkölcsi mérce vezeti őt közéleti, politikai, történelmi állásfoglalásaiban is. Amikor verseiben közvetlenül állást foglal, egyértelműen nyilatkozik, ítélkezik, számon kér, akkor a vallásos, istenhívő katolikus normatív etikájának kíván megfelelni: "aki a tízparancsolat betartását polgárként is, költőként is kötelezőnek érzi, nem korlátozza azt az áhítat pillanataira"³⁴¹ Ez a hitbeli bizonyosság motiválja szigorú ítélkezését. Másfelől viszont a mély hit segíti őt abban, hogy költészetében jelen legyen a megváltás bizodalma, a minden mélységekből való felemelkedés lehetősége is. Ezt önmagának teremti meg a lélek: ha a saját szakrális igénye szerint képes élni, akkor virtuálisan legalább átélheti a megváltás örömét is.

Költészetének morális és poétikai értelemben egyaránt szerves belső rendje van. Életművét ha együtt szemléljük, természetesnek tartjuk, hogy éppen ő írta meg a nyolcvanas évek elején és közepén azokat a híressé vált verseket, melyek egy önmagát túlélte rendszer hazug látszatokból épített védőbástyáin betömhetetlen réseket ütöttek: a megnevezett aljasságokat, hazugságokat nem lehetett tovább fenntartani.

Munkásságának első két évtizede a magyar irodalom szabadságküzdelmének egyik legteljesebb, legszebb fejezete. Pályája kezdetétől tisztán látja küldetését: "a lefokozott szívűeknek" akar "szabadítót mondani". Költészetének szigorú motívumrendjében egyértelmű, hogy a szabadító ének nem kikapcsolódás, nem illúziókergetés, hanem "a valóság égető nyelve": a tények megismerésének és kimondásának kötelessége. A Nagy Gáspár-i vers esztétikai alkatát a valóságmegnevező és a morális értékek egységének formateremtő ereje minősíti.

A költészetében megjelenő költői személyiség önmagát e kor ellenében is érvényesíteni képes erkölcsi fenomén: a szabadság és áruháza, a helytállás és gyávaság könyörtelen szembesítője, az ironikus analízis mestere. Ezményei és tapasztalatai oly nyilvánvalóan ütköznek, hogy a költői személyiségnek a tárgyához való viszonya többnyire keserűen ironikus lehet. Az ironia alapja a szellemi és erkölcsi fölény.

Erkölcsi tartománya szakrális, történelmi és kulturális alapozottságú: egyetemes értékekhez kapcsolódó szemlélete a leszerelő viszonylagosságok kultusza idején pontosan jelöli meg azt az egyértelmű erkölcsi pozíciót, amelyhez minden körülmények között következetesen ragaszkodik. Ennek a magatartásnak, küldetésnek gazdag keresztény és sokrétű történelmi, kulturális háttere mutatkozik meg szakrális motívumaiban és bőséges - a legkülönbözőbb jellegű értékeket ösztönzésként asszimiláló - kulturális utalásaiban, kötődéseiben.

Erkölcsi magatartása transzcendens bizonyosságú. Ez a szellemi gyökérből táplálkozó magatartás Nagy Gáspár költészetében erkölcsi evidenciákra épül. Szinte gyermeki természetességgel kivallott és vállalt alapelveiben nem bizonytalanította el sem a példászerű nyitottsággal befogadott közép-kelet-európai kultúra, sem az őszinte költői szóra változatos eszközökkel támadó politikai hatalom. Az előbbi folyamatosan tágítja szemléletét, vértézi igazságát, az utóbbi pedig arra ösztönzi, hogy egyszerűen, világosan fogalmazza meg költői alapmagatartását, erkölcsi evidenciává nemesítse ars poeticáját. Eszerint a költőknek "emlékezniök esküdt kötelesség", s "míg a szem él *látni kell fele-Barátaim!*" Az emlékezés és a látás kötelességhez - mintegy azok feltételeként társul az, hogy Nagy Gáspár költői személyisége megteremtette a maga számára a szabadságot, "félelmen túli tartomány / dalokra elszánt kölyke" ő.

Bízunk a költészet értelemformáló erejében, hisz abban, hogy "egy élére állított vers sokat tehet", "a félelmes penge-arzenált / kicsorbíthatja az ÉNEK". Meggyőződés, hogy a valóság megváltozásának előfeltétele annak tudatosítása, pontos megnevezése.

³⁴⁰ Kolczonay Katalin: Kétkedések és ragaszkodások. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel. Confessio, 1990. 1. 58.

³⁴¹ Pécsi Györgyi: Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk. Alföld, 1990. 9. 91.

Így lettek Nagy Gáspár sorra megjelenő verseskötetei a hetvenes-nyolcvanas évek erkölcsi szellemi romlásai közepette kihívó tisztaságú belső törvények szerint működő, metszően éles és pontos, egyre ironikusabb, szarkasztikusabb korképek. Már első kötetében világosan érzékeltette és megnevezte "zavarait a toronyépítésnek". Művészete megsemmisítően plasztikus és árnyalt képét adja annak a kornak, melyet telitalálatos "posztmodern" képpel így minősít: *"rohadunk a forradalomban"*. Majd pedig így lett költészete a felemás rendszerváltás talán legélesebb, legkritikusabb, legösszetettebb korképe is.

Húsz éves kora óta az "itt állok, másként nem tehetek" eltökéltségével készíti látteleit e korról. Egyre erőteljesebben, egyre gazdagabb esztétikai tartományokat mozgósítva, egyre élesebben leplezi le annak képtelenségeit: a nemzetiségi magyarság felelőtlen kirekesztését a nemzetből, a fiatal nemzedékek befullasztását, a történelmi emlékezet erőszakos kiirtásának manővereit, a gazdasági csődöt leplező "magyarországi piramisokat", a lefélézett létezés, a "helybenzsákbánfutós kor"-t, a szellem kiszolgáltatottságát a hatalomnak, az árulás, besűgés sok-sok változatát, még Brezsnyev, a "sűrűszemöldökű tanár úr" regnálása idején a "nagy közös sajt- és égbolt képtelen blöffjé"-t, a kényszerű hallgatást a lényegről, a mellébeszélés gyakorlatait, a kontraszelekció kiépített rendszerét, a holtakkal is manipuláló kultúrpolitikát, a jóvátehetetlen nemzetszűkítést, a nyugati magyarság elé állított sorompókat, a "halántékon lőtt" és kiadhatatlan verseket, megvágott filmszalagokat, a József Attila hitét oly groteszkül megcsúfoló "testvéri tankok"-at, a fölbontott leveleket, a megfélemlítés változatos eszközeit, egészen a Kádár-korszak végnapjaiig. S tovább: a "veterán és ifjabb *ejtőernyősök*" színváltásáig, a mosolyelágazásig, a békebeli kannibálok szégyenletes magatartásáig.

Nem utólag bátor, a "szégyen" idején szolt és szól. Költészete régóta és konok következetességgel keresett "egy fölismerhetetlenre pofozott őszi hónapot", gyakori motívumává tette októbert, az "ötvenhatosok-hatvannyolcasok / hetvenhatosok nyolcvanegyesek / és főleg tömegesen egyesek" igazságát. Költészetének ezek a vonatkozásai önmagukban csak tisztánlátását és erkölcsi bátorságát minősítik. Művészetének esztétikai értékét önmagukban ezek a tények nem teremtenék meg. Költészete éppen azáltal vált újabb líránk egyik legszebb fejezetévé, hogy az általa megteremtett sajátos költői nyelv a morális személyiség és a rafináltan amorális kor ütközéséből szinte spontán módon, eme ütközés természetes kifejezőmódjaként jelent meg.

Nagy történelmi érzékenységgel költői szemlélete létfilozófiai értelemben is kapcsolatos az idővel. A jelenségeket előre és visszafelé is a teljes időben vizsgálja, a létezés idejének mérlegére teszi, nagyobb összefüggések rendjében méri meg.

Költészetének egyik fő szólama a tiszta értékekkel kötött szövetség vallomásaiból épül. Ezek az értéktanúsító versek olykor a veszteség hatására szakadnak ki belőle, máskor az élőkkel való szellemi szövetség dokumentumai. Alaphangjuk többnyire tragikus vagy szomorú, ritkán játékos, de az értékek értelmének bizonyossága mindig áttűnik a fájdalomon is.

Amikor viszont erkölcsi felháborodása a vers indítéka, akkor szomorúságát, indulatát, valóságismeretét, megvetését különleges sűrűségű és atmoszférájú kifejezések hordozzák. A jelző és a jelzett szó vagy a szóösszetétel két eleme között éles ellentéttel teremt kapcsolatot. E kötés abszurditása, grotesksége vagy iróniája megnevezést és ítéletet tömörít, valóságunk "égető nyelve".

Egész szótárat lehet összeállítani váratlan, ám vitathatatlanul lényegi vonatkozásokat feltáró szókapcsolataiból és szóösszetételeiből, melyek természetesen a szövegösszefüggésekben élnek igazán, de azokból kiemelve is beszédesek:

a homály követői
a rémület hókuszpókusza
a többféle megnevezés látványos
eszközei

józan helybenzsákbánfutós kor
kórlap-lépcső
lágylás gerincben agyban
mammutcsont-átültetés

<i>agyroncstelep</i>	<i>megtorpedózott álmaink egybeterelt</i>
<i>aligcsapat</i>	<i>kirakodóvására</i>
<i>békebeli kannibálok</i>	<i>mosolyelágazás</i>
<i>cellamocsok</i>	<i>sorsbukfenc</i>
<i>egy fölismerhetetlenre pofozott őszi hónap</i>	<i>szaltószabadság</i>
<i>esélyek őszi alkonya</i>	<i>táncreakció</i>
<i>Európa csigolyakeresztje</i>	<i>tapsalattvalói egy közepes kreatúrának</i>
<i>félelmetes holnapelőtt</i>	<i>több évre nyújtott őszi</i>
<i>halántékdob</i>	<i>tömegsírha</i>
<i>halántékon lőtt versek emlékműve</i>	<i>utóvéd paraszt</i>
<i>ideológiamentes csontok</i>	

Az ilyen és ezekhez hasonló kifejezések számúzik Nagy Gáspár költészetéből a szép dalokat, keserűen keményé, olykor szándékosan zakatolóvá, epigrammaiban pedig szikrázóan ironikussá teszik a versek hangnemét. A keserű játékoság fontos eleme költészetének. "Játékai" miként Szilágyi Domokoséi - "holtsúlyosak".

Nagy Gáspár költői nyelvének különlegessége, a hagyományos és az avantgárd kifejezésmódok sajátos egybeépítése, a megbontott, de "többszörös grammatikai kapcsoltág" által mégis összefogott nyelvi egységek funkcionális alkalmazása a nyelvtudomány érdeklődését is felkeltette. Az egyidejűleg többféle olvasatot lehetővé tevő, ám azok között mégis irányt szabó összetett nyelvi alakzatok funkcióinak feltárása nyelvészeti szempontból is izgalmas feladatnak bizonyult.³⁴²

Modernségét nem idegen mintákból kölcsönzi, hanem következetes és pontos ön- és korkifejezés eszközéül szinte spontánul teremti meg. Költészetén végigvonul az irodalom küldetését, hitelét lejáratni igyekvő, öncélúságát fennen hirdető esztétikai vélekedések és a költészet becsületét megalkuvásokkal beszennyező költői magatartások ironikus-szarkasztikus bírálata.

Költészete is egyértelmű cáfolata annak a téves teóriának, amely a közösségi felelősséget számúzni szeretné a költészetből, s amelyik ezért szembeállítja egymással a "szabadságelvű" és a "közösségelvű" irodalmat. Nagy Gáspár költészetében "szembetűnő módon kapcsolódik egymáshoz és rétegződik egymásra a "személyes" (egyéni, szubjektív, "individuális") szféra, a szűkebb és tágabb közösségek szelleme, valamint - hangsúlyosan - a transzcendentális értelemben megjelenő, egyetemes érvényű tartalom és életérzés."³⁴³

Nagy kísérlet az ő költészete abban az értelemben is, hogy a szó súlytalansága idején kívánja visszaszerezni a költői szó becsületét azáltal, hogy újra megteremti "az informatív kimondás és a költői kifejezés" egységét. A "fel nem ismert" vagy szándékosan elhallgatott igazságok kimondásával a "rádöbbenés revelációjával" kívánja folytatni a jelenben a műfaj nagy hagyományait?³⁴⁴

Különleges egyensúlyt tart ez a költői világ: hangvételében szakrális áhítat és metsző irónia, látásmódjában leleplező analízis és tág horizont szembesül. Formakultúrája a négysorosoktól a nagy kompozíciókig, az énekverstől a prózakölteményig nagyon sok változatban mutatkozik meg. Versbeszéde - a puritán előbeszédtől a neoavantgárd és posztmodern ösztönzéseket is hasznosító ironikus többértelműségig, a történelemidéző,

³⁴² V.ö.: Gáspári László: Mondatösszevonás-típusok és funkcióik Nagy Gáspár költői nyelvében. Magyar Nyelvőr, 2001. 2. 180-186. és uő.: Retorikai-stilisztikai konstrukcionális egységek grammatikai szerveződése. Nagy Gáspár-kommentárok. Magyar Nyelvőr, 2002. 1. 40-47.

³⁴³ Monostori Imre: "Egyszer mindent az ő szemével látunk". Kritikus válaszféle (is) Nagy Gáspár egy levelére. Nagy Gáspár: Tudom, nagy nyári délután lesz. In: M. I.: Mesterek, kortársak. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc. 2000. 214.

³⁴⁴ V.ö.: Domokos Mátyás: Pillantás az ÉvTiZeDhAtÁrHíd"-ról. In D. M.: Átkelés. Áttűnés. Tanulmányok, kritikák, emlékezések. Szépirodalmi Kiadó. Bp. 1987. 350-352.

meghitten archaizáló kifejezésmódtól az ironikus archaizálásig, a törvényfogalmazó tömondatoktól az egész versen végighajladozó dallamos dikcióig, az egyszerű szavaktól a csak rá jellemző jelentéssűrítő, hangnem-ütköztető összetett szavakig - sokféle elemből alkot összetéveszthetetlenül egyéni hangot és dallamot.

Esztétikai minőségeit tekintve pedig a tragikus, elégikus és groteszk hangnem finom összjátékából alkotott összetett dikció az egyénítő jegye.

Szembetűnő sajátossága e költészetnek a költői személyiség cselekvő történelmi jelenléte, folyamatos vélemény-nyilvánítása, melyet költői, tehát egyetemes érvényre igényt tartó felelősségtudat ösztönöz. A relativizmus és az osztott lírai én korában ritka tünemény a költői személyiségnek ez a rendíthetetlen értéktudata, nyugalma, a versekből sugárzó szellemi-erkölcsi ereje, belső biztonsága.

Költészetének erkölcsi súlya is van, mert következetesen érvényesíti önnön szigorú normáit. Gazdagon él a modern líra eszközeivel, az iróniával, játékossággal, groteszkkal, a vizuális elemekkel, de ezek az ő verseiben sohasem véleménye rejtekezésének, személyisége önvédelmének az eszközei, hanem az élmény sokrétű kifejezésének elemei. Költészetében az avantgárd formai elemek is súlyos eszmék, érzések hordozóivá válnak.

Költői világképét organikusan kialakított motívumrendszer jellemzi. Művészetének tematikai rendje is szembetűnik. Egész versvilágát átfogják a magyarság sorskérdései, a történelmi igazságtétel igényének megnyilatkozásai és az emberlét értelmét szavató transzcendens bizonyosság vallomásai. Ezt a két fő motívumkört tematikusan szerkesztett kötetei, az *Amíg fölragyog a jászol* és a *... nem szabad feledni...* is kiemelik. Ezek mellett a harmadik leggazdagabb témakör az értéktanúsító, szövetségkereső portréversek, utalásos versek csoportja. Versvilágában a történelmi, morális és transzcendens érzékenységgel összefüggően egész belső mitológia jelenik meg, melynek fő motívumai az árulás, október, elmúlás és az Isten. Ezeknek a fő motívumoknak sokrétű és gazdag tartománya van ebben a versvilágban. Az Isten-motívumkör például a teljes biblikus és szakrális képzetkört jelenti: a karácsonyi születéstől a nagypénteki keresztrefeszítésig, húsvéti feltámadásig és az üdvösség lehetőségéig. Az árulás Judás tettétől a forradalom elárulásáig és az emberhez méltó magatartás, a hivatás megcsúfolásáig sok-sok változatban jelenik meg ebben a versvilágban. Az elmúlás motívumköre az értékek pusztulásától a személyes lét végességével való számvetésig szintén sok változatban jelenik meg. Október sem csak 1956 októberét jelenti, hanem "a nemzet szabadságküzdelseinek és a megtorlásoknak imádságszerűen, tudati közkincként megőrzött emlékeit és tanulságait is. Március 15-ét, június 16-át, október 23-át s november 4-ét is".³⁴⁵ S természetesen október 6-át is.

Motívumrendszere szuverén belső világának tükré, s mivel költői személyisége egyaránt érzékeny a múltra és jelenre, s mivel morális igényessége nyílt szólásra ösztönzi, költészetében Magyarországnak az emberi magatartásmódokban is tetten érhető erkölcsi válsága erőteljesen és éles kritikai fényben mutatkozik meg.

Igénye a dolgok néven nevezése, a tisztánlátás, következetes erkölcsi magatartás. Költészetének kitüntető jegye az is, hogy gazdag élményvilág plasztikusan jelenik meg benne, de az élményvers létfilozófiai dimenziókba emelkedik, az emberi létezés nagy kérdéseiről mond hiteles és érvényes egyéni véleményt.³⁴⁶

³⁴⁵ V. ö.: Monostori Imre: "Egyszer mindent...". In: M. I.: i. m. 215.

³⁴⁶ V. ö.: Olasz Sándor: Múlka jövőnk. Nagy Gáspár válogatott és új versei. Forrás, 1990. 4. 95.

NAGY GÁSPÁR MŰVEI

- Koronatűz* [Versek.] 1975, Budapest, Móra Kiadó. Kozmosz Könyvek.
- Halántékdob* [Versek.] 1978, Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Földi pörök* [Versek.] 1982, Budapest, Magvető Könyvkiadó
- Áron mondja* [Gyermekversek Orosz István rajzaival.] 1986, Budapest, Móra Kiadó
- Kibiztosított beszéd* [Versek.] 1987, Budapest, Magvető Könyvkiadó
- Múlik a jövőnk* [Válogatott versek.] 1989, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó
- Mosolyelágazás* [Versek.] 1993, Budapest, Orpheusz Kiadó
- Fölös ébrenlétem* [Versek] 1994, Lakitelek, Antológia Kiadó
- Zónaidő* [Vers, műfordítás, esszé.] 1995, Budapest, Széphalom Könyvműhely
- Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában* [legény-részlet] 1995, Budapest, Magvető Könyvkiadó
- Tudom, nagy nyári délután lesz* [Versek 1994-1997.] 1998, Budapest, Kortárs Kiadó
- Szabadrabok* [Egybegyűjtött versek, 1968-1998] I-II-III. kiadás. 1999, 2000, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó
- Kanizsa vár (vissza)* [Próza.] 1999, Harkány László kiadása. Nagykanizsa
- Hullámozó vizeken keresztül* (versciklus König Róbert linómetszeteivel; magyar-német nyelvű számozott mappa, Kárpáti Pál fordítása), 2000, Szentendre, Vincze Papírnyomó Műhely
- Húsz év a kétezerből* [Versek.] 2000, Szeged, Tiszatáj könyvek
- Amíg fölragyog a jászol* [Versek. Illusztrálta Keresztes Dóra] 2001, Budapest, Magyar Könyvklub
- ...nem szabad feledni...! (versek - 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára).* [Versek] 2002, Budapest, Püski Kiadó
- Ezredváltó, sűrű évek* [Versek] 2003, Budapest, Széphalom Könyvműhely
- Szavak a rengetegből* [Esszék] 2004, Szeged, Tiszatáj Könyvek
- Közelebb az életemhez* [Vallomások, esszék, interjúk] 2005, Szeged, Tiszatáj Könyvek
- Sárfelirat* [Versek] 2007, Budapest, Nap Kiadó
- Nagy Gáspár összegyűjtött versei,* [Versek] 2007, Budapest, Püski Kiadó
- Szaltószabadság. Válogatott versek,* [Versek] 2008, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó
- Versek egymás közt – Gedichte unter sich. Aus dem Ungarischen von Irene Rübbert und Paul Kárpáti. Herausgegeben von Christine Schlosser. András Görömbei: Einige Worte zur Dichtkunst von Gáspár Nagy. György Dalos: Post Scriptum. Wieser Verlag. Klagenfurt/Celovec. - p. 116*

TARTALOM

A magyar líra az ezredfordulón

Gyökerek és mesterek

A költői pályakezdés

Tejfogak (a „prae korszakból”) (1968-1972)

Koronatűz (1975)

Halántékdob (1978)

A nagy évtized: nyolcvanas évek

Néhány szó a nyolcvanas évekről

Földi pörök (1982)

Kibiztosított beszéd (1987)

Múlik a jövőnk (1989)

A prózaíró

A kelet-közép-európai zónaidő

Költő a rendszerváltozás éveiben

Néhány szó Nagy Gáspár 1989 utáni munkásságáról

A magyar abszurd ítéletes dokumentációja

Értéktanúsítások

Létfilozófiai számvetések

Az Isten és a történelem színe előtt

Az esszéíró

Szavak a rengetegből (2004)

Közelebb az életemhez (2005)

Az utolsó pályaszakasz

1956 fénylő arcai (2006)

Sárfelirat (2007)

Nagy Gáspár művészi világképe

Nagy Gáspár művei